

European
Union
Kosovo

Rodna analiza stanja na Kosovu

Mreža Žena Kosova
Podržava, zaštići i promovise prava i interese žena i devojaka

© Mreža Žena Kosova, 2018. godine

Autorke i autor: Nikol Farnsvort, Donjeta Morina, Dejvid Dž. Dž. Rajan, Gresa Rahmani, Vanesa Robinson-Konlon i Ilirijana Banjska ispred Mreže Žena Kosova

ISBN

Ova publikacija je izrađena uz pomoć Kancelarije Evropske unije na Kosovu. Stavovi izneti u ovoj publikaciji su isključiva odgovornost Mreže Žena Kosova i ni na koji način se ne mogu uzeti u obzir kao stavovi Evropske unije.

Štampano u skladu sa ekološkim standardima.

Rodna analiza stanja na Kosovu

2018.

Zahvalnica

Mreža Žena Kosova (MŽK) zahvaljuje se Kancelariji Evropske unije (EU) na Kosovu na tome što je poverila MŽK važan zadatak izrade rodne analize, koja će poslužiti kao osnova za buduće programe EU na Kosovu.

Takođe se zahvaljujemo timu koji je vredno radio na istraživanju i pisanju ovog dokumenta, a koji čine Nikol Farnsvort, Donjeta Morina, Dejvid Dž. Dž. Rajan, Gresa Rahmani, Vanesa Robinson-Konlon i Ilirijana Banjska. Pisanju pojedinih odeljaka izveštaja doprinele su i istraživačice i autorke/autor Andrea Pulido, Adelina Beriša, Dardan Hoti, Loren Hana i Miranda Avdulahu. Autorke i autori se zahvaljuju izvršnoj direktorki MŽK Igbali Rogovi, finansijskoj menadžerki Besi Šehu i ostalom osoblju MŽK na konstantnoj podršci.

Ovu analizu ne bi bilo moguće sprovesti bez odgovora intervjuisanih osoba, čija su imena navedena u Aneksu br. 1. Takođe dugujemo zahvalnost recenzentkinjama i recenzentima na njihovim značajnim sugestijama: Agnješki Stolarčik, višoj savetnici u Odeljenju za ljudska prava i zajednice u Misiji OEBS-a na Kosovu, Ajete Kerčeli, ekspertkinji za rodnu ravnopravnost, Brikeni Hinterberger, saradnici na Programu za rodnu ravnopravnost Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) na Kosovu, Lini Ander, savetnici za rodna pitanja u Misiji vladavine prava EU na Kosovu (EULEX), Ljuljeti Demoli, izvršnoj direktorki Kosovskog centra za rodne studije (KCRS), Selmi Cekic-Dinksoj, kontakt osobi za rodnu ravnopravnost u Kancelariji Evropske unije (KEU) na Kosovu, Ulfu Fernsvedenu, predsedniku Odbora Nordijske konsultantske grupe, Misiji Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID) na Kosovu, i Violeti Redži, ekspertkinji za rodnu i socijalnu inkluziju u fondaciji *Millenium Challenge* na Kosovu.

Tim se, takođe, zahvaljuje svim osobama koje su učestvovalе u konsultacijama u vezi s metodologijom (Aneks br. 2) i procesom verifikacije zainteresovanih strana (Aneks br. 3).

Sadržaj

Skraćenice.....	iii
Kratak pregled	1
Ključni nalazi.....	1
Potencijalni ciljevi GAP-a.....	3
Gde EU može da doprinese	4
Uvod.....	7
Metodologija.....	7
Ograničenja.....	8
O sadržaju Rodne analize.....	8
Demokratija i upravljanje	8
Vladavina prava i temeljna prava.....	15
Imovinska i prava nasleđivanja	16
Pravda i relevantne ustanove	18
Počinioci/teljke krivičnih dela	21
Rodno zasnovano nasilje.....	22
Seksualno nasilje u oružanim sukobima.....	28
Prava LGBTQI	29
Verska prava	31
Povratništvo i repatrijacija.....	32
Ljudski kapital: Obrazovanje i zapošljavanje.....	34
Obrazovanje	34
Zapošljavanje	37
Konkurentnost i inovacije	43
Informaciono-komunikacione tehnologije.....	45
Poljoprivreda	46
Energetika	48
Životna sredina.....	50
Saobraćaj.....	53
Zdravstvo.....	55
Korišćeni radovi.....	59
Zakonodavstvo.....	59
Ostalo	66
Aneksi	72
Aneks 1. Spisak intervjuisanih osoba	72
Aneks 2. Učesnice/i konsultacija sa zainteresovanim stranama u vezi s rodnom analizom	73
Aneks 3. Spisak osoba konsultovanih na Radionici o verifikaciji zainteresovanih strana.....	74
Aneks 4. Mapiranje ključnih aktera/ki	75
Aneks 5. Zahtevi koje treba da ispuni Rodna analiza i projektni zadatak.....	90
Aneks 6. Dodatni podaci za svaki sektor	94
Aneks 7. Mapiranje podataka koji nedostaju	120

Aneks 8. Tematski prioriteti GAP-a II – referentni podaci za Kosovo	123
Napomene.....	132

Skraćenice

ABPP	Agencija za besplatnu pravnu pomoć
AD	Akcioni dokumenti
ADA	Austrijska razvojna agencija
AER	Agenda za evropske reforme
ARR	Agencija za rodnu ravnopravnost
ASK	Agencija za statistiku Kosova
CEDAW	Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena
COR	Ciljevi održivog razvoja
CSO	Centri za stručno osposobljavanje
D4D	Demokratija za razvoj
DAC	Odbor za razvojnu pomoć
EK	Evropska komisija
EU	Evropska unija
EULEX	Misija vladavine prava EU na Kosovu
EURF	Okvir EU za rezultate međunarodne saradnje i razvoja
GAP	Akcioni plan za uspostavljanje rodne ravnopravnosti
GIA	Rodno senzitivna analiza uticaja javnih politika
GIZ	Nemačka organizacija za međunarodnu saradnju
ICT	Informaciono-komunikacione tehnologije
IPA	Instrument za pretpristupnu pomoć
ISD	Indikativni strateški dokumenti
KAZŽS	Kosovska agencija za zaštitu životne sredine
KCRS	Kosovski centar za rodne studije
KEDS	Služba za distribuciju električne energije na Kosovu
KEU	Kancelarija Evropske unije
KIESA	Kosovska agencija za investicije i podršku preduzećima
KIJU	Kosovski institut za javnu upravu
KPRP	Kosovski program za ravnopravnost polova
LGBTQI	Lezbejke, gej muškarci, biseksualne, transrodne, kvir i interseksualne osobe
MEI	Ministarstvo za evropske integracije
MONTE	Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije
MPŠRR	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja
MRSZ	Ministarstvo rada i socijalne zaštite
MTI	Ministarstvo trgovine i industrije
MŽK	Mreža žena Kosova
MŽSPP	Ministarstvo za životnu sredinu i prostorno planiranje
NEET	Osobe koje nisu zaposlene niti su u sistemu obrazovanja i osposobljavanja
NDI	Nacionalni institut za demokratiju
NMRR	Nacionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost
NPSSSP	Nacionalni program za sprovođenje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju
NSAPZNP	Nacionalna strategija i akcioni plan za zaštitu od nasilja u porodici 2016-2020
NSR	Nacionalna strategija razvoja
NVO	Nevladine organizacije
NŽD	Nasilje nad ženama i devojkicama
OCD	Organizacije civilnog društva
OEBS	Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
OPDAT	Kancelarija za razvoj, pomoć i obuku Tužilaštva u inostranstvu
PISA	Program za međunarodnu procenu postignuća učenika/ca
PPSE	Promocija zapošljavanja u privatnom sektoru

RAE	Pripadince/i romske, aškalijske i egipćanske zajednice
RJU	Reforma javne uprave
ROB	Rodno odgovorno budžetiranje
RPS	Razvoj privatnog sektora
SBO	Srednjoročni budžetski okvir
Sida	Švedska agencija za međunarodni razvoj i saradnju
SOO	Stručno osposobljavanje i obuka
SPD	Sektorski planski dokumenti
SRR	Službenice/i za rodnu ravnopravnost
SSK	Sudski savet Kosova
SSP	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
STIKK	Kosovsko Udruženje preduzeća za informacionu i komunikacionu tehnologiju
SZ	Služba za zapošljavanje
SZO	Svetska zdravstvena organizacija
SZPŽ	Služba za zastupanje i pomoć žrtvama
TSK	Tužilački savet Kosova
UN	Ujedinjene nacije
UNDP	Program Ujedinjenih nacija za razvoj
UNFPA	Fond Ujedinjenih nacija za stanovništvo
UNICEF	Dečji fond Ujedinjenih nacija
UNSCR 1325	Rezolucija 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija– Žene, mir i bezbednost
USAID	Američka agencija za međunarodni razvoj
ZRP	Zakon o ravnopravnosti polova
ŽOCD	Ženske organizacije civilnog društva
WBIF	Investicioni okvir za Zapadni Balkan
YIHR	Inicijativa mladih za ljudska prava

Kratak pregled

Radna verzija dokumenta Evropske komisije (EK) „Rodna ravnopravnost i osnaživanje žena: transformisanje života devojčica i žena kroz spoljne odnose EU u periodu 2016-2020“, poznat i pod nazivom „Drugi akcioni plan za uspostavljanje rodne ravnopravnosti“ (eng. *Gender Action Plan – GAP II*), zahteva od misija EU da sprovedu rodne analize u cilju uobličavanja programiranja pomoći u svim sektorima. Kancelarija Evropske unije (KEU) na Kosovu naručila je izradu ovog dokumenta radi utvrđivanja ciljeva, pokazatelja i referentnih podataka relevantnih za GAP II. Mešovite metode istraživanja obuhvatile su pregled već objavljenih istraživanja, analizu politika, prikupljanje statističkih podataka i razgovore s ključnim akterima i akterkama u svim oblastima, sprovedene 2017. i 2018. godine.

Ključni nalazi

Nalazi se fokusiraju na trenutno najizraženije rodne neravnopravnosti na Kosovu u oblastima navedenim u nastavku, ustanovljenim 2017. godine.

Upravljanje i demokratija

- Žene, uključujući pripadnice manjinskih zajednica, i dalje su manje zastupljene među izabranim odbornicima skupština opština (33%), narodnim poslanicima (32%), državnim službenicima na višim mestima odlučivanja kako na opštinskom (20%) tako i na državnom nivou (27%), na političkim položajima kao što su predsednici političkih stranaka, ministarski položaji (2 od 21) i predsednici opština (0 od 38), kao i u dijalozima i pregovorima.
- Rodno odgovorno budžetiranje (ROB) još uvek nije u potpunosti institucionalizovano, mada postoji određeni napredak, koji se ogleda u redovnom pominjanju ROB u budžetskim cirkularima, unapređenom znanju pojedinih službenika/ca o ROB u prethodnih nekoliko godina, kao i u tome što pojedina ministarstva i skupštine opština sada podnose rodno senzitivne podatke.
- Primarnom i sekundarnom zakonodavstvu na Kosovu uglavnom nedostaje rodna perspektiva, odnosno opšti pravni akti uglavnom ne uvažavaju potencijalno različite potrebe i prioritete žena, muškaraca, devojčica i dečaka.

Ženske organizacije civilnog društva (ŽOCD) i nacionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost (NMRR) ne konsultuju se u dovoljnoj meri u procesu izrade zakona i politika.

Vladavina prava i temeljne slobode

- Uprkos napretku, imovina je i dalje u znatno manjem procentu u vlasništvu žena (17 %) nego u vlasništvu muškaraca.
- Među licima koja su počinile zločine i koja su osuđivana značajno je veći broj muškaraca nego žena. Od 16.344 punoletnih lica koja su u toku 2015. godine osudili osnovni sudovi, 95% su bili muškarci. Od 692 maloletnih lica osuđenih u 2016. godini, 96% su bili dečaci.
- Žene su i dalje u manjini u policiji (14%), javnim tužilaštvima (31%) i među sudijama (27%), naročito kada je reč o mestima odlučivanja.
- Stavovi pojedinih policijskih službenika/ca, javnih tužilaca/teljki i sudija/tkinja mogu predstavljati prepreku ostvarivanju pravde za žene, naročito u slučajevima rodno zasnovanog nasilja.
- Nepostojanje međuinstitucijskih podataka i sistema vođenja slučaja s rodno razvrstanim podacima otežava praćenje situacije u pogledu ravnopravnosti žena i muškaraca kada je reč o pristupu pravdi, uključujući slučajeve rodno zasnovanog nasilja.
- Rodno zasnovano nasilje, a posebno porodično nasilje, i dalje je široko rasprostranjeno. U faktore koji doprinose tome spadaju društvene rodne norme i odnosi moći koji porđavaju muško nasilje, kao i netretirane traume. Odgovor institucija je i dalje neadekvatan.
- Lezbejke, gej muškarci, biseksualne, transrodne, kvir i interseksualne osobe (LGBTQI) i dalje su izložene diskriminaciji i nije im omogućen ravnopravan pristup uslugama.

- Na Kosovu postoje i pojedini oblici verske diskriminacije, pre svega prema muslimanskim ženama i devojčicama koje se pokrivaju.
- Povratak i repatrijacija mogu drugačije uticati na žene, muškarce, devojčice i dečake.

Obrazovanje

- Pohađanje predškolskih ustanova je znatno niže u odnosu na Ciljeve EU iz Barselone, usled manjka pristupačnih predškolskih ustanova, što negativno utiče na rezultate u oblasti obrazovanja, ali i na učešće žena u radnoj snazi, imajući u vidu njihovu dominantu društveno-kulturnu ulogu koja podrazumeva brigu o drugima.
- Što se tiče nastavnog osoblja, odnos između žena i muškaraca je 40% naspram 60% u višim srednjim školama i 99,6% naspram 0,04% u predškolskim ustanovama. Žena su nedovoljno zastupljene i među univerzitetskim profesorima.
- Deci s invaliditetom nije obezbeđen adekvatan pristup obrazovanju. Problemi s kojima se ona suočavaju su društvena stigma koja prati invaliditet, finansijske prepreke, nedostatak pedagoških asistenata/kinja (predviđenih zakonom, ali se još uvek ne izdvajaju sredstva za njih) i neodgovarajuće knjige i oprema. Devojčice s invaliditetom se suočavaju s više problema nego dečaci.
- Žene su 2015. godine činile samo 39% upisanih u centre za stručno osposobljavanje (CSO) i 36% upisanih na kurseve za obrazovanje odraslih. Ovo može biti delimično posledica segregacije zanimanja i percepcije da su CSO više orijentisani na „muške“ profesije, ali je neophodno dalje istraživanje da bi se to utvrdilo.

Zapošljavanje

- Prema zvaničnim podacima, samo 13% žena je zaposleno, u poređenju sa 47% muškaraca. Stopa nezaposlenosti među ženama je 37%, ali kod mladih žena (starosti između 15 i 24 godine) dostiže čak 64%. S druge strane, nezaposleno je 29% muškaraca, odnosno 48% mladih muškaraca. Procenjuje se da je više od jedne trećine radnika/ca zaposleno u neformalnoj ekonomiji.
- Prisutna je segregacija zanimanja. 48% zaposlenih žena radi u oblasti obrazovanja, zdravstva i trgovine, dok je 46% muškaraca zaposleno u proizvodnom, građevinskom i trgovinskom sektoru.
- Faktor koji najviše doprinosi malom učešću žena u radnoj snazi je briga o drugima, prevashodno briga o deci – 32% žena izjavljuje da ih to ometa u pronalaženju posla. Samo 1% muškaraca pripisuje svoju radnu neaktivnost brizi o drugima. Muškarci su najčešće radno neaktivni usled toga što se obrazuju ili idu na obuku (37%). Odredbe Zakona o radu o roditeljskom odsustvu zahtevaju izmenu, jer trenutno prisutni rodni disbalans predstavlja prepreku u zapošljavanju žena.
- Nema podataka o razlici u platama muškaraca o žena, kao ni o razlici u platama po sektorima.
- Službe zapošljavanje ređe pronalaze posao ženama (39%) nego muškarcima (61%).

Konkurentnost i inovacije

- Prema podacima iz 2017. godine, žene su bile vlasnice 13% preduzeća i 18% novih preduzeća registrovanih u periodu 2014-2016.
- Žene su za svoja preduzeća dobile 17% grantova Kosovske agencije za investicije i podršku preduzećima (KIESA), a muškarci 83%. Preduzeća u vlasništvu žena primila su 25 puta manju finansijsku pomoć u vidu subvencija, iako je odnos preduzeća u vlasništvu žena i preduzeća u vlasništvu muškaraca jedan prema šest, što ukazuje na nesrazmernu finansijsku podršku.
- Na Kosovu nema rodni analiza o uticaju trgovine na rodnu ravnopravnost.
- Žene čine samo 22% zaposlenih u sektoru informaciono-komunikacionih tehnologija (ICT).
- Glavne prepreke s kojima se suočavaju vlasnice preduzeća na Kosovu su visina poreza, administrativna opterećenja i malo tržište.
- Samo je 15% žena preduzetnica koristilo kredite komercijalnih banaka.
- Preduzeća u vlasništvu žena okrenuta su ka trgovini, proizvodnom sektoru i uslugama; 31% preduzeća u vlasništvu žena nudi usluge, 29% se bavi trgovinom, a 15% proizvodnjom. Većina nudi usluge poput frizerskih i drugih usluga ulepšavanja.

Poljoprivreda

- Žene su, formalno, nedovoljno zastupljene u poljoprivrednom sektoru i čine samo 5% kvalifikovanih poljoprivrednih proizvođača. Zvanično učešće žena ometaju neposredovanje imovine, nedovoljno obrazovanje, neprijavljeni rad, neadekvatan pristup informacijama o subvencijama i društvene rodne norme.
- Učešće žena i muškaraca u neformalnoj ekonomiji nije dovoljno istraženo.
- Žene su činile samo 2% lica koja su 2015. i 2016. godine dobila subvencije za poljoprivredu.

Energetika

- Žene su i dalje manje zastupljene u ovom sektoru, što je delimično posledica rodni normi u pogledu prihvatljivog radnog okruženja za žene.
- Ne postoji dovoljno rodni analiza i rodno senzitivnih podataka za ovaj sektor.

Životna sredina

- Ministarstvo za životnu sredinu i prostorno planiranje (MŽSPP) retko je sprovodilo adekvatne rodne analize čiji bi nalazi trebalo da posluže za izradu politika, programa i aktivnosti.
- MŽSPP i relevantni opštinski organi retko su organizovali javne konsultacije, a kada i jesu, žene su činile manjinu među učesnicima.
- Žene su nedovoljno zastupljene u sektoru upravljanja otpadom.

Saobraćaj (železnički)

- Žene su nedovoljno zastupljene u kosovskim železničkim kompanijama, naročito na mestima odlučivanja.

Zdravstvo

- U zdravstvenim ustanovama je zaposleno više žena nego muškaraca. Nema rodno razvrstanih podataka kada je reč o konkretnim zanimanjima.
- Dostupnost zdravstvenih usluga može biti različita za žene i muškarce, posebno ako se u obzir uzmu i etnička pripadnost i lokacija. Na dostupnost ovih usluga ženama negativno utiču društveno-kulturna ograničenja i ograničen pristup finansijskim sredstvima.
- Žene (17%) češće od muškaraca (12%) uzimaju lekove bez recepta i sklonije su prihvatanju lekova za smirenje radi ublažavanja anksioznosti i stresa. Na samolečenje se prevashodno odlučuju zbog društvenih stigma povezanih s problemima mentalnog zdravlja, zabrinutosti u vezi s privatnošću podataka i nepristupačne zdravstvene zaštite u oblasti mentalnog zdravlja.
- Selektivni abortus, iako zabranjen zakonom, zbog čega se retko prijavljuje, i dalje se praktikuje, i to u korist dečaka (110:100).
- Većina seksualno aktivnih građana i građanki Kosova (64%) ne koristi kontraceptivna sredstva. Retko ko se o upotrebi kontracepcije informiše u školi, a nastavno osoblje redovno zaobilazi predavanja na temu reproduktivnog zdravlja. Osim toga, pojedini/e zdravstveni/e radnici/e nude netačne informacije o kontracepciji.

Potencijalni ciljevi GAP-a

Cilj ove rodne analize je da pomogne Kancelariji EU da odabere najmanje tri cilja sa spiska potencijalnih ciljeva predviđenih GAP-om II – po jedan iz svake od dole navedenih tematskih prioriteta – kojima EU može da doprinese kroz programiranje pomoći. Kancelarija EU bi trebalo da uzme u razmatranje navedene ciljeve – doslovno prepisane iz GAP-a II – koji mogu da doprinesu rešavanju najznačajnijih problema u pogledu rodne ravnopravnosti na Kosovu, utvrđenih ovom analizom. Ovi i drugi potencijalni ciljevi, indikatori i aktivnosti koje Kancelarija EU treba da uzme u razmatranje razrađeni su u okviru svakog pojedinačnog sektora i u skladu su sa kosovskim strategijama i akcionim planovima, kao i, koliko je to moguće, sa indikatorima GAP-a II. Ovi ciljevi mogu biti deo kako opštijih tako i zasebnih

programa. Konačni odabir ciljeva treba da bude sproveden putem konsultacija s drugim zainteresovanim stranama koje rade na sličnim ciljevima, prevashodno zemljama članicama EU, u cilju efikasnog i efektivnijeg korišćenja resursa.

Fizički i psihički integritet

- **GAP II, cilj 7:** Devojčice i žene su zaštićene od svih oblika nasilja nad njima (NŽD) kako u javnoj tako i u privatnoj sferi.
- **Cilj 10:** Devojčice i žene imaju ravnopravan pristup kvalitetnim zdravstvenim uslugama prevencije, lečenja i mentalne i fizičke rehabilitacije.
- **Cilj 11:** Promovisanje, zaštita i ostvarivanje prava svakog pojedinca da, bez diskriminacije, prisile i nasilja, ima potpunu kontrolu i da slobodno i odgovorno odlučuje o pitanjima u vezi sa vlastitom seksualnošću i seksualno-reproduktivnim zdravljem.

Ekonomska, socijalna i kulturna prava – ekonomsko i društveno osnaživanje

- **Cilj 13:** Devojčice i žene imaju ravnopravan pristup svim nivoima kvalitetnog obrazovanja i stručnog osposobljavanja i obuke (SOO), bez diskriminacije.
- **Cilj 14:** Pristojni poslovi su dostupni ženama svih starosnih grupa.
- **Cilj 15:** Žene imaju ravnopravan pristup finansijskim uslugama, ekonomskim resursima, uključujući zemljište, trgovini i preduzetništvu.
- **Cilj 16:** Devojčice i žene imaju ravnopravan pristup i kontrolu nad čistom vodom, energetskim izvorima i saobraćajnom infrastrukturom i ravnopravno učestvuju u upravljanju navedenim resursima.

Politička i građanska prava – pravo glasa i političko učešće

- **Cilj 17:** Žene imaju jednaka prava i mogućnosti da učestvuju u političko-upravljačkim procesima na svim nivoima.
- **Cilj 18:** Ženske organizacije i druge OCD i braniteljke i branitelji ljudskih prava koje/i rade na ostvarivanju rodne ravnopravnosti i osnaživanju i pravima žena i devojčica deluju slobodno i zaštićene/i su zakonom.
- **Cilj 20:** Žene imaju jednaka prava kada je reč o učestvovanju i uticanju na procese odlučivanja u vezi sa pitanjima životne sredine i klime.

Gde EU može da doprinese

Konkretno, u ostvarivanju nekih od pomenutih ciljeva, Kancelarija EU na Kosovu može da doprinese pružanjem podrške dole navedenim programima, koji bi se bavili najizraženijim problemima kada je reč o rodnoj neravnopravnosti na Kosovu. Kasniji odeljci ovog dokumenta obuhvatiće dodatne, konkretnije preporuke za svaki sektor pojedinačno.

- **GAP 15: Podrška ostvarivanju imovinskih prava žena:** S obzirom na to da neravnopravnost žena u pogledu vlasništva nad imovinom povlači za sobom i neravnopravnost u pogledu vlasništva nad kompanijama, pristupa subvencijama i ekonomske nezavisnosti, treba nastaviti s podrškom i političkim podsticajima radi unapređenja pravnog okvira i delovanja sudstva, javnih beležništva i drugih aktera i akterki koji se bave pitanjima nasleđivanja, razvoda i imovine. Podržati proširenje administrativnog uputstva o merama za registraciju zajedničke nepokretne imovine i njime obuhvatiti žene koje nisu u braku. Podržati već isprobane i dokazane lokalne napore ŽOCD na modifikovanju društvenih normi i tradicija koje utiču na to da imovina u znatno manjoj meri bude u vlasništvu žena i pomoći ženama da ostvare svoja imovinska prava, između ostalog i pružanjem pravne pomoći. Koordinisati konkretne napore sa USAID-om i Svetskom bankom, da bi se izbegla preklapanja.

- **GAP 7, 13, 14, 17:** Investiranje u ustanove za brigu o deci, predškolske ustanove i osnovne škole, uz modifikaciju društvenih rodni normi: S obzirom na to da manjak pristupačnih, dostupnih usluga staranja o deci negativno utiče na učešće žena u radnoj snazi i politici, treba podstaći državu da otvori nove vrtiće i predškolske ustanove. To će stvoriti nove poslove, doprineti učešću žena u radnoj snazi i poboljšati obrazovne rezultate dece, tj. njihove kvalifikacije za posao kasnije u životu. Podržati investiranje u nove školske programe zasnovane na najboljim praksama nordijskih zemalja članica, koji će modifikovati rodne uloge na Kosovu. Obezbediti obuku nastavnog osoblja i podržati institucionalizaciju afirmativnih mera radi postizanja rodnog balansa među nastavnim osobljem na svim nivoima. Modifikacija društvenih rodni normi i bavljenje temama kao što je muško nasilje u ranom obrazovanju može doprineti unapređenju rodne ravnopravnosti u svim sferama i smanjiti stopu muškog nasilja, a samim tim i rodno zasnovanog nasilja, u kasnijim fazama života. Iako USAID već radi na ovome, a Austrijska razvojna agencija (ADA) ima edukativne programe, neophodne su obimne investicije.
- **GAP 7, pored ostalog:** Pomoći Tužilačkom savetu Kosova, Sudskom savetu Kosova, kosovskoj Akademiji pravde i Univerzitetu u Prištini da institucionalizuju unapređene nastavne planove i programe i obavezne treninge za javne tužioce/teljke, sudije/nice i studije prava, koji će modifikovati društvene rodne norme povezane s rodno zasnovanim nasiljem, diskriminacijom, pravima LGBTQI osoba, vlasništvom nad imovinom i staranjem o deci. Podržati institucionalizaciju obavezne obuke i periodične obnove obuke svih sudija/nica i javnih tužilaca/teljki. Nephodne akcije treba sprovesti u saradnji sa USAID-om, EULEX-om, UNDP, UN Women i ŽOCD stručnim u ovoj oblasti.
- **GAP 17: Podržati programe za povećanje političkog učešća žena na svim nivoima.** S obzirom na to da su žene znatno manje zastupljene u politici, na svim nivoima, podržati reformu izbornog zakona kao vid afirmativne mere, rad s političkim strankama na demokratizaciji i rodnoj ravnopravnosti i nestranačke akcije koje će osnažiti veći broj žena da se kandiduje na izborima i ojačati njihove kapacitete. Koordinisati programe s USAID-om, Nacionalnim institutom za demokratiju (NDI), OEBS-om i Helvetasom.
- **GAP 17, pored ostalog:** U okviru programa za reformu javnih finansija i reformu javne uprave, podržati državu da institucionalizuje obaveznu obuku iz oblasti rodne ravnopravnosti za sve državne službenike/ce na svim nivoima, kao i da integriše rodnu perspektivu u javne politike, ROB i strategije za povećanje učešća, koristeći već postojeće kurikulume Kosovskog instituta za javnu upravu (KIJU) i kvalifikovane trenerice i trenere. Povezati se sa Švedskom agencijom za međunarodni razvoj i saradnju (Sida), USAID-om, OEBS-om, Nemačkom organizacijom za međunarodnu saradnju (GIZ) i Helvetasom.
- **GAP 17, pored ostalog:** Kroz Podršku civilnom društvu (CFS), odvojiti pomoć za ŽOCD radi omogućavanja njihovog daljeg rada na postizanju transformacionih promena u oblasti rodne ravnopravnosti, podizanju svesti i obavezivanju države da sprovede reforme u drugim sektorima.
- **GAP 14:** Podržati istraživanje o neformalnoj ekonomiji i nejednakim zaradama žena i muškaraca čiji će se nalazi koristiti za izradu javnih politika, radi boljeg sagledavanja rodne neravnopravnosti i osmišljavanja konkretnih rešenja i aktivnosti u cilju otklanjanja iste. To podrazumeva i bolji uvid u učešće žena i muškaraca u neformalnoj ekonomiji u poljoprivrednom sektoru. Koordinisati podršku unapređenju rodno osetljive statistike sa Sidom i korporacijom *Millenium Challenge*.
- **GAP 14 i 15:** Podržati KIESA i Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja (MPŠRR) u uvođenju afirmativnih mera koje će obezbediti češće dodeljivanje subvencija preduzećima u vlasništvu žena. Koordinisati sa USAID-om i Sidom.
- **GAP 7, 10 i 11:** Podržati Ministarstvo zdravlja da: 1) organizuje obaveznu obuku o rodnim normama, prepoznavanju znakova rodno zasnovanog nasilja, upućivanju osoba koje su pretrpele rodno zasnovano nasilje odgovarajućim ustanovama, pružanju pomoći pacijentkinjama koje su preživele traumu i savremenim kontraceptivnim sredstvima; 2) unapredi inspekciju zdravstvenih ustanova i apoteka; 3) poveća dostupnost kvalitetnih usluga u oblasti mentalnog zdravlja, obezbedi poštovanje prava na privatnost kornica/ka takvih usluga i umanjiti, kroz terenski rad, stigmatu koja prati korišćenje takvih usluga; i 4) omogućiti ženama bolji pristup zdravstvenim uslugama, naročito u seoskim područjima. Podstaći i podržati državu da reši pitanje finansiranja u vezi sa zdravstvenim osiguranjem

i pristupačnošću usluga. Podržati informisanje, naročito seoskog stanovništva, o tome kojoj tačno zdravstvenoj ustanovi mogu da se obrate, o neophodnosti skrininga za rano otkrivanje raka, savremenim sredstvima za kontracepciju i opasnostima samolečenja, tj. uzimanja lekova bez konsultacija sa stručnim licem. Sarađivati s Fondom Ujedinjenih nacija za stanovništvo (UNFPA) i Svetskom zdravstvenom organizacijom (SZO).

Uvod

Ministarstvo za evropske integracije je, na osnovu obaveza koje proističu iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) iz 2016. godine, razvilo Nacionalni program za sprovođenje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (NPSSSP).¹ On je zamenio sve postojeće dokumente i strategije u vezi sa integracijom u EU i teži da utiče na kosovski predpristupni proces. Kancelarija Evropske unije (KEU) kroz finansijsku i tehničku pomoć podržava Vladu Kosova u ispunjavanju kriterijuma za pristupanje EU.

Finansijska podrška se obezbeđuje kroz Instrument za pretpristupnu pomoć (IPA). Indikativni strateški dokument (ISD) ocrtava prioritete EU za finansijsku pomoć u periodu 2014–2020. U 2017. urađen je srednjoročni pregled podrške EU u regionu, radi prikupljanja informacija za buduću finansijsku podršku EU.² Osim toga, Vlada Kosova u tesnoj saradnji sa KEU razvija sektorske planske dokumente (SPD), koji pružaju pregled svakog od relevantnih sektora i određuju oblasti koje predstavljaju srednjoročne i durogročne prioritete za podršku EU. SPD se potom koriste za izradu akcionih dokumenata (AD) u okviru svakog od sektora. Oni u glavnim crtama opisuju konkretne akcije na kratke staze uz podršku EU.

Drugi akcioni plan za uspostavljanje rodne ravnopravnosti Evropske unije (GAP II) zahteva da se „potkrepljeni rodno osetljivi podaci“ uzimaju u obzir pri utvrđivanju „svih eksternih troškova i izradi programa i politika EU“.³ Akcioni planovi za „tematske, bilateralne i regionalne programe“ trebalo bi da se izrađuju na osnovu rodne analize i „konsultacija sa nacionalnim mehanizmima za rodnu ravnopravnost, organizacijama civilnog društva, [i] ženskim organizacijama“. Indikator GAP-a II je sistematska primena markera politike rodne ravnopravnosti

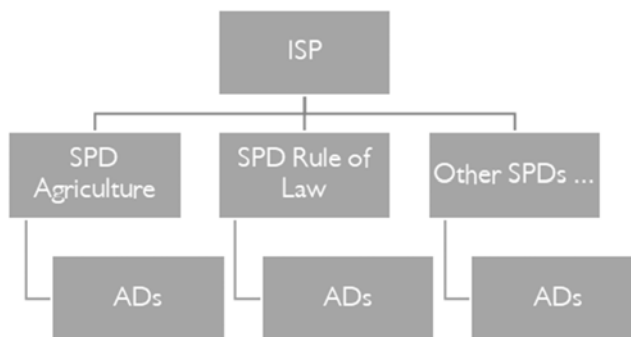
Odbora za razvojnu pomoć Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) u označavanju svih programa, kao što su AD.⁴ GAP II ambiciozno planira da EU do 2020. godine označi 85% svih programa koje finansira EU oznakom „1“ ili „2“. Da bi se ovo postiglo, minimalan kriterijum je sprovođenje rodne analize za planiranu aktivnost. Osim toga, u okviru aktivnosti rodna ravnopravnost mora da bude glavni cilj (oznaka „2“) ili „važan i nameravani cilj“ (oznaka „1“).

Osim ovih ciljeva GAP-a II, Kosovo mora da primenjuje sopstveni Zakon o ravnopravnosti polova (ZRP) koji zahteva postojanje rodne perspektive u svim politikama i programima,⁵ uključujući i dokumente koje pripremaju ministri i javne ustanove, kao što su sektorski planski dokumenti (SPD) i akcioni dokumenti (AD). Stoga je rodna analiza važna i za Vladu Kosova i za EU pri planiranju intervencija.

Metodologija

MŽK je u startu konsultovala aktere/ke radi procene za svaki sektor relevantnih potreba i očekivanih ishoda Rodne analize. MŽK je potom izvela istraživanje pravnih okvira svakog sektora iz rodne perspektive. To je obuhvatilo razmatranje međunarodnih i nacionalnih zakona, politika i strategija. Gde god je to bilo važno, pozivalo se i na sporazume i direktive EU, s obzirom na posvećenost Kosova

Slika 1. Logika finansiranja EU kroz IPA

Slika 2. Definicije rodni markera OECD-a

Marker	Definicija
2	Rodna ravnopravnost je glavni cilj projekta / programa i od temeljnog je značaja za njegov koncept i očekivane rezultate. Bez ovog cilja projekat/program ne bi bio sproveden.
1	Rodna ravnopravnost je važan i nameravan cilj, ali ne i glavni razlog sprovođenja projekta / programa.
0	Projekat / program je pregledan u smislu rodni markera, ali ciljevi mu se ne tiču rodne ravnopravnosti.

Izvor: OECD

usklađivanju svog zakonodavstva sa pravnim tekovinama (*acquis*) EU, u skladu sa Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju (SSP).⁶ Obavljen je temeljan pregled svih već objavljenih publikacija, uključujući i akademske radove i literaturu „sive zone“ koju objavljuju institucije, organizacije civilnog društva i donatori. Podaci su prikupljeni i od relevantnih ustanova i aktera/ki. Kako bi se kontekstualizovale kvantitativne nalaze i prikupile informacije tamo gde podaci nedostaju, obavljeni su intervjui s 51 ključna izvora informacija.⁷ Istraživanje je sprovedeno u periodu od juna 2017. do juna 2018. Izveštaj je napisan uz pomoć iterativnog postupka. Validnost nalaza pojačana je triangulacijom istraživača/ica, izvora podataka i korišćenih metoda, kao i kroz provere učesnika/ca.

Ograničenja

Promene u vladajućim strukturama udružene sa sporim odgovaranjem na zvanične zahteve za informacijama doprinele su kašnjenju u dobijanju podataka, a time i okončanju Analize. U nekim slučajevima ne postoje rodno razvrstani podaci. Pojedini izvori informacija sugerisali su da su podaci u nekim sektorima zastareli ili da ne odražavaju tačno aktuelnu situaciju. To je napomenuto u vezi sa podacima o radnoj snazi i obrazovnoj statistici za pripadnike/ce romske, aškalijske i egipćanske zajednice. Ređe prijavljivanje diskriminacije i krivičnih dela koja podrazumevaju rodno zasnovano nasilje za posledicu imaju raskorak između realne zastupljenosti i zvaničnih podataka.

● sadržaju Rodne analize

Ova rodna analiza je podeljena po sektorima i obuhvata sledeće odeljke: Vladavina prava i temeljna prava, Upravljanje i demokratija, Ljudski kapital: Obrazovanje i zapošljavanje, Konkurentnost i inovacije, Poljoprivreda, Energetika, Životna sredina, Saobraćaj i Zdravstvo. Neki delovi su dodatno podeljeni na pododeljke. Svaki deo uključuje kratku procenu postojećih pravnih i strateških dokumenata koji se odnose na dati sektor, a iz rodne perspektive, nakon čega slede nalazi u vezi sa aktuelnom situacijom kada je reč o položaju žena i muškaraca u tom sektoru. Na kraju svakog dela dati su potencijalni ciljevi, indikatori i akcije čije preduzimanje bi EU i drugi akteri mogli da razmotre kako bi se smanjile rodne neravnopravnosti. Oni su, koliko god je to moguće, usklađeni sa strategijama i akcionim planovima Kosova, kao i sa Drugim akcionim planom EU za uspostavljanje rodne ravnopravnosti (GAP II). Biće potrebno uskladiti ih i sa predstojećim Kosovskim programom za ravnopravnost polova (KPRP), kao i sa sledećim Akcionim planom EU za uspostavljanje rodne ravnopravnosti. Dok su u završnim napomenama pomenute postojeće inicijative, od suštinskog značaja će biti koordinacija sa drugim donatorima i akterima/kama u programiranju, da bi se izbegla preklapanja. U aneksu su dati dodatni podaci u vezi sa svakim sektorom, pri čemu se utvrđuju i manjkavosti u dostupnosti podataka. Ovo može da utiče na aktivnosti u okviru sektorskog programiranja u cilju poboljšanja dostupnosti podataka iz rodne perspektive, kao što to preporučuje GAP II. Svi brojevi u izveštaju su zarad preglednosti zaokruženi na najbliže okrugle cifre.

Demokratija i upravljanje

Demokratija i upravljanje su prioritet za zemlje kandidate za članstvo u EU, budući da institucionalni razvoj može, takođe, da doprinese ispunjavanju kriterijuma iz Kopenhagena.¹ U ovom odeljku je data rodna analiza oblasti povezanih s demokratijom i vlašću, uključujući izabrane zvaničnike/ce, politička imenovanja, dijaloge i pregovore, političke stranke, nezavisne odbore, javna preduzeća, državnu upravu, nacionalne mehanizme za rodnu ravnopravnost, političko učešće putem javnih rasprava, rodno odgovorno budžetiranje kao vid upravljanja javnim finansijama i razvoj civilnog društva.

Relevantno i primenljivo pravo iz rodne perspektive

- Konvencija Ujedinjenih nacija (UN) o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)² zahteva od država da preduzmu sve odgovarajuće mere „za otklanjanje diskriminacije žena u političkom i javnom životu zemlje, a posebno su dužne da obezbede, pod jednakim uslovima kao i muškarcima, pravo žena da: (a) glasaju na svim izborima i javnim referendumima i da budu birane u sva tela koja se biraju putem javnih izbora; (b) učestvuju u kreiranju i sprovođenju vladine politike i da zauzimaju rukovodeće položaje i obavljaju sve javne funkcije na svim nivoima vlasti; (c) učestvuju u radu nevladinih organizacija i udruženja koja se bave javnim i političkim životom u zemlji“. CEDAW je direktno primenljiva na Kosovo na osnovu Ustava Republike Kosovo.³
- Rezolucija Saveta bezbednosti UN (UNSCR) 1325 – Žene, mir i bezbednost⁴ poziva zemlje članice da obezbede učešće žena na svim nivoima odlučivanja u nacionalnim, regionalnim i međunarodnim institucijama u post-konfliktnim zemljama, uključujući mirovne procese i procese rešavanja konflikta.
- Ustav garantuje ravnopravnost muškaraca i žena i posmatra jednake mogućnosti i jednako učešće žena i muškaraca kao osnovnu demokratsku vrednost.⁵ Štiti pravo svakog građanina i građanke na izbor i učešće.⁶ Takođe propisuje da sastav Skupštine i državnih službi poštuje međunarodno priznata načela rodne ravnopravnosti.⁷
- Zakon o opštim izborima u Republici Kosovo⁸ predviđa rodnu kvotu od 30% u Skupštini, kao i najmanje 30% muškaraca i najmanje 30% žena na svim izbornim listama.
- Zakon o lokalnim izborima u Republici Kosovo⁹ takođe predviđa rodnu kvotu od 30% u skupštinama opština, kao i najmanje 30% muškaraca i najmanje 30% žena na svim izbornim listama.
- Zakon o ravnopravnosti polova (ZRP) utvrđuje da je zastupljenost neravnomerna ako je učešće ili zastupljenost jednog pola niža od 50% u bilo kom organu i nivou odlučivanja u političkom i javnom životu. Iz ovoga proizilazi da Zakon o opštim izborima i Zakon o lokalnim izborima nisu usklađeni sa ZRP. Ovaj zakon takođe predviđa niz mera za prevenciju rodne diskriminacije i uspostavljanje rodne ravnopravnosti, među kojima su: kvote u cilju ostvarivanja ravnopravne zastupljenosti, podrška programima za povećanje učešća na mestima odlučivanja i u javnom životu, kao i odabir, zapošljavanje i unapređivanje u skladu sa ravnopravnom zastupljenošću žena i muškaraca. Zakon takođe propisuje ROB kao obavezno za sve budžetske organizacije.¹⁰ Predviđa delovanje Agencije za rodnu ravnopravnost (ARR) u okviru Kancelarije premijera, kao i službenika i službenica za rodnu ravnopravnost (SRR) u svim opštinama, ministarstvima i centralnim institucijama. ARR je odgovorna za promovisanje, održavanje i koordinaciju primene odredbi i reformi ZRR, kao i za analiziranje stanja rodne ravnopravnosti na Kosovu i podizanje svesti.¹¹ ARR učestvuje u pripremi zakona, podzakonskih akata, strategija i programa radi obezbeđivanja integracije rodne komponente i ROB.¹² ARR takođe priprema KPRP i nadgleda njegovo sprovođenje. Sva ministarstva i opštine moraju da imenuju relevantne službenice/ke za rodnu ravnopravnost zadužene za koordinaciju primene ZRP.¹³ Njihove dužnosti obuhvataju integrisanje rodne perspektive i rodnog budžetiranja u izradi politika, kao i pisanje godišnjeg izveštaja o sprovođenju KPRP.
- Od zakona koji su relevantni za ovaj sektor, ali ne sadrže rodnu perspektivu, treba pomenuti Zakon o dopuni Zakona o Ministarstvu inostranih poslova i diplomatskoj službi Republike Kosovo,¹⁴ i Zakon o konzularnoj službi diplomatskih i konzularnih predstavništava Republike Kosovo.¹⁵
- Uredba o minimalnim standardima za proces javne rasprave¹⁶ ima za cilj da poveća transparentnost i odgovornost javnih organa obezbeđivanjem nediskriminatornog učešća zainteresovanih strana i javnosti u procesu izrade politika i zakona. Svi javni organi moraju da održavaju javne konsultacije, budu transparentni i obezbede jednake mogućnosti i nediskriminatorne prakse.¹⁷ Trebalo bi, takođe, održavati konsultacije licem u lice, a nacrti predloga moraju se poslati zainteresovanim stranama na komentarisane.¹⁸ Minimalnim standardima nedostaje rodna perspektiva.

Strateški dokumenti

- Strategija za lokalnu samoupravu 2016-2026.¹⁹ podstiče pružanje podrške mladima i ženama za pokretanje preduzeća putem kredita s niskim kamatnim stopama, pojednostavljenja procedura za

pokretanje preduzeća ili oslobađanja od poreza. Strategija obavezuje opštine na izradu politika za uključivanje osoba s invaliditetom, kao i politika za promovisanje učešća žena i ranjivih kategorija društva.

- Godišnji budžetski cirkulari²⁰ Ministarstva finansija definišu ROB i podstiču sve budžetske organizacije da ga uvrste u procese planiranja i raspodele budžeta. Ministarstvo je obezbedilo odgovarajuće obrasce.
- Strategija bolje regulative 2.0 za Kosovo 2017-2021 predlaže reformu postojećeg primarnog i sekundarnog zakonodavstva i povećanje efikasnosti javne komunikacije i konsultacija.²¹ U Strategiji se kaže da će rodno senzitivna analiza javnih politika (GIA, *eng. Gender Impact Assessment*) biti uvedena kao metoda ex-ante analize politika, u cilju sprečavanja nenamernih negativnih posledica i jačanja namernih pozitivnih posledica predloženih politika i zakona koji utiču na „već postojeću nejednakost između muškaraca i žena u društvu“. Strategijom se ARR zadužuje za nadgledanje procesa uvođenja GIA.
- Iako ne direktno primenljiv na Kosovo, tematski prioritet GAP II-a je fokusiran na pravo glasa i učešće, uključujući nekoliko ciljeva i indikatora relevantnih za demokratiju i upravljanje.²² Njime se, takođe, zahteva od EU da podrži NMRR, a od svih sektorskih programa da se konsultuju i sarađuju s NMRR.

Nalazi

Skupština Kosova i skupštine opština

Nakon opštih izbora održanih 2017. godine, u Skupštinu Republike Kosovo je izabrano 38 žena (32%) i 82 muškarca (68%). Od izabranih žena, 17 je svoje poslaničko mesto dobilo zahvaljujući kvoti (43%), dok je nakon opštih izbora 2014. godine taj procenat iznosio 49%.²³ Ovo ukazuje na blagi porast procenta žena koje su direktno izabrane glasanjem. Žena je na čelu samo jedne parlamentarne stranke („Alternativa“, koja ima samo 2,4% poslaničkih mesta). Žene koje su se kandidovale su u predizbornoj kampanji učestvovala u manje televizijskih debata, imale manje bilborda na javnim prostorima i manje sponzoriranih poruka na internet portalima.²⁴ Nijedna žena se nije kandidovala za premijersko mesto. Na čelu svih devet parlamentarnih grupa su muškarci.²⁵ Nisu dostupni rodno razvrstani podaci o osobama koje su izašle na izbore.²⁶

Iako postoji kvota za učešće manjinskih zajednica u Skupštini²⁷, praksa je pokazala da mali broj mesta koje zauzimaju manjine često za sobom povlači neravnopravnu zastupljenost žena iz manjinskih zajednica.²⁸ Nakon izbora 2017. godine u Skupštini ima znatno više muškaraca nego žena. U Skupštini nema pripadnica romske, aškalijske, egipatske i goranske zajednice, kao ni muškaraca goranske nacionalnosti.²⁹

Na opštinskim izborima održanim u oktobru 2017. godine, od 204 kandidata za mesto gradonačelnika samo 4% su bile žene.³⁰ Predstavnic/i političkih stranaka su izjavili/e da je manja zastupljenost žena posledica nezainteresovanosti žena da se kandiduju na izborima.³¹ Nakon tih izbora Kosovo je dobilo 38 gradonačelnika, među kojima nema nijedne žene. Žene zauzimaju 35% odborničkih mesta na Kosovu.³² Od tog broja, 67% je dobilo mesto zahvaljujući kvoti, a 33% je izabrano direktno.³³ Ovo predstavlja značajan porast u broju direktno izabranih žena na opštinskom nivou, budući da ih je na prethodnim izborima izabrano samo 30, a 2017. godine 109. U odnosu na njihov udeo u kosovskom stanovništvu, Albanci, Srbi i Turci, kao i Srkinje i Turkinje, zauzimaju veći broj odborničkih mesta, dok su Albanke, Bošnjakinje, Turkinje i Goranke, kao i Aškalijske, Egipćani i Bošnjaci nedovoljno zastupljeni među odbornicima. Pripadnice romske, aškalijske i egipćanske zajednice, kao i muškarci iz romske zajednice nisu zastupljeni ni u jednoj skupštini opštine.³⁴ Među devet zamenika predsedavajućeg Skupštine opštine za zajednice nalazi se samo jedna žena (11%).³⁵

I dalje je prisutan problem tzv. „porodičnog glasanja“, gde grupa glasa istovremeno u istoj glasačkoj kabini.³⁶ U takvim slučajevima, muškarci kao glave porodice često glasaju umesto ženskih članova porodice. Ova pojava je na opštinskim izborima održanim u junu 2017. godine prijavljena na 845 biračkih mesta (34%).³⁷ Slične su brojke zabeležene i na izborima 2014.³⁸ Ova praksa onemogućava žene da slobodno i bez ikakvih uticaja iskoriste svoje pravo glasa.³⁹

Politička imenovanja

Od 21 ministarskog mesta samo 2 zauzimaju žene.⁴⁰ Od 64 mesta zamenika ministra, žene zauzimaju 3, a muškarci 61.⁴¹ Među 66 političkih savetnikaca, 14 su žene, a 52 muškarci.⁴² U 11 ministarstava za koja su bili dostupni podaci, samo na čelo jednog Kabineta ministra je imenovana žena, dok preostalih deset predvode muškarci. Trenutno je samo jedna žena generalna sekretarka, a jedna je v.d. generalnog sekretara; preostalih 16 generalnih sekretara su muškarci.⁴³ Na opštinskom nivou, 2 od 15 predsednika Opštine za zajednice su žene (13%).⁴⁴

Dijalozi i pregovori

Do 2016. godine dijalog Kosovo–Srbija predvodila je tadašnja zamenica premijera Edita Tahiri. Ipak, to što je dijalog predvodila žena nije uvek značilo da su u obzir uzimane potrebe i prioriteti žena.⁴⁵ Održano je vrlo malo konsultacija sa ženama i muškarcima da bi se utvrdili njihovi prioriteti u okviru dijaloga, a žene su bile u manjini u ekspertskim delegacijama.⁴⁶ Dijalog trenutno predvodi muškarac, predsednik Kosova. Podaci o broju eksperata i ekspertkinja nisu dostupni.

Političke stranke

ZRP obavezuje političke stranke da sprovode mere za promovisanje ravnopravnog učešća žena i muškaraca.⁴⁷ Što se tiče političkih stranaka koje su pristale na razgovor s nama, u DPK 41% rukovodstva čine žene i na čelu tri od šest opštinskih odbora su žene,⁴⁸ dok u AAK 30% ukupnog članstva čine žene.⁴⁹ Od 27 članova rukovodstva LDK 23 su muškarci, a 4 su žene. AKR žene zauzimaju 35% rukovodećih položaja. Većina stranaka ima ženski forum, koji radi na uspostavljanju rodne ravnopravnosti i osnaživanju žena.⁵⁰

Nezavisni odbori i javna preduzeća

Žene su i dalje nedovoljno zastupljene u nezavisnim odborima i javnim preduzećima, i kao članice i u rukovodstvima. U 31 javnom preduzeću na Kosovu, od 159 članova odbora 85% čine muškarci, a 15% žene. Isto tako, žene su na čelu tek 16% odbora javnih preduzeća.⁵¹ Kada je reč o nezavisnim institucijama i agencijama, 80% članova odbora su muškarci, a 16% žene.⁵²

Prepreke za učešće žena u politici

Učešće žena u politici podrivaju rodna socijalizacija i stereotipi o tome da žene nisu dovoljno kvalifikovane i sposobne da budu političke vođe.⁵³ Nedovoljnom učešću žena u politici doprinose i faktori kao što su neplaćeni kućni poslovi koji ograničavaju vreme koje žene mogu da posvete političkom angažovanju, nemogućnost učestvovanja na događajima posvećenim političkom umrežavanju i prikupljanju sredstava zbog kućnih obaveza i, sa tim povezan, otežan pristup sredstvima za finansiranje političkih kampanja, kao i loš noćni javni prevoz, što im onemogućava prisustvovanje sastancima.⁵⁴

Državna uprava

Većina centralnih i opštinskih intitucija ne ispunjava zahteve u pogledu ravnopravne zastupljenosti utvrđene Zakonom o rodnoj ravnopravnosti⁵⁵. Žene čine 40% zaposlenih u centralnim institucijama, ali su na mestima odlučivanja zastupljene s 27%.⁵⁶ Na centralnom nivou, albanski muškarci su prezastupljeni u državnoj službi, dok su Albanke i većina drugih etničkih zajednica nedovoljno zastupljene, pri čemu pripadnice aškalijske i egipćanske zajednice nisu zastupljene uopšte.⁵⁷ Žene iz svih etničkih zajednica osim Goranki nedovoljno su zastupljene u javnoj administraciji na opštinskom nivou, kako među osobljem, tako i na rukovodećim položajima.⁵⁸ Od avgusta 2017. godine žene zauzimaju 33% pozicija u opštinskim državnim upravama, ali samo 20% rukovodećih položaja.⁵⁹

Nacionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost

Dva osnovna nacionalna mehanizma za rodnu ravnopravnost (NMRR) na Kosovu su: Agencija za rodnu ravnopravnost (ARR), izvršna agencija pri Kabinetu premijera, i službenice/i za rodnu ravnopravnost (SRR) pri ministarstvima i skupštinama opština. Dužnosti ARR obuhvataju promovisanje,

podržavanje i koordinaciju sprovođenja odredbi ZRR, predlaganje amandmana na zakone u skladu sa ZRR, nadgledanje primene zakona kojima je regulisana rodna ravnopravnost na Kosovu, saradnju sa civilnim društvom u oblasti rodne ravnopravnosti, kao i sprovođenje analiza stanja rodne (ne)ravnopravnosti na Kosovu.⁶⁰ ARR je, takođe, zadužena za koordinaciju pripreme KPRR i praćenje njegove primene.⁶¹ Poslednji KPRR završen je 2013. godine i bio je samo delimično sproveden.⁶² Usvajanje novog KPRR predviđeno je za 2018. godinu. Dužnosti SRR obuhvataju primenu ZRR i KPRR u institucijama u kojima su zaposlene/i, integrisanje rodne perspektive u javne politike i programe, kao i koordinisanje aktivnosti sa ARR.⁶³

I ARR i SRR i dalje nailaze na prepreke. Rad ARR ometaju nedovoljna politička podrška, manjak zaposlenih, mali budžet i činjenica da ih vlada ne uključuje u dovoljnoj meri u procese izrade svih politika.⁶⁴ Postoji manjak političke volje i za uključivanjem SRR u procese izrade politika, što je jedan od mogućih razloga za odsustvo rodne perspektive u pojedinim kosovskim zakonima i politikama.⁶⁵ SRR se retko kad pozivaju da učestvuju u raspravama o procesu pridruživanja i programiranju pomoći EU.⁶⁶ Pojedini/e SRR nemaju dovoljno znanja o rodnoj analizi i drugim procesima izrade politika, što ih, ometa u izvršavanju dužnosti. Prepreke njihovom radu predstavljaju i manjak finansijskih sredstava, prioriteta političkih stranaka i činjenica da nemaju izvršna ovlašćenja.⁶⁷ Kako se navodi, službenicima/ima za rodnu ravnopravnost se često dodeljuju zadaci koji ne spadaju u njihove odgovornosti, što im oduzima vreme.⁶⁸ Na centralnom i lokalnom nivou svi SSR osim jednog su žene, što može utvrditi percepciju o rodnoj ravnopravnosti kao o „ženskom pitanju“.

Javne rasprave

Minimalni standardi za proces javne rasprave ne obavezuju na konsultovanje žena i muškaraca razolikih profila, iako zahtevaju obezbeđivanje „jednakih mogućnosti za nediskriminatorno učešće“.⁶⁹ Žene su do sada redovno bile nedovoljno zastupljene u javnim raspravama o nacrtima politika i zakona, uključujući i one u vezi s budžetom. Na primer, 2017. godine samo 19% osoba koje su učestvovala u javnim raspravama o nacrtima primarnih i sekundarnih zakona MPŠRR bile su žene, a 2016. godine samo 17%.⁷⁰ Problemi u konsultovanju žena uočavaju se i kod drugih ministarstava, poput Ministarstva obrazovanja, nauke i tehnologije (MONT),⁷¹ MŽSPP⁷² i Ministarstva trgovine i industrije (MTI).⁷³

Rodno odgovorno budžetiranje

Rodno odgovorno budžetiranje (ROB) podrazumeva uključivanje rodne komponente u budžetske procese i dokumente, koje je od 2015. godine obavezno za sve budžetske organizacije na Kosovu, uključujući ministarstva, skupštine opština, agencije i institute. ROB zahteva garantovanje ravnopravnog učešća žena i muškaraca u procesima planiranja budžeta i uvažavanje različitih potreba žena i muškaraca u raspodeli javnih sredstava u svim sektorima. ROB ne zahteva dodatne fondove, kao ni potpuno ravnomernu raspodelu između žena i muškaraca. Ako se bude propisno primenjivalo, ROB može dovesti do ravnopravnijeg, transparentnijeg, efektivnijeg i efikasnijeg korišćenja javnih sredstava.

Uprkos zakonskoj obavezi, 2017. godine je samo 42% ministarstava (16 od 38) podnelo aneks koji se odnosi na ROB, a koji se zahteva Srednjoročnim budžetskim okvirom (SBO) Ministarstva finansija.⁷⁴ Kao primere dobre prakse navešćemo opštine Kosovska Kamenica, Đakovica i Elez Han, koje su preduzele korake u cilju primene ROB i uvrstile ga u svoje SBO i godišnje opštinske budžete. Isto tako, 2017. godine tek 35% ministarstava i drugih budžetskih organizacija dostavilo je aneks o ROB uz svoje srednjoročne okvire rashoda (19 od 54).⁷⁵ Ministarstvo rada i socijalne zaštite (MRSZ), MPŠRR, MONT, MŽSPP, MTI i Ministarstvo dijaspore sproveli su, uz podršku ekspertkinja i eksperata u oblasti rodne ravnopravnosti, rodne analize kako bi dobijene rezultate iskoristili za ROB.⁷⁶ Određeni broj državnih službenika/ca na centralnom i opštinskom nivou išlo je na obuku o ROB, a KIJU je usvojio je program za buduću obuku.⁷⁷ Međutim, obuka i procesi povezani s ROB još uvek nisu u potpunosti institucionalizovani kao deo procesa planiranja godišnjih i srednjoročnih budžeta, kao ni u pogledu izvršenja, praćenja i evaluacije budžetskih rashoda.

Civilno društvo

EU je uvidela značaj finansiranja civilnog društva, uključujući organizacije za ljudska prava i ženske organizacije, u zemljama Zapadnog Balkana.⁷⁸ Dokumentovana je uloga ženskih OCD i pokreta u postizanju transformacionih promena.⁷⁹ Međutim, Smernice za podršku EU civilnom društvu prilično su rodno neosetljive. EU trenutno ne vodi rodno senzitivnu statistiku o broju grantova i iznosu sredstava dodeljenih ženskim OCD i pokretima.

ŽOCD uglavnom ne raspolažu s dovoljno sredstava, a manjak ljudskih resursa otežava im angažovanje u demokratskim i upravljačkim procesima.⁸⁰ Uprkos izvesnom napretku, određenom broju ŽOCD, naročito u seoskim područjima, i dalje nedostaju stručnost i razumevanje pomenutih procesa. Veoma mali broj ŽOCD ima institucionalnu podršku, npr. kroz operativne grantove. Većina ŽOCD ima kratkoročne grantove, što za posledicu ima neodržavanje kontinuiteta i rasparčavanje podrške, što ometa ostvarivanje dugoročnog uticaja kada je reč o modifikovanju rodni normi i odnosa.⁸¹ Za ostvarivanje održivih političko-društvenih promena potrebno je vreme. Osim toga, obezbeđivanje finansijske podrške i pisanje izveštaja oduzima ŽOCD vreme za rad na javnom zagovaranju i drugim aktivnostima.

Potencijalni ciljevi, indikatori i aktivnosti

- Cilj: „Žene imaju jednaka prava i mogućnosti da učestvuju u političko-upravljačkim procesima na svim nivoima“ (GAP 17).
 - Indikatori:
 - 1) „Procenat mesta koja zauzimaju žene u parlamentima“ (Okvir EU za rezultate međunarodne saradnje i razvoja [EURF] Nivo I, GAP 17.1). *Referentna tačka: 32% žena.*
 - 2) Procenat žena i muškaraca u skupštinama opština. *Referentne tačke: 33% žena, 67% muškaraca.*
 - 3) „Broj mesta koja zauzimaju žene i manjinske grupe u parlamentu i/ili opštinskim i gradskim skupštinama su u skladu s njihovim udelom u ukupnom broju stanovnika/ca“ (Cilj održivog razvoja, COR, 5.43). *Referentna tačka: 31,4% mesta u parlamentu zauzimaju žene, pri čemu 25,6% zauzimaju Albanke, 3,3% Srпкиnje, 1,7% Bošnjakinje, 0,8% Turkinje, a 0% pripadnice romske, aškaljske, egipatske i goranske zajednice. U skupštinama opština, 35,4% zauzimaju žene, i to: 28,7% Albanke, 5,6% Srпкиnje, 0,3% Bošnjakinje, 0,7% Turkinje, 0,1% Goranke i 0% Romkinje, Aškalijke i Ekipćanke.*
 - 4) Procenat žena i muškaraca u državnoj upravi, razvrstano po polovima i mestima odlučivanja. *Referentne tačke: 40% žena, 60% muškaraca ukupno gledano; 27% žena, 73% muškaraca na mestima odlučivanja na centralnom nivou; 33% žena, 67% muškaraca na opštinskom nivou; 20% žena, 80% muškaraca na mestima odlučivanja na opštinskom nivou.*
 - 5) Procenat žena i muškaraca na rukovodećim položajima u nacionalnim institucijama. *Referentne tačke: 27% žena, 83% muškaraca.*
 - 6) „Zastupljenost žena među posrednicima, pregovaračima i ekspertima u zvaničnim mirovnim pregovorima“ (COR 16.8, GAP 17.4).
 - Akcije:
 - 1) „Podržati zakone i politike koji otklanjaju prepreke za učešće žena i devojčica, u skladu sa CEDAW, Pekinškom platformom za akciju, UNSCR 1325 i COR“ (GAP 17), odnosno konkretnije: a) podržati instuticionalizaciju i uvođenje afirmativnih mera prilikom zapošljavanja i unapređivanja državnih službenica/ka, b) podržati instuticionalizaciju i uvođenje afirmativnih mera u procesu odabira članstva nezavisnih odbora i javnih preduzeća, i c) podržati unapređenje infrastrukture u oblasti javnog prevoza i usluga staranja o deci, što bi omogućilo većem broju žena da se bavi politikom.
 - 2) Politički podstaći državu da „garantuje učešće nezavisnih ženskih organizacija u zakonodavnim procesima i kreiranju politika“ (GAP).
 - 3) „Promovisati ulogu žena u posredovanju, pregovaranju i pružanju ekspertize u sprečavanju sukoba, mirovnim pregovorima i sklapanju mira na zvaničnom nivou“ (GAP).

- 4) „Promovisati promenu pristupa u procesu donošenja odluka, suzbijati diskriminatorne društvene norme i rodne stereotipe na nivou porodice i zajednice, putem edukativnih i medijskih kampanja, koje će podjednako uključiti žene i muškarce svih godina“ (GAP).
- Cilj: „Ženske organizacije i druge OCD i braniteljke i branitelji ljudskih prava koje/i rade na ostvarivanju rodne ravnopravnosti i osnaživanju i pravima žena i devojčica deluju slobodno i zaštićene/i su zakonom“ (GAP 18).
 - Indikatori:
 - 1) Broj ŽOCD angažovanih u političkim procesima uz podršku EU.⁸² *Referentna tačka: može se utvrditi na osnovu prethodnih projekata.*
 - 2) Broj žena koje učestvuju u procesima odlučivanja uz podršku EU. *Referentna tačka: može se utvrditi na osnovu prethodnih projekata.*
 - Akcije:
 - 1) „Podržati učešće ženskih organizacija kao aktera koji pozivaju na odgovornost u procesima izrade budžeta, zakona i politika na svim nivoima“ (GAP). Snažno podstaći državna tela da garantuju da će ŽOCD biti pozivane da daju sadržajan doprinos radu vladinih radnih grupa.
 - 2) Podržati upotrebu „informativno-komunikacionih tehnologija (ICT) kao katalizatora društveno-političkog osnaživanja devojčica i žena i u cilju promovisanja njihove slobode izražavanja, rodne ravnopravnosti, prava i osnaživanja žena i devojčica i sa tim povezanih politika“ (GAP).
 - 3) Obezbediti finansijsku podršku ženskim organizacijama i pokretima da mobilišu i podstaknu građane/ke s pravom glasa, naročito građanke, da učestvuju u političkim procesima. Posebno u obzir uzeti operativne grantove i dugoročnu podršku.
 - Cilj: „Negovanje partnerstava između EU i zainteresovanih strana u cilju izgradnje nacionalnih kapaciteta za uspostavljanje rodne ravnopravnosti“ (GAP 6).
 - Indikatori:
 - 1) Postotak skupština opština koje uz SBO podnose aneks o ROB. *Referentna tačka: 42%.*
 - 2) Postotak ministarstava, agencija i drugih budžetskih organizacija koje podnose aneks o ROB. *Referentna tačka: 35%.*
 - Akcije:
 - 1) Podržati ROB (GAP, 6.1 i 17.7): a) podsticanjem ARR i Ministarstva finansija da finalizuju, usvoje i sprovedu koncept integrisanja ROB u sisteme i procese upravljanja javnim finansijama , b) pružanjem podrške KIJU da nastavi da organizuje interaktivnu obuku o ROB za državne službenice/ke, koju po potrebi treba ažurirati u skladu s promenama u postojećim sistemima i procedurama, c) podsticanjem svih budžetskih organizacija da sprovedu rodne analize i koriste ih pri izradi budžeta i programa, uz podršku iskusnih ŽOCD, i d) podsticanjem budžetskih organizacija da uključe građanke i građane, kao i NMRR, u javne rasprave o budžetu.

Vladavina prava i temeljna prava

Vladavina prava i temeljna prava su kamen temeljac politike EU, posebno za potencijalne države kandidate poput Kosova. Prema Kriterijumima iz Kopenhagena, prioritet je postizanje stabilnosti ustanova koje garantuju ljudska prava, vladavinu prava i zaštitu prava manjina.¹ Ovaj odeljak bavi se rodnom analizom politika i praksi u vezi sa zaštitom ljudskih prava, temeljnih sloboda i vladavine prava. Mada postoji obilje tema o kojima bi se moglo diskutovati, ovde se usredsređujemo na oblasti u kojima su utvrđene ključne rodne neravnopravnosti. U skladu sa pregledom široko primenljivog prava, pododjelci se bave sledećim: imovinskim i pravima nasleđivanja, pravdom i relevantnim ustanovama, počinocima/teljicama krivičnih dela, rodno zasnovanim nasiljem, seksualnim nasiljem u oružanim sukobima, pravima LGBTQI, verskim pravima i povratništvom i repatrijacijom.

Relevantno i primenljivo pravo iz rodne perspektive

- Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) definiše diskriminaciju žena kao: „svaku razliku, isključenje ili ograničenje u pogledu pola, što ima za posledicu ili cilj da ugrozi ili onemogući priznanje, ostvarenje ili vršenje od strane žena, ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom polju, bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena“.² U Konvenciji je izražena i namera da se promovise i čuva rodna ravnopravnost kao deo nacionalnih zakonodavstava, da države uklone sve diskriminatorne odredbe iz svojih zakona i da teže donošenju novih zakona koji zabranjuju diskriminaciju žena.³ Dalje, države bi trebalo da „preduzimaju sve podesne mere radi izmene društvenih i kulturnih običaja u pogledu ponašanja muškaraca i žena da bi se otklonile predrasude, kao i uobičajena i svaka druga praksa zasnovana na shvatanju o inferiornosti ili superiornosti jednog ili drugog pola ili tradicionalnoj ulozi muškaraca, odnosno žena“.⁴
- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i njeni protokoli, Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Saveta Evrope, Konvencija Ujedinjenih nacija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije i Konvencija Ujedinjenih nacija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka sve su po Ustavu direktno primenljive na Kosovo.⁵
- Povelja Evropske unije o osnovnim pravima obuhvata prava i slobode pod šest poglavlja: Dostojanstvo, Slobode, Jednakost, Solidarnost, Prava građana i Pravda. Ravnopravnost muškaraca i žena mora biti obezbeđena u svim oblastima, uključujući zapošljavanje, rad i zaradu.⁶
- Direktiva o rodnoj ravnopravnosti u pristupu dobrima i uslugama⁷ postavlja okvir za borbu protiv diskriminacije u pristupu dobrima i uslugama i njihovom obezbeđivanju. Odnosi se na sve pružaoce usluga u javnom i privatnom sektoru. Direktiva je i zvanično unesena u kosovsko zakonodavstvo. Međutim, nema informacija o tome kako se primenjuje.⁸
- Direktiva o rasnoj jednakosti⁹ ima za cilj borbu protiv diskriminacije po osnovu rasnog ili etničkog porekla i potvrđuje da su žene često žrtve višestruke diskriminacije. Zakon o zaštiti od diskriminacije je delimično usaglašen sa ovom Direktivom.
- Ustav obezbeđuje „jednakost polova kao osnovnu vrednost za razvoj demokratskog društva, jednake mogućnosti učešća žena i muškaraca u političkom, ekonomskom, društvenom i kulturnom životu i svim ostalim oblastima društvenog života“¹⁰ Po Ustavu, niko ne sme biti diskriminisan po osnovu pola;¹¹ a sastav raznih ustanova bi trebalo da održava princip polne jednakosti.¹²
- Zakon o ravnopravnosti polova¹³ garantuje „jednake mogućnosti i tretman u javnoj i privatnoj sferi društvenog života, uključujući politički i javni život, zapošljavanje, obrazovanje, zdravstvo, ekonomiju, socijalna davanja, sport, kulturu i druge oblasti“. Zakon precizira razne opšte mere (za „sprečavanje rodne diskriminacije i obezbeđenje rodne ravnopravnosti“) ¹⁴ i posebne privremene mere („kako bi se ubrzala realizacija konkretne ravnopravnosti žena i muškaraca u onim oblastima gde postoje nejednakosti“) ¹⁵ koje mogu da preduzmu javne ustanove. Opšte mere podrazumevaju integrisanje rodno aspekta u sve politike, dokumente i strategije, rodno-odgovorno budžetiranje (ROB) i

vođenje rodno razvrstane statistike.¹⁶ Posebne mere uključuju kvote za postizanje jednake zastupljenosti i afirmativnu akciju.¹⁷

- Zakon o zaštiti od diskriminacije¹⁸ ima širok opseg i obuhvata, između ostalog, pristup zapošljavanju i stručnim obukama, uslove zapošljavanja, članstvo u radničkim organizacijama, socijalnu zaštitu, obrazovanje i obuku, stanovanje, pristup dobrima i uslugama, kao i javnim mestima. Čini se da sprovođenje Zakona ometaju nedovoljna informisanost građana, ograničena informisanost o Zakonu u sudskim i administrativnim telima i retka upotreba Zakona u sudnicama.¹⁹
- Zakon o narodnom advokatu²⁰ precizira nadležnosti, odgovornosti i procedure žalbi ove nezavisne institucije koja prima i istražuje žalbe koje podrazumevaju diskriminaciju. Narodni advokat se pominje i u Zakonu o zaštiti od diskriminacije²¹ i Zakonu o ravnopravnosti polova.²² Njegove usluge su besplatne. Preporuke koje narodni advokat daje su neobavezujuće, ali ilustruju najbolje prakse koje se tiču ljudskih prava i dobrog upravljanja.

Nalazi

Gore pomenuti pravni i politički okvir na Kosovu obezbeđuje rodnu ravnopravnost, uključujući jednaka prava žena i muškaraca. Međutim, ostaju izazovi u primeni primenljivih pravnih okvira, kao što će biti obrazloženo u narednim delovima ove Analize.²³

Imovinska i prava nasleđivanja

Relevantni i primenljivi pravni i strateški dokumenti iz rodne perspektive

- CEDAW zahteva jednaka prava oba supružnika u pogledu vlasništva nad imovinom, odnosno sticanja, upravljanja, uživanja i otuđivanja imovine, bilo besplatno bilo za znatnu materijalnu nadoknadu.²⁴
- Ustavom je utvrđeno da svako ima pravo na ličnu imovinu i da se niko ne može arbitrarano lišiti imovine.²⁵
- Zakon o porodici²⁶ sadrži poglavlje o imovinskim odnosima supružnika. Imovina u posedu jednog supružnika u vreme sklapanja braka ostaje njegova/njena zasebna imovina. Kada sud procenjuje udeo supružnika u zajedničkoj imovini, odluka se zasniva na doprinosima oba supružnika, pri čemu se uzima u obzir ne samo lični prihod, već i pomoć koju je jedan supružnik pružao drugom (što znači „briga o deci, vođenje kućnih poslova, briga o imovini i njeno izdržavanje, kao i bilo koji drugi vid rada i saradnje koji se odnosi na upravljanje, izdržavanje i uvećanje zajedničke imovine“).
- Zakon o nasleđivanju²⁷ predviđa pravo svih na nasleđstvo pod istim uslovima. Zakon predviđa da su „vanbračna deca, kada je očinstvo poznato ili potvrđeno odlukom suda ili nadležnog organa“ kao i usvojena deca, izjednačena sa ostalom decom. Kada testamenta nema ili nije valjan, deca i supružnik preminulog/e su naslednici prvog reda, u jednakim delovima.²⁸ Naslednici se mogu odreći nasleđstva pred sudom, ukoliko nisu na to prisiljeni.²⁹ Partneri (žena i muškarac) koji žive u vanbračnoj zajednici mogu da nasleđuju jedno od drugog kao i supružnici, ukoliko je njihova veza trajala najmanje 10 godina ili ako su u toj vanbračnoj zajednici bila rođena deca, ako je ista trajala najmanje 5 godina.³⁰
- Zakon o finansiranju posebnih programa stanovanja ima za cilj „stvaranje uslova postojanog stanovanja za porodice ili osobe koje nisu u ekonomskoj mogućnosti da savlađuju ponude stambenog slobodnog tržišta“ [sic].³¹ Prioritet pri izboru korisnika za subvencionirane zakupnine daje se određenim grupama korisnika, uključujući porodice gde je „hranitelj porodice žena – izdržavalac porodice“ [sic].³²
- I nekoliko drugih zakona tiče se imovinskih prava, kao što su Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima,³³ Zakon o obligacionim odnosima,³⁴ Zakon o vanparničnom postupku³⁵ i Zakon o osnivanju registra za prava na nepokretnu svojinu.³⁶ Ovi zakoni ne sadrže rodnu perspektivu.
- Administrativno uputstvo o posebnim merama za registraciju zajedničke nepokretne imovine na ime oba supružnika ima za cilj da stimuliše registrovanje zajedničke nepokretne imovine na ime oba supružnika u javnom registru.³⁷ Cilj je da se poveća broj žena koje se registruju kao suvlasnice i ubrza

ostvarivanje ravnopravnosti žena i muškaraca u pogledu svojinskih prava.³⁸ Ovaj normativni akt je obavezujući za sve centralne i lokalne ustanove, druge javne službe i fizička lica koja obavljaju javne poslove u vezi sa registracijom nepokretne imovine na ime oba supružnika. Prvobitno je ovo Administrativno uputstvo važno godinu dana, ali je period važenja produžen na 2019. godinu.³⁹

- Nacionalna strategija o imovinskim pravima⁴⁰ među svoje ciljeve uvrštava garantovanje i sprovođenje imovinskih prava žena. Preporuke Strategije obuhvataju obezbeđenje pravnog priznanja zajedničkog života kao braka nakon pet godina provedenih u zajednici, ili tri godine, ukoliko su u toj vezi rođena deca, kao i uvođenje zaštitne mere za žene naslednice koja podrazumeva potpuno informisanje žena o pravima koja imaju i o vrednosti njihovog dela imovine kojeg nameravaju da se odreknu, a pre nego što donesu konačnu odluku.

Nalazi

Po podacima Katastarske agencije, žene su u septembru 2017. posedovale 17% ukupne imovine na Kosovu.⁴¹ To je povećanje u odnosu na 14% 2016. godine. Nisko učešće u vlasništvu imovine stvara ženama brojne ekonomske i društvene probleme, kao što su nedovoljni zalog za dobijanje kredita ili nemogućnost ostvarenja prava nakon muževljeve smrti ili razvoda.⁴² Bez imovinskih prava, žene mogu da ostanu u problematičnom braku iz straha da nakon razvoda ne postanu beskućnice.⁴³ Nije poznato da je bilo kako ispraćena praktična primena odredbi Zakona o porodici koje predviđaju da sudovi razmotre doprinos supružnika kroz neplaćene aktivnosti kod kuće pri odluci o udelu svakog od supružnika u zajedničkoj imovini u slučajevima razvoda.

Oko 38% muškaraca i 33% žena smatra da žene ne treba da naslede imovinu porodice u kojoj su rođene.⁴⁴ Nacionalna strategija o imovinskim pravima napominje da su žene često isključene iz nasleđivanja imovine partnera, izuzev ukoliko mogu da dokažu da su živeli zajedno deset godina, tj. pet sa decom. Ponekad su žene isključene iz nasleđivanja imovine porodice u kojoj su rođene zato što su izostavljene iz smrtovnice, dokumenta koji se koristi za odluku o podeli nasledstva među članovima porodice.

Procenjuje se da se 19% žena odriče imovine ili prava na nasledstvo. Faktori koji doprinose tome da se žene odriču prava na imovinu ili nasledstvo obuhvataju: strah da će preneti svojinu porodice u kojoj su rođene u muževljevu porodicu (12%) i drugih razloga (18%), kao što su: „ne želim bilo kakvu imovinu od mojih roditelja“, „želim da stvorim bogatstvo sa svojom porodicom/porodicom mog muža“, „lična želja“ i „postoji mogućnost da izazovem neslaganja u porodici“.⁴⁵ Vlada Kosova je u procesu donošenja novog Građanskog zakonika i vođene su rasprave o tome kako bi to moglo da utiče na izazove sa kojima se žene suočavaju u vezi sa nasleđivanjem i svojinom nad imovinom.⁴⁶

Potencijalni cilj, indikatori i aktivnosti

- Cilj: Povećati procenat imovine u vlasništvu žena⁴⁷ (doprinos ostvarenju 15. cilja GAP-a): „Ravnopravan pristup žena finansijskim uslugama, ekonomskim resursima, uključujući zemljište, trgovini i preduzetništvu“).
 - Indikatori:
 - 1) Procenat „žena, muškaraca, pripadnika/ca starosedelačkog naroda i lokalnih zajednica sa dokumentovanim ili priznatim zemljišnim zakupom“ (COR, I.5, GAP 15.2). *Referentne tačke: žene 17%, muškarci 79% u 2017. godini*.⁴⁸
 - 2) Broj „žena i muškaraca koji imaju siguran zemljišni posed uz podršku EU“ (EURF, GAP 15.7).
 - Akcije:
 - 1) „Podržati izmenu zakonodavstva o vlasništvu, nasleđivanju i kontroli nad zemljom i drugim proizvodnim resursima od strane žena, uz posvećivanje posebne pažnje pripadnicima/ama starosedelačkih naroda“ (GAP 15). Konkretnije: a) ohrabriti vladu da nastavi sa produžavanjem važenja Administrativnog uputstva za registraciju zajedničke imovine i proširi ga uvrštavanjem žena koje nisu u braku, posebno udovica, b) podržati završetak Građanskog zakonika, koji bi uključio posebne mere za sprečavanje diskriminacije žena u

pogledu vlasništva nad svojinom i nasleđivanja, i c) podržati priznavanje faktičkih brakova nakon pet godina, ili tri kada su u vezi rođena deca, kao i stvaranje zakonske mogućnosti registracije veza partnera koji žive zajedno, a koji ne žele da sklope brak.⁴⁹

- 2) Podržati razvoj mera koje ohrabruju domaćinstva na čijem čelu su žene na formalizovanje imovinskih prava.⁵⁰
- 3) Podržati poboljšanje postupaka za ostvarivanje nasledstva, osiguravajući obuhvatanje žena smrtnovnicom i jednak udeo u nasledstvu.⁵¹ Podržati elektronski pristup sudova i notara Matičnom registru radi vođenja slučajeva nasleđivanja i ostvarivanja imovinskih prava.
- 4) Podržati promenu društvenih i obrazaca ponašanja radi boljeg prihvatanja ženskog vlasništva nad imovinom.⁵²
- 5) Podržati civilno društvo u praćenju sprovođenja odredbi Zakona o porodici koje predviđaju sudsku procenu doprinosa oba supružnika pri podeli zajedničke imovine.

Pravda i relevantne ustanove

Relevantno i primenljivo pravo iz rodne perspektive

- Direktiva o pravima žrtava ima za cilj da „osigura da žrtve krivičnih dela dobiju odgovarajuće informacije, podršku i zaštitu i da budu u stanju da učestvuju u krivičnom postupku“. Direktiva teži da „promoviše princip nediskriminacije, princip ravnopravnosti žena i muškaraca, prava deteta, starijih i osoba sa invaliditetom, kao i pravo na pravedno suđenje“, između ostalog.⁵³ Direktiva je delimično prenesena u Zakon o krivičnom postupku.
- Zakon o sudovima⁵⁴ osigurava da sastav pravosuđa odražava etničku raznolikost Kosova i bude u skladu sa principima rodne ravnopravnosti. Uspostavljena je kvota od 15% (ali ne manje od 10 mesta) sudija u Apelacionom sudu iz zajednica koje nisu većinske na Kosovu.⁵⁵ Slična kvota je ustanovljena i za Vrhovni sud.⁵⁶ Ovaj zakon ne propisuje takve kvote, ali ZRP utvrđuje da je jednaka zastupljenost polova osigurana kada oba pola dostignu zastupljenost od 50%.⁵⁷ O pristupu sudovima, isti Zakon kaže da će se prema svima postupati na isti način, „bez ikakve diskriminacije po osnovu [...] pola“, seksualne orijentacije ili drugim osnovima.⁵⁸
- Krivični zakonik⁵⁹ opisuje nekoliko krivičnih dela koja mogu da podrazumevaju rodno zasnovano nasilje (npr. silovanje, seksualni napad, trgovina ljudima i dr). Mada je Zakonik izmenjen 2018. godine, tada su mu nedostajale odgovarajuće definicije nasilja u porodici, seksualnog uznemiravanja, genitalnog sakaćenja žena i prisilnog abortusa. Određene odredbe Krivičnog zakonika omogućavaju određivanje veće kazne za zločine počinjene „zbog predrasuda“ (zločine iz mržnje).
- Zakonu o krivičnom postupku⁶⁰ nedostaju jasne procedure prikupljanja forenzičkih dokaza i psihološke podrške žrtvama. Zastrășivanje svedoka ostaje razlog za brigu zbog nedovoljne preciznosti u definisanju onoga što može da predstavlja zastrašivanje.
- Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći⁶¹ uspostavlja Veće za besplatnu pravnu pomoć i postavlja kriterijume koje građani moraju da ispunjavaju da bi dobili besplatnu pravnu pomoć (kriterijume kvalifikovanosti, finansijske i pravne kriterijume).⁶² Zakon utvrđuje da je pravo na besplatnu pravnu pomoć garantovano bez obzira na rodnu pripadnost ili seksualno opredeljenje, između ostalog. Međutim, ovde se ne govori eksplicitno o polu ili rodu. Pravnu pomoć garantuje i ustav, ali tu je ograničena na krivične postupke gde okrivljeni/a nema dovoljno sredstava za odbranu.⁶³ Zakonik o krivičnom postupku obrazlaže ove odredbe u dva člana; jednom o slučajevima obavezne odbrane (u situacijama u kojima okrivljeni/a mora imati odbranu) i drugom o slučajevima kada odbrana nije obavezna (situacijama kada okrivljeni/a može da zahteva odbranu).⁶⁴
- Zakon o posredovanju⁶⁵ reguliše postupke posredovanja, funkcionisanje Saveta za posredovanje i prava, obaveze i kvalifikacije posrednika. Ne sadrži rodnu perspektivu. Po Zakonu o zaštiti od diskriminacije, posredovanje ili pomirenje mogu se koristiti samo ako podnosilac/teljka zahteva to traži. Dakle, obavezno posredovanje je zabranjeno.

- Zakon o policiji⁶⁶ kaže da postupanje policije mora biti vođeno načelima, između ostalog, ravnopravnog tretiranja svih lica i poštovanja ljudskih prava. U zapošljavanju, unapređenju zaposlenih i raspodeli dužnosti, policija mora da deluje bez diskriminacije, odražavajući multietnički karakter Kosova i „priznajući načela ravnopravnosti polova i ljudskih prava predviđena Ustavom“. Zakon zahteva da se lica u privremenom policijskom pritvoru ne drže zajedno sa osobama „drugog pola“.⁶⁷
- Zakon o policijskom inspektoratu⁶⁸ nalaže da inspektorat odražava multietnički karakter Kosova, kao i načela ravnopravnosti polova i ljudskih prava predviđena Ustavom.
- Zakon o državnom tužiocu⁶⁹ nalaže svim državnim tužiocima/teljicama da osiguraju jednak, objektivan i nepristrasan tretman za sve ljude pred zakonom, „bez obzira na pol“. Imenovanje tužilaca mora da odražava multietnički sastav Kosova i poštovanje ravnopravnosti polova. To nalažu i Ustav i Zakon.⁷⁰
- Zakon o izvršenju krivičnih sankcija⁷¹ reguliše mere pritvora. Žene i muškarci moraju se smeštati odvojeno, a „trudnice, žene pred porođajem i majke koje se staraju o svojoj deci moraju da budu smeštene odvojeno od ostalih žena na izdržavanju kazne“.⁷² Trudnice imaju pravo na usluge zdravstvene zaštite i kada god je to moguće biće im omogućen porođaj u bolnici izvan kazneno popravne ustanove.⁷³ Izvršenje zatvorske kazne može se odložiti ako je osuđena žena navršila šesti mesec trudnoće ili ima dete mlađe od godinu dana, a do detetove treće godine.⁷⁴ Osuđene žene imaju pravo da ne rade zbog trudnoće, porođaja i materinstva.⁷⁵
- Administrativno uputstvo za funkcionisanje zatvorske zdravstvene službe⁷⁶ obezbeđuje zatvorenim ženama ginekološke usluge i „tretman trudnica i beba do 18 meseci“.
- Pravilnik o mandatu, strukturi i funkcionisanju Kancelarije za zaštitu i pomoć žrtvama⁷⁷ detaljno obrađuje ulogu Kancelarije za zaštitu i pomoć žrtvama. Od advokata/ica žrtava se traži da postupaju bez diskriminacije po osnovu rase, nacionalnosti, pola, seksualnog opredeljenja, starosti, bračnog statusa itd.⁷⁸

Nalazi

Kosovska policija

Žene su u Policiji Kosova i dalje nedovoljno zastupljene i u ukupnim brojkama i na rukovodećim položajima. Samo 14% od ukupno 8.820 zaposlenih u Policiji Kosova su 2017. godine činile žene (11% uniformisanih lica). Razlozi obuhvataju teške uslove rada, niske plate i preovlađujuće rodne stereotipe.⁷⁹ Zaposlene su osnovale Udruženje žena Policije Kosova kako bi podržale jedna drugu i zalagale se za zajedničke interese.

Tužilaštvo

Muškarci su na čelu svih 10 kancelarija tužilaštva na Kosovu. Od 201 tužioca, 63 su žene (31%).⁸⁰ Tužilački savet Kosova (TSK) je u svoj pravilnik o radu uneo rodnu kvotu, po kojoj tri od 13 članova TSK-a treba da budu žene. Ovo je ispod jednake zastupljenosti koju zahteva ZRP. Jedan od glavnih izazova sa kojima se suočavaju tužiteljke je dupli teret obaveza u vezi sa domaćinstvom i brigom o drugima.⁸¹ Indirektna diskriminacija takođe možda ima svoju ulogu, pošto komisije pri zapošljavanju čine prevashodno muškarci koji i dalje preferiraju da rade sa muškim kolegama.⁸² Tužioc i tužiteljke nisu uvek tretirani jednako; tužiteljke često ne konsultuju i ne daju im se dovoljno informacija. Činjenica da tužioc dele jedni s drugima znatnu količinu informacija nakon radnog vremena, recimo u kaficima ili barovima, ometa pristup informacijama tužiteljicama, obično zbog kućnih obaveza.⁸³ Nedovoljna zastupljenost tužiteljki može da ima posledice, posebno po žrtve rodno zasnovanog nasilja, koje se osećaju prijatnije u razgovoru sa ženama.

Tužilaštvo je 2017. preduzelo korake u pravcu poboljšanja reagovanja institucija na nasilje u porodici, tako što je imenovalo tužioce/teljke koji će proći posebnu obuku za pristupanje takvim slučajevima. Obavljeno je imenovanje tužilaca/teljki i ustanovljen je Opis poslova i zadataka, ali proces je i dalje u početnoj fazi.⁸⁴ Obuka za rodno osetljivost tek treba da se institucionalizuje. Komunikacija i dostupnost tužioca/teljki koji govore srpski jezik i dalje predstavlja problem na severu Kosova, što ometa pristup pravdi, između ostalog i u slučajevima rodno zasnovanog nasilja.

Sudstvo

Samo 27% posto svih sudija na Kosovu su žene (94 od ukupno 352 sudija).⁸⁵ Od 10 predsednika sudova na Kosovu, dve su žene (20%): to su predsednice Ustavnog suda i Osnovnog suda u Prištini. Na čelu Sudskog saveta Kosova (SSK) je takođe muškarac. Trenutno je samo na čelu jednog suda pripadnik manjinske etničke grupe. Obuka za rodnu osetljivost za sudije/nice bi tek trebalo da bude institucionalizovana.

U većini sudova su imenovane sudije/inice koje se bave slučajevima nasilja u porodici, kako u krivičnim tako i u građanskim sudovima. Mada se efikasnost sudija/nica u krivičnim i građanskim sudovima popravila u pogledu davanja prioriteta slučajevima nasilja u porodici kao slučajevima kršenja ljudskih prava, nekim sudijama/nicama i dalje nedostaje znanja o različitim oblicima nasilja.⁸⁶ Neke sudije/nice i dalje okrivljuju žrtvu i njoj pripisuju krivicu za zločin.⁸⁷ Nedostatak definicije nasilja u porodici kao krivičnog dela u okviru Krivičnog zakonika ograničava mogućnosti sudija/nica krivičnih sudova.⁸⁸ Amandman kojim bi se nasilje u porodici uvelo u Krivični zakonik kao krivično delo je podnet, ali do 2018. ga Skupština Kosova još nije usvojila. Sudovi ne vode rodno razvrstanu elektronsku statistiku, što doprinosi poteškoćama u praćenju mogućih rodno zasnovanih predrasuda koje bi mogle da postoje u vođenju postupaka i donošenju presuda.

Advokati žrtava

Služba za zastupanje i pomoć žrtvama (SZPŽ), koja postoji u okviru Kancelarije državnog tužioca Kosova, pruža podršku žrtvama, uključujući i slučajeve nasilja u porodici i druge ozbiljne zločine. Ona vodi računa da žrtve budu obavestene o uslugama koje pruža država i načinima kako ih dobiti, kako lično tako i preko SOS telefona.⁸⁹ SZPŽ je u 2017. godini pružila pomoć u 1374 slučaja (76% su bile žene), od čega su većinu činili slučajevi nasilja u porodici (1081).⁹⁰ Generalno, advokati SZPŽ su dovoljno obučeni i imaju odgovarajući pristup u pomoći žrtvama.⁹¹ Trenutno nema rodno razvrstanih podataka o slučajevima nasilja u porodici u kojima je SZPŽ pomagala.

Kancelarije za pravnu pomoć

Nedovoljna finansijska podrška vlade dovela je do zatvaranja pojedinih kancelarija za pravnu pomoć, a OCD su dobijale informacije da ljudi ne mogu da dobiju besplatnu pravnu pomoć, što ukazuje na to da ova pomoć nije dostupna svima.⁹² Izveštaji kažu i da je nedovoljna finansijska podrška države Agenciji za besplatnu pravnu pomoć (ABPP) ograničila njenu pomoć samo na građanske i administrativne slučajeve.⁹³ A to uprkos činjenici da zakon nalaže obezbeđivanje pravne pomoći u krivičnim postupcima kada je to neophodno. Osim toga, ovako ograničena sredstva mogu izložiti ABPP riziku od zatvaranja.⁹⁴ Strategija za pomoć u sektoru vladavine prava na Kosovu 2016 – 2019. naglašava da „fizička infrastruktura Agencije za besplatnu pravnu pomoć (ABPP) ostaje kao jedan od glavnih izazova“.⁹⁵ Od ukupno 3381 korisnika pravne pomoći 2017. godine, 52.% su bili muškarci, a 48% žene.⁹⁶

Posredovanje

Kao alternativa sudskom sistemu, posredovanje je efikasnije za uključene strane, jer doprinosi okončanju spora na vreme, s obzirom na to da su kosovski sudovi preopterećeni i bez dovoljno resursa.⁹⁷ Od ukupnog broja slučajeva u sedam centara za posredovanje 2017. godine,⁹⁸ u 310 su bile uključene žene (12%), a u 2.251 muškarci (88%).⁹⁹ Žene posrednice navodno imaju ključnu ulogu u vođenju slučajeva posredovanja kada se klijenti suočavaju sa rodno zasnovanim problemima.¹⁰⁰ Međutim, korišćenje posredovanja u slučajevima u kojima se radi o rodno zasnovanom nasilju može da bude rizično po žrtve.¹⁰¹ Predloženi amandmani na Zakon o posredovanju isključuju mogućnost korišćenja posredovanja u slučajevima nasilja u porodici.

Potencijalni ciljevi, indikatori i aktivnosti

- Cilj: Unaprediti rodnu zastupljenost u policiji, tužilaštvu i sudstvu, uključujući i nivoe na kojima se donose odluke.

- Indikator: Postotak policajaca/ki, tužioca/teljki i sudija/nica, razvrstano po nivoima odlučivanja. *Referentne tačke: 14% policajki; 38% tužiteljki; 0% žena na čelu kancelarija tužilaštva; 28% sudinica; 20% žena na čelu sudova.*
- Akcije:
 - 1) Podržati policiju, tužilaštvo i sudstvo u institucionalizovanju afirmativnih mera koje će doprineti ravnopravnoj zastupljenosti, uključujući i nivoe na kojima se donose odluke.
 - 2) U okviru obrazovnih reformi pozabaviti se rodnim stereotipima u vezi sa zanimanjima, koji negativno utiču na učešće žena u ovim institucijama.
 - 3) Podržati poboljšanje dostupnosti brige o deci i fleksibilno radno vreme, što omogućava ravnotežu između posla i privatnog života i doprinosi većem zapošljavanju žena u ovim institucijama.
- Cilj: Poboljšati ravnopravnost u pristupu pravdi.¹⁰²
 - Indikatori:
 - 1) „Broj žena korisnica programa pravne pomoći koje podržava EU“ (GAP 17.5). *Referentna tačka: Zavisno od projekta.*
 - 2) Procenat žena i muškaraca koji pristupaju posredovanju. *Referentna tačka: 12% žena, 88% muškaraca.*
 - Akcije:
 - 1) Podržati vladu u dodeljivanju dovoljno finansijskih sredstava za funkcionisanje kancelarija za besplatnu pravnu pomoć i podržati razvoj politika koje će omogućiti dodatnim ranjivim grupama pristup pravnoj pomoći, uključujući žene u situaciji rodno zasnovanog nasilja koje ne mogu sebi da priušte pravnu pomoć.
 - 2) Podržati informativne kampanje o pristupu pravdi kroz posredovanje,¹⁰³ kako bi se pojedinci obavestili o vlastitim pravima i da bi im se olakšalo traženje pomoći, s posebnim fokusom na pojedince u seoskim oblastima¹⁰⁴ i manjinskim zajednicama¹⁰⁵ i uz rodno osetljiv pristup.

Počinioci/teljke krivičnih dela

Nalazi

Policijski podaci generalno ukazuju da je znatno više muškaraca (94%) nego žena (6%) osumnjičeno za izvršenje zločina koji podrazumevaju rodno zasnovano nasilje.¹⁰⁶ Muškarci su i češće osuđivani od žena. U 2015. godini su od 16.344 punoletne osobe osuđene od strane osnovnih sudova za različita dela muškarci činili 95%. U 2016. godini su osuđena 692 maloletna lica, od toga 96% dečaka (666 dečaka i 26 devojčica).¹⁰⁷ Muškarci čine otprilike 98% zatvorenika na Kosovu.¹⁰⁸ Verovatnoća je veća kod muškaraca nego kod žena i u pogledu samoubistva,¹⁰⁹ uzrokovanja saobraćajnih nesreća (95% u 2017), kao i smrti u nesrećama na putu (96%).¹¹⁰

Što se tiče specifičnog krivičnog dela korupcije, deo građana i građanki smatra da u praksi korupcije više učestvuju muškarci nego žene.¹¹¹ Razlozi koje navode su voljnost muškaraca da se upuste u korupciju i to što su muškarci na položajima odlučivanja, što im daje više prilika za upuštanje u korupciju.¹¹²

Rodne uloge su obično tako društveno konstruisane da privileguju muškarce i pridaju im veću društvenu vrednost nego ženama. Ta privilegovanost doprinosi tome da muškarci vrše nasilje nad ženama i devojčicama.¹¹³ Razne kriminološke teorije na sličan način objašnjavaju rodne razlike u pogledu izvršenja zločina kroz društvene rodne norme, posebno time što muškarci teže da postignu „mušku hegemoniju“¹¹⁴ kroz ponašanje koje se smatra „muževnim“ u njihovoj kulturi i društvu u vremenu u kome žive.¹¹⁵ To ponašanje može da podrazumeva agresiju, moć, kontrolu, vlast i spremnost na nasilje, pri čemu kriminalitet postaje sredstvo „rodnog iskazivanja“ i služi za iskazivanje moći i vlasti kada su drugi resursi nedostupni.¹¹⁶ To je važno s obzirom da kultura na Kosovu gaji uverenje da bi muškarci trebalo da budu „jaki“¹¹⁷ i patrijarhalne rodne norme su široko rasprostranjene.¹¹⁸ Nedovoljne prilike za

obrazovanje i zapošljavanje mogu da podstaknu muškarce na pribegavanje nasilju kao sredstvu potvrđivanja sopstvene muškosti.¹¹⁹ Odsustvo alternativnih muških modela, posebno na nivou zajednice, učvršćuje dominantne patrijarhalne stavove.¹²⁰ Osim toga, takve društvene norme mogu da doprinesu i homofobiji i netoleranciji prema LGBTQI osobama, posebno među muškarcima.¹²¹

Kazneno-popravnim ustanovama nedostaju resursi za održavanje ili poboljšanje fizičkih uslova, što doprinosi prenatrpanosti, a broj obučanih profesionalaca/ki koji rade sa zatvorenicama/ama je mali (posebno doktora/ki, medicinskih tehničara/ki, psihologa/škinja i psihijatar/trica).¹²² I u sudskom sistemu postoji slaba politička volja i apatija u pogledu pridržavanja procedura i obezbeđenja odgovarajuće kategorizacije, smeštaja i brige za zatvorenike/ce.¹²³ Postoje izveštaji o prisustvu institucionalne korupcije u kazneno-popravnim ustanovama.¹²⁴ Ti problemi doprinose nedostatku rehabilitacionih programa i nasilju među zatvorenicama/ama.¹²⁵ S obzirom na to da muškarci čine veliku većinu u takvim ustanovama, ove manjkavosti obično pogađaju njih, ali mogu i da doprinesu recidivima nasilnog ponašanja koje pogađa žene.¹²⁶

Zakon o javnom redu i miru sankcioniše bavljenje prostitucijom kao prekršaj.¹²⁷ Navođenje ili prisiljavanje na bavljenje prostitucijom je krivično delo po Krivičnom zakoniku.¹²⁸ Obezbeđivanje prostora za prostituciju je takođe obuhvaćeno Krivičnim zakonikom.¹²⁹ Procenjuje se da je na Kosovu aktivno 6.000 seksualnih radnica/ka.¹³⁰ Među njima je najviše žena. Među uhapšenima zbog krivičnih dela povezanih s prostitucijom više je muškaraca nego žena; u 2017. je od 75 hapšenja, uhapšenih muškaraca bilo 45, a žena 30.¹³¹ Informacije o seksualnoj industriji, pravima seksualnih radnika/ca ili kršenju tih prava su ograničene. Manjkaju i informacije o uključenosti dece, muškaraca, transrodnih i interseksualnih osoba u seksualnu industriju. Istraživanja ukazuju na to da modeli kriminalizacije poput ovog na Kosovu udaljavaju seksualne radnike/ce od usluga podrške, zdravstvene zaštite i sprovođenja zakona, pa je teško napraviti brojčane procene.¹³²

Potencijalni cilj, indikatori i aktivnosti

- Cilj: Smanjiti broj muškaraca počilaca zločina.
 - Indikator: Broj muškaraca počilaca zločina. *Referentna tačka: 15.527 osuđenih muškaraca u 2015. godini.*
 - Akcije:
 - 1) U podršku reformi obrazovnog programa uključiti bavljenje rodnim normama koje podupiru ohrabrivanje dečaka da koriste nasilje i drže se pozicija moći.
 - 2) Podržati institucionalizaciju poboljšanih programa u kazneno-popravnim i probacionim službama, koji se tiču društvenih rodnih normi koje doprinose muškom nasilju, a zarad sprečavanja recidivizma.
 - 3) Podržati implementaciju pravnih okvira za kazneno-popravne ustanove, posebno u cilju poboljšanja pristupačnosti usluga u vezi sa mentalnim zdravljem i programima rehabilitacije, da bi se smanjio recidivizam među muškarcima.¹³³

Rodno zasnovano nasilje

Relevantni i primenljivi pravni i strateški dokumenti iz rodne perspektive

- Opšta preporuka broj 19 CEDAW Komiteta definiše „rodno zasnovano nasilje“ kao „nasilje koje je usmereno protiv neke žene zato što je ona žena, ili koje nesrazmerno utiče na žene ... [uključujući i] fizičku, seksualnu, psihološku ili ekonomsku štetu ili patnju žene, pretnje takvim delima, uznemiravanje, prisilu i proizvoljno lišenje slobode“. Precizira da se CEDAW odnosi na nasilje koje vrše javni organi, po opštem međunarodnom pravu i posebnim sporazumima o ljudskim pravima. Države su takođe odgovorne „ako ne uspeju da preduzmu sve odgovarajuće mere za sprečavanje, kao i istragu, krivično gonjenje, kažnjavanje i obezbeđivanje odštete za dela ili propuste od aktera mimo države, koja rezultuju rodno-zasnovanim nasiljem nad ženama“.

- Direktiva protiv trgovine ljudima ustanovljava minimalne standarde za krivična dela i sankcije u vezi sa trgovinom ljudima.¹³⁴ Ovo je preneseno u Zakon br. 04/L-218 (ispod) i Krivični zakonik.¹³⁵
- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici¹³⁶ i relevantna administrativna uputstva¹³⁷ pokrivaju građanske procedure zaštite žrtava nasilja u porodici. Oni propisuju proces izricanja mera zaštite i primenljive zaštitne mere za žrtve, uključujući mere podrške i rehabilitacije, kao i mere rehabilitacije počinitelaca. Zakon definiše dela nasilja u porodici kao namerna dela ili propuste osobe protiv druge osobe sa kojom je u porodičnoj vezi.¹³⁸ Zakon pruža i jedinstvenu definiciju „nasilja u porodici“ zasnovanu na oblicima unutarporodičnog života na Kosovu koji uključuju i situacije kada su partneri vereni ili su bili vereni, venčani ili su bili venčani, jesu ili su bili u vanbračnoj zajednici, žive ili su živeli u zajedničkom domaćinstvu itd.
- Zakon o ravnopravnosti polova i Zakon o zaštiti od diskriminacije zabranjuju rodno zasnovanu diskriminaciju, uključujući uznemiravanje i seksualno uznemiravanje.¹³⁹
- Zakon o naknadi žrtava zločina predviđa odštetu za žrtve ubistva, trgovine ljudima, silovanja, seksualne zlopotrebe dece i krivična dela koja potpadaju pod definiciju nasilja u porodici po Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici.¹⁴⁰
- Zakon o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine ljudima¹⁴¹ propisuje obaveze nadležnih organa u „sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima“ kao i „zaštiti žrtava trgovine ljudima“ i njihovih prava. Zakon definiše trgovinu ljudima kao svako „regrutovanje/vrbovanje, prevoz, skrivanje ili prihvatanje osoba, uključujući razmenu ili transfer kontrolisanja nad ovim licima, putem pretnje silom ili upotrebe sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, zablude, zlopotrebe moći ili osetljivog položaja ili davanje ili primanje novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije“. Trgovina ljudima je kriminalizovana po Krivičnom zakoniku.¹⁴²
- Zakon o strancima¹⁴³ (i Administrativno uputstvo broj 01/2014 o postupku izdavanja dozvole za boravak i potvrde o radu za strance) prenose Direktivu 2004/81/EZ o dozvoli boravka državljanima/kama trećih država koji su žrtve trgovine ljudima ili im je pružena pomoć da ilegalno imigriraju, a koji saraduju sa nadležnim organima.
- Nacionalna strategija protiv trgovine ljudima na Kosovu 2015–2019 ima za cilj jačanje institucionalnih napora u oblasti prevencije i borbe protiv trgovine ljudima.¹⁴⁴ Strateški ciljevi obuhvataju: poboljšanje prevencije putem informisanja, podizanja svesti i edukacije; unapređenje sistema za prepoznavanje, zaštitu, pomoć i reintegraciju žrtvi; povećanje uspešnosti krivičnog gonjenja; jačanje međunarodne i lokalne saradnje.
- Nacionalna strategija i akcioni plan za zaštitu od nasilja u porodici 2016–2020 (NSAPZNP)¹⁴⁵ zahtevaju davanje prioriteta svim slučajevima nasilja u porodici, obezbeđivanje rehabilitacije i reintegracije za žrtve i osobe koje su preživle nasilje u porodici, garantovanje pravde svim oštećenim licima, obezbeđivanje pristupa integrisanim kvalitetnim uslugama i podizanje svesti u cilju zaustavljanju nasilja u porodici. Mada nije potpisnica Istanbulske konvencije¹⁴⁶, Kosovo je priznaje ovim dokumentom.¹⁴⁷
- Standardni operativni postupci za zaštitu od nasilja u porodici na Kosovu¹⁴⁸ definišu glavne zadatke i obaveze svake ustanove uključene u pomoć žrtvama, u skladu sa Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici, uključujući i zastupnike/ce žrtava, centre za socijalni rad, policiju, tužilaštvo, sudove, Agenciju za besplatnu pravnu pomoć (i regionalne kancelarije za pravnu pomoć), narodnog advokata, skloništa i organizacije civilnog društva.
- Standardni operativni postupci za žrtve trgovine ljudima na Kosovu¹⁴⁹ obezbeđuju uputstva za aktere/ke i eksperte/kinje u borbi protiv trgovine ljudima. Svi pružaoci usluga u svom radu moraju postupati nediskriminatorno u pogledu roda.

Nalazi

Nasilje u porodici

Nasilje u porodici ostaje široko rasprostranjeno, budući da je 62% stanovništva Kosova (56% muškaraca i 68% žena) doživelo neki oblik nasilja u porodici tokom života; 41% žena i 20% muškaraca je u 2014.

prijavilo pretrpljeno nasilje u porodici.¹⁵⁰ Policija je u 2017. godini zabeležila 1.125 slučajeva nasilja u porodici, a 76% žrtava bile su žene.¹⁵¹ Broj slučajeva prijavljenih policiji ili u istraživanjima uvek je manji od stvarnih razmera nasilja. Razlozi za ređe prijavljivanje obuhvataju strah od stigmatizacije, stid, okrivljavanje žrtava, ekonomsku zavisnost, manjak poverenja u institucije i strah od produžavanja nasilja, odmazde ili gubitka starateljstva nad decom.¹⁵²

Najčešće se uzrocima nasilja u porodici smatraju nezaposlenost i loša ekonomska situacija u porodici.¹⁵³ Istraživački podaci ukazuju da ne postoji nikakva značajna povezanost nezaposlenosti i nasilja u porodici. Međutim, ekonomski faktori mogu obeshrabrili žene da prijave nasilje ili napuste situacije nasilja u domaćinstvu.¹⁵⁴ Muškarci alkohol smatraju glavnim uzrokom nasilja u porodici, kao i nedostatak obrazovanja, nedobrovoljni brak i ratne traume. Žene su sklone da uzrokom nasilja smatraju neslaganja koja eskaliraju.¹⁵⁵ Život u gradskoj ili seoskoj sredini ili godine školovanja nemaju značajnu statističku vezu sa nasiljem u porodici.¹⁵⁶ Neravnoteža moći muškaraca i žena doprinosi nasilju.¹⁵⁷

Obuka za policiju o postupanju u slučajevima nasilja u porodici je institucionalizovana, mada nisu svi istražitelji/ke nasilja u porodici prošli isti nivo obuke.¹⁵⁸ Postoji Jedinica za istragu nasilja u porodici, ali policajci/ke koji je čine rade i na drugim slučajevima. Što se tiče krivičnih slučajeva, nedavno su imenovani tužioci/teljke i sudije/nice koji će biti specijalizovani za postupanje u slučajevima nasilja u porodici. Međutim, oni/e nisu prošli dovoljne obuke za specijalizaciju, posebno u pogledu razumevanja odnosa moći, izbegavanja okrivljavanja žrtve i upotrebe pristupa usredsređenog na žrtvu.¹⁵⁹ Tužiocima/teljama manjkaju odgovarajuće veštine za prikupljanje dokaza, uključujući i izbegavanje zasnivanja slučajeva samo na iskazu žrtve. Takođe, s obzirom na to da se žrtva i počinioc često „pomire“ i odustaje se od optužbi, tužioci/teljke i dalje izgleda da ne razumeju najbolje potrebu da se ova dela gone po službenoj dužnosti.¹⁶⁰ Tužioci/teljke i sudije/nice takođe igraju ulogu „posrednika“ između žrtve i počinioca, bez obzira što to ne potpada pod njihove nadležnosti.¹⁶¹ Ovo je sada strogo zabranjeno obavezujućim uputstvom Glavnog tužioca iz juna 2016. godine. Nekim sudovima nedostaje odgovarajuća infrastruktura za obezbeđenje sigurnosti i fizičke pristupačnosti za žrtve.¹⁶²

U postupcima građanskih sudova, sudije/nice se i dalje suočavaju sa brojnim izazovima pri izricanju određenih mera zaštite žrtava, pre svega u slučajevima domaćinstava koja se sastoje od više porodica i u vezi sa manjkom programa rehabilitacije za počinioce.¹⁶³ Nedostatak programa rehabilitacije za lečenje alkoholizma i zavisnosti od droga na Kosovu onemogućava sudije/nice da izreknu takve mere u sklopu mera zaštite, iako su ove predviđene Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici.¹⁶⁴

Dok se neki radnici/e u Centrima za socijalni rad čine kvalifikovanim, nekima manjka kompetentnosti i znanja, uključujući i znanje o NSZNP. Osim toga, pojedini/e socijalni/e radnici/e nastavljaju da savetuju sudove da dodele starateljstvo nasilnicima, jer procenjuju da će očevi zarađivati više novca od majki, ignorišući činjenicu da postoji mogućnost da će ovi počinili nasilje nad detetom u budućnosti.¹⁶⁵ Nastavnom i zdravstvenom osoblju i dalje manjka znanja o rodno zasnovanom nasilju. Zaposlenima u kazneno-popravnim i probacionim ustanovama nedostaje stručnost da bi osmislili posebne planove za rehabilitaciju i reintegraciju počinioca nasilja. Uprkos tome što već postoje odgovarajući kurikulumi i što su pojedini službenici/e prošli obuku, zaposleni/e u CSO i službama za zapošljavanje nisu dovoljno informisani o korišćenju pristupa koji se usredsređuje na žrtvu prilikom pružanja usluga osobama koje su pretrpele rodno zasnovano nasilje.¹⁶⁶ Nedostaju i usluge rehabilitacije za žrtve, uključujući i usluge u vezi sa mentalnim zdravljem.

Iako država ima obavezu da zaštiti žrtve rodno zasnovanog nasilja,¹⁶⁷ skloništa se i dalje suočavaju sa znatnim izazovima u obezbeđivanju finansijske održivosti. To je doprinelo privremenim zatvaranjima skloništa, što je ostavilo žene i decu bez doma i izložilo ih velikom riziku od ponovnog nasilja. Vlada je 2018. godine promenila postupak apliciranja za skloništa, smanjivši podršku na samo 50% operativnih troškova.¹⁶⁸ Početkom 2018. funkcionisalo je samo šest skloništa. Mada su skloništa otvorena za sve etničke grupe, do sada nisu postojala skloništa u opštinama s većinskim srpskim stanovništvom. Godine 2018. dve srpske ŽOCD su bile u procesu nabavljanja dozvola i otvaranja novih skloništa. Trenutno ne postoje skloništa za dečake starije od 12 godina, za muškarce, kao ni za LGBTQI osobe.¹⁶⁹

Postoji Nacionalni koordinator za nasilje u porodici, koji je istovremeno i Zamenik ministra pravde, ali se često menja, nakon svakih izbora. To ometa koordinaciju, napredak i praćenje sprovođenja

NSZNP, od koje je na kraju 2017. godine implementirano samo 19%.¹⁷⁰ Međuinstitucijski mehanizmi koordinacije postoje u 12 od 38 opština.¹⁷¹

Međuinstitucijska saradnja i dalje je slaba, uključujući i rad na slučajevima i podacima. Sve institucije koje imaju odgovornost da se bave nasiljem u porodici, kao što su centri za socijalni rad, policija, sudovi, tužilaštva, zastupnici žrtava i skloništa, imaju svoje baze podataka. Zbog toga je teško ispratiti koja institucija nije obavila svoj zadatak u obezbeđivanju pristupa pravdi.¹⁷²

Seksualno uznemiravanje i seksualno nasilje

I dalje je rasprostranjeno „okrivljavanje žrtve“ za seksualno uznemiravanje. 74% stanovništva Kosova smatra da način na koji se žene ponašaju ili oblače može da provocira seksualno uznemiravanje.¹⁷³ Slično tome, trećina građana i građanki Kosova veruje da je seksualno uznemiravanje prihvatljivo i da mlade žene uživaju u tome (41%).¹⁷⁴ Takva shvatanja verovatno doprinose seksualnom uznemiravanju. Više od 64% žena i 33% muškaraca bilo je izloženo seksualnom uznemiravanju u nekom trenutku života, a 45% u 2014. godini (64% žena i 24% muškaraca).¹⁷⁵

Predstavnicima/ama institucija na Kosovu nedostaje znanje o seksualnom uznemiravanju i tome šta sve ono podrazumeva, kao i o primenljivom pravnom okviru i postupcima za bavljenje seksualnim uznemiravanjem.¹⁷⁶ Policiji manjka znanja u vezi sa seksualnim uznemiravanjem i seksualnim nasiljem.¹⁷⁷ Policija ne uzima uvek prijave seksualnog nasilja za ozbiljno niti ih propisno istražuje, što za posledicu može imati nedovoljno dokumentovanje i neodgovarajuću obradu takvih slučajeva.¹⁷⁸ Isto tako, nekim sudijama/nicama nedostaje znanja o seksualnom uznemiravanju i seksualnom nasilju, zbog čega ponekad okrivljuju žrtvu umesto da traže pravdu.¹⁷⁹

Zbog nedostatka konkretne definicije seksualnog uznemiravanja u Krivičnom zakoniku nemoguće je utvrditi koliko slučajeva uznemiravanja podrazumeva seksualno uznemiravanje. Ipak, policiji je između 2015. i 2017. godine prijavljeno 416 slučajeva uznemiravanja, a od toga su u 71% slučajeva žrtve bile žene.¹⁸⁰ U istom periodu je policija dokumentovala druge zločine koji uključuju rodno zasnovano nasilje, među kojima je i pet slučajeva narušavanja seksualnog integriteta i 97 slučajeva silovanja.¹⁸¹ Gotovo sve žrtve su bile žene.¹⁸² Podaci sugerišu da se verovatno desilo više slučajeva seksualnog nasilja, ali ili ih žrtve nisu prijavile policiji ili ih policija nije zabeležila.¹⁸³ Činjenica da pričanje o seksualnom nasilju može dovesti do javnog sramoćenja verovatno obeshrabruje žrtve da ga prijave. Aktivisti/kinje navode da je 2015. godine zabeleženo četiri ili pet slučajeva seksualnog uznemiravanja LGBTQI osoba.¹⁸⁴ Prištinska policija je, čini se, napravila pomak u pogledu istraživanja i sprečavanja rodno zasnovanog nasilja i diskriminacije kada je reče o LGBTQI osobama.

Među sudskim veštacima na Institutu za forenziku samo je jedna žena. Institut ne pruža psihološku pomoć pre, tokom niti nakon pregleda. Prijavljuje se loš pristup zaposlenih u pregledanju žena koje su pretrpele seksualno nasilje, poput nedostatka saosećanja i razumevanja njihovih trauma.¹⁸⁵ Građanima/kama generalno nedostaje svest o važnosti toga da se zločini seksualnog nasilja odmah prijave kako bi se pribavili forenzički dokazi. Osim toga, ženama za prijavljivanje takvih zločina nedostaju podrška i prihvatanje društva.¹⁸⁶

Trgovina ljudima

Trgovina ljudima je i dalje prisutna na Kosovu. Policija je 2017. zabeležila 18 slučajeva trgovine ljudima i u svima se radilo o ženama, uključujući 10 devojčica.¹⁸⁷ Za trgovinu zarad seksualne eksploatacije više je uhapšenih muškaraca nego žena. U 2017. godini je bilo ukupno 38 uhapšenih, a od toga su 34 bili muškarci, a 4 žene.¹⁸⁸ Možda ima još slučajeva, koji nisu prepoznati kao trgovina ljudima.

Postoji državni Privremeni siguran smeštaj koji služi kao sklonište za visokorizične slučajeve tokom sudskog postupka. Jedno sklonište specijalizovano je za pomoć ženama žrtvama trgovine, dok je drugo fokusirano na decu. Ponekad usluge pružaju i druga skloništa. Nacionalni organ protiv trgovine ljudima na Kosovu je ustanovljen 2013. godine. Obuhvata nekoliko vladinih i nevladinih organizacija.¹⁸⁹ Njime predsedava Kancelarija nacionalnog koordinatora.¹⁹⁰

Postoji nekoliko problema u osiguravanju zaštite i pristupa pravdi za osobe kojima je trgovano, uključujući umešanost pojedinih službenika/ca, neadekvatno gonjenje, izricanje blagih kazni počiniocima,

smanjivanje sredstava za skloništa, neodgovarajuća dugoročna rešenja za reintegraciju i osnaživanje žrtava, kao i slabo sprovođenje postojećih zakona.¹⁹¹

Odšteta za žrtve

Od 2015. godine Zakon o naknadi žrtava zločina uređuje prava žrtava nasilnih zločina, kao i lica koje oni izdržavaju, na finansijsku kompenzaciju države.¹⁹² Pravo da traže odštetu imaju izdržavana lica žrtava ubistva, osobe koje su preživele silovanje, osobe koje su bile žrtve trgovine ljudima i nasilja u porodici, kao i seksualno zlostavljanja deca.¹⁹³ Implementacija je počela nedavno, 2017. godine. Uprkos tome, utvrđeno je nekoliko izazova. Ministarstvo pravde i Komisija za naknadu za žrtve su uložili minimum truda da informišu građane/ke o naknadi, što bi moglo da doprinese nedovoljnom korišćenju ovog programa.¹⁹⁴ Osim toga, malobrojne sudije/nice i tužioci/teljke su prošle obuku o obeštećenju žrtava.¹⁹⁵ Ovo i zastarelo pominjanje odštete za žrtve u Zakoniku o krivičnom postupku¹⁹⁶ moglo bi da navede sudije/nice i tužioce/teljke na dezinformisanje potencijalnih aplikanata/kinja.

Rano stupanje u brak

Po Zakonu o porodici mogu se venčati samo odrasle osobe starije od 18 godina.¹⁹⁷ Izuzetno, „iz opravdanih razloga, nadležni sud može da dopusti sklapanje braka maloletnoj osobi starijoj od šesnaest godina, na zahtev te odoobe, ako zaključi da je ta osoba dosegla fizičku i psihološku zrelost za vršenje svojih prava i ispunjenje svojih obaveza“. ¹⁹⁸ Godine 2014. venčalo se 95 devojaka mlađih od 18 godina, 2015. njih 109 i 2016. godine 63.¹⁹⁹ Nijedan maloletni mladić se nije venčao u tom periodu. Precizni statistički podaci o ranom stupanju u brak nisu dostupni; na Kosovu je često stupanje u običajni brak, pred prijateljima i porodicom, pri čemu se na registraciju braka čeka nekoliko godina.²⁰⁰ To je verovatno posebno često u slučajevima ranih brakova, posebno nelegalnih.

Razlozi za rano stupanje u brak obuhvataju ljubav, porodični pritisak, sigurnost, društveno-ekonomske razloge, neplaniranu trudnoću, pritisak vršnjaka/inja i tradiciju.²⁰¹ Rano stupanje u brak može da dovede mlade žene u rizik od prekida obrazovanja zbog preuzimanja kućnih obaveza, što potkopava njihove izgleda za zaposlenje u budućnosti, kao i do zdravstvenih problema u vezi sa ranom trudnoćom, nasilja u porodici ili seksualnog zlostavljanja u okviru neravnopravne veze.²⁰² Rani brak je možda češći u određenim zajednicama, kao što su romska, aškalijska, egipćanska i goranska.²⁰³

Potencijalni ciljevi, indikatori i aktivnosti

- Cilj: Poboljšati pristup pravdi za žene i muškarce.²⁰⁴
 - Indikatori:
 - 1) Procenat navodno počinjenih zločina koje pravosudne institucije reše u skladu sa pravnim okvirima, razvrstanih po rodu. *Referentna tačka: trenutno nije dostupna zbog nedostatka rodno razvrstanih podataka.*
 - 2) Procenat „prijavljenih slučajeva rodno zasnovanog i seksualnog nasilja nad ženama i decom koji su istraženi i u kojima su počinioci osuđeni“ (COR 5.39, GAP 7.3). *Referentna tačka: trenutno nije dostupna zbog nedostatka rodno razvrstanih podataka.*
 - 3) Broj „pojedinaца koji imaju direktnu korist od programa Reformi pravosuđa, vladavine prava i bezbednosti koje finansira EU“ (EURF, GAP 7.5). *Referentna tačka: zavisno od projekta.*
 - 4) „Broj žena koje imaju koristi od programa pravne pomoći koje podržava EU“ (GAP 17.5). *Referentna tačka: zavisno od projekta.*
 - Akcije:
 - 1) Snažno ohrabriti i podržati policiju, tužilaštvo i sudstvo u uspostavljanju i operacionalizovanju sigurnih sistema međuinstitucijske obrade podataka i slučajeva, uključujući i rodno razvrstavanje podataka.²⁰⁵ Obezbediti zaštitu identiteta i ličnih podataka žrtava.
 - 2) Podržati nastavak reformi sudskog sistema u pravcu veće efikasnosti postupaka, uključujući pravično i pravovremeno bavljenje svim slučajevima.

- 3) Podržati razvoj i institucionalizaciju obuke za tužioce/teljke i sudije/nice o rodno zasnovanim zločinima, posebno odnosima moći, muškom nasilju, seksualnom nasilju, seksualnom uznemiravanju i okrivljavanju žrtava, naročito nakon svake izmene i dopune Krivičnog zakonika u oblasti rodno zasnovanog nasilja.²⁰⁶
 - 4) Podržati poboljšanje sudske infrastrukture radi veće sigurnosti i fizičke pristupačnosti za žrtve.
 - 5) Snažno ohrabriti vladu i finansijski podržati širu dostupnost pravne pomoći, posebno za ranjive grupe.
 - 6) Podržati institucionalizaciju bolje međuinstitucijske saradnje u pravovremenoj pomoći u radu na slučajevima, uključujući odgovarajuće prikupljanje forenzičkih dokaza (npr. kroz amandmane na Zakonik o krivičnom postupku i institucionalizovanu obuku).
- Cilj: „Da devojke i žene budu slobodne od svih oblika nasilja nad njima (NŽD) i u javnoj i u privatnoj sferi“ (GAP 7).
 - Indikatori:
 - 1) Procenat lica koja su u prethodnoj godini pretrpela nasilje u porodici, razvrstano po rodu. *Referentna tačka: 31% (41% žena, 20% muškaraca) u 2014. godini.*²⁰⁷
 - 2) Procenat lica koja su u prethodnoj godini pretrpela seksualno uznemiravanje, razvrstano po rodu. *Referentna tačka: 45% (64% žena, 24% muškaraca) u 2014. godini.*
 - 3) Procenat „žena starosti 20 – 24 godine koje su stupile u bračnu ili vanbračnu zajednicu pre petnaeste godine“ (GAP 7.1). *Referentna tačka: Trenutno nedostupna. Umesto nje koristiti broj godišnje zakonski registrovanih brakova. Referentna tačka: 105 u 2015. godini.*
 - Akcije:
 - 1) U reformu obrazovanja uključiti bavljenje društvenim rodnim normama koje doprinose rodno zasnovanom nasilju.²⁰⁸
 - 2) Podržati uspostavljanje programa rehabilitacije za počiniocce zločina, uključujući lečenje zavisnosti od droga i alkohola.
 - 3) Podržati institucionalizaciju boljih programa za kazneno-popravne i probacione ustanove, uključujući standardne obavezne obuke za zaposlene, kako bi se uklonile društvene rodne norme koje doprinose rodno zasnovanom nasilju i sprečio recidivizam.²⁰⁹
 - 4) Podržati institucionalizaciju i veću dostupnost kvalitetnog, finansijski pristupačnog psihološkog savetovanja koje podrazumeva rodno osetljiv pristup i poštovanje poverljivosti.
 - 5) Podržati kampanje informisanja javnosti za sprečavanje stigmatizacije korisnika psihološkog savetovanja.
 - Cilj: Poboljšati usluge za osobe koje su doživele rodno zasnovano nasilje.²¹⁰
 - Indikatori:
 - 1) Poboljšanje pristupa institucija koje pomažu osobama koje su doživele rodno zasnovano nasilje, što će se videti u izveštajima koji to prate. *Referentna tačka: usluge lošeg kvaliteta.*²¹¹
 - 2) Skloništa sa trajnim, održivim finansijama koje pokrivaju troškove kvalitetnih usluga za osobe koje su doživele nasilje u porodici i trgovinu ljudima. *Referentna tačka: godišnje finansiranje koje se često prekida i koje ne pokriva sve troškove.*
 - Akcije:
 - 1) Podržati institucionalizaciju obuke za poboljšanje znanja i pristupa socijalnih radnika/ca, zdravstvenih radnika/ca, zaposlenih u obrazovanju i službenika/ca za zapošljavanje i CSO pri pružanju pomoći osobama koje su doživele rodno zasnovano nasilje.²¹²
 - 2) Snažno ohrabriti i podržati institucije u obezbeđivanju odgovarajućeg budžeta i održivoj raspodeli sredstava za finansiranje skloništa, bez prekida u finansiranju.²¹³

Seksualno nasilje u oružanim sukobima

Relevantni i primenljivi pravni i strateški dokumenti iz rodne perspektive

- Zakon o izmenama i dopunama Zakona o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, ųrtava seksualnog nasilja za vreme rata, civilnih ųrtava i njihovih porodica²¹⁴ određuje status i prava ųrtava seksualnog nasilja počinjenog tokom rata. ųrtve imaju pravo na ličnu invalidsku penziju, oslobađanje od poreza na imovinu, stambeno zbrinjavanje, zdravstvene usluge u inostranstvu (ako je zdravstveni problem posledica rata i Kosovo ne mođe da obezbedi potrebne usluge) i prioritet pri zapošljavanju u javnom i privatnom sektoru.
- Zakon o specijalizovanim većima i specijalizovanom tuđilaštvu²¹⁵ predviđa specijalne mere postupanja i dokazivanja za ųrtve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, dodatno precizirane u Pravilniku o postupku i dokazima.²¹⁶ Posebne mere za dobijanje svedoćenja traumatizovanog ili ranjivog lica, uključujući ųrtve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, jesu: prisustvo psihologa/škinje, savetnika/ce ili člana/ice uđe porodice tokom svedoćenja svedoka/inje, jednosmerna interna televizija, zaklanjanje svedoka iz vidnog polja optuženog i dostavljanje pitanja unapred radi prosleđivanja posredstvom panela.²¹⁷
- Uredba o definisanju postupka za priznavanje i potvrđivanje statusa ųrtava seksualnog nasilja u toku kosovskog oslobođilačkog rata²¹⁸ i uredbe koje je menjaju i dopunjavaju²¹⁹ postavljaju uslove i kriterijume za utvrđivanje statusa ųrtve. Uredbe takođe uređuju funkcionisanje i odgovornosti Drđavne komisije za priznavanje i verifikaciju statusa ųrtava seksualnog nasilja tokom Oslobođilačkog rata na Kosovu.
- Administrativno uputstvo o utvrđivanju uslova i kriterijuma za osiguranje porođičnog stanovanja za porodice palih boraca, nestalih OVK-a, za veterane OVK-a, civilne invalide rata, ųrtve seksualnog nasilja u ratu, civilne ųrtve rata i njihove porodice²²⁰ uređuje pravo stanovanja.
- Akcioni plan: pristup pravdi za ųrtve seksualnog nasilja u toku rata²²¹ sadrži mere podrške ųrtvama seksualnog nasilja počinjenog za vreme rata, ali je njegov vremenski okvir neprecizan.
- Prethodni Plan rada za sprovođenje Rezolucije 1325, „ųene, mir i sigurnost“ 2013 – 2015.²²² obuhvatao je pristup mehanizmima zaštite, pristupa pravdi, rehabilitacije i reintegracije za ųrtve seksualnog nasilja tokom rata. Taj plan je prestao da važi 2015. godine.

Nalazi

Mada precizan broj nikada neće biti poznat, razni izvori procenjuju da je tokom rata na Kosovu oko 20.000 ųena pretrpelo seksualno nasilje.²²³ Seksualno nasilje je činjeno i nad muškarcima, mada se o njemu malo javno govori.²²⁴ Do 2016. je 767 osoba koje su preživele seksualno nasilje u ratu zatrađilo psihološke usluge od ųOCD.²²⁵ Preživele osobe se suoćavaju sa diskriminacijom i stigmatizacijom, ųto doprinosi retkom prijavljivanju. Postoji nekoliko izazova u vezi sa krivićnom istragom i malobrojni slućajevi su došli do sudova, a optuđeni su osuđeni u samo tri slućaja.²²⁶

Do 2018. godine su usluge osobama koje su preživele seksualno nasilje u ratu pruđale jedino ųOCD. Nakon nedavnih zakonskih izmena, MRSZ je ustanovilo Komisiju za priznavanje i verifikaciju statusa ųrtava seksualnog nasilja koja će tesno sarađivati sa ųOCD. Komisija će prihvatati prijave za drđavne usluge, intervjuisati prijavljene i, između ostalih beneficija, odobravati penzije.²²⁷ Sekretarijat MRSZ koji koordiniše radom ove Komisije poćeo je s radom 2018. godine. Zakon trenutno pojedinim ųrtvama onemogućava pristup beneficijama, posebno putem restriktivnih kriterijuma podobnosti i kratkih rokova za prijavu.²²⁸

Potencijalni ciljevi, indikatori i aktivnosti

- Cilj: Pobołjšati pristup pravdi za osobe koje su pretrpele seksualno nasilje u oružanim sukobima.

- o Indikator: Broj osuđenih lica. *Referentna tačka: 5 u 2017. godini.*²²⁹
- o Akcije:
 - 1) Podržati prikupljanje dovoljno dokaza, zaštitu svedoka/inja i pravično suđenje, da bi se obezbedilo da se sa slučajevima seksualnog nasilja u oružanim sukobima postupa bez odlaganja i nepristrasno i da budu efikasno istraženi i gonjeni.²³⁰
 - 2) Podržati reformu zakona o repatrijaciji, proširujući ga tako da obuhvati i seksualno nasilje počinjeno neposredno nakon sukoba.
 - 3) Svim osobama koje su preživele seksualno nasilje u oružanim sukobima, bez diskriminacije, učiniti dostupnim usluge efikasne zdravstvene zaštite i psihološke podrške.
 - 4) U vezi sa tranzicionom pravdom, izvršiti politički pritisak na vladu Srbije da prizna i javno se izvini za seksualno nasilje koje su nad ženama i muškarcima na Kosovu izvršile policijske, vojne i paravojne jedinice.²³¹

Prava LGBTQI

Relevantno i primenljivo pravo iz rodne perspektive

- Ugovor o funkcionisanju Evropske unije²³² garantuje da će se Evropska unija pri definisanju i sprovođenju politika i aktivnosti boriti protiv diskriminacije po osnovu pola i seksualne orijentacije.
- Povelja o temeljnim pravima Evropske unije zabranjuje diskriminaciju po bilo kom osnovu poput pola, genetskih osobina ili seksualne orijentacije.
- Prerađena direktiva navodi da je Sud pravde Evropskih zajednica utvrdio da se zabrana diskriminacije odnosi na diskriminaciju koja proizilazi iz promene pola osobe.²³³ Ovo i već pomenuti Ugovor i Povelja preneseni su u Zakon o zaštiti od diskriminacije i ZRP.
- Direktiva o jednakom postupanju uspostavlja okvir za suzbijanje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije pri zapošljavanju i na radnom mestu²³⁴.
- Po Krivičnom zakoniku, motivisanost zločina seksualnom orijentacijom osobe povlači izricanje teže kazne.²³⁵
- Ustav zabranjuje diskriminaciju po osnovu seksualnog opredeljenja ili nekog drugog ličnog statusa.²³⁶
- Zakon o zaštiti od diskriminacije uspostavlja okvir za sprečavanje i borbu protiv diskriminacije po osnovu pola, rodne pripadnosti, rodnog identiteta, seksualnog opredeljenja, ličnog statusa, genetskog nasledstva ili po bilo kom drugom osnovu.²³⁷ Važi za sve državne i lokalne institucije, fizička i pravna lica, kao i javni i privatni sektor u svim oblastima života: pri zapošljavanju, stručnom osposobljavanju, za uslove rada, obrazovanje, stanovanje, socijalnu zaštitu, pristup i snabdevanje materijalnim dobrima, pristup pravdi, osiguranje, učešće u javnom životu, učešće u nauci, sportu, umetnosti, uslužnim i kulturnim aktivnostima.
- Zakon o ravnopravnosti polova se odnosi na muškarce, žene i lica koja imaju zaštićenu karakteristiku polnog ili seksualnog identiteta. Garantuje jednake mogućnosti i tretman u svim oblastima života.²³⁸
- Zakon o narodnom advokatu daje mu moć da istražuje žalbe u vezi sa kršenjem ljudskih prava. Ova ustanova se u radu rukovodi principima nepristrasnosti, nezavisnosti, prioritarnosti ljudskih prava i profesionalizma.

Nalazi

Krivični zakonik ne definiše konkretno koja dela predstavljaju „zločine iz mržnje“, što stvara poteškoće LGBTQI osobama u potrazi za pravdom.²³⁹ Zakon o porodici definiše brak kao zakonski registrovanu zajednicu između dva lica različitih polova²⁴⁰, suprotno načelu ravnopravnosti u Ustavu. Ustav i Zakon o porodici niti dozvoljavaju niti zabranjuju da istopolni parovi usvoje decu. Zakon o civilnom statusu ne zabranjuje promenu roda/pola u zvaničnim dokumentima, ali ne postoje procedure da se to uradi.²⁴¹ Skupštinski Odbor za ljudska prava, ravnopravnost polova, nestale osobe i peticije nije pratio primenu relevantnih pravnih okvira. Međuministarska grupa za savetovanje i koordinaciju za LGBTQI prava na

Kosovu napravila je Akcioni plan za period od novembra 2016. do novembra 2018, ali za njega nije određen nikakav budžet. Na Kosovu se ne vrše operacije promene pola. Najbliža mesta na raspolaganju su Beograd i Skoplje.²⁴² U Skoplju se može dobiti i hormonska terapija.²⁴³ O interseksualnim osobama su dostupne ograničene informacije.

Homofobija je na Kosovu i dalje široko rasprostranjena. Po jednoj studiji iz 2018. godine, 67% muškaraca i 55% žena na Kosovu veruje da homoseksualnost nije ni „normalna“ ni „prirodna“.²⁴⁴ Povrh toga, 60% muškaraca, kao i 46% žena, veruje da bi homoseksualni brakovi na Kosovu trebalo da ostanu van zakona.²⁴⁵ Osim toga, 74% muškaraca i 41% žena je izjavilo da LGBTQI osobama ne bi trebalo dozvoliti da rade sa decom.²⁴⁶

Homofobija proizilazi iz tradicionalnih rodnih uloga i dužnosti, po kojima se od muškaraca i žena očekuju usko određene reproduktivne i proizvodne uloge u porodici i društvu – ako se pojedinci ne uklapaju u te uloge, mogu se suočiti sa društvenim odbacivanjem. Homofobija se povezuje i sa faktorima kao što su nedovoljna osvešćenost, verska ubeđenja o „grešnosti“, antizapadnjačko raspoloženje i minimalno pozitivno medijsko izveštavanje o LGBTQI osobama.²⁴⁷

Homofobija i nedovoljna osvešćenost generalno doprinose nedostatku pristupačnosti javnih službi, uključujući i kvalitetnu zdravstvenu zaštitu, obrazovanje (gde se LGBTQI osobe suočavaju sa maltretiranjem) i zapošljavanje.²⁴⁸ Veliki broj LGBTQI osoba se na Kosovu ne oseća bezbedno.²⁴⁹ Počinioци zlostavljanja, nasilja i uznemiravanja LGBTQI osoba su često njihovi prijatelji/ce.²⁵⁰ Povećana ranjivost u javnom i privatnom okruženju može da rezultira povlačenjem iz interakcija, ograničavajući tako mogućnosti LGBTQI osoba i jačajući osećanje izolovanosti.²⁵¹

Na Kosovu je, u odsustvu odgovarajućih državnih službi, porodica važan vid socijalne zaštitne, kao i ekonomske sigurnosne mreže. Većina ljudi pre stupanja u brak živi sa roditeljima i finansijski je zavisna od porodice. Otkrivanje porodici da ste LGBTQI osoba može za posledicu da ima gubitak ekonomske podrške, izbacivanje iz doma i suočavanje sa psihološkim i/ili fizičkim zlostavljanjem.²⁵² Neke LGBTQI osobe se plaše svojih porodica.²⁵³ Najbliže sklonište za LGBTQI osobe je u Albaniji.

Potencijalni ciljevi, indikatori i aktivnosti

- Cilj: Poboľjšati društveno prihvatanje i tretman LGBTQI osoba.
 - Indikator:
 - 1) Broj izmenjenih i usvojenih zakona i politika – izrađenih na osnovu opsežnih konsultacija sa LGBTQI osobama – koji osiguravaju ravnopravan tretman LGBTQI osoba. *Referentna tačka: 0 za novi program.*
 - 2) Procenat homofobnih ljudi. *Referentna tačka: 67% muškaraca i 55% žena.*
 - Akcije:
 - 1) Podržati amandmane na zakonske okvire u skladu sa pravnim tekovinama (acquis) EU, uključujući: 1) eksplicitne definicije dela koja predstavljaju „zločine iz mržnje“ u okviru Krivičnog zakonika, 2) jasne odredbe o pravu na istopolni brak i usvajanje dece od strane istopolnih parova u Zakonu o porodici, u sklopu revizija Građanskog zakonika, i 3) uspostavljanje jasnih procedura promene roda/pola u zvaničnim dokumentima.
 - 2) U okviru tekućih reformi obrazovnih programa, osigurati bavljenje društvenim rodnim normama koje doprinose diskriminaciji LGBTQI osoba, kao i šire obrazovanje o ljudskim pravima.
 - 3) U obukama za nastavnike/ce, državne službenike/ce, tužioce/teljke, sudije/nice i druge činovnike/ce institucionalizovati informacije o LGBTQI osobama, uključujući seksualnost, rodni identitet i prava.
 - 4) Podržati Skupštinski odbor za ljudska prava, ravnopravnost polova, nestale osobe i peticije u boljem praćenju zakona i politika u vezi sa pravima LGBTQI osoba.
 - 5) Podstaći političke partije i raditi sa njima na uključivanju LGBTQI prava u političke programe partija.
 - 6) Podržati napore da se obezbedi besplatna pravna pomoć LGBTQI osobama kroz poboljšanje nadležnosti kancelarija za pravnu pomoć i direktnu podršku organizacijama civilnog društva koje podržavaju LGBTQI osobe.

Verska prava

Relevantno i primenljivo pravo iz rodne perspektive

- Evropska konvencija o ljudskim pravima štiti slobodu misli, savesti i veroispovesti.²⁵⁴ Protokol br. 1 Konvencije tiče se prava roditelja na obezbeđivanje obrazovanja deci u skladu sa njihovim verskim ubeđenjima.²⁵⁵ Protokoli ove Konvencije su direktno primenljivi na Kosovo na osnovu Ustava.²⁵⁶
- EU Povelja o temeljnim pravima štiti slobodu misli, savesti i veroispovesti.²⁵⁷
- Ustav definiše Kosovo kao sekularnu državu koja je neutralna po pitanju verskih uverenja.²⁵⁸ Ustav garantuje slobodu uverenja, savesti i veroispovesti.²⁵⁹ Po Ustavu je jedan od osnova ograničavanja slobode izražavanja nužnost sprečavanja ohrabriranja ili provokacija verskog nasilja i neprijateljstava.²⁶⁰
- Zakon o verskim slobodama na Kosovu precizira prava i zaštite koje proilaze iz ustavne garancije slobode veroispovesti.²⁶¹ Slobode uključuju pravo na obožavanje ili okupljanje, osnivanje dobrotvornih ustanova, distribuiranje publikacija i poštovanje dana odmora, između ostalog. Zakon ne sadrži rodnu perspektivu.
- Nacrt zakona o izmenama i dopunama Zakona broj 02/L-31 o verskim slobodama na Kosovu teži da reguliše uslove registracije i službe nadležne za verske zajednice na Kosovu, njihov zakonski položaj i poreze na prihod zaposlenog sveštenstva ili administrativnog osoblja koje prima plate od verske zajednice.²⁶²
- Zakon o zaštiti od diskriminacije obuhvata veru, kao i Ustav.²⁶³ Delokrug Zakona o zaštiti od diskriminacije je širok i pokriva, između ostalog, različite aspekte rada, ali i stanovanja, roba i usluga, učešće u sportskim i kulturnim aktivnostima i ravnopravan tretman u sudskim postupcima.²⁶⁴
- Administrativno uputstvo „o kodu ponašanja i disciplinskim merama za učenike viših srednjih škola“²⁶⁵ zabranjuje versku odeću, uključujući marame za glavu. Zabrana važi za osnovne i srednje škole, ali ne i za univerzitete i radna mesta.

Nalazi

Po poslednjem popisu stanovništva na Kosovu, 96% stanovnika/ca se izjašnjava kao muslimani/ke, manje od 4% kao hrišćani/ke, 2% kao katolici/kinje, 1% kao pravoslavci/ke i manje od 1% kao „ostalo“; 0,1% se nije izjasnilo kao religiozno.²⁶⁶ Rodno razvrstani podaci pokazuju da su procenti žena i muškaraca koji se identifikuju sa svakom od vera u ravnoteži. Ipak, neznatno više muškaraca (54%) nego žena (48%) navodi da se ne izjašnjavaju kao religiozni. Samo oko 24% građana/ki pohađa verske službe barem jednom mesečno.²⁶⁷ Muškarci su skloniji češćem učešću u verskim službama nego žene, budući da najmanje jednom nedeljno u verskim službama učestvuje 34% muškaraca i samo 8,6% žena.²⁶⁸

Postoje indicije da se muslimanke, posebno one koje pokrivaju glave maramama, suočavaju sa diskriminacijom, društvenom stigmom i diskriminacijom institucija.²⁶⁹ MONT je 2009. godine uvelo zabranu nošenja verske odeće za učenike/ce srednjih škola, uključujući hidžab, pozivajući se na sekularnost države kao osnov zabrane; narodni advokat je dao preporuku da se zabrana ograniči na nastavno i administrativno osoblje.²⁷⁰ Ustavni sud je podržao zabranu,²⁷¹ te stoga ona ostaje na snazi.

Što se tiče verskog ekstremizma, u nekim slučajevima ekstremistička shvatanja doprinose uznemiravanju, pa čak i nasilju nad LGBTQI osobama i braniteljima/kama ljudskih prava.²⁷² Broj osoba sa Kosova koje učestvuju u sukobima u Siriji i Iraku je opao.²⁷³ Međutim, radikalizacija i nasilni ekstremizam i dalje predstavljaju prepreku, zahvaljujući finansijskoj podršci stranih organizacija koje propovedaju ekstermističke ideologije i propagandi putem društvenih mreža.²⁷⁴ Između 2012. i 2016. je 255 muškaraca, 49 žena i 55 dece napustilo Kosovo radi učešća u nasilnim sukobima u različitim bliskistočnim zonama u sukobu, većinom kao strani teroristički borci.²⁷⁵ Ukupno 133 građana/ki Kosova se vratilo, a 74 preminulo; 59 muškaraca i 41 žene su ostali u zonama sukoba.²⁷⁶ Većina žena koje su otišle u zone sukoba prate muževe, bilo dobrovoljno ili prinudno.²⁷⁷ Žene uglavnom obavljaju

aktivnosti u skladu s tradicionalnim rodnim ulogama, kao što je briga o drugima, a ređe aktivno učestvuju u borbi.²⁷⁸

Pojedini elementi tradicionalnih rodnih uloga doprinose izloženosti žena i muškaraca nasilnom ekstremizmu ili radikalizaciji.²⁷⁹ Na primer, nemogućnost muškaraca da izdržavaju porodicu zbog teških društvenih i ekonomskih okolnosti može neke muškarce učiniti podložnijim pridruživanju oružanim sukobima van državnih granica i prihvatanju radikalnih ideologija.²⁸⁰ Žene takve ideologije mogu prihvatiti zbog ukorenjenih rodnih normi koje od njih zahtevaju poslušnost partnerima.²⁸¹ Rehabilitacija, deradikalizacija i reintegracija povratnika i dalje su izazov, posebno za decu i žene.²⁸²

Potencijalne aktivnosti

- Podržati dalja istraživanja rodnih dimenzija regrutovanja i reintegracije osoba uključenih u nasilni ekstremizam, kao i diskriminacije žena i muškaraca po osnovu veroispovesti.
- Na osnovu nalaza istraživanja, podržati programe koji će se baviti diskriminacijom i/ili korenima nasilnog ekstremizma i njihove prirode u pogledu roda.

Povratništvo i repatrijacija

Relevantno i primenljivo pravo i politike iz rodne perspektive

- Ustav osigurava bezbedan i dostojanstven povratak izbeglica i interno raseljenih lica.²⁸³
- Zakon o azilu²⁸⁴ uređuje uslove i procedure dobijanja izbegličkog statusa, dodatne i privremene zaštite. Definicija „izbeglice“ odnosi se na strah od progona iz razloga pripadnosti određenoj društvenoj grupi, što uključuje i rodne aspekte, uključujući i rodni identitet.²⁸⁵ „Akti proganjanja“ uključuju radnje koje se po prirodi posebno odnose na pol.²⁸⁶ Trudnice, samohrani roditelji sa maloletnom decom, žrtve trgovine ljudima i osobe koje su preživele silovanje ili druge teške oblike psihološkog, fizičkog ili seksualnog nasilja, kao što su žene žrtve genitalnog sakaćenja, smatraju se po ovom Zakonu „ranjivim osobama“.²⁸⁷ U specifičnim slučajevima može se obezbediti prevodilac/teljka istog pola.²⁸⁸ Razgovore ili inspekcije takođe mogu vršiti osobe istog pola.²⁸⁹ Tražiteljke azila imaju pravo da zahtevaju da procedure azila sprovede žene.²⁹⁰ Za specijalne procedure i garancije prijema uslov su određene lične okolnosti, što obuhvata pol, seksualnu orijentaciju, rodni identitet ili da osoba bude žrtva silovanja ili drugih vidova psihološkog, fizičkog ili seksualnog nasilja.²⁹¹
- Pravilnik o opštinskim kancelarijama za zajednice i povratak²⁹² predviđa određivanje broja službenika/ca u opštinskim kancelarijama s obzirom na potrebe nevećinskih zajednica, žena, dece i starijih. Službenici/e imaju dužnost da procene specifične potrebe žena, dece i starijih u opštini.
- Strategija i akcioni plan za zajednice i povratak 2014 – 2018.²⁹³ daju prioritet unapređenju položaja deprivilegovanih grupa povratnika: mladih, žena, osoba sa invaliditetom i Roma/kinja, Aškalija/ki i Egipćana/ki. Napominje se da je pomoć mladima, ženama i osobama sa invaliditetom izazov i preporučuje se povećanje finansijskih izdvajanja za ove grupe i OCD koje rade na terenu.
- Vodič za implementaciju nacionalne politike reintegracije²⁹⁴ gotovo uopšte ne uvažava rod; pominje samo da će proces reintegracije uključiti sve osobe koje se vrate bez obzira na starost, pol, etničku, versku i rasnu pripadnost.

Nalazi

Više muškaraca (52%) nego žena je 2016. podnelo zahteve za odricanje od državljanstva Kosova.²⁹⁵ Međutim, državljanstvo Kosova je tražilo više žena (59%). Neznatno više muškaraca (52%) nego žena je 2016. dobilo dozvole za boravak. Iste godine je više muškaraca (66%) nego žena (44%) tražilo azil na Kosovu.²⁹⁶ Među 3.072 povratnika 2017. bilo je više muškaraca (69%) nego žena (31%).²⁹⁷ Ovo se delimično može objasniti činjenicom da je možda više muškaraca otišlo u inostranstvo u potrazi za boljim ekonomskim prilikama za izdržavanje porodice.²⁹⁸

Devojčice, dečaci, žene i muškarci koji se vraćaju imaju različite ekonomske i društvene potrebe, s obzirom na različite položaje u društvu. Na primer, imajući u vidu već pomenute visoke stope nezaposlenosti na Kosovu, posebno za žene, žene povratnice mogu se suočiti sa dodatnim izazovima u nalaženju posla. Devojčice i dečaci se mogu suočiti sa različitim preprekama u završavanju školovanja. Među decom povratnika/ca RAE zabeležena je veća stopa prekida školovanja nego među drugom decom.²⁹⁹

Potencijalne akcije

- Osigurati da programi u vezi sa povratništvom i zajednicama uzmu u obzir potencijalno različite potrebe žena, muškaraca, devojčica i dečaka. Sprovesti dodatne rodne analize radi boljeg utvrđivanja njihovih potreba.
- Ohrabriti Ministarstvo unutrašnjih poslova da objavljuje rodno razvrstane statistike u vezi sa povratnicima/ama, uključujući i meru u kojoj žene i muškarci imaju koristi od subvencija.

Ljudski kapital: Obrazovanje i zapošljavanje

Sektor ljudskog kapitala obuhvata obrazovanje, zapošljavanje i socijalnu politiku. U ovom odeljku su pomenute oblasti analizirane iz rodne perspektive. U relevantne institucije spadaju MONT i MRSZ.

Obrazovanje

Relevantno i primenljivo pravo iz rodne perspektive

- Opšta preporuka CEDAW br. 3 poziva države na usvajanje programa za obrazovanje i informisanje javnosti koji će doprineti eliminisanju predrasuda i praksi koje ometaju postizanje društveno ravnopravnog položaja žena.³⁰⁰
- Konvencija o pravima deteta UN³⁰¹ prepoznaje pravo svakog deteta na obrazovanje. Prema Ustavu, ova Konvencija je direktno primenljiva na Kosovu.³⁰²
- Prerađena Direktiva sadrži odredbe o primeni principa jednakog postupanja u procesu stručnog osposobljavanja i obezbeđivanju ravnopravnosti kada je reč o radu i zapošljavanju. Direktiva je uglavnom prenetu u kosovski zakonski okvir, ali implementacija je i dalje manjkava.³⁰³
- Cilj održivog razvoja (COR) UN br. 4 teži obezbeđivanju inkluzivnog i pravednog kvalitetnog obrazovanja, kao i promovisanju doživotnih prilika za učenje dostupnih svima.³⁰⁴
- Ustav garantuje pravo na besplatno osnovno obrazovanje, kao i to da javne ustanove moraju da obezbede jednake mogućnosti za obrazovanje za sve, u skladu sa njihovim sposobnostima i potrebama.³⁰⁵
- Zakon o predškolskom obrazovanju predviđa inkluzivno učešće dečaka i devojčica u predškolskom obrazovanju.³⁰⁶
- Zakon o obrazovanju u opštinama Republike Kosovo obavezuje MONT na promovisanje nediskriminatornog obrazovnog sistema u kom se poštuje pravo na obrazovanje svake osobe, a kvalitetne prilike za učenje su dostupne svima.³⁰⁷
- Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju u Republici Kosovo obezbeđuje učešće devojčica i dečaka u obrazovnom sistemu. Garantuje pristup preduniverzitetskom obrazovanju bez diskriminisanja po bilo kom osnovu, uključujući, između ostalog, pol i bračno stanje.³⁰⁸ Zakon zahteva da preduniverzitetsko obrazovanje obuhvati i pripremu učenika i učenica za odgovoran život u duhu rodne ravnopravnosti.³⁰⁹ Promovisanje rodne ravnopravnosti mora biti uzeto u obzir tokom planiranja, upravljanja i izvođenja preduniverzitetskog obrazovanja.³¹⁰
- Zakon o visokom obrazovanju u Republici Kosovo opisuje principe jednakosti, jednakih mogućnosti bez diskriminacije i različitost kao temelje visokog obrazovanja.³¹¹ Obezbeđuje učešće muškaraca i žena, garantujući pravo na pristup obrazovanju bez diskriminacije.³¹²
- Zakon o obrazovanju i osposobljavanju odraslih u Republici Kosovo³¹³ omogućava učešće muškaraca i žena obrazovanju i osposobljavanju odraslih.
- Zakon o stručnom obrazovanju i osposobljavanju³¹⁴ zasnovan je na principu inkluzivnosti i omogućava muškarcima i ženama učešće u stručnom obrazovanju i osposobljavanju.
- Zakon o osnaživanju i učešću mladih³¹⁵ obavezuje institucije da obezbede učešće i uticaj omladine na važne procese donošenja odluka koji se tiču njihovih interesa. U njemu su detaljno opisane oblasti u kojima je obavezno učešće mladih, kao što su: obrazovanje, zapošljavanje, socijalna pitanja i javno zdravlje. Rod se ne pominje.

Strateški dokumenti

- Kosovska strategija za omladinu 2013-2017³¹⁶ odnosi se na teme kao što su: obrazovanje, zdravlje, bezbednost ljudi, zapošljavanje, sport, kultura i rekreacija, a inkorporira socijalnu inkluziju kao opšti pristup (npr. rod, etnička pripadnost, ruralna/urbana omladina i ostale marginalizovane grupe). Trenutno je u izradi nacrt nove strategije.

- Strategija za uključivanje romske i aškalijske zajednice u kosovsko društvo 2017-2021³¹⁷ inkorporira rodnu perspektivu u vezi sa obrazovanjem, uključujući i rodno specifične indikatore i aktivnosti: podsticanje pohađanja predškolskog obrazovanja i podizanje svesti o važnosti pravovremenog upisa i pohađanja škole, sa fokusom na devojčice.
- Kosovska nacionalna strategija razvoja (NSR) 2016-2021³¹⁸ prioritizuje uključivanje dece uzrasta od 0-6 godina u predškolske programe. U dokumentu se navodi da će to imati pozitivan efekat na povećanje učešća žena u radnoj snazi.
- NPSSSA³¹⁹ teži da unapredi standarde obrazovanja, uključujući stručno obrazovanje, osposobljavanje i rad na izradi javnih politika za mlade žene i muškarce bez diskriminacije na osnovu pola, rase, etničke pripadnosti, religije, uverenja, invaliditeta, starosti ili seksualne orijentacije.
- Agenda za evropske reforme (AER)³²⁰ treba da bude implementirana u skladu sa ZRP i u vezi sa reformama obrazovnih politika, povećanjem pohađanja predškolskog obrazovanja i unapređenjem kvaliteta SOO i prelaza između škole i posla.

Nalazi

Stope pohađanja preduniverzitetskog obrazovanja prema polu, etničkoj pripadnosti i invaliditetu

Stope pohađanja preduniverzitetskog obrazovanja slične su kada je reč o dečacima i devojčicama (48% devojčica i 52% dečaka), osim na predškolskom nivou, koji neznatno više pohađaju dečaci (54%). Stope pohađanja predškolskog obrazovanja na Kosovu generalno su niske, usled nedovoljno dostupnih predškolskih ponuda,³²² daleko od ostvarenja ciljeva EU iz Barselone.³²³ Višak potražnje za posledicu ima to da predškolske ustanove ne prilagođavaju svoje tarife platama roditelja, uprkos tome što im Zakon o predškolskom obrazovanju to nalaže.³²⁴ Moguće je da se manje devojčica nego dečaka upisuje u predškolske ustanove zbog rodni stereotipa, a rasprostranjeno je i slabo razumevanje važnosti predškolskog obrazovanja, naročito izvan Prištine.³²⁵

Rodno osetljivi podaci o pohađanju preduniverzitetskog obrazovanja na Kosovu, 2015/2016 ³²¹			
Nivo	Ukupno	Dečaci (%)	Devojčice (%)
Predškolski	5892	54%	46%
Predosnovni	23.094	52%	48%
Osnovni i niži srednji	250.931	52%	48%
Viši srednji	89.392	52%	48%
Ukupno	369.309	52%	48%

Prilično jednak procenat devojčica i dečaka koji primaju socijalnu pomoć pohađa preduniverzitetsko obrazovanje, naročito predškolsko i osnovno/nije srednješkolsko. Tokom višeg srednjeg obrazovanja, procenat devojaka koje primaju socijalnu pomoć blago opada, sugerišući da one napuštaju školu kada školovanje više nije obavezno.³²⁶

Stope pohađanja preduniverzitetskog obrazovanja podeljene prema etničkoj pripadnosti relativno su proporcionalne demografskoj situaciji na Kosovu.³²⁷ Rodno senzitivni podaci prema etničkoj pripadnosti nisu dostupni.³²⁸ Učestalost napuštanja školovanja naročito je visoka kod romske, aškalijske i egipćanske dece koja su prošla proces repatrijacije. Nisu, međutim, dostupni rodno senzitivni podaci o učešću romske, aškalijske i egipćanske dece u obrazovnom sistemu,³²⁹ što otežava uvid u postojanje bilo kakvih razlika između devojčica i dečaka.

Kosovo ima pet resursnih centara i dve škole za decu sa invaliditetom. Više dečaka (59%) nego devojčica (41%) sa invaliditetom pohađa obaveznu nastavu.³³⁰ Izazovi obrazovanju dece sa invaliditetom uključuju razbijanje društvene stigme oko invaliditeta tako da roditelji edukuju svoju decu.³³¹ Manjak pedagoških asistenata/kinja, učionica sa pristupačnim fizičkim okruženjem, udžbenika i nastavne opreme za podršku dece sa invaliditetom takođe ometa jednak pristup obrazovanju. Iako zakon predviđa posebne odredbe koje se odnose na decu sa posebnim potrebama u obrazovanju,³³² ne postoje budžetska sredstva namenjena ostvarivanju tih standarda. Predloženi amandman na (tadašnji) nacrt Zakona o budžetu za 2018. godinu sa predlogom da se izdvoje sredstva za 50 pedagoških asistenata/kinja u nastavi za decu sa posebnim potrebama³³³ odbijen je u Skupštini Kosova.³³⁴

Rodno osetljivi podaci o uspehu u preduniverzitetskom obrazovanju

Kosovo je, među svim zemljama učesnicama testa Programa za međunarodnu procenu postignuća učenika/ca (PISA), zauzelo jedno od poslednja tri mesta kada je reč o opštem obrazovnom uspehu, kao i kada je reč o naučnim predmetima, matematici i čitanju.³³⁵ Devojčice su postigle nešto lošiji uspeh u odnosu na dečake kada je reč o matematici (dečaci su osvajali 8 poena više), a dečaci gore od devojčica kada je reč o prirodnim naukama (devojčice su osvajale 9 poena više). Devojčice su postigle značajno bolje rezultate u čitanju (u proseku 36% više od dečaka). Ove razlike se mogu delimično pripisati rodnim društvenim normama, naročito u ruralnim oblastima, koji sugerišu da je za dečake fizička snaga važnija od pismenosti, a da su devojčice sklonije čitanju.³³⁶

Nastavni kadar

Među nastavnicima višeg sekundarnog obrazovanja, odnos žena i muškaraca je 40% prema 60%, dok je isti odnos kod predškolskog nastavnog osoblja 99.6% prema 0.4%.³³⁷ Razlike su manje kada je reč o primarnom i nižem sekundarnom obrazovanju, sa 54% žena i 46% muškaraca nastavnika. U pet resursnih centara za decu sa posebnim potrebama, direktorska mesta zauzimaju dve žene i tri muškarca. Direktorke obe škole za decu sa posebnim potrebama su žene.³³⁸ Čini se da rodni stereotipi u vezi sa ovim poslom, kao i niske plate, odvrćaju muškarce od studija za obrazovanje vaspitača.³³⁹ Kulturološke predstave tipično muških i ženskih uloga (npr. muškarci kao profesori, žene kao pružateljke nege) jačaju iz generacije u generaciju i dodatno se utvrđuju usled nedostatka muških uzora u ranoj fazi obrazovanja i žena koje predaju u srednjim školama.³⁴⁰

Univerziteti

Dok neznatno više žena nego muškaraca pohađa osnovne (54%) i master (57%) studije na državnim univerzitetima, više muškaraca upisuje osnovne (58%) i master (67%) studije na privatnim univerzitetima.³⁴¹ Nešto više žena je upisalo osnovne (55%) i master (51%) studije na Univerzitetu u Prištini u akademskoj 2015/2016. godini.³⁴² Generalno, više žena (59%) nego muškaraca (39%) diplomira.³⁴³ Rodne razlike postoje u akademskim izborima karijere, gde su muškarci manje zastupljeni kada je reč o obrazovanju, a žene kada je reč o kompjuterskim naukama, poljoprivredi, poslovnim studijama i geonaukama. Godišnje stipendije postoje za studentkinje romske, aškalijske i egipćanske nacionalnosti.³⁴⁴

Profesorke su manje zastupljene i na državnim (34%) i na privatnim fakultetima (26%).³⁴⁵ Pojedine profesorke osećaju da nemaju dovoljno podrške, kako profesionalne, tako i političke.³⁴⁶ Program studija roda na Univerzitetu u Prištini je jedini takav na Kosovu, a svoj program nudi i studentkinjama (70%) i studentima (30%). Program je u opasnosti od ukidanja.³⁴⁷

Na državnim univerzitetima u Peći, Gnjilanu i Đakovici diplomira više žena nego muškaraca i na osnovnim i na master studijama, iako su žene manje zastupljene među akademskim osobljem. Izuzetak predstavlja Univerzitet u Mitrovici, na kom više muškaraca upisuje osnovne studije. Sve u svemu, žene su i dalje manje zastupljene kada je reč o nastavnim i administrativnim pozicijama.

Obrazovanje odraslih i kontinuirano obrazovanje

U 2015. godini žene su činile tek 39% od ukupnog broja studenata upisanih na programe za odrasle u Centrima za stručno osposobljavanje (CSO), a 36% od broja učesnika na kursovima za obrazovanje odraslih činile su žene.³⁴⁸ Jedan od mogućih razloga je društvena percepcija da CSO nude programe za „muške“ profesije.³⁴⁹ Ljudima takođe nedostaje znanje o opcijama za stručno obrazovanje i smatraju ih inferiornim u odnosu na visoko obrazovanje.³⁵⁰ Još jedan ograničavajući faktor je nedostatak gradskog prevoza do CSO, što naročito pogađa žene, usled brige za bezbednost.³⁵¹

Potencijalni cilj, indikatori i aktivnosti

Cilj: „Jednak pristup svim nivoima kvalitetnog obrazovanja i stručnom obrazovanju i obukama (SOO) za devojke i žene, bez diskriminacije“ (GAP 13)

- o Indikatori
 - 1) „Broj nastavnica/ka koji su prošli treninge uz podršku EU (EURF, GAP 13.9) na temu ukidanja društveno nametnutih rodni normi, uloga i stereotipa, kao i rodni odnosa moći. Referentna tačka: 0.
 - 2) Procenat muškaraca predškolskih učitelja. Referentna tačka: 0,4%.
 - 3) Procenat žena profesorki u visokoobrazovnim državnim institucijama. Referentna tačka: 34%
 - 4) „Odnos zastupljenosti žena i muškaraca koji su koristili programe za stručno obrazovanje i osposobljavanje/razvoj veština ili druge aktivne programe EU namenjene tržištu rada“ (GAP 13.10) ili procenat žena koje pohađaju strukovne škole. Referentna tačka: 39%.
 - 5) Procenat žena učesnica programa obrazovanja za odrasle. Referentna tačka: 36% (u skladu sa GAP 13).
 - 6) Rodno senzitivni podaci o procentu dece koja pohađaju predškolsku nastavu.³⁵² Referentna tačka: 15,5% u 2015.
 - 7) Procenat devojčica sa posebnim potrebama koje učestvuju u obaveznom obrazovanju. Referentna tačka: 41%. (Doprinosi GAP-u 13.1).
 - 8) „Broj programa koji izveštavaju o poboljšanju kvaliteta i dostupnosti rodno osetljive statistike/podataka razvrstanih prema polu, kroz podršku EU“ (GAP 6.1.2), naročito u vezi sa statističkim podacima o obrazovanju razvrstanim prema rodu i prema etničkoj pripadnosti.
- o Akcije
 - 1) Podržati vladu u izradi i institucionalizaciji treninga za nastavnike i nastavnice na temu ukidanja društvenih rodni normi, uloga i stereotipa, kao i rodni odnosa moći.
 - 2) „Promovisati rodno ravnopravne uzore prilikom prelaza sa školovanja na tržište rada kroz kurikulume i rodni paritet među nastavnim osobljem“ (GAP 13).
 - 3) Podržati vladu u uvođenju afirmativnih mera za zapošljavanje muškaraca kao predškolskih učitelja i žena u visokoobrazovnim institucijama.
 - 4) Podstaci MONT da izdvoji sredstva iz budžeta i zaposli više psihologa/škinja u školama, kao i da unapredi njihove stručne kapacitete za rešavanje pitanja rodno zasnovanog nasilja i prevenciju ispisivanja iz škole.
 - 5) Podržati vladu u institucionalizaciji i „obezbeđivanju obrazovanja (kako formalnog, tako i neformalnog) koje se bavi rodni stereotipima i omogućava doživotno učenje“ (GAP 13) deci na svim nivoima.
 - 6) Podrška razvoju, institucionalizaciji i promociji raznovrsnijih programa SOO koji odgovaraju potrebama tržišta, a prilagođeni su specifičnim potrebama žena.
 - 7) Podržati vladu u proširenju dostupne nege i razvijanju drugih afirmativnih mera koje će podržati učešće žena u stručnom obrazovanju i osposobljavanju.
 - 8) Podstaci i podržati vladu da unapredi pristup obrazovanju za decu sa invaliditetom, naročito devojčice, kroz izdvajanje sredstava za pedagoške asistente/kinje, pristupačan transport, pristupačne zgrade i adekvatne didaktičke materijale.
 - 9) Podrška vladi u povećanju dostupnosti predškolskog obrazovanja u skladu sa Ciljevima EU iz Barselone, kao i uključivanju rodne dimenzije u kurikulume za najranije obrazovanje.
 - 10) Podržati vladu da unapredi prikupljanje podataka koji se tiču učešća i postignuća u obrazovnom procesu, podeljenih prema i rodu i etničkoj pripadnosti.

Zapošljavanje

Relevantno i primenljivo pravo iz rodne perspektive

- CEDAW zahteva od država da preduzmu sve odgovarajuće mere da otklone diskriminaciju žena u oblasti zapošljavanja, kako bi žene i muškarci uživali ista prava.³⁵³
- Ugovor o funkcionisanju Evropske unije³⁵⁴ uspostavlja princip jednakih plata žena i muškaraca za jednak rad, odnosno rad jednake vrednosti. Iako je načelo jednakih plata integrisano u kosovske

zakone, nema podataka o nejednakosti plata muškaraca i žena na osnovu kojih bi se mogla proceniti njegova primena.³⁵⁵

- Prerađena Direktiva ima za cilj da obezbedi primenu principa jednakih mogućnosti i jednakog postupanja prema muškarcima i ženama u oblasti rada i zapošljavanja. Sadrži odredbe o pristupu zapošljavanju, stručnom osposobljavanju, uslovima rada i programima socijalnog osiguranja. Kosovsko zakonodavstvo je gotovo u potpunosti usaglašeno s ovom direktivom, ali je primena i dalje neodgovarajuća.³⁵⁶
- Direktivom o roditeljskom odsustvu³⁵⁷ predviđa se roditeljsko odsustvo u trajanju od najmanje četiri meseca kao individualno pravo zaposlenih žena i muškaraca, u cilju promovisanja jednakih mogućnosti i jednakog postupanja.³⁵⁸ Kosovsko zakonodavstvo još uvek nije potpuno usaglašeno s ovo direktivom, naročito kada je reč odsustvu oca zbog rođenja deteta, roditeljskom odsustvu i odsustvu radi nege deteta.³⁵⁹
- Direktiva o zaposlenim trudnicama³⁶⁰ garantuje najmanje 14 nedelja porodiljskog odsustva i obuhvata mere za unapređenje zdravstvene zaštite i bezbednosti na radu za zaposlene trudnice, porodilje i žene koje doje. Kosovsko zakonodavstvo je usklađeno s odredbama o zaštiti trudnoće i materinstva.
- Direktiva o primeni principa jednakog postupanja prema muškarcima i ženama angažovanim u nekoj delatnosti u svojstvu samozaposlenih lica³⁶¹ nije u potpunosti prenetu u kosovsko zakonodavstvo. Samozaposlene žene bi trebalo da budu zvanično registrovane, a samozaposleni roditelji da uživaju ista prava u pogledu odsustvovanja s posla kao i zaposleni.³⁶²
- Zakon o radu sadrži odredbu o zabrani diskriminacije pri zapošljavanju i navodi odredbe Zakona o zaštiti od diskriminacije primenljive na odnose poslodavaca/ki i zaposlenih u privatnoj i javnoj sferi.³⁶³ Ovim zakonom se takođe uređuju pravo na porodiljsko odsustvo i zaštita trudnica i žena koje doje na radnom mestu. Često se navodi da odredba kojom se utvrđuje da su poslodavci i poslodavke dužni da plaćaju prvih šest meseci porodiljskog odsustva doprinosi diskriminaciji žena prilikom zapošljavanja i većoj stopi nezaposlenosti među ženama.³⁶⁴ Odredba kojom se propisuje da otac deteta ima pravo na samo dva dana plaćenog odsustva i dve nedelje neplaćenog odsustva nakon rođenja deteta kosi se s konceptima rodne ravnopravnosti i jednakih mogućnosti sadržanim u ZRP. Osim toga, zakonske odredbe ne uređuju na adekvatan način porodiljsko odsustvo, što doprinosi posrednoj diskriminaciji žena.³⁶⁵
- Zakon o dojenju garantuje zaposlenim ženama pravo na plaćeni odmor za dojenje od dva sata dnevno unutar radnog vremena.³⁶⁶ Međutim, ovo pravo je moguće koristiti tek nakon što dete napuni šest meseci, što znači da Zakon ne štiti žene koje odluče da se ranije vrate na posao.³⁶⁷ Nakon što dete napuni godinu dana, pa sve dok ne napuni dve godine, plaćeni odmor za dojenje se skraćuje na samo sat vremena dnevno. Da bi mogla da koristi ovo pravo, žena mora pismenim putem da obavesti poslodavca/ku i dostavi lekarsku potvrdu da doji.
- Zakon o bezbednosti i zdravlju na radu primenjuje se na javni sektor, privatni sektor, javno-privatna partnerstva i državnu upravu i obavezuje poslodavce/ke da poštuju načelo jednakog postupanja prema svim zaposlenima kada je reč o merama zaštite zdravlja i bezbednosti.³⁶⁸ Zakon takođe obavezuje poslodavce/ke da obaveste zaposlene o preduzetim merama za zaštitu zdravlja i bezbednosti na radu, a koje se odnose na decu, mlade, trudnice, dojilje i osobe s invaliditetom.³⁶⁹
- Zakon o zaštiti i promovisanju prava zajednica i njihovih pripadnika u Republici Kosovo priznaje da su, kada je reč o zapošljavanju i ekonomskim i socijalnim mogućnostima, žene iz manjinskih zajednica u riziku od dvostruke diskriminacije, po osnovu pola i pripadnosti određenoj etničkoj zajednici. Zakon predviđa da vlada uvede posebne mere za suzbijanje takve diskriminacije.³⁷⁰
- Zakon o Inspektoratu rada³⁷¹ podržava primenu Zakona o radu osnivanjem Inspektorata rada, tela zaduženog za nadgledanje primene zakona u vezi sa zapošljavanjem, radnim odnosima, bezbednošću na radu, zdravstvenom zaštitom zaposlenih, kolektivnim ugovorima i drugim oblastima. Inspektorat takođe pruža savete poslodavcima/kama i zaposlenima o primenljivosti zakonskih odredbi i izveštava MRSZ o nedostacima važećeg pravnog okvira.
- Zakon o profesionalnom osposobljavanju, prekvalifikaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom reguliše institucionalnu podršku za prekvalifikaciju, stručno osposobljavanje i zapošljavanje osoba s

invaliditetom, oslanjajući se na principe jednakog postupanja i jednakih mogućnosti.³⁷² Zakon obavezuje organe državne uprave, privatni sektor, javni sektor i nevladine organizacije (NVO) da na svakih pedeset zaposlenih zaposle jednu osobu s invaliditetom.³⁷³

- U Krivičnom zakoniku³⁷⁴ navode se krivična dela protiv prava iz radnih odnosa, među kojima su: povreda prava iz radnog odnosa (npr. zaštite žena, dece i osoba s invaliditetom), uskraćivanje ili ograničavanje prava na zaposlenje pod jednakim uslovima, povreda prava na štrajk i povreda i/ili zloupotreba prava iz oblasti socijalne zaštite. Kazne variraju u zavisnosti od vrste krivičnog dela, a obuhvataju novčane kazne i kazne zatvora do tri godine.
- Administrativno uputstvo za podelu teških i rizičnih poslova koji mogu da štete zdravlju žena u drugom stanju i dojlja³⁷⁵ sadrži odredbe i mere za unapređenje zdravlja i bezbednosti na radu zaposlenih trudnica i žena koje doje.

Strateški dokumenti

- AER kao prioritet postavlja rešavanje problema nezaposlenosti mladih i povećanje učešća žena na tržištu rada.
- NPSSSP predviđa mere za usaglašavanje kosovskog zakonodavstva sa *acquisom* EU u oblasti socijalne politike i zapošljavanja do 2020. godine.³⁷⁶
- NSR u prioritete ubraja jačanje mehanizama i koordinacije institucionalnih mera za smanjenje broja zaposlenih muškaraca i žena u neformalnom sektoru.
- Strategija za uključivanje romske i aškalijske zajednice u kosovsko društvo 2017-2021 predviđa istraživanje, uspostavljanje rodno osetljivih indikatora i izveštavanje o stanju pripadnika i pripadnica romske i aškalijske zajednice na tržištu rada.

Nalazi

Učešće u radnoj snazi

Učešće na tržištu rada na Kosovu je zabrinjavajuće nisko. Kako se vidi u tabeli, 2017. godine je samo 43% radno sposobnog stanovništva bilo aktivno, odnosno bilo je zaposleno ili je tražilo posao. Samo 20% žena je učestvovalo u radnoj snazi, u poređenju sa 65% muškaraca. Međutim, zaposleno je bilo samo 13% žena u radnom dobu, u odnosu na 47% muškaraca. Starost je značajan faktor, naročito kod žena: ukupna nezaposlenost među ženama iznosila je 37%, ali je među mladim ženama (starosti 15–24 godine) iznosila čak 64%. Stopa nezaposlenosti muškaraca je bila 29%, a mladih muškaraca 48%. Što se tiče mladih, 24% mladih muškaraca nije bilo niti zaposleno niti u sistemu obrazovanja i osposobljavanja (NEET), u odnosu na 31% mladih žena.

Osnovni indikatori za radnu snagu (2017) ³⁷⁷			
Indikator	Ukupno	Muškarci	Žene
Učešće na tržištu rada	43%	65%	20%
Stopa zaposlenosti	30%	47%	13%
Neaktivno stanovništvo	570%	34%	80%
Nezaposlenost	31%	29%	37%
Nezaposlenost mladih (15-24)	53%	48%	64%
Mlade NEET	27%	24%	31%

Segregacija zanimanja je i dalje prisutna. Postoji tendencija zapošljavanja žena u sektoru obrazovanja, zdravstva i trgovine (48% od ukupnog broja zaposlenih žena), dok 46% zaposlenih muškaraca radi u sektorima proizvodnje, građevine i trgovine.³⁷⁸ Ovi postoci su već godinama manje-više konstantni.

Zaposlene žene najčešće su do posla došle putem oglasa i procesa sistematskog zapošljavanja.³⁷⁹ Samo 0,2% intervjuisanih žena je do trenutnog zaposlenja došlo zahvaljujući službi za zapošljavanje.³⁸⁰ Ne postoje podaci koji bi omogućili poređenje s muškarcima. Na osnovu informacija prikupljenih intervjuima utvrđeno je da su žene u poslednjih pet godina bile, u proseku, na pet razgovora za posao, dok je kada je reč o intervjuisanim muškarcima prosek iznosio 3,6 razgovora³⁸¹, što ukazuje na to da žene verovatno moraju da obavie više razgovora da bi se zaposlile. Ovo se može delimično objasniti činjenicom da 47% poslodavaca/ki smatra da je posao koji nude prikladan za muškarce, 9% da je prikladan za žene, a 35% da mogu da ga obavljaju i žene i muškarci.³⁸²

Zabrinjavajuće visok postotak (80%) radno sposobnih žena je radno neaktivan, za razliku od 35% muškaraca. Muškarci su najčešće neaktivni zbog posvećivanja vremena školovanju, osposobljavanju ili obuci (37%).³⁸³ Ovo je drugi najčešći razlog za radnu neaktivnost žena; na prvom mestu su kućne obaveze, prevashodno briga o deci (32%). Nasuprot tome, samo 1% muškaraca svoju radnu neaktivnost pripisuje obavezama oko dece. Pristup žena radnim mestima donekle otežava i loš javni prevoz.

Visoka stopa nezaposlenosti među ženama može doprineti feminizaciji siromaštva. Prema podacima iz 2015. godine, 18% žena i 17% muškaraca živi u siromaštvu.³⁸⁴ Žene i devojčice činile su 60-65% članova domaćinstva koje su u periodu 2013–2016. zavisili od socijalne pomoći.³⁸⁵ Niska stopa zaposlenosti i/ili rad žena u neformalnoj ekonomiji za posledicu imaju i manje penzije, jer se neplaćeni rad ne uzima u obzir prilikom obračuna penzija.³⁸⁶

Podataka o neformalnoj ekonomiji ima malo, naročito onih iz rodne perspektive. Zvaničnih podaka nema dovoljno usled neprijavlivanja rada radi izbegavanja poreza i činjenice da postoji više tumačenja ovog pojma.³⁸⁷ Prema definiciji Svetske banke i ako se u obzir uzmu gore navedene poteškoće, više od trećine radnika/ca se može klasifikovati kao neformalno zaposleno.³⁸⁸ Procenjuje se da je neformalna zaposlenost veća među mladima, muškarcima, manje obrazovanim i seoskim stanovništvom.³⁸⁹ Potrebna su, međutim, dodatna istraživanja. Žene zaposlene u privatnom sektoru veoma često pripadaju neformalnom sektoru, pa je ova kategorija žena izložena finansijskim, fizičkim i emocionalnim rizicima.³⁹⁰ Osim toga, istraživanje na teritoriji Kosova pokazalo je da oko 30% žena u privatnom sektoru radi bez ugovora.³⁹¹

Nedavno istraživanje je otkrilo da muškarci plaćenom radu u proseku posvećuju 400% više vremena (3,9 sati dnevno) od žena (0,9 sati dnevno),³⁹² dok žene posvećuju 300% više vremena kućnim poslovima i brizi o porodici nego muškarci (7,1 sati naspram 2,3 sata).³⁹³ Kao podsticaje za povećanje aktivnosti žena na tržištu rada, stanovnice i stanovnici Kosove navode jednako postupanje prema ženama i muškarcima na radnom mestu (32%), jednaku platu za jednake mogućnosti (25%), mogućnost nepunog/fleksibilnog radnog vremena (17%) i pristup ustanovama za brigu o deci (14%).³⁹⁴

Diskriminacija prilikom zapošljavanja i na radnom mestu

Postoje indicije da su mlade žene diskriminisane u procesu zapošljavanja.³⁹⁵ Na razgovorima za posao se ženama postavljaju pitanja o porodičnim planovima i dešava se da žene koje kažu da planiraju trudnoću ne dobiju posao, kao i da dobiju otkaz nakon što obaveste poslodavca/ku da su u drugom stanju. U jednom istraživanju je 55% poslodavaca i poslodavki izjavilo da, prilikom odabira kandidata/kinja, ne uzima u obzir porodične planove, dok je 45% izjavilo da uzima, što otkriva da pojedini poslodavci/ke diskriminiraju žene prilikom zapošljavanja na osnovu njihovih porodičnih planova.³⁹⁶

U drugoj studiji je 11% intervjuisanih zaposlenih žena izjavilo da je bilo diskriminisano na radnom mestu,³⁹⁷ a čak trećina se suočila s rodnim predrasudama na poslu, iako to nije nužno doživela kao diskriminaciju. To ukazuje na činjenicu da žene ponekad ne znaju šta sve diskriminacija podrazumeva. Poređenje sa zaposlenim muškarcima nije moguće napraviti jer nema dovoljno podataka.

Roditeljsko odsustvo

Žene zaposlene u javnom sektoru više koriste beneficije u vezi s porodičkim i roditeljskim odsustvom nego žene zaposlene u drugim sektorima.³⁹⁸ Samo 18% ispitanih poslodavaca/ki (iz privatnog, javnog i sektora civilnog društva) ima politiku koja garantuje povratak žena na posao po isteku porodičkog, odnosno roditeljskog odsustva.³⁹⁹ Većina poslodavaca/ki tvrdi da ženama garantuju istu platu, beneficije i uslove po povratku na posao. Međutim, veliki broj žena je izjavio da su bile izložene diskriminaciji i da poslodavci/ke nemaju mehanizme za podnošenje žalbi. Glavni problem su neumesni komentari na radnom mestu, a više od petine ispitanih žena je prijavilo da nisu dobile unapređenje, da su morale da rade prekovremeno, da su im dodeljivani neprimereni radni zadaci i/ili da su dobijale neosnovane kritike za svoj radni učinak.⁴⁰⁰

Većina poslodavaca i poslodavki (57,5%) kaže da zaposlenim očevima daju dva do tri dana odsustva zbog rođenja deteta, što je u skladu sa Zakonom o radu, a veliki broj dopušta i više od tri dana odsustva. Gotovo petina ispitanih muškaraca prijavilo je da nisu mogli da uzmu nijedan slobodan dan kada su postali očevi, što predstavlja povredu zakona. Osim toga, većina poslodavaca/ki muškarcima koji su postali

očevi isplaćuje iste zarade ili plate, ali je 26% muškaraca izjavilo da nije dobilo odsustvo zbog rođenja deteta, a 5% da je primilo 70% redovne zarade. Iz ovoga proizilazi da pojedini očevi moraju da biraju između primanja pune plate i uzimanja odsustva. Većina muškaraca smatra da je trenutno odsustvo u trajanju od dva do tri dana prekratko i da bi trebalo da bude produženo na najmanje četiri do trideset dana po rođenju deteta.⁴⁰¹ Nešto više od polovine (54%) izjavilo je da bi to odsustvo uzeli samo ako bi i dalje dobijali punu platu. Nedavno istraživanje otkrilo je da bi 31% muškaraca uzelo roditeljsko odsustvo do tri meseca ako bi za to vreme dobijali 70% redovne zarade, 18% bi pod istim uslovima uzelo šestomesečno odsustvo, a 8% devetomesečno.⁴⁰²

Službe za zapošljavanje i centri za stručno osposobljavanje

Na evidenciji službi za zapošljavanje (SZ) ima više muškaraca nego žena,⁴⁰³ iako podaci o sastavu radne snage ukazuju na to da na Kosovu ima više nezaposlenih žena nego nezaposlenih muškaraca. U 2017. godini 45% lica na evidenciji SZ bile su žene, a 55% muškarci. To, međutim, samo delimično ilustruje visoku stopu radne neaktivnosti žena.

Lica na evidenciji SZ prema polu			
Godina	2015.	2016.	2017.
Žene	44%	44%	45%
Muškarci	56%	56%	55%
Ukupno	112.179	101.773	93.866

SZ su se pokazale kao veoma neefikasne u pronalaženju posla licima na njihovoj evidenciji, naročito kada je reč o ženama. Godine 2016, na primer, SZ su pronašle posao za 4% prijavljenih (od toga su samo 39% činile žene), a 2017. godine samo za 3% prijavljenih (među njima je bilo tek 40% žena). Nema kvalitativnih podataka o razlozima za postojanje pomenutih razlika. Neophodno je sprovesti dodatno istraživanje.

Lica koja su našla posao preko SZ prema polu			
Godina	2015.	2016.	2017.
Žene	34%	39%	40%
Muškarci	66%	61%	60%
Ukupno	3574	4022	3215

Mada žene čine većinu nezaposlenog i ekonomski neaktivnog stanovništva, ima ih manje među onima koji pohađaju kurseve u centrima za stručno osposobljavanje (CSO). Žene su 2015. godine činile 44% polaznika u CSO, 2016. godine 27%, a 2017. godine 34%. Prilikom nedavnog istraživanja 76% žena je izjavilo da nikad nije pohađalo posebno osmišljene programe obuke namenjene unapređenju poslovnih veština.⁴⁰⁴ Većinu među njima čine žene koje su završile osam ili manje razreda osnovne škole, koje ne učestvuju aktivno u radnoj snazi i koje zarađuju manje od 150 evra mesečno.⁴⁰⁵

Lica koja su pohađala kurseve CSO prema polu			
Godina	2015.	2016.	2017.
Žene	44%	27%	34%
Muškarci	56%	73%	66%
Ukupno	4055	6736	5962

Potencijalni cilj, indikatori i aktivnosti

- **Cilj:** [Povećati] „dostupnost pristojnih poslova za žene svih starosnih doba“ (GAP 14).
 - **Indikatori:**
 - 1) Postotak neaktivnih žena na tržištu rada (GAP 14.4). *Referentna tačka: 80%.*
 - 2) Postotak nezaposlenih mladih žena (GAP 14.4). *Referentna tačka: 64%.*
 - 3) Postotak žena među licima na evidenciji SZ. *Referentna tačka: 44%.*
 - 4) Postotak žena među licima koja su pronašla posao preko SZ. *Referentna tačka: 39%.*
 - 5) Postotak žena među licima koja pohađaju posebno osmišljene obuke u CSO. *Referentna tačka: 34%.*
 - 6) „Prosečan ukupan broj sati posvećen plaćenom i neplaćenom radu (ukupno radno opterećenje) za oba pola“ (COR 5.42, GAP 14.2) *Referentne tačke: žene 8, muškarci 6,2.*
 - **Akcije:**
 - 1) Podržati Vladu Republike Kosovo da otvori veći broj ustanova za dnevnu brigu o deci, starijim osobama i osobama s invaliditetom, što će poboljšati obrazovne rezultate (i mogućnost zapošljavanja za buduće generacije), stvoriti nove poslove (između ostalog, pretvaranjem neplaćenog rada u plaćeni) i rasteretiti žene u pogledu društveno nametnutih, neplaćenih obaveza staranja o drugima, što će im ostaviti više vremena za traženje posla.

- 2) „Podržati rodno osetljivo zakonodavstvo i reforme javnih finansija, u cilju rešavanja pitanja kao što su uloga žena u ekonomiji nege i brige, neplaćeni rad, neravnopravna raspodela kućnih obaveza, veliko učešće u neformalnoj ekonomiji, žene u poljoprivredi i nejednake plate muškaraca i žena“. Snažno podstaći Vladu da sarađuje sa ŽOCD i da na osnovu činjenica specifičnih za Kosovo izmeni i dopuni Zakon o radu i usaglasi ga s Direktivom o roditeljskom odsustvu, Direktivom o primeni principa jednakog postupanja prema muškarcima i ženama angažovanim u nekoj delatnosti u svojstvu samozaposlenih lica i, eventualno, Direktivom o balansu između posla i privatnog života (ako bude usvojena). Nakon toga, „podržati jačanje institucionalnih kapaciteta za sprovođenje donetih reformi i politika“ (GAP 14).
- 3) „Podržati otklanjanje društvenih normi i stavova koji ometaju ekonomsko osnaživanje žena, među kojima je i društveno-ekonomsko uvažavanje neplaćenog rada i brige o drugima“ (GAP 14)
- 4) „Sprovesti analizu i razmotriti [...] učešće ženske radne snage u neformalnoj ekonomiji“ (GAP 14 i 6.1)
- 5) Podržati Agenciju za statistiku Kosova (ASK) da institucionalizuje obavljanje redovnih rodnih analiza kada je reč o nejednakim zaradama žena i muškaraca, što će doprineti ustanovljenju Indeksa rodne ravnopravnosti (GAP 6.1). Takođe podržati ASK da institucionalizuje redovna istraživanja o korišćenju vremena, da bi se došlo do podataka o neformalnoj ekonomiji, kao i o tome kako muškarci i žene provode vreme.
- 6) Podržati jačanje kapaciteta SZ da bi vodile podrobniju evidenciju razloga zbog kojih muškarci i žene ne pronalaze posao preko SZ, u cilju unapređenja pristupa.
- 7) Podržati inovativne programe specijalno osmišljene kao podrška zapošljavanju žena.

Konkurentnost i inovacije

Sektor „Konkurentnost i inovacije“ je finansijski prioritet EU za zemlje kandidate za članstvo u EU, budući da je postojanje funkcionalne tržišne ekonomije, sposobne da se nosi s konkurencijom i tržišnim snagama, jedan od kriterijuma iz Kopenhagena. Ovaj odeljak se bavi rodnom analizom politika, praksi i nejednakosti u oblasti konkurentnosti i ICT.

Relevantno i primenljivo pravo iz rodne perspektive

- Zakon o zaštiti konkurencije¹ ne sadrži rodnu perspektivu.
- Zakon o državnoj pomoći,² kojim se uređuju principi i procedure dodeljivanja državne pomoći u cilju podržavanja ekonomskog i društvenog razvoja i zaštite konkurencije, ne sadrži rodnu perspektivu.
- Zakon o zaštitnim merama na uvoz³ ne sadrži rodnu perspektivu. Malim proizvođačima (gde žene uglavnom rade ili su vlasnice) mogu nedostajati sredstva za podnošenje žalbi na inostrane konkurente čija se roba na Kosovsko tržište uvozi u velikim količinama.⁴
- Zakon o antidampinškim i kompenzatornim merama⁵ takođe sadrži komplikovane kriterijume za podnošenje žalbi.⁶ Ni ovaj zakon ne uvažava rodnu perspektivu.

Strateški dokumenti

- NPSSSP se fokusira na izradu zakonskih akata koji će omogućiti usaglašavanje sa zakonodavstvom EU u oblasti konkurencije. Ostale mere obuhvataju stručnu obuku osoblja Komisije za zaštitu konkurencije i aktivnosti čiji je cilj informisanje relevantnih aktera/ki.
- Prioriteti AER u oblasti konkurentnosti i investicione klime trebalo bi da budu ostvareni u skladu sa ZRP.
- NSR u prioritete u oblasti konkurentnih industrija ubraja obezbeđivanje poštovanja imovinskih prava pripadnika/ca nevećinskih zajednica i žena.
- Strategija za razvoj privatnog sektora (SRP) 2017-2021 bavi se trgovinom, preduzećima i neformalnom ekonomijom, ali ne sadrži rodnu perspektivu niti se bavi specifičnim izazovima s koja se suočavaju žene.

Nalazi

Na Kosovu nisu rađene rodne analize o uticaju trgovine na rodnu ravnopravnost.

Prema podacima iz 2017. godine, preduzeća u vlasništvu žena činila su samo 13% ukupnog broja preduzeća na Kosovu.⁷ Žene su bile vlasnice 18% novih preduzeća registrovanih u periodu od 2014. do 2016. godine.⁸ Što se tiče vrste preduzeća, najviše žena radi u poljoprivrednim zadrugama. Većina žena koje imaju registrovano preduzeće osnovala je individualno preduzeće. Nijedna žena u navedenom periodu nije osnovala komanditno društvo, otvoreno deoničarsko društvo ili društveno preduzeće.⁹ Žene su dobile manje državnih subvencija od muškaraca za razvoj preduzeća, što je samo delimično posledica toga što su u manjem broju vlasnice preduzeća. Preduzeća u vlasništvu žena činila su manje od 17% preduzeća koja su dobila subvencije KIESA, odnosno na čelu 83% preduzeća koja su dobila ovu vrstu pomoći bili su muškarci.¹⁰ Preduzeća u vlasništvu žena primila su 25 puta manju finansijsku pomoć u vidu subvencija, iako je odnos preduzeća u vlasništvu žena i preduzeća u vlasništvu muškaraca jedan prema šest, što ukazuje na izrazito nesrazmernu finansijsku podršku. To se, između ostalog, može objasniti time što se žene ređe prijavljuju za takvu vrstu pomoći i što im njihova ekonomska situacija onemogućava da obezbede sredstva za sufinansiranje. Preduzeća u vlasništvu žena okrenuta su ka trgovini, proizvodnom sektoru i uslugama; 31% preduzeća u vlasništvu žena nudi usluge, 29% se bavi trgovinom, a 15% proizvodnjom.¹¹ Većina nudi usluge poput frizerskih i drugih usluga ulepšavanja. Tri osnovne prepreke s kojima se suočavaju vlasnice preduzeća na Kosovu su visina poreza, administrativna opterećenja i malo tržište. Prema procenama, samo je 15% žena preduzetnica koristilo kredite komercijalnih banaka za investicije.¹² Oko 88% preduzetnica pokreće posao bez pomoći drugih, a više od polovine za to koristi vlastiti kapital.¹³

Kosovo ima Centralnu banku i nekoliko komercijalnih banaka. Nijedna od četiri velike intervjuisane banke nije sa nama podelila rodno osetljive podatke o osobama kojima su odobreni krediti, pri čemu jedna banka nije raspolagala takvim podacima, dok su ostale odbile da ih obelodane ili su rekle da bi im trebalo previše vremena da ih ručno razvrstaju.¹⁴ Prethodni nalazi ukazuju na to da se žene suočavaju s dodatnim problemima jer nemaju jednak pristup kreditima za razvoj preduzetništva i poseduju manji kapital nego muškarci.¹⁵ Ograničena sredstva mogu otežati proširenje preduzeća u vlasništvu žena.¹⁶ Godine 2017. osnovan je Kosovski fond za kreditno jemstvo, čiji je cilj da marginalizovanim grupama, uključujući žene i manjinske zajednice, olakša pristup kreditima.¹⁷

Potencijalni cilj, indikatori i aktivnosti

- **Cilj:** „Žene imaju ravnopravan pristup finansijskim uslugama, ekonomskim resursima, uključujući zemljište, trgovini i preduzetništvu“ (GAP 15).
 - **Indikatori:**
 - 1) Procenat žena i muškaraca „sa dokumentovanim ili priznatim dokazom o zemljišnom zakupu“ (COR 1.4, GAP 15.1) *Referentna tačka – proksi varijabla: 17% imovine je 2017. godine bilo u vlasništvu žena.*¹⁸
 - 2) Broj „muškaraca i žena koji imaju siguran zemljišni zakup ostvaren uz podršku EU“ (EURF, GAP 15.7). *Referentna tačka: zavisno od projekta.*
 - 3) Procenat subvencija KIESA dodeljenih preduzećima u vlasništvu žena. *Referentna tačka: 17%*
 - 4) „Broj žena koje imaju pristup (mikro)finansijskim uslugama na komunitarnom nivou uz podršku EU“ (EURF, GAP 15.8). *Referentna tačka: zavisno od projekta.*
 - 5) Procenat preduzeća u vlasništvu žena. *Referentna tačka: 13%.*
 - 6) Procenat novoregistrovanih preduzeća u vlasništvu žena. *Referentna tačka: 18%.*
 - 7) „Nejednake plate žena i muškaraca, po privrednim sektorima“ (COR 5.1, GAP 15.3). *Referentna tačka: nedostupno.*¹⁹
 - **Akcije:**
 - 1) „Podržati izmenu zakona o vlasništvu, nasleđivanju i kontroli nad zemljištem i drugim ekonomskim sredstvama od strane žena, pri čemu treba posvetiti posebnu pažnju starosedelačkom stanovništvu“ (GAP 15). Videti i preporuke u odeljku „Vladavina prava“ .
 - 2) Podržati KIESA da: a) osmisli programe koji će integrisati afirmativne mere iz ZRP, kao što je davanje prednosti predlozima koji podrazumevaju balans zaposlenih žena i muškaraca, b) poveća informisanost, naročito žena, o dostupnim mogućnostima, i c) osmisli programe subvencija namenjene isključivo ženama, kao vid afirmativne mere. Uvesti monitoring pre, za vreme i nakon subvencionisanja kako bi se obezbedilo da žene budu direktne korisnice pomoći.
 - 3) Podržati programe za kontinuirano obrazovanje žena, pripravničko stažiranje, mentorstvo, izradu biznis planova i pisanje prijava za grantove, što će omogućiti prijavljivanje većeg broja žena.
 - 4) „Analizirati uticaj međunarodne trgovine na rodnu ravnopravnost u vezi sa trgovinskim pregovorima“ (GAP 14).
 - 5) Podržati ASK da institucionalizuje redovno prikupljanje kvalitetnijih statističkih podataka o nejednakim zaradama muškaraca i žena u različitim sektorima (doprinosi GAP-u 6.1)
 - 6) Omogućiti ženama pristup (mikro)finansijskim uslugama (GAP 15).
 - 7) „Otkloniti prepreke za ravnopravan pristup tržištima, uslugama razvoja poslovanja u privatnom sektoru, finansijskim uslugama, preduzetništvu i informaciono-komunikacionim tehnologijama“ (GAP 15).
 - 8) „Podržati žensko preduzetništvo, kao i ustanove za brigu i negu koje pomažu porodicama“ (GAP 15).

Informaciono-komunikacione tehnologije

Relevantni i primenljivi pravni i strateški dokumenti iz rodne perspektive

- Zakon o elektronskim komunikacijama²⁰ obavezuje na poštovanje principa nediskriminacije u pružanju komunikacionih usluga.
- Nacionalna strategija za kibernetičku bezbednost i Akcioni plan 2016 – 2019²¹ pominju rod u odredbi: „Kibernetička bezbednost se garantuje uz poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i zaštitu individualnih sloboda, ličnih podataka i identiteta, bez obzira na etničku pripadnost, pol, starost, religiju i seksualnu orijentaciju“.²² Nema, međutim, rodne analize, a predviđeni ciljevi, indikatori i korisnici/ce ne posmatraju se iz rodne perspektive.
- Politike sektora elektronskih komunikacija – Digitalna agenda za Kosovo 2013-2020²³ ističe da su žene manje zastupljene na svim nivoima ICT sektora i da se mora promovisati veće učešće mladih žena i žena povratnica [sic]u radnoj snazi u ovom sektoru.
- Ostali zakoni i politike primenljivi na ovaj sektor ne sadrže rodnu perspektivu, a to su: Zakon o uslugama informatičkog društva,²⁴ Zakon o sprečavanju i borbi protiv kibernetičkog kriminala,²⁵ i Strategija Kosova za informacione tehnologije.²⁶

Nalazi

Samo 2,6% zaposlenog stanovništva na Kosovu radi u ICT sektoru, i to 2,6% muškaraca i 2,9% žena.²⁷ Žene su 2014. godine činile 22% zaposlenih u ICT kompanijama. Istraživanjem sprovedenim u kosovskim srednjim školama 2014. godine utvrđeno je da 68% devojčica ima računar, a 84% ima imejl adresu.²⁸ Postoje predrasude u vezi sa ženama i ICT zanimanjima, jer deo društva i dalje smatra da su ona prikladnija za muškarce.²⁹

Potencijalni cilj, indikatori i aktivnosti

- Cilj: Povećanje procenta žena među zaposlenima u ICT sektoru.
 - Indikator: Procenat žena među zaposlenima u ICT sektoru. *Referentna tačka: 22%*.
 - Akcije:
 - 1) Podržati programe koji obaraju rodne stereotipe o angažovanju žena u ICT sektoru, integrisane u rano, osnovno i srednje obrazovanje.
 - 2) Obezbediti podršku primeni afirmativnih mera za angažovanje žena u ICT sektoru, poput kvota i stipendija.
 - 3) „Povećati dostupnost i upotrebu tehnologije, proširiti pristup u seoskim područjima i povećati digitalnu pismenost žena“ (GAP 15).

Poljoprivreda

Poljoprivredni sektor je, prema ISP, glavni izvor prihoda i najveća oblast zapošljavanja na Kosovu.¹ Ovaj odeljak je posvećen rodnoj analizi poljoprivrednih politika i praksi.

Relevantni i primenljivi pravni i strateški dokumenti iz rodne perspektive

- Zakon o izmenama i dopunama Zakona o poljoprivredi i ruralnom razvoju² ima za cilj povećanje prihoda ruralnog stanovništva povećanjem njihovog blagostanja putem unapređenja životnih i radnih uslova i stvaranja jednakih mogućnosti za sve marginalizovane grupe.
- Zakon o popisu poljoprivrede³ obavezuje ASK da prikuplja rodno osetljive podatke o radnoj snazi u poljoprivrednom sektoru.
- Srednjoročni prioriteti NPSSSP uključuju stimulisanje poljoprivrednika/ca putem grantova za razvoj sela i subvencija, uz uvažavanje rodne perspektive, kao i integrisanje ROB u planiranje ruralnog razvoja.
- Ostali zakoni i politike primenljive na ovaj sektor ne sadrže rodnu perspektivu, a to su: Zakon o poljoprivrednoj inspekciji,⁴ Zakon o šumama Kosova,⁵ Strategija za konsolidaciju zemljišta 2010-2020⁶ i Politika i strategija za razvoj šumarstva 2010–2020.⁷

Nalazi

Procenjuje se da je u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu aktivno 5% zaposlenih muškaraca i 3% zaposlenih žena.⁸ Reč je, međutim, o zvanično prijavljenim radnicama. U ovom sektoru verovatno rade i lica koja nisu zvanično prijavljena, ali nema podataka o njima.⁹

Preduzeća koja vode žene ređe dobijaju dozvole za delatnosti u sektoru šumarstva. U periodu od 2014. godine do marta 2017. godine žene su dobile 18% od ukupnog broja izdatih dozvola.¹⁰ Procenat žena korisnica vinograda od 2015. do 2017. godine konstantno iznosi 1%.¹¹ Ovo bi moglo biti posledica toga što se žene ređe prijavljuju za takve dozvole, što je verovatno u sprezi sa ranije pomenutim nedostatkom pristupa imovini i kapitalu.

MPŠRR primenjuje afirmativne mere kako bi ženama obezbedilo dodatne mogućnosti za dobijanje subvencija.¹² Postoje, međutim, indicije o njihovoj zloupotrebi.¹³ Od lica koja su 2015. i 2016. godine dobila subvencije samo su 2% bile žene, koje su, osim toga, primile 32 puta manju finansijsku pomoć od muškaraca.¹⁴ Dodatni problem je što su samo 5% kvalifikovanih poljoprivrednih proizvođača žene.¹⁵ Najveće prepreke s kojima se suočavaju žene koje rade u poljoprivrednom sektoru jesu neadekvatno obrazovanje, nedostatak pristupa vlasništvu nad imovinom i finansijskim sredstvima i to što muževi koriste ženino ime da bi dobili subvencije, iako u praksi žene ne učestvuju u donošenju poslovnih odluka.¹⁶ Ove poteškoće takođe onemogućavaju žene da konkurišu za dobijanje subvencija.

Potencijalni cilj, indikatori i aktivnosti

- Cilj: „Žene imaju ravnopravan pristup finansijskim uslugama, ekonomskim resursima, uključujući zemljište, trgovini i preduzetništvu“ (GAP 15).
 - o Indikatori:
 - 1) Broj „žena kojima su pružene usluge savetovanja o ruralnom razvoju uz podršku EU“ (EURF, GAP 15.6). *Referentna tačka: zavisno od projekta.*
 - 2) Broj „žena i muškaraca koje/i imaju siguran zemljišni zakup ostvaren uz podršku EU“ (EURF, GAP 15.7). *Referentna tačka: zavisno od projekta.*
 - 3) Broj „žena koje imaju pristup (mikro)finansijskim uslugama na komunitarnom nivou uz podršku EU“ (EURF, GAP 15.8.). *Referentna tačka: zavisno od projekta.*
 - 4) Broj lica koja su od MPŠRR dobile grantove za poljoprivredne proizvođače, razvrstano prema polu. *Referentna tačka: 2% žena, 98% muškaraca.*
 - 5) Procenat žena među kvalifikovanim poljoprivrednim proizvođačima. *Referentna tačka: 5%.*
 - o Akcije:

- 1) Podržati MPŠRR da osmisli programe koji će: a) imati integrisanu rodnu perspektivu, što podrazumeva davanje prednosti predlozima koji podrazumevaju balans zaposlenih žena i muškaraca i sl, b) povećati informisanost žena o dostupnim mogućnostima, i c) nuditi subvencije namenjene isključivo ženama, kao vid afirmativne mere u skladu sa ZRP. Podržati MPŠRR da unapredi sisteme praćenja u smislu uvođenja monitoringa pre, za vreme i nakon subvencionisanja kako bi se obezbedilo da žene budu direktne korisnice pomoći.¹⁷
- 2) Podržati programe za kontinuirano obrazovanje žena, pripravničko stažiranje, mentorstvo, izradu biznis planova i pisanje prijava za grantove, što će omogućiti većem broju žena da ispuni osnovne kriterijume neophodne za konkurisanje za poljoprivredne subvencije.
- 3) „Podržati žensko preduzetništvo, kao i ustanove za brigu i negu koje pomažu porodicama“ (GAP 15), uključujući jedinstvene pristupe lako dostupnoj, kolektivnoj brizi i nezi prilagođenoj potrebama poljoprivrednih radnica i radnika.
- 4) Podržati sprovođenje rodne analize u oblasti poljoprivrede i neformalne ekonomije radi osmišljavanja pratkičnih mera za rešavanje problema neformalne ekonomije, povećanje broja prijavljenih radnika/ca i unapređenje zaštite žena i muškaraca zaposlenih u neformalnoj ekonomiji (doprinosi GAP-u 6.1 i 14).
- 5) Podržati povećanje broja žena koje imaju vlasništvo nad imovinom, primenjujući preporuke iz odeljka „Vladavina prava“.

Energetika

Energetski sektor spada u prioritete za finansijsku podršku EU, jer je održivo i pouzdano energetske snabdevanje veoma važno za zemlje u razvoju i zemlje koje žele da se priključe EU. U ovom odeljku je izložena rodna analiza energetske politike i praksi na Kosovu.

Relevantni i primenljivi pravni i strateški dokumenti iz rodne perspektive

- Zakon o energetici¹ uređuje aktivnosti u energetske sektoru i obuhvata električnu energiju, toplotnu energiju, prirodni gas i energiju dobijenu iz obnovljivih izvora. Nijedna odredba ne sadrži rodnu perspektivu.
- NPSSSP predviđa da sva finansijska podrška energetske sektoru „bude upotrebljena u korist žena, muškaraca, dečaka i devojčica i da služi ostvarivanju njihovih potreba i interesa, kao i da rodno osetljivo budžetiranje bude primenjeno u svim fazama osmišljavanja, planiranja i praćenja sprovođenja projekata“. Dalje, prilikom određivanja kriterijuma za investiranje u obnovljive izvore energije, mora se voditi računa da budu podjednako dostupni ženama i muškarcima.
- U AER se navodi da energetske prioritete moraju biti sprovedeni uz poštovanje odredbi ZRP.
- U ostale primenljive pravne i strateške dokumente spadaju Energetska strategija Republike Kosovo 2017-2026,² Strategija grejanja 2011-2018,³ Nacionalni akcioni plan za obnovljive izvore energije 2011-2020,⁴ Akcioni plan za energetske efikasnost 2010-2018⁵ i Strategija za rudarstvo Republike Kosovo 2012-2025,⁶ a nijedan od njih ne sadrži rodnu analizu niti perspektivu.

Nalazi

Kosovo i dalje nema sigurno i pouzdano snabdevanje energijom i suočava se s nizom problema u pogledu energije iz obnovljivih izvora.⁷ Podaci iz drugih zemalja ukazuju na to da ovi izazovi mogu uticati na žene drugačije nego na muškarce, ali na Kosovu nema adekvatnih rodni analiza ni pouzdanih rodno razvrstanih podataka o energetske sektoru, a samim tim ni adekvatnih rodni analiza u oblasti korišćenja energije. Niti javna kompanija za grijanje, niti služba za distribuciju električne energije na Kosovu (KEDS) ne vodi rodno osetljivu statistiku o plaćenim računima niti o podnetim reklamacijama.⁸ Žene su u ovom sektoru nedovoljno zastupljene. Osim toga, mali broj mladih žena ispoljava interesovanje za obrazovanje u oblastima koje omogućavaju zapošljavanje u energetske sektoru. Tako su u akademskoj 2015/2016. godini na studijama rudarskog inženjerstva na Univerzitetu u Kosovskoj Mitrovici studentkinje činile samo 18% ukupnog broja studenata.⁹ Međutim, procenat žena koje studiraju elektrotehničko i računarsko inženjerstvo porastao je sa 35%, koliko je iznosio u akademskoj 2013/2014. godini, na 41% u 2015/2016. godini.¹⁰ U julu 2017. godine osnovano je Udruženje žena u energetske sektoru, čiji je cilj osnaživanje žena u energetske sektoru putem umrežavanja, profesionalnog razvoja i usavršavanja poslovnih veština.¹¹

Potencijalni cilj, indikatori i aktivnosti

- Cilj: „Devojčice i žene imaju ravnopravan pristup i kontrolu nad [...] energetske izvorima [...] i ravnopravno učestvuju u upravljanju navedenim resursima“ (GAP 16).
 - Indikator:
 - 1) „Procenat gradskog i seoskog stanovništva koji ima pristup pouzdanom snabdevanju električnom energijom“ (SDG 7.51, GAP 16.6). *Referentna tačka: 100% gradskog stanovništva; nema podataka za seosko stanovništvo.*¹²
 - 2) Broj „žena svih godina koje imaju pristup održivim energetske uslugama obezbeđen putem podrške EU“ (EURF, GAP 16.8). *Referentna tačka: zavisno od projekta.*
 - Akcije:
 - 1) „Podržati javne politike i sisteme upravljanja zajedničkim prirodnim resursima koji ženama svih starosnih doba omogućavaju veće korišćenje, sigurniji pristup i inkluzivno odlučivanje o održivoj energiji“ (GAP 16).

- 2) Obezbediti da napori na unapređenju pravnog okvira u oblasti energetike i klimatskih promena obuhvate rodno osetljive analize uticaja, analizu iz rodne perspektive i konsultacije sa ženama i muškarcima raznolikih profila. Obavezati državu da sprovodi odgovarajuće politike o javnim raspravama u oblasti energetike i saraduje sa NMRR i ŽOCD kako bi se garantovalo učešće žena i devojčica.
- 3) Obezbediti da napori na unapređenju institucionalnih i ljudskih kapaciteta u relevantnim institucijama, kao i na jačanju konkurentnosti privatnog sektora u oblasti obnovljivih izvora energije i energetske efikasnosti, obuhvate otvaranje novih radnih mesta i za žene i za muškarce.
- 4) Obezbediti da investicije uložene u energetske sektor „budu upotrebljene u korist žena, muškaraca, dečaka i devojčica i da služe ostvarivanju njihovih potreba i interesa, kao i da rodno odgovorno budžetiranje bude primenjeno u svim fazama osmišljavanja, planiranja i praćenja primene“, u skladu sa NPSSSP.
- 5) Prilikom utvrđivanja kriterijuma za investiranje u obnovljive izvore energije, voditi računa o tome da ovi izvori budu podjednako dostupni ženama i muškarcima, kako nalaže NPSSSP.
- 6) Podržati institucionalizaciju „obaveze državnih sistema praćenja da u svoje izveštaje uvrste rodno razvrstane podatke, kao i sprovođenje kvalitativne analize stanja [...] energetike [...] u zemlji“ (GAP I 6 i 6.1). Podržati analize energetske sektora iz rodne perspektive, koje bi obuhvatile ispitivanje mogućnosti drugačijeg uticaja različitih vidova energetske proizvodnje na žene i muškarce.

Životna sredina

Ugovor o funkcionisanju Evropske unije predviđa da se zahtevi u pogledu zaštite životne sredine moraju „uključiti u utvrđivanje i sprovođenje politika i aktivnosti Unije, naročito u cilju podsticanja održivog razvoja“.¹ Ugovor o Evropskoj uniji navodi zaštitu i unapređenje životne sredine kao jedan od ciljeva Unije.² Da bi se pridružilo EU, Kosovo mora da ostvari značajan napredak u oblasti zaštite životne sredine i ublažavanja klimatskih promena. Ovaj odeljak se bavi rodnom analizom sektora zaštite životne sredine na Kosovu.

Relevantni i primenljivi pravni i strateški dokumenti iz rodne perspektive

- Direktiva o proceni uticaja određenih javnih i privatnih projekata na životnu sredinu ne pominje rodnu ravnopravnost.³ Ova direktiva je delimično prenetu u kosovsko zakonodavstvo.
- Cilj Direktive koja obezbeđuje učešće javnosti u izradi određenih planova i programa u oblasti zaštite životne sredine⁴ je da doprinese „ispunjavanju obaveza koje proizilaze iz Arhuske konvencije, i to pre svega: a) obezbeđivanjem učešća javnosti u izradi određenih planova i programa u oblasti zaštite životne sredine, i b) povećanjem učešća javnosti“. Žene i muškarci se ne pominju eksplicitno. Kosovsko zakonodavstvo je delimično usaglašeno s Direktivom.⁵
- U Zakonu o otpadu⁶ rod se pominje samo u jednoj odredbi, u kojoj se kaže da izrazi upotrebljeni u zakonu podrazumevaju i drugi rod.
- Strategija za klimatske promene za Kosovo uvrštava rodnu perspektivu samo u okviru Nacionalne strategije prilagođavanja (NSP), čiji je jedan od ciljeva „proširenje kapaciteta prilagođavanja prirodnih sistema, posebno osetljivih ekosistema, i društva, posebno ugroženih zajednica, kao što su siromašni poljoprivrednici, marginalizovane grupe i žene, za rešavanje klimatskih uticaja i rizika povezanih za njihovim životom i sredstvima za život“.⁷
- Dokument Nacionalne strategije za vode Kosova 2017-2036, obuhvata demografske podatke razvrstane po polu i etničkoj pripadnosti.⁸ Regulatorna kancelarija za vodu i kanalizaciju dužna je da obezbedi pravične i nediskriminatorne tarife za usluge koje se naplaćuju potrošačima, kao i da se rodna i manjinska pitanja rešavaju u skladu sa zakonom.
- Ostale primenljive politike, kao što su Kosovska strategija za zaštitu životne sredine 2011-2015⁹ i Kosovska strategija za zaštitu životne sredine 2013-2022¹⁰ ne uvažavaju rodnu perspektivu. Nema rodno osetljive analize uticaja ni za jedan od sektora na koji se odnose.¹¹
- Ostali relevantni primenljivi zakoni bez rodne perspektive su: Zakon o zaštiti životne sredine,¹² Zakon o proceni uticaja na životnu sredinu,¹³ Zakon o strateškoj proceni uticaja na životnu sredinu,¹⁴ Zakon o Inspektoratu životne sredine, voda, prirode, prostornog planiranja i izgradnje,¹⁵ Zakon o zaštiti prirode,¹⁶ Zakon o hemikalijama¹⁷ i Zakon o vodama Kosova.¹⁸

Nalazi

Žene su u nedovoljno zastupljene u MŽSPP, gde čine manje od 38% zaposlenih, a nedovoljno su zastupljene i na mestima odlučivanja (22%).¹⁹ Ministarstvo nije do sada sprovelo kvalitetne rodne analize internih programa, projekata, aktivnosti i politika.²⁰ Jeste, međutim, sprovedena analiza integriteta rodne perspektive u dokumente o klimatskim promenama i procenama rizika od katastrofa.²¹ Nije bilo adekvatnog jačanja kapaciteta u oblasti rodni aspekata uticaja na životnu sredinu.²² MŽSPP retko organizuje javne rasprave, a kada ih i organizuje, žene su nedovoljno zastupljene.²³

Voda i sanitarna zaštita

Većina stanovnika i stanovnica Kosova ima pristup vodi za piće, ali nema zasebnih podataka za seosko i gradsko stanovništvo.²⁴ Dostupna je, iako vrlo ograničena, rodna analiza u vezi sa sektorom voda, a rodno razvrstanih podataka gotovo i da nema. Tako, recimo, „Regionalna vodovodna kompanija Priština“ ne vodi rodno osetljivu statistiku o potrošačima koji plaćaju račune niti o podnetim pritužbama.²⁵ Od 530 zaposlenih u ovoj kompaniji samo 13% su žene.²⁶ Nacionalna strategija za vode Kosova za period

2015-2034. ne sadrži rodnu perspektivu, kao ni konkretne rodno osetljive indikatore za procenu primene Strategije i merenje njenog uticaja na život muškaraca i žena.²⁷ Isto tako, u Izveštaju o stanju voda koji su 2010. godine objavili MŽSPP i Kosovska agencija za zaštitu životne sredine (KAZŽS) nedostaju rodna analiza i rodno razvrstani podaci.²⁸ Kosovo raspolaže s veoma malo postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda, a nepropisno upravljanje otpadnim vodama dovelo je do zabrinutosti zbog zdravstvenih rizika, a primer su slučajevi žena i dece koji moraju da prođu kroz otpadne vode na putu do škole.²⁹

Upravljanje otpadom

„Plan Republike Kosovo za upravljanje otpadom 2013–2022“ ne sadrži rodnu perspektivu. Dokumentu nedostaju rodno osetljiv logički okvir i planovi za sprovođenje rodno osetljivih analiza uticaja. Od 43 stručna lica koja su učestvovala u izradi strategije samo 8 su bile žene.³⁰ Nije angažovan/a nijedan/na ekspert/kinja za rodna pitanja. U izveštaju „Stanje otpada i hemikalija“, koji su objavili KAZŽS i MŽSPP 2014. godine, takođe nedostaju rodno osetljivi podaci i indikatori, kao i rodno osetljiva analiza uticaja.³¹

Žene su nedovoljno zastupljene u sektoru upravljanja otpadom. Na primer, od 558 zaposlenih u javnom preduzeću za uklanjanje i odlaganje otpada „Pastrimi“ samo 7% čine žene.³² Prisutna je segregacija zanimanja, pa muškarci uglavnom obavljaju operativno-tehničke poslove, a žene administrativne.³³ Ovo preduzeće vodi evidenciju o pritužbama potrošača i čuva ove podatke razvrstane po polu.³⁴

Potencijalni ciljevi, indikatori i aktivnosti

- **Cilj:** „Devojčice i žene imaju ravnopravan pristup i kontrolu nad čistom vodom, energetskim izvorima i saobraćajnom infrastrukturom i ravnopravno učestvuju u upravljanju navedenim resursima“. (GAP 16).
 - **Indikatori:**
 - 1) „Postotak stanovništva koje koristi unapređeni izvor vode za piće“ (EURF, GAP 16.1).
*Referentna tačka: Oko 67% stanovništva se snabdeva vodom za piće putem javnih sistema kojima upravljaju regionalne kompanije za vodosnabdevanje, a 29% putem nezavisnih sistema, kojima ne upravljaju regionalne kompanije za vodosnabdevanje; 0,7% nema pristup nijednom sistemu vodosnabdevanja.*³⁵
 - 2) „Postotak gradskog i seoskog stanovništva koje koristi bezbedne sanitarne usluge“ (COR 6.46, GAP 16.4). *Referentna tačka: nema podataka.*
 - **Akcije:**
 - 1) „Podržati javne politike i sisteme upravljanja zajedničkim prirodnim resursima koji ženama svih starosnih doba omogućavaju veće korišćenje, sigurniji pristup i inkluzivno odlučivanje o [...] vodi [i životnoj sredini]“ (GAP 16).
 - 2) Podržati institucionalizaciju „obaveze državnih sistema praćenja da u svoje izveštaje uvrste rodno razvrstane podatke, kao i sprovođenja kvalitativne analize stanja voda i sanitarne zaštite [...] u zemlji“ (GAP 16 i 6.1). Saglasno ZRP, saradivati sa ARR, ASK, MŽSPP i Sidom na pružanju podrške u cilju povećanja dostupnosti rodno osetljivih podataka za sektor zaštite životne sredine, uključujući uticaj zagađenja životne sredine i klimatskih promena na žene i muškarce na Kosovu.³⁶
- **Cilj:** „Žene imaju jednaka prava kada je reč o učestvovanju i uticanju na procese odlučivanja u vezi sa pitanjima životne sredine i klime“ (GAP 20).
 - **Indikatori:**
 - 1) Postotak žena u ukupnom broju zaposlenih u MŽSPP. *Referentna tačka: 38%*
 - 2) Postotak žena na mestima odlučivanja u MŽSPP. *Referentna tačka: 22%*
 - 3) Lica koja učestvuju u javnim raspravama o politikama i investicionim prioritetima u oblasti zaštite životne sredine, razvrstano prema polu (doprinosi GAP-u 17.7 u vezi sa ROB).
*Referentna tačka: 13%.*³⁷
 - **Akcije:**

- 1) Snažno podržati MŽSPP u primeni afirmativnih mera, predviđenih Zakonom o rodnoj ravnopravnosti, prilikom zapošljavanja, unapređivanja i imenovanju žena na političke i službeničke položaje u Ministarstvu.
- 2) Obavezati državu da primenjuje odgovarajuće politike o javnim raspravama u oblasti zaštite životne sredine i da saraduje sa NMRR i ŽOCD kako bi se garantovalo učešće žena i devojaka.
- 3) „Povećati otpornost devojčica i žena na uticaj klimatskih i ekoloških promena i podržati ih da aktivno učestvuju u zaštiti životne sredine“ (GAP 20).
- 4) „Sprovedi istraživanje o različitim uticajima klimatskih promena na muškarce i žene svih godina, u cilju osmišljavanja javne politike koja bi uvažila stvarne potrebe muškaraca i žena“ (GAP 20 i 6.1).

Saobraćaj

Prema ISD, pomoć u okviru IPA II će se koristiti isključivo za „intervencije namenjene povezivanju Kosova sa susednim državama. Pomoć će biti kanalisana kroz regionalne intervencije, pre svega u železničkom sektoru, i koordinisana preko WBIF [Investicionog okvira za Zapadni Balkan]“. Stoga je rodna analiza u ovom odeljku usredsređena na železnice, iako se žene suočavaju s brojnim drugim izazovima kada je reč o pristupu saobraćaju.¹

Relevantni i primenljivi pravni i strateški dokumenti iz rodne perspektive

- Strategija razvoja transporta i multimodalnog transporta za period 2015–2025. i Petogodišnji plan delovanja² ima za cilj stvaranje bezbednog i funkcionalnog saobraćajnog sistema. Žene se u dokumentu pominju samo u jednoj rečenici: „Poboljšanje i razvoj infrastrukture transporta i usluga, time i unapređenje ekonomskog razvoja, bezbednosti i slobode kretanja za sve zajednice, kao i pristupa sigurnosnim i bezbednosnim sistemima, i garantovanje dostupnosti usluga javnog prevoza svim građanima Kosova, naročito uzimajući u obzir potrebe žena i manjina“. Nigde se u vezi sa ciljevima, indikatorima i korisnicima ne pominje rod niti se uvažavaju različite potrebe žena i muškaraca.
- Oblast saobraćaja prevashodno regulišu sledeći zakoni: Zakon o kosovskim železnicama,³ Zakon o civilnom vazduhoplovstvu,⁴ Zakon o Agenciji za vazdušno-navigacijske usluge,⁵ Zakon o drumskom saobraćaju,⁶ Zakon o bezbednosti u drumskom saobraćaju,⁷ Zakon o pravilima drumskog saobraćaja,⁸ kao i Strategija za bezbednost na putevima i Plan aktivnosti za Kosovo⁹. Nijedan od ovih dokumenata ne sadrži rodnu perspektivu.

Nalazi

Žene su nedovoljno zastupljene u Regulatornom Autoritetu Kosova za Železnice u Infrakosu i Trainkosu, najvećim železničkim kompanijama na Kosovu, i to naročito na stručnim i mestima odlučivanja. Od 325 trenutno zaposlenih u Infrakosu samo 19 su žene (0,04%). Manjine su generalno nedovoljno zastupljene u Infrakosu. Žene rade uglavnom u administraciji.¹⁰ Nedovoljna zastupljenost žena bi se mogla pripisati i segregaciji zanimanja, jer se neke profesije i dalje doživljavaju kao prikladnije za muškarce, a neke za žene. Drugi faktori koji doprinose tome su mali broj žena na studijama i obukama relevantnim za ovaj sektor, manjak pristupačnih ustanova za brigu o deci i neinformisanost poslodavaca u železničkom sektoru o afirmativnim merama iz ZRP.¹¹ Ipak, da bi se stekao bolji uvid u stanje rodne ravnopravnosti u oblasti transporta i železničkog saobraćaja potrebno je uraditi dodatne kvantitativne i kvalitativne rodne analize ovog sektora. Infrakos trenutno pokušava da integriše rodnu perspektivu u svoje aktivnosti.¹²

Potencijalni cilj, indikatori i aktivnosti

- Cilj: „Devojčice i žene imaju ravnopravan pristup i kontrolu nad [...] saobraćajnom infrastrukturom i ravnopravno učestvuju u upravljanju [...]“ (GAP I6).
 - Indikatori:
 - 1) Postotak žena i muškaraca uključenih u javne rasprave koje se tiču saobraćajnih sistema. *Referentna tačka: nema podataka.*
 - 2) U kolikoj meri javni prevoz uvažava specifične potrebe žena, uključujući lica s invaliditetom. *Referentna tačka: nedovoljno.*¹³
 - Akcije:
 - 1) „Podržati javne politike [...] koje ženama svih starosnih doba omogućavaju veće korišćenje, sigurniji pristup i inkluzivno odlučivanje o [saobraćajnoj] infrastrukturi [...]“ (GAP I6).
 - 2) Obavezati državu da primenjuje odgovarajuće politike o javnim raspravama u oblasti saobraćaja i da saraduje sa NMRR i ŽOCD kako bi se garantovalo učešće žena i devojaka.

- 3) „Podržati razvoj infrastrukture i obezbeđivanje bezbednog, pristupačnog i dostupnog javnog prevoza za žene svih starosnih doba“, uz posebno uvažavanje potreba osoba s invaliditetom (GAP I 6).
- 4) Podržati institucionalizaciju „obaveze državnih sistema praćenja da u svoje izveštaje uvrste rodno razvrstane podatke, kao i sprovođenja kvalitativne analize stanja [saobraćajne] infrastrukture u zemlji“ (GAP I 6 i 6.1).
- 5) Podržati sprovođenje dodatne rodne analize saobraćajnog sektora u cilju daljeg programiranja pomoći.

Zdravstvo

Relevantni i primenljivi zakoni iz rodne perspektive

- CEDAW i Opšta preporuka br. 24 Komiteta za ukidanje svih oblika diskriminacije žena¹ preporučuju da država „preduzme sve odgovarajuće mere da bi se otklonila diskriminacija žena u oblasti zdravstvene zaštite kako bi obezbedila podjednaku dostupnost zdravstvenih usluga ženama i muškarcima, uključujući usluge u oblasti planiranja porodice“.
- Ugovor o funkcionisanju Evropske unije nalaže obezbeđivanje visokog nivoa zaštite ljudskog zdravlja prilikom utvrđivanja i sprovođenja svih politika i aktivnosti Unije.²
- U Ustavu se navodi da je zdravstvena zaštita regulisana zakonom.³
- Zakon o zdravstvu⁴ uvažava principe ravnopravnosti, uključivanja i nediskriminacije. Ovaj zakon propisuje „jednake zdravstvene standarde za sve građane i stanovnike ispunjavanjem zahteva na svim nivoima zdravstvene zaštite, kao i obezbeđivanje zdravstvene zaštite bez diskriminacije“ na osnovu pola i seksualne orijentacije, između ostalog.
- Zakon o mentalnom zdravlju⁵ u opšta načela ubraja jednako postupanje, bez diskriminacije, prema licima s mentalnim poteškoćama.
- Zakon o zdravstvenom osiguranju⁶ propisuje da se zdravstvene usluge pružaju svim osiguranim licima pod istim uslovima. Bez obzira na status osiguranja, deca mogu imati pravo na usluge sa liste usluga osnovne zdravstvene zaštite, a trudnice i porodilje na osnovnu zdravstvenu negu.
- Zakon o reproduktivnom zdravlju⁷ reguliše sve delatnosti u oblasti reproduktivnog zdravlja i štiti reproduktivno zdravlje pojedinaca i parova, pri čemu pokriva širok spektar pitanja, uključujući polno prenosive bolesti, planiranje porodice, pristup informacijama, vantelesnu oplodnju i bezbedno materinstvo.
- Zakon o prekidu trudnoće⁸ definiše pravni osnov za prekid trudnoće u slučajevima predviđenim Zakonom. Abortus se može izvršiti u bilo kojoj fazi trudnoće ako ona ugrožava život ili zdravlje žene, kao i u slučaju fatalnih deformacija fetusa. Prekid trudnoće se može izvršiti do 22. nedelje ako je trudnoća posledica silovanja, ako je žena žrtva trgovine ljudima ili seksualne eksploatacije i u slučajevima polnog odnosa s maloletnim licima ili incesta. Namerni prekid trudnoće je dopušten ženama starijim od 18 godina (i adolescentkinjama starosti od 16 do 18 godina uz saglasnost roditelja) i može se izvršiti do kraja 10. nedelje trudnoće, računajući od prvog dana poslednjeg menstrualnog ciklusa. Selektivni abortus je zabranjen i Zakonom o prekidu trudnoće i Zakonom o reproduktivnom zdravlju.
- Strategija zdravstvenog sektora 2017-2021. izrađena je u cilju reforme sektora.⁹ Iako strategija pokriva širok spektar pitanja, rodna perspektiva je uključena samo u ispitivanje određenih bolesti i u vezi sa rođenjem deteta.
- Strategija za uključivanje romske i aškalijske zajednice u kosovsko društvo 2017-2021. sadrži rodno specifične aktivnosti za unapređenje zdravlja i kvaliteta života romskih i aškalijskih žena i devojčica.¹⁰ Te aktivnosti obuhvataju skrining raka dojke, kućne posete majkama i deci i distribuciju materijala o planiranju porodice i reproduktivnom zdravlju.

Nalazi

Ukupno gledano, u zdravstvenim ustanovama radi više žena nego muškaraca i ta razlika iznosi 18%.¹¹ Žene čine većinu zaposlenih u oko 55% zdravstvenih ustanova. U pojedinim institucijama, npr. Univerzitetnoj bolničkoj i kliničkoj službi Kosova i Nacionalnom centru za transfuziju krvi, ima gotovo dva puta više zaposlenih žena nego muškaraca.¹² Najveća razlika je u Zatvorskoj zdravstvenoj službi, gde je broj zaposlenih muškaraca za 44% veći od broja zaposlenih žena. Ne postoje rodno razvrstani podaci prema zanimanjima u zdravstvenim ustanovama, pa nije poznato da li postoje razlike u položajima ili platama muškaraca i žena.

Zdravstvena zaštita nije uvek podjednako dostupna ženama i muškarcima, a dodatne razlike se uočavaju kada se u obzir uzmu etničko poreklo i mesto življenja.¹³ To se može delimično pripisati rodnom

i društveno-kulturnim barijerama, kao što su ženine obaveze brige o drugima. Recimo, 12% žena koje u prethodnih godinu dana nisu potražile lekarsku pomoć, a trebalo je, kao glavni razlog navele su to što nisu imale vremena „zbog posla, brige o deci ili drugima“.¹⁴ Društveno-kulturne prepreke mogu biti povezane s finansijskim preprekama. Ranije pomenuta visoka stopa nezaposlenosti žena ukazuje na to da žene nemaju vlastite prihode od kojih bi platile zdravstvene usluge, a u obzir treba uzeti i činjenicu da u otprilike trećini kosovskih porodica o porodičnim finansijama odlučuju primarno muškarci, što takođe može ometati pristup žena zdravstvenoj zaštiti.¹⁵ Osim toga, ženama je češće nego muškarcima problem ako je lice koje pruža zdravstvene usluge drugog pola – 24% žena je navelo ovo kao problem koji im ograničava pristup zdravstvenoj zaštiti, u poređenju s 18% muškaraca. Ovakva shvatanja su prisutnija u seoskim područjima nego u gradskim¹⁶ i mogu omesti žene da potraže lekarsku pomoć ako u oblasti gde žive nema žena koje pružaju zdravstvene usluge.

Postoje i razlike u korišćenju zdravstvenih usluga u zavisnosti od etničke pripadnosti i pola. Najčešće ih koristi srpsko i goransko stanovništvo, a najređe albansko i bošnjačko. Goranci ih koriste češće nego Goranke, Albanke i Turkinje prednjače u korišćenju ovih usluga u odnosu na muškarce iz njihovih zajednica, dok između pripadnica i pripadnika romske, aškalijske i egipćanske zajednice nisu uočene značajne razlike.¹⁷ Dešava se da Romkinje, Aškalijske i Egipćanke rađaju kod kuće, često u lošim sanitarnim uslovima.¹⁸ Usled toga, veliki broj dece nije zvanično zaveden, što im otežava pristup zdravstvu kasnije u životu, budući da nezavedena lica ne mogu da ostvare pravo na socijalnu pomoć i zdravstveno osiguranje.

Rodno razvrstani podaci o korišćenju specifičnih zdravstvenih usluga otkrivaju da postoji veliki broj usluga koje se retko koriste, a među njima su skrining raka i usluge lečenja hroničnih bolesti. I žene i muškarci najčešće koriste stomatološke usluge i laboratorijske analize. Raskorak između visoke stope korišćenja ginekoloških usluga i niske stope skrininga raka grlića materice ukazuju na mogućnost da gineološki pregledi nisu dovoljno efikasni ili temeljni, kao i da žene možda ne znaju da papa test obuhvata i skrining raka grlića materice.¹⁹

Iako je 18% građana i građanki Kosova prijavilo da ima neku hroničnu bolest, samo 16% žena i 12% muškaraca je potražilo lekarsku pomoć, a još manje njih je bilo lečeno više od jedanput godišnje, što otkriva da određeni deo stanovništva ne prima neophodnu terapiju.²⁰ Određene usluge, kao što su stomatološke i usluge za lečenje hroničnih bolesti, žene koriste znatno više nego muškarci, koji pak malo češće od žena idu na sistematske preglede, a znatno češće rade laboratorijske analize.

Teško je prikupiti podatke o abortusu, jer određeni broj žena ne želi da priča o tom iskustvu zbog društvene stigme, straha i stida. Od žena koje su prijavile da su jednom ili više puta izvršile prekid trudnoće, većina je to uradila u državnim zdravstvenim ustanovama. Dešavaju se i fizički samoizazvani pobačaji, moguće zbog zakonskog ograničenja da se abortus može obaviti do desete nedelje trudnoće ili zbog straha mladih devojaka da traže pristanak roditelja, ali nije ustanovljena jasna veza.²¹ Iako je samo 4% žena koje su izvršile prekid trudnoće izjavilo da je to uradilo uzimanjem pilule, doktori/ke i farmaceuti/kinje smatraju da se takve pilule na Kosovu koriste znatno češće. Selektivni abortus, iako zabranjen zakonom, zbog čega se retko prijavljuje, i dalje se praktikuje, a odnos rođenih dečaka i devojčica je 110:100; ova razlika je veća nego prosečna razlika na globalnom nivou.²²

Podaci o novcu utrošenom na zdravstvenu zaštitu pokazuju da, ukupno gledano, žene i muškarci otprilike troše podjednako,²³ s tim što žene izdvajaju više novca za opšte zdravstvene usluge, a muškarci za farmaceutske proizvode. Veliki broj ljudi će pre sačekati da vidi da li će im se stanje spontano poboljšati nego što će platiti zdravstvene usluge.²⁴

Na Kosovu trenutno ne postoji mogućnost državnog zdravstvenog osiguranja, a samo 6% stanovništva ima privatno osiguranje,²⁵ što ukazuje na to da troškove zdravstvenih usluga pacijenti/kinje plaćaju iz svog džepa, pa imućnije osobe mogu da plate više usluga. Dve trećine lica s privatnim zdravstvenim osiguranjem činili su muškarci, a jednu trećinu žene. Dok je polovina privatno osiguranih bila iz gradskih područja, a polovina iz seoskih, muškarci su činili 80% osiguranika iz seoskih područja.

Iako je nešto veći broj muškaraca (66%) nego žena (62%) izjavio da je sklon uzimanju lekova bez recepta, u stvarnosti žene (17%) češće od muškaraca (12%) redovno koriste takve lekove.²⁶ U farmaceutske proizvode koji se najčešće uzimaju bez prethodne konsultacije sa stručnim licem spadaju kontraceptivna sredstva, misoprostol (za izazivanje pobačaja), antibiotici, antidepressivi, trodon (opijati) i lekovi za smirenje. Čini se da su žene znatno sklonije uzimanju sedativa od muškaraca. S druge strane,

zbog nametnutih rodni uloga i ukorenjenih predstava o muškosti, muškarci ređe pričaju o svojim problemima, što može negativno uticati na njihovo mentalno zdravlje i doprinosi većoj stopi samoubistava kod muškaraca. I muškarci i žene uzimaju lekove bez recepta zbog stigme koja prati mentalno zdravlje i zato što ne žele da drugi znaju za njihove lične probleme. Iako je broj ustanova za mentalno zdravlje u prethodnih nekoliko godina povećan, i dalje ima malo specijalizovanih klinika, zbog čega će se ljudi pre odlučiti da se leče sami nego da potraže pomoć. Većina stanovnica/ka Kosova smatra da je dobrog ili odličnog zdravlja, a među onima koji su svoje zdravstveno stanje ocenili kao loše ima nešto više žena.²⁷

Što se tiče informisanja o kontracepciji, muškarci uglavnom koriste Internet, dok se žene oslanjaju na državne bolnice, klinike, porodilišta i svoje partnere.²⁸ Retko ko se o upotrebi kontracepcije informiše u školi, a nastavno osoblje redovno zaobilazi predavanja na temu reproduktivnog zdravlja.²⁹ To za posledicu može imati raspolaganje netačnim informacijama. Ograničeno znanje o kontraceptivnim sredstvima može uticati na stopu abortusa i povećanje rizika od polno prenosivih bolesti. Određeni broj zaposlenih u bolnicama, domovima zdravlja i klinikama širi netačne informacije o kontraceptivnim sredstvima.³⁰

Većina seksualno aktivnog stanovništva (64%) ne koristi kontracepciju,³¹ a među onima koji je koriste, najpopularnije sredstvo i kod žena i kod muškaraca je kondom, jer je jeftiniji i dostupniji od drugih. Veliki broj žena takođe koristi pilulu, ženski kondom ili spiralu, mada je do njih teže doći nego do kondoma.

Potencijalni ciljevi, indikatori i aktivnosti

- **Cilj:** „Devojčice i žene imaju ravnopravan pristup kvalitetnim preventivnim, kurativnim i rehabilitacionim uslugama u oblasti mentalnog i fizičkog zdravlja“ (GAP 10).
 - **Indikatori:**
 - 1) Poboljšan pristup zdravstvenim uslugama za žene i muškarce iz svih etničkih zajednica, prema indeksu pristupačnosti, razvrstano prema polu, etničkoj pripadnosti i mestu življenja (seosko/gradsko područje). *Referentna tačka: videti MŽK, „Pristup zdravstvenoj zaštiti na Kosovu“.*
 - 2) „Postotak lica s ozbiljnim mentalnim poremećajima (psihozom, bipolarnim afektivnim poremećajem ili umerenom do ozbiljnom depresijom) koja koriste usluge“ (COR 3.28, GAP 10.2). *Referentna tačka: nema podataka.*
 - **Akcije:**
 - 1) Podržati kampanje za podizanje svesti među ženama i muškarcima o značaju prevencije, o različitim metodama kontracepcije, kao i u cilju razbijanja predrasuda o lečenju mentalnih zdravstvenih problema.
 - 2) Podržati povećanje dostupnosti finansijski pristupačnih, kvalitetnih usluga zaštite mentalnog zdravlja koje garantuju privatnost pacijentima i pacijentkinjama.
 - 3) Podržati zdravstvene ustanove da institucionalizuju odgovarajuće obuke za zdravstvene radnice/ke i inspekciju zdravstvenih ustanova, uključujući apoteke.
 - 4) Obezbediti političke podsticaje i stručnu podršku državi da donese i primenjuje planove za zdravstveno osiguranje.
 - 5) „Podržati proširenje usluga koje pokriva državno zdravstveno osiguranje i obezbediti dostupnost svih vrsta zdravstvenih usluga ženama svih starosnih doba, posebno vodeći računa o višestrukoj diskriminaciji, npr. na osnovu pola, etničkog porekla, verskih ubeđenja i dr“ (GAP 10).
 - 6) „Podržati otklanjanje svih prepreka koje ograničavaju pristup kvalitetnim i finansijski pristupačnim zdravstvenim uslugama“ (GAP 10).
- **Cilj:** „Promovisanje, zaštita i ostvarivanje prava svakog pojedinca da, bez diskriminacije, prisile i nasilja, ima potpunu kontrolu i da slobodno i odgovorno odlučuje o pitanjima u vezi sa vlastitom seksualnošću i seksualnim i reproduktivnim zdravljem“ (GAP 11).
 - **Indikatori:**
 - 1) Postotak „žena koje su radile skrining raka grlića materice“ (COR 3.17, GAP 11.3). *Referentna tačka: prema proceni, 23% u nekom trenutku u životu.*³²

- 2) „Ispunjenost potreba u pogledu planiranja porodice“ (COR 5.44, GAP 11.4). *Referentna tačka: neispunjene potrebe, imajući u vidu da 64% seksualno aktivnog stanovništva na Kosovu ne koristi kontraceptivna sredstva.*
 - 3) Postotak „mladih ljudi sa sveobuhvatnim seksualnim obrazovanjem“ (COR 5.5, GAP 11.5). *Referentna tačka: nepoznata.*
 - 4) Broj „žena koje koriste kontraceptivna sredstva do kojih dolaze uz podršku EU“ (EURF, GAP 11.7). *Referentna tačka: zavisno od projekta.*
 - 5) Odnos rođenih dečaka i devojčica. *Referentna tačka: 110 dečaka: 100 devojčica.*
- o Akcije:
- 1) Podržati kampanje koje će, naročito žene koje žive u seoskim područjima, informisati o sistemu zdravstvene zaštite i gde se mogu dobiti različite vrste zdravstvenih usluga; povećati informisanost o skriningu raka grlića materice i drugim oblicima preventivne zaštite; pružiti informacije o kontraceptivnim metodama.
 - 2) „Podržati obezbeđivanje kvalitetnih, pristupačnih i kompletnih usluga zaštite seksualnog i reproduktivnog zdravlja, dostupnih svim građanima i građankama“ (GAP 11) pružanjem pomoći Ministarstvu zdravlja da institucionalizuje kvalitetnu, obaveznu obuku zdravstvenih radnika/ca o seksualnom i reproduktivnom zdravlju, između ostalog i o pravu na privatnost i selektivnom prekidu trudnoće.
 - 3) Podržati MONT da obučni nastavnike/ce o metodama podučavanja o reproduktivnom zdravlju (uključujući kontraceptivna sredstva) i da angažuje upravnike/ce i inspektore/ke koji bi proveravali da li nastavno osoblje predaje taj deo nastavnog programa.
 - 4) Podržati Ministarstvo zdravlja da obezbedi kvalitetniju inspekciju svih zdravstvenih ustanova i radnika/ca, i u privatnom i u državnom sektoru, uključujući apoteke i klinike na kojima se obavljaju abortusi, uz obezbeđivanje poverljivosti podataka i brige o pacijentima i pacijentkinjama.

Korišćeni radovi

Zakonodavstvo

Međunarodni ugovori i instrumenti

- Savet Evrope, Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, dostupno na: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SRP.pdf
- Savet Evrope, Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja (Istanbulska konvencija), dostupno na: https://www.womenngo.org.rs/images/pdf/Convention_Serbian.pdf.pdf
- Savet Evrope, Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, 1995, dostupno na: http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/2_tekst_okvirne.doc
- Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Kosova*, s jedne strane, i Evropske unije i Evropske zajednice za atomsku energiju, s druge strane, 2. oktobar 2015, dostupno na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Kosovo-EU_SAA_Final_3.pdf
- UN, Ciljevi održivog razvoja, 17 ciljeva za transformaciju našeg sveta, dostupno na: www.un.org/sustainabledevelopment/education/
- UN, Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), 1981, dostupno na: http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/04serbian/SCChri/SCconeliminationdiscrimanation_women.pdf
- UN, Konvencija o pravima deteta, 1990, dostupno na: [http://www.unhcr.rs/media/Konvencija%20o%20pravima%20deteta%20\(1989\).pdf](http://www.unhcr.rs/media/Konvencija%20o%20pravima%20deteta%20(1989).pdf)
- UN, Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, 1965, dostupno na: <http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/05bosniak/BRacialdiscrimination.pdf>
- UN, Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka, 1984, dostupno na: <http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/05bosniak/BConAgainstTorture.pdf>
- UN, Savet bezbednosti, Rezolucija 1325, 2000, dostupno na: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/WPS%20SRES1325%20.pdf>
- UN, Opšta deklaracija o ljudskim pravima, dostupno na: [http://www.unhcr.rs/media/Opsta%20deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima%20\(1948\).pdf](http://www.unhcr.rs/media/Opsta%20deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima%20(1948).pdf)

Ugovori i direktive Evropske unije (hronološki)

- Direktiva 2000/43/EZ koja primenjuje princip jednakog tretmana između lica bez obzira na rasno ili etničko poreklo, dostupna na: http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Direktiva%20Saveta%20Evropske%20unije%202000_43_EC_L.p
- Direktiva 2003/35/EZ Evropskog parlamenta i Saveta koja obezbeđuje učešće javnosti u izradi određenih planova i programa u oblasti zaštite životne sredine i menja i dopunjuje direktive Saveta 85/337/EEZ i 96/61/EZ, dostupno na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32003L0035>
- Direktiva 2004/81/EEZ o boravišnoj dozvoli koja se izdaje državljanima trećih zemalja koji su žrtve trgovine ljudima ili im je pružena pomoć da ilegalno imigriraju, a koji saraduju s nadležnim organima, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0081&from=EN>
- Direktiva 2006/54/EZ o sprovođenju principa jednakih mogućnosti za muškarce i žene u pogledu zapošljavanja i zanimanja, (prerađena), 2006, dostupna na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006L0054&from=EN>
- Direktiva 2010/41/EU o primeni principa jednakog postupanja prema muškarcima i ženama angažovanim u nekoj delatnosti u svojstvu samozaposlenih lica i o prestanku važenja Direktive Saveta 86/613/EEZ, dostupno na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32010L0041>
- Direktiva 2011/36/EU o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i o zaštiti žrtava i menjanje Okvirne odluke Saveta 2002/629/JHA, dostupna na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:101:0001:0011:EN:PDF>
- Direktiva 2012/29/EU Evropskog parlamenta i Saveta koja uspostavlja minimalne standarde o pravima, podršci i zaštiti žrtava krivičnih dela, i zamenjuje Okvirnu odluku Saveta 2001/220/JHA, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0029&from=en>
- Direktiva 2014/52/EU kojom se menja i dopunjava Direktiva 2011/92/EU o proceni uticaja određenih javnih i privatnih projekata na životnu sredinu, dostupna na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0052&from=EN>

- Direktiva Evropskog parlamenta i Saveta 2011/92/EU o proceni uticaja određenih javnih i privatnih projekata na životnu sredinu, dostupna na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:026:0001:0021:En:PDF>
- Direktiva Saveta 2004/113/EZ za sprovođenje principa jednakog tretmana muškaraca i žena u pogledu dostupnosti i isporuke dobara i usluga, dostupno na: http://ravnopravnost-5bcf.kxcdn.com/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Direktiva%20Saveta%20Evropske%20unije%202004%20113%20EZ_L.pdf
- Direktiva Saveta 2010/18/EU o sprovođenju revidiranog Okvirnog sporazuma o roditeljskom odsustvu i o prestanku važenja Direktive 96/34/EZ
- Direktiva Saveta 92/85/EEZ o uvođenju mera za unapređenje sigurnosti i zdravstvene zaštite na radu zaposlenih trudnica i porodilja ili dojilja, dostupno na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31992L0085>
- Povelja Evropske unije o osnovnim pravima, dostupno na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN>
- Prečišćena verzija Ugovora o Evropskoj uniji, dostupno na: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF
- Prečišćena verzija Ugovora o funkcionisanju Evropske unije, dostupno na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>

Domaći zakoni (po nazivu)

Ustav Republike Kosovo, 2008

- Zakon 05/L-020 o ravnopravnosti polova, 2015, dostupan na: <https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/05-L-020%20s.pdf>
- Zakon br 03/L-207 o dopuni Zakona o Ministarstvu inostranih poslova i diplomatskoj službi Republike Kosovo, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-207-ser.pdf>
- Zakon br. 02/L-30 o otpadu (Zakon br.04/L-060 o otpadu – dodatak), 2012, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2829>
- Zakon br. 02/L-31 o verskim slobodama na Kosovu, 2006, dostupan na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2442>
- Zakon br. 02/L-52 o predškolskom vaspitanju, 2006, dostupan na: <http://masht.rks-gov.net/uploads/2015/06/2006-02-152-sr.pdf>
- Zakon br. 02/L-70 o bezbednosti u drumskom saobraćaju, 2008, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2574>
- Zakon br. 02/L-76 o reproduktivnom zdravlju, 2007, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2506>
- Zakon br. 03/L- 153 o izmenama i dopunama Zakona br. 2003/3 o šumama Kosova, 2010, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-153-ser.pdf>
- Zakon br. 03/L – 166 o sprečavanju i suzbijanju kibernetičkog kriminala, 2010, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2682>
- Zakon br. 03/L –229 o zaštiti konkurencije, 2010, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-229-ser.pdf>
- Zakon br. 03/L-007 o vanparničnom postupku, 2009, dostupan na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L-007_sr.pdf
- Zakon br. 03/L-017 o izmenama i dopunama Zakona br. 2002/9, 2008 o Inspektoratu rada, dostupno na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L017_sr.pdf
- Zakon br. 03/L-019 o profesionalnom osposobljavanju, prekvalifikovanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, 2008, dostupno na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L-019_sr.pdf
- Zakon br. 03/L-025 o zaštiti životne sredine, 2009, dostupan na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2009_03-L-025_sr.pdf
- Zakon br. 03/L-029 o poljoprivrednoj inspekciji, 2009, dostupno na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L-029_sr.pdf
- Zakon br. 03/L-040 o lokalnoj samoupravi, 2008, dostupno na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L040_sr.pdf
- Zakon br. 03/L-051 o civilnom vazduhoplovstvu, 2008, dostupan na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2532>

Zakon br. 03/L-068 o obrazovanju u opštinama Republike Kosovo, 2008, član 3(b), dostupno na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L068_sr.pdf

Zakon br. 03/L-073 o opštim izborima u Republici Kosovo, 2008, dostupan na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L073_sr.pdf

Zakon br. 03/L-110 o prekidu trudnoće, 2009, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2624>

Zakon br. 03/L-125 o konzularnoj službi diplomatskih i konzularnih predstavništava Republike Kosovo, 2008, dostupno na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L-125_sr.pdf

Zakon br. 03/L-142 o javnom redu i miru, 2009, dostupan na: <https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2009-142-ser.pdf>

Zakon br. 03/L-145 o omladinskom organizovanju, 2009, dostupan na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2009-145-ser.pdf>

Zakon br. 03/L-154 o vlasništvu i drugim stvarnim pravima, 2009, dostupan na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2009_03-L-154_sr.pdf

Zakon br. 03/L-164 o finansiranju posebnih programa stanovanja, dostupan na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-164-ser.pdf>

Zakon br. 03/L-182 o zaštiti od nasilja u porodici, 2010, dostupan na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-182-ser.pdf>

Zakon br. 03/L-199 o sudovima, 2010, član 5, dostupan na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-199-ser.pdf>

Zakon br. 03/L-214 o proceni uticaja na životnu sredinu, 2010, dostupan na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-214-ser.pdf>

Zakon br. 03/L-225 o državnom tužiocu, 2010, dostupno na: <https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-225-ser.pdf>

Zakon br. 03/L-233 o zaštiti prirode, 2010, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2716>

Zakon br. 03/L-256 o izmenama i dopunama Zakona br. 03/L-073 o opštim izborima u Republici Kosovo, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-256-ser.pdf>

Zakon br. 03-L-212 o radu, 2010, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-212-ser.pdf>

Zakon br. 04/L-017 za besplatnu pravnu pomoć, 2012, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20za%20besplatnu%20pravnu%20pomoc.pdf>

Zakon br. 04/L-032 o preduniverzitetskom obrazovanju u Republici Kosovo, 2011, dostupan na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2770>

Zakon br. 04/L-047 o zaštitnim merama na uvoze, 2011, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20o%20zastitnim%20merama%20na%20uvoze.pdf>

Zakon br. 04/L-063 o kosovskim železnicama, 2011, dostupan na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2790>

Zakon br. 04/L-076 o policiji, 2012, dostupna na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2806>

Zakon br. 04/L-077 o obligacionim odnosima, 2012, dostupan na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20o%20obligacionim%20odnosima.pdf>

Zakon br. 04/L-081 o izmeni i dopuni zakona br. 02/L-17 o socijalnim i porodičnim uslugama, 2012, dostupan na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2808>

Zakon br. 04/L-090 o izmenama i dopunama Zakona br. 03/L-098 o poljoprivredi i ruralnom razvoju, 2012, , dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/90%20Zakon%20o%20izmen%20zakona%20o%20poljoprivredi%20i%20ruralni%20razvoj.pdf>

Zakon br. 04/L-094 o uslugama informatičkog društva, 2012, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20o%20uslugama%20informatickog%20društva.pdf>

Zakon br. 04/L-109 o elektronskim komunikacijama, 2012, dostupan na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/109%20Zakon%20o%20elektronskim%20komunikacijama.pdf>

Zakon br. 04/L-125 o zdravstvu, 2012, dostupan na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8666>

Zakon br. 04/L-127 o popisu poljoprivrede, 2014, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20o%20popisu%20poljoprivrede.pdf>

Zakon br. 04/L-129 o strancima, 2013, dostupan na:
<https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20o%20strancima.pdf>.

Zakon br. 04/L-138 o profesionalnom obrazovanju i osposobljavanju, 2013, dostupno na:
<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20za%20profesionalno%20obrazovanje%20i%20osposobljavanje.pdf>

Zakon br. 04/L-143 o obrazovanju i osposobljavanju odraslih u Republici Kosovo, 2013, dostupno na:
<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20za%20obrazovanje%20i%20osposobljavanje%20odraslih%20u%20Republici%20Kosovo%20Kosovo.pdf>

Zakon br. 04/L-147 o vodama Kosova, 2013, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8659>

Zakon br. 04/L-161 o bezbednosti i zdravlju na radu, 2013, dostupno na:
<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20za%20bezbednost%20i%20zdravlja%20na%20radu.pdf>

Zakon br. 04/L-172 o izmenama i dopunama zakona br.04/L-054 o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika oslobodilačke vojske kosova, žrtvama seksualnog nasilja za vreme rata, civilnim žrtvama i njihovim porodicama, 2014, dostupan na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/04-L-172%20s.pdf>

Zakon br. 04/L-175 o Inspektoratu životne sredine, voda, prirode, prostornog planiranja i izgradnje, 2013, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8910>

Zakon br. 04/L-179 o drumskom transportu, 2013, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8688>

Zakon br. 04/L-197 o hemikalijama, 2014, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=9370>

Zakon br. 04/L-218 o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine ljudima, 2013, dostupan na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8875>

Zakon br. 04/L-240 o antidampinškim i kompenzatornim merama, 2014, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=9518>

Zakon br. 04/L-249 o zdravstvenom osiguranju, 2014, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=9450>

Zakon br. 04/L-250 o Agenciji za vazdušno-navigacijske usluge, 2014, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=9444>

Zakon br. 04/L-37 o visokom obrazovanju u Republici Kosovo, 2011, dostupan na:
<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20o%20visokom%20obrazovanju.pdf>

Zakon br. 05/L-081 o energetici, 2016, dostupan na:
<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/05-L-081%20s.pdf>.

Zakon br. 05/L-019 o narodnom advokatu, 2015, dostupan na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=10922>

Zakon br. 05/L-021 o zaštiti od diskriminacije, 2015, dostupan na:
<https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/05-L-021%20s.pdf>

Zakon br. 05/L-023 o dojenju, 2015, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/05-L-023%20s.pdf>

Zakon br. 05/L-025 o mentalnom zdravlju, 2015, dostupan na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=11229>

Zakon br. 05/L-036 o naknadi žrtava zločina, 2015, dostupan na: http://www.mjekesialigiore-ks.com/wp-content/uploads/2015/11/ZAKON_BR_05_L-036_O_NAKNADI_ZRTAVA_ZLOCINA.pdf

Zakon br. 05/L-053 o specijalizovanim većima i specijalizovanom tužilaštvu, 2015, dostupan na:
<https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/05-L-053%20s.pdf>

Zakon br. 05/L-088 o pravilima drumskog saobraćaja, 2016, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=12822>

Zakon br. 05/L-100 o državnoj pomoći, 2017, dostupno na:
<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/05-L-100%20s.pdf>

Zakon br. 06/L-026 o azilu, 2018, dostupan na:
http://ligjet.skupstinakosova.org/Uploads/Data/Documents/Zakonbr06L-026_c9yckgLSdM.pdf

Zakon br. 2002/5 o osnivanju registra prava na nepokretnu imovinu, 2003, dostupan na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2565>

Zakon br. 2002/9 o Inspektoratu rada, dostupan na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3252>

Zakon br. 2004/26 o nasleđivanju, 2004, dostupan na:
https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2004_26_sr.pdf

Zakon br. 03/L-072 o lokalnim izborima u Republici Kosovo, 2008, dostupan na:
http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L072_sr.pdf

Zakon br. 04/L-149 o izvršenju krivičnih sankcija, 2013, dostupan na:
<https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20o%20izvršenju%20krivicnih%20sankcija.pdf>

Zakon br.03/L-230 o strateškoj proceni uticaja na životnu sredinu, 2010, dostupno na:
<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-230-ser.pdf>

Zakon br.03/L-057 o posredovanju, 2008, dostupan na: <https://gzk.rks-ov.net/ActDetail.aspx?ActID=2592>

Zakon br.03/L-231 o Policijskom inspektoratu Kosova, 2010, dostupan na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2720>

Zakon Kosova br. 2004/32 o porodici, 2004, dostupan na:
http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2004_32_sr.pdf

Administrativno uputstvo MŽSPP br. 14/2014 o utvrđivanju uslova i kriterijuma za osiguranje porodičnog stanovanja za porodice palih boraca, nestalih OVK-a, za veterane OVK-a, civilne invalide rata, žrtve seksualnog nasilja u ratu, civilne žrtve rata i njihove porodice, 2014, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=10195>

Administrativno uputstvo 17/2013 o formalnom sastavu, nadležnostima, odgovornostima i načinu funkcionisanja nacionalnog organa protiv trgovine ljudima, 2013, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=10313>

Administrativno uputstvo br. 16/2015 za informacije, učešće javnosti i zainteresovane strane o postupcima procene uticaja na životnu sredinu, dostupno na: https://mmp.rks-gov.net/repository/docs/ministri-ua16-2015_463240.pdf

Administrativno uputstvo br. 01/2010 o lekarskim receptima u javnom zdravstvenom sistemu, 2010, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7865>

Administrativno uputstvo br. 6/2010 o kodu ponašanja i disciplinskim merama za učenike srednjih škola, 2009, dostupno na: <http://masht.rks-gov.net/en/udhezimet-administrative-2010>

Administrativno uputstvo br.11/2011 za podelu teških i rizičnih poslova koji mogu da štete zdravlju žena u drugom stanju i dojilja, 2011, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8081>

Administrativno uputstvo br. 12/2012 o utvrđivanju mesta i načina psiho-socijalnog tretiranja izvršioca nasilja u porodici, 2012, dostupno na: http://kryeministri-ks.net/repository/docs/UA_per_traitimin-psiko-social-te-kryersve-te-dhunes-ne-familje-10.09.pdf

Administrativno uputstvo (zdravstveno) br.. 02/2013 o načinu tretiranja izvršioca nasilja nad porodicom protiv kojeg je izrečena mera obavezne zdravstvene zaštite i tretiranja od zavisnosti alkohola i psihotropnih supstanci, 2013, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2691>

Administrativno uputstvo 01/2014 o postupku imenovanja zamenika predsednika Skupštine opštine

Administrativno uputstvo br. 01/2014 o postupku izdavanja dozvole za boravak i potvrdu rada za strance
dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=9822>

Administrativno uputstvo br. 05/2014 o funkcionisanju zatvorske zdravstvene službe, dostupno na:
<https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=10485>

Administrativno uputstvo (VRK) br. 04/2017 o izmeni i dopuni administrativnog uputstva (VRK) br. 03/2016,
dostupno na: [http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/UDH%C3%8BZIM_ADMINISTRATIV_\(QRK\)_NR._04-2017_P%C3%8BR_NDRYSHIMIN_DHE_PLOT%C3%8BSIMIN_E_UDH%C3%8BZIMIT_ADMINISTRATIV_\(QRK\)_NR._03-2016.pdf](http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/UDH%C3%8BZIM_ADMINISTRATIV_(QRK)_NR._04-2017_P%C3%8BR_NDRYSHIMIN_DHE_PLOT%C3%8BSIMIN_E_UDH%C3%8BZIMIT_ADMINISTRATIV_(QRK)_NR._03-2016.pdf)

Administrativno uputstvo (VRK) br. 08/2018. u vezi sa izmenama administrativnog uputstva 03/2016 o posebnim merama za registraciju zajedničke nepokretne imovine na ime oba supružnika, dostupno na:
<https://abgj.rks-gov.net/Portals/0/UA%20nr.08-2018.pdf>

Pravilnik br. 02/2010 o opštinskim kancelarijama za zajednice i povratak, 2010, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=10522>

Pravilnik o mandatu, strukturi i funkcionisanju Kancelarije za zaštitu i pomoć žrtvama, 2013, dostupan na:
www.psh-ks.net/repository/docs/REGULATION_FOR_THE_MANDATE_STRUCTURE_AND_FUNCTION_OF_THE_VPAO.pdf

Uredba (VRK) br. 05/2016 o minimalnim standardima za proces javne rasprave, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=15036>

Uredba (VRK) br. 10/2016 o izmenama i dopunama uredbe br. 22/2015 o definisanju postupka za priznavanje i potvrđivanje statusa žrtava seksualnog nasilja u toku kosovskog oslobodilačkog rata, 2016, dostupna na:

[http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Rregullore \(ORK\) Nr 10 2016 per ndryshimin dhe pletesimin e Rregullores Nr 22 2015 per percaktimin e procedurave per njohjen dhe verifikimin e statusit te viktimave.pdf](http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Rregullore%20(ORK)%20Nr%2010%202016%20per%20ndryshimin%20dhe%20potesimin%20e%20Rregullores%20Nr%2022%202015%20per%20percaktimin%20e%20procedurave%20per%20njohjen%20dhe%20verifikimin%20e%20statusit%20te%20viktimave.pdf)
Uredba (VRK) br. 22/2015 o definisanju postupka za priznavanje i potvrđivanje statusa žrtava seksualnog nasilja u toku kosovskog oslobodilačkog rata, 2016, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=15049>

Zakonik br. 04/L-082 Krivični zakonik, 2012, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Krivicni%20zakonik.pdf>

Zakon br. 04/L-123 o krivičnom postupku, dostupan na: [http://www.psh-ks.net/repository/docs/Kodi i procedures penale \(serbisht\).pdf](http://www.psh-ks.net/repository/docs/Kodi%20i%20procedures%20penale%20(serbisht).pdf)

Politike

Domaće politike

Agenda za evropske reforme, 2016, dostupno na: <http://mei-ks.net/sr/agenda-za-evropske-reforme-era>
ARR, *Akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 „Žene, mir i bezbednost“ 2013-2015*, dostupno na: <https://www.womensnetwork.org/documents/20150323140838759.pdf>
ARR, *Standardni operativni postupci za zaštitu od nasilja u porodici na Kosovu*, 2013, dostupno na: <https://abgi.rks-gov.net/Portals/0/Procedurat%20Standarte%20të%20Veprimit%20për%20Mbrojtje%20nga%20Dhuna%20në%20Familje.pdf>
Kabinet premijera, Dokument Nacionalne strategije za vode Kosova 2017-2036, dostupno na: http://knmu.kryeministri-ks.net/repository/docs/Water_Strategy_final.pdf
Kabinet premijera, Nacionalna strategija razvoja 2016-2021 (NSR), 2016, na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/NACIONALNA_STRATEGIJA_RAZVOJA_OD_2016-2021_GODINE_Serb.pdf
Kabinet premijera, Strategija za uključivanje romske i aškaljske zajednice u kosovsko društvo 2017–2021, dostupno na: <https://www.rcc.int/romaintegration2020/docs/27/strategy-for-inclusion-of-roma-and-ashkali-communities-in-the-kosovo-society-2017-2021--kosovo>
Kosovska strategija za omladinu, 2013, dostupno na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/KOSOVSKA_STRATEGIJA_ZA_OMLADINU_2013-2017.pdf
MEI, Nacionalni program za sprovođenje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (NPSSSP), 2017-2021, na: http://mei-ks.net/repository/docs/2_pkzmsa_miratuar_nga_kuvendi_final_srp_.pdf
MEI, Nacionalni program za sprovođenje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (NPSSSP), 2017-2021, na: http://mei-ks.net/repository/docs/2_pkzmsa_miratuar_nga_kuvendi_final_srp_.pdf
Ministarstvo ekonomskog razvoja, Akcioni plan za energetska efikasnost Kosova, 2011, dostupno na: [http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Kosovo_Engy_Efficiency_Action_Plan \(KEEP\) 2010-2018.pdf](http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Kosovo_Engy_Efficiency_Action_Plan_(KEEP)_2010-2018.pdf)
Ministarstvo ekonomskog razvoja, Energetska strategija Republike Kosovo 2017–2026, 2017, dostupno na: [https://mzhe-ks.net/repository/docs/Energetska_Strategija - 2017-26.pdf](https://mzhe-ks.net/repository/docs/Energetska_Strategija_-_2017-26.pdf)
Ministarstvo ekonomskog razvoja, Nacionalni akcioni plan za obnovljive izvore energije 2011-2020, 2013, dostupno na: [https://mzhe-ks.net/repository/docs/Nacionalni Akcioni Plan Za Obnovljive Izvore Energije \(NAPOIE\) 2011 - 2020.pdf](https://mzhe-ks.net/repository/docs/Nacionalni_Akcioni_Plan_Za_Obnovljive_Izvore_Energije_(NAPOIE)_2011_-_2020.pdf)
Ministarstvo ekonomskog razvoja, Politika sektora elektronskih komunikacija – Digitalna agenda za Kosovo 2013-2020, 2013, dostupno na: [https://mzhe-ks.net/repository/docs/Politike Sektora Elektronskih Komunikacija Digitalna Agenda za Kosovo 2013-2020.pdf](https://mzhe-ks.net/repository/docs/Politike_Sektora_Elektronskih_Komunikacija_Digitalna_Agenda_za_Kosovo_2013-2020.pdf)
Ministarstvo ekonomskog razvoja, Strategija grejanja 2011-2018, 2011, dostupno na: [https://mzhe-ks.net/repository/docs/Strategija e Ngrohjes 2011-2018 SERB.pdf](https://mzhe-ks.net/repository/docs/Strategija_e_Ngrohjes_2011-2018_SERB.pdf)
Ministarstvo ekonomskog razvoja, Strategija Kosova za informacione tehnologije, 2013, dostupno na: [http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Kosovo IT Strategy.pdf](http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Kosovo_IT_Strategy.pdf)
Ministarstvo ekonomskog razvoja, Strategija za rudarstvo Republike Kosovo za period 2012-2025, 2012, dostupno na: [https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/Strategija Minerare e R.Kosoves 2012-2025_srb.pdf](https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/Strategija_Minerare_e_R.Kosoves_2012-2025_srb.pdf)
Ministarstvo finansija, Budžetski cirkular 2015/02 za ministarstva, 2015, dostupno na: <https://mf.rks-gov.net/enus/Reports/Reports-and-Publications/Budget-Circular>

Ministarstvo finansija, Budžetski cirkular 2015/02 za opštine, 2015, dostupno na: <https://mf.rksgov.net/en-us/Reports/Reports-and-Publications/Budget-Circular>

Ministarstvo finansija, Budžetski cirkular za opštine, 2015/01, 2014, dostupno na: <https://mf.rks.gov.net/desk/inc/media/22B149D0-B80F-4E7E-917C-3F19AC4FC1FF.pdf>

Ministarstvo infrastrukture, Strategija za bezbednost na putevima i Plan aktivnosti, 2015, dostupno na: http://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/docs/STRATEGIJA_O_CESTOVNOJ_SIGURNOSTI_NA_KOSOVU_I_PLAN_AKTIVNO_STI.pdf

Ministarstvo pravde, Akcioni plan: pristup pravdi za žrtve seksualnog nasilja u toku rata

Ministarstvo pravde, Nacionalna strategija i akcioni plan Republike Kosovo za zaštitu od nasilja u porodici 2016–2020, dostupno na: <https://abgi.rks.gov.net/Portals/0/Strategija%20Komb%20C3%ABtare%20e%20RK%20p%20C3%ABr%20mbrojtje%20nga%20dhuna%20ne%20familje%202016-2020.pdf>

Ministarstvo pravde, Nacionalna strategija Kosova o imovinskim pravima, 2016, dostupna na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/National_Strategy_and_Annexes_SRB.pdf

Ministarstvo pravde, Strategija za pomoć u sektoru vladavine prava na Kosovu 2016 - 2019. (maj 2014), dostupna na: [http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Strategija_za_pomoc_u_sektoru_vladavine_prava_na_Kosovu_2016-2019_\(Pravosude_i_unutrasnje_poslove\).pdf](http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Strategija_za_pomoc_u_sektoru_vladavine_prava_na_Kosovu_2016-2019_(Pravosude_i_unutrasnje_poslove).pdf)

Ministarstvo unutrašnjih poslova, Nacionalna strategija protiv trgovine ljudima na Kosovu 2015–2019, dostupno na: http://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/docs/SRB_Strategija_Kombetare_kunder_Trafikimit_me_njerez_12.03.2015.pdf

Ministarstvo unutrašnjih poslova, Nacionalna strategija za kibernetičku bezbednost i Akcioni plan 2016 – 2019, 2015, dostupno na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Drzavna_Strategija_za_Kiberneticku_Bezbednost_i_Akcioni_Plan_2016_-_2019_per_publicim_1202.pdf

Ministarstvo unutrašnjih poslova, Standardni operativni postupci za žrtve trgovine ljudima na Kosovu, dostupno na: www.legislationline.org/documents/id/18619

Ministarstvo unutrašnjih poslova, Vodič za implementaciju nacionalne politike reintegracije, 2013, dostupan na: http://mpb-ks.org/repository/docs/Guide_for_the_Implementation_of_the_National_Policy_to_the_Reintegration_13_032014.pdf

Ministarstvo za infrastrukturu, Strategija razvoja transporta i multimodalnog transporta za period 2015-2025 i Petogodišnji plan delovanja, 2015, dostupno na: http://mi-ks.net/repository/docs/2017_01_19_081547_Strategija_STMM_MI_14Gusht_doc_Shqip_Serbisht_Perfekt_ALberti.pdf

Ministarstvo za zajednice i povratak, Strategija i akcioni plan za zajednice i povratak 2014 – 2018, dostupni na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/STRATEGIJA_ZA_ZAJEDNICE_I_POVRATAK_2014-2018.pdf

MPŠRR, Strategija za konsolidaciju zemljišta 2010-2020, 2010, dostupno na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Strategija_za_Konsolidaciju_Zemljišta_2010-2020.pdf

MPŠRR, Strategija za razvoj šumarstva 2010–2020, 2009, dostupno na: http://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/docs/STRATEGIJA_ZA_RAZVOJ_SUMARSTVA_2010-2020.pdf

MTI, Strategija razvoja privatnog sektora 2017–2021

MŽSPP, Kosovska strategija za zaštitu životne sredine, 2011, dostupno na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/STRATEGIJA_ZA_ZASTITU_ZIVOTNE_SREDINE_2011-2020_I_AKCIONI_PLAN_2011-2015.pdf

MŽSPP, Plan Republike Kosovo za upravljanje otpadom 2013-2022, dostupno na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/PLAN_REPUBLIKE_KOSOVA_ZA_UPRAVLJANJE_OTPADOM_2013-2017.pdf

MŽSPP, Strategija za klimatske promene za Kosovo, 2014, dostupno na: http://www.ks.undp.org/content/dam/kosovo/docs/Environment/Strategija%20za%20klimatske%20promene%202014_2024.pdf

Specijalizovana veća Kosova, Pravilnik o postupku i dokazima, mart 2017, KSC-BD-03/Rev1/2017/1

Strategija za lokalnu samoupravu 2016 – 2026, dostupno na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/ACTION_PLAN_STRATEGY_ON_LOCAL_SELF-GOVERNMENT_2016_-_2026_Eng.pdf

Sudski savet Kosova, Strateški plan kosovskog pravosuđa 2014-2019, dostupno na: <http://www.gjyqesori-rks.org/GetDocument/1627>

Politike Evropske unije

- Aigner D. et al, *External Evaluation of the Instrument for Pre-Accession Assistance II*, 2017, dostupno na: https://ec.europa.eu/europeaid/evaluation-instrument-pre-accession-assistance-ipa-ii-draft-report_en
- EK, radni dokument službi Komisije; *Izveštaj za Kosovo za 2018. godinu*, 2018, dostupno na: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/01_kosovo_report_2018_srpski.pdf
- EK, radni dokument osoblja Komisije; *Gender Equality and Women's Empowerment: Transforming the Lives of Girls and Women through EU External Relations 2016-2020*, Brisel: 2015, dostupno na: http://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/staff-working-document-gender-2016-2020-20150922_en.pdf
- EK, Izveštaj za Kosovo za 2016. godinu, Saopštenje o politici proširenja EU, 2016, dostupno na: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/20161109_kosovo_report_2016_srb.pdf
- EK, Indikativni strateški dokument za Kosovo 2014-2020, usvojen 2014, dostupno na: <https://wbc-rti.info/object/document/14481/attach/20140919-csp-kosovo.pdf>
- Evropski savet u Kopenhagenu, Zaključci Predsedništva (21-22. jun 1993), dostupno na: <https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf>
- Savet Evropske unije, *EU engagement with civil society in external relations - Council conclusions (19 June 2017)*, dostupno na: <http://www.consilium.europa.eu/media/24003/st10279en17-conclusions-eu-engagement-with-civil-society-in-external-relations.pdf>

Ostalo

Izveštaji i akademski izvori

- Abrahamsdoter E. i Farnsvort N, Sida Framework Environmental Programme for Kosovo, *Institutional Gender Analysis: Creating Equal Opportunities in the Ministry of Environment and Spatial Planning*, 2017, dostupno na: http://mmph-rks.org/repository/docs/English_Version_422575.pdf
- ADA, Državna strategija za Kosovo 2013–2020, dostupno na: https://www.entwicklung.at/fileadmin/user_upload/Dokumente/Publikationen/Landesstrategien/CS_Kosovo_2013-2020.pdf
- Agencija za besplatnu pravnu pomoć, *Godišnji izveštaj za 2017. godinu*, 2018.
- Amnesty International, *Wounds that burn our souls: Compensation for Kosovo's wartime rape survivors, but still no justice*, 2017, dostupno na: <https://www.amnestyusa.org/wp-content/uploads/2017/12/EUR-70-7558-2017-English.pdf>
- ARR, *Izveštaj istraživanja: Učešće, uloga i položaj žena u centralnim i lokalnim institucijama i političkim partijama na Kosovu*, 2014, dostupno na: <https://abgi.rks-gov.net/Portals/0/ABGJ%20Pjesmarria%20roli%20dhe%20pozat%20e%20grave%20ne%20institucione%20qendrore%20lokale%20dhe%20parti%20politike.pdf>
- ARR, *Procena Programa Kosova za rodnu ravnopravnost 2008-2013*, Decembar 2016, dostupno na: <https://abgi.rks-gov.net/Portals/0/Raporti%20SRB.pdf>
- ASK i Svetska banka, *Potrošačko siromaštvo u Republici Kosovo 2012-2015*, 2017, dostupno na: <http://ask.rks-gov.net/media/3188/statistika-siromastvo-2012-2015.pdf>
- ASK Platforma, 2016-17, dostupno na: http://askdata.rks-gov.net/PXWeb/pxweb/sr/askdata/askdata_01%20Education_02%20Educational%20staff/edu18.px/?r_xid=00f4a040-93d0-46a7-aeb3-86bd85114998
- ASK, Ekonomska statistika, *Statistički repertoar preduzeća na Kosovu, K4 2017*, dostupno na: <http://ask.rks-gov.net/media/3848/statisti%C4%8Dki-repertoar-preduzec-a-na-kosovu-k4-2017.pdf>
- ASK, *Multiple Indicator Cluster Survey 2013-2014*, dostupno na: www.ask.rks-gov.net/media/1876/multiple-indicator-cluster-survey-in-the-republic-of-kosovo-2013-2014-key-findings.pdf
- ASK, *Nastavnici prema polovima 2016-2017*, ASK Platforma, dostupno na: http://askdata.rks-gov.net/PXWeb/pxweb/sr/askdata/askdata_01%20Education_02%20Educational%20staff/edu17.px/?r_xid=00f4a040-93d0-46a7-aeb3-86bd85114998
- ASK, *Pismenost na Kosovu*, 2004, dostupno na: www.ask.rks-gov.net/media/2063/literacy-in-kosovo-2004.pdf
- ASK, *Popis stanovništva i domaćinstava: konačni podaci*, 2011.
- ASK, Socijalna statistika, *Anekata o radnoj snazi 2017*, 2018, dostupno na: <http://ask.rks-gov.net/media/3990/anketa-o-radnoj-snazi-2017.pdf>
- ASK, Socijalna statistika, *Statistika kulture 2015*, dostupno na: <http://ask.rks-gov.net/media/2717/kultura-serbisht-2015.pdf>

- ASK, Socijalna statistika, *Statistika pravosuđa za maloletna lica 2016. godine*, 2017, dostupno na: <http://ask.rks-gov.net/media/3818/statistics-of-jurisprudence-for-juveniles-2016.pdf>
- ASK, Socijalna statistika, *Statistika pravosuđa za punoletna lica*, dostupno na: <http://ask.rks-gov.net/media/2324/statistika-pravosu-za-punoletna-lica-2015.pdf>
- ASK, *Statistički godišnjak Republike Kosovo za 2016. godinu*, 2016, dostupan na: <http://ask.rks-gov.net/media/2577/statistical-yearbook-2016-ang.pdf>
- ASK, *Statistički godišnjak Republike Kosovo za 2017. godinu*, dostupno na: <http://ask.rks-gov.net/media/4087/statisti%C4%8Dki-godi%C5%A1njak-republike-kosova-2017.pdf>
- ASK, *Statistika socijalne zaštite 2017*, dostupno na: <http://ask.rks-gov.net/media/3991/statistika-socijalne-za%C5%A1tite-2017.pdf>
- ASK, *Statistika sporta*, 2013, dostupno na: <http://ask.rks-gov.net/media/2040/sports-statistics-2013.pdf>
- ASK, *Statistika umrlih*, 2015, dostupno na: <http://ask.rks-gov.net/media/3496/deth-statistics-2016.pdf>
- ASK, *Statistika zdravstva 2015*, 2016, dostupno na <http://ask.rks-gov.net/media/3147/statistika-zdravstva-2015.pdf>
- ASK, *Stručno osposobljavanje i obrazovanje odraslih, 2016/2017*, ASK Platforma, dostupno na: http://askdata.rks-gov.net/PXWeb/pxweb/sr/askdata/askdata_01%20Education_04%20Education%20and%20training%20or%20adults/edu25.px/?rxid=00f4a040-93d0-46a7-aeb3-86bd85114998
- ASK, *Žene i muškarci na Kosovu 2014-2015*, Priština, 2016, dostupno na: <http://ask.rks-gov.net/media/2855/zene-i-muskarci-na-kosovo-2014-2015.pdf>
- Balkanski suncokreti, *School's Out: An Education Survey in Ashkali, Egyptian and Roma Communities in 9 Kosovo Municipalities*, 2012, dostupno na: <http://docplayer.net/65977847-School-s-out-an-education-survey-in-ashkali-egyptian-and-roma-communities-in-9-kosovo-municipalities.html>
- Braun I, *Gender norms in the Western Balkans*, K4D: Helpdesk izveštaj, 2017
- Centar za humanističke studije („Gani Bobi“), *Survey on the Attitudes of the Kosovar Society Towards Homosexuality*, 2012
- Centar za jednakost i slobodu, *The LGBT Movement*, 2017, dostupno na: <http://advocacy-center.org/wp-content/uploads/2015/10/Book-on-The-LGBT-movement-in-Kosovo.pdf>
- Ćosaj-Mustafa A. i Morina D, *Compensation to Victims of Crime: Response to Domestic Violence and Human Trafficking cases in Kosovo*, 2017.
- Demokratija na delu, „Izveštaj o posmatranju izbora“, 2017, dostupno na: <http://www.kqz-ks.org/wp-content/uploads/2018/06/Izve%C5%A1taj-o-Posmatranju-Izbora-Demokratija-na-Delu-2017-SRB.pdf>
- Demokratija za razvoj, *Neaktivnost žena na tržištu rada: Faktori koji sprečavaju učešće žena na tržištu rada*, 2017, na: http://d4d-ks.org/wp-content/uploads/2017/12/D4D_PI_12_W4D_SRB_WEB.pdf
- Demokratija za razvoj, *Promena paradigme: ravnopravnost kroz roditeljsko odsustvo*, 2017, dostupno na: https://d4d-ks.org/wp-content/uploads/2017/12/D4D_PI_13_SRB_WEB.pdf
- Džuks R. i Morel R, *Sexuality and the limits of agency among South African teenage women: theorising femininities and their connections to HIV risk practices*, 2012, 74 Social Science and Medicine, 1729-37
- EK, *Guidance note on the EU Gender Action Plan 2016 – 2020 for DEVCO HQ and EUD operational Staff*, 2016, dostupno na: <https://europa.eu/capacity4dev/public-gender/minisite/eu-gender-action-plan-2016-2020/guidance-note-eu-gender-action-plan-2016-%E2%80%93-2020>
- EK, *Barcelona Objectives: The development of childcare facilities for young children in Europe with a view to sustainable and inclusive growth*, dostupno na: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/130531_barcelona_en.pdf
- Fernsveden et al. za ORGUT Consulting AB za Ambasadu Švedske, *Rodni profil zemlje: analiza rodni razlika na svim nivoima na Kosovu*, 2014, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20140513160131272.pdf>
- Gap Institute, *Representation of Women in the boards of publically-owned enterprises and independent agencies*, 2017, dostupno na: www.institutgap.org/documents/38241_Representation%20of%20Woman%20in%20the%20Boards%20of%20Publicly%20-%20Owned%20Enterprises%20and%20Independent%20Agencies.pdf
- Gilmoto K. i UNFPA, *Gender Bias in Kosovo*, UNFPA, 2016.
- Gracia E, *Unreported cases of domestic violence against women: towards an epidemiology of social silence, tolerance, and inhibition*, J Epidemiol Community Health, 2004;58:536–537, dostupno na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1732820/pdf/v058p00536.pdf>
- Grupacija Svetske banke i ASK, *Potrošačko siromaštvo u Republici Kosovo 2012-2015*, 2016, dostupno na: <http://ask.rks-gov.net/media/3188/statistika-siromastvo-2012-2015.pdf>

- Halili Dž, Kilgalon T. i Džemajli H, "Kosovo: Prison Structure, Prisoners' Rights, and the Treatment of Prisoners" Criminal Justice Paraxis, 2016, 1-9
- Htun M. i Veldon S. L, *The Civic Origins of Progressive Policy Change: Combating Violence against Women in Global Perspective, 1975–2005*
- Inicijativa mladih za ljudska prava, *Freedom and Protection for Lesbians, Gays, Bisexuals, and Transgender in Kosovo*, 2013, dostupno na: http://ks.yihp.org/public/fck_files/ksfile/LGBT%20report/Freedom%20and%20Protection%20for%20LGBT%20in%20Kosovo.pdf
- Institucija narodnog advokata Republike Kosovo, *Sexual and Reproductive Health and Rights in Kosovo: A Reality Beyond the Law?* 2016, dostupno na: www.ombudspersonkosovo.org/repository/docs/ENG_-_Final_OIK_DSHRS_final_korriguar_25_maj_2017_442113.pdf
- Institut Riinvest, *Women in the Workforce: and Analysis of the Workforce Conditions for Women in Kosovo*, 2017, dostupno na: http://www.riinvestinstitute.org/uploads/files/2017/November/10/Women_in_the_workforce1510308291.pdf
- International Knowledge Network of Women in Politics, *Consolidated Response on the Prevention of Family Voting*, dostupno na: https://www.ndi.org/sites/default/files/Consolidated%20Response_Prevention%20of%20Family%20Voting.pdf
- IPSOS, *LGBTQI Public Opinion Poll: Western Balkans*, 2013.
- Jakupi R. i Kelmendi V. za Kosovski centar za bezbednosne studije, *Women in Violent Extremism: Lessons Learned from Kosovo*, 2017, dostupno na: www.qkss.org/repository/docs/women-in-ve-eng_594236.pdf
- Kancelarija javnog tužioca, Kancelarija za zaštitu i pomoć žrtvama, *Pravda i oporavak žrtava*, Priština: 2016, dostupno na albanskom na: www.psh-ks.net/repository/docs/Zyra_e_Kryeprokurorit_te_Shtetit_ZMNV_ve_Buletini_nr_3_sq.pdf
- Klajn A.R. i Tobin T. *A longitudinal study of arrested batterers, 1995-2005: Career criminals* [2008] 14 *Violence Against Women* 136-157
- Klef le Divelek S. i Miler K. za MŽK, *Kosovo's Progress in Aligning Its Laws with the European Union Gender Equality Acquis*, Priština: MŽK, 2017, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20171108105226438.pdf>
- Knaus et al, *Integration Subject to Conditions: A report on the situation of Kosovan Roma, Ashkali and Egyptian children in Germany and after their repatriation to Kosovo*, 2010, dostupno na: https://www.unicef.org/socialpolicy/files/Integration_Subject_to_Conditions.pdf
- Knaus et al, *Silent Harm - A report assessing the situation of repatriated children's psycho-social health*. UNICEF Kosovo u saradnji sa Kosovo Health Foundation, 2012, dostupno na: https://www.unicef.org/kosovoprogramme/SILENT_HARM_Eng_Web.pdf
- Konel R. i Meseršmit Dž.V. *Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept*, 2005, 19 *Gender and Society*, 829-859
- Kosovsko udruženje preduzeća za informacionu i komunikacionu tehnologiju (STIKK), *Women in Technology: Challenges of women in the field of Information Technology and Communication*, 2014, dostupno na: www.stikk.org/fileadmin/user_upload/women_in_technology_-_challenges_of_women_in_the_field_of_ict.pdf
- Kreg P. i de Burka G, *Zakon EU*, 5. izdanje, Oksford, 2011.
- Krieziju A. et al. (za Narodnog advokata Kosova), *Sexual and Reproductive Health and Rights in Kosovo: A Reality Beyond the Law?*, 2016, dostupno na: www.ombudspersonkosovo.org/repository/docs/ENG_-_Final_OIK_DSHRS_final_korriguar_25_maj_2017_442113.pdf
- Levi Dž. i Jakobson P, *Sweden's abolitionist discourse and law: Effects on the dynamics of Swedish sex work and on the lives of Sweden's sex workers* (2014) 14(5) CCJ 593
- Međunarodna fondacija za izborne sisteme (IFES), *Voter Turnout Among Youth of Kosovo*, 2016, dostupno na: https://www.ifes.org/sites/default/files/2016_ifes_turnout_among_youth_of_kosovo_eng.pdf
- Meseršmit Dž. V, *Masculinities and crime: Critique and reconceptualization of theory*, Rowman & Littlefield Publishers, 1993
- Miftaraj E. i Musliu B. za Institut pravde Kosova, *Pravna pomoć u krivičnim predmetima i primena standarda Evropskog suda za ljudska prava u sudovima na Kosovu*, 2017, dostupno na: <http://kli-ks.org/wp-content/uploads/2017/09/KLI-RAPORT-SRB-2.pdf>
- Millennium Challenge Corporation, *Constraint Analysis Kosovo*, 2017, dostupno na: <https://assets.mcc.gov/content/uploads/Constraints-Analysis-Kosovo-2.pdf>

Millennium Challenge Corporation, *Kosovo Labor Force and Time Use Study Research Report - Executive Summary*, 2017.

Misija OEBS-a na Kosovu, *Men's Perspective on Gender Equality*, 2018.

Misija OEBS-a na Kosovu, *Zamenici predsednika opštine za zajednice (ZPOZ) 2016*, dostupno na: <https://www.osce.org/sr/mission-in-kosovo/305561?download=true>

Misija OEBS-a na Kosovu, *Zamenici predsednika Skupštine opštine za zajednice (ZPSOZ) 2016*, dostupno na: <https://www.osce.org/sr/mission-in-kosovo/305561?download=true>

Misija OEBS-a na Kosovu, *Zastupljenost zajednica u javnoj administraciji na Kosovu*, 2017, dostupno na: <https://www.osce.org/sr/mission-in-kosovo/320527?download=true>

Molićaj L. za Preportr, *Muška kampanja*, 2017, dostupno na albanskom na: <http://preportr.cohu.org/sq/hulumtime/Fushata-e-burrave-221>

MONT, *Statistički podaci o obrazovanju*, 2016 dostupno na: <http://masht.rks.gov.net/uploads/2017/01/statisticki-podaci-2016-17-preduniverzitetsko-obrazovanje.pdf>

MONT, *Statistika obrazovanja na Kosovu 2015/2016*, Priština, 2016, dostupno na: <http://masht.rks.gov.net/uploads/2016/08/statistika-e-arsimit-ne-kosove-ang.PDF>

MŽK i Alterhabitus, *Gde je novac za ženska prava: studija slučaja s Kosova*, MŽK 2013, dostupno na <http://www.womensnetwork.org/documents/20140617134906912.pdf>

MŽK za Fondaciju Kvinna till Kvinna, *Mind the GAP: Nezavisna evaluacija implementacije Drugog akcionog plana za uspostavljanje rodne ravnopravnosti u zemljama Zapadnog Balkana*, 2017, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20180305093155380.pdf>

MŽK, *Budžetiranje za bolju poljoprivredu i ruralni razvoj*, MŽK, 2017, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20171010144621240.pdf>

MŽK, *Budžetiranje za bolju životnu sredinu: Rodna analiza rashoda i usluga u Ministarstvu životne sredine i prostornog planiranja*, MŽK, 2016, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20161108211545870.pdf>

MŽK, *Budžetiranje za poboljšanu rodnu ravnopravnost u programima dijaspore*, 2017, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20171117095149515.pdf>

MŽK, *Budžetiranje za rodnu ravnopravnost u trgovini i industriji*, 2016, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20161108210425564.pdf>

MŽK, *Finansiranje EU za organizacije žena na ZB: izazovi i mogućnosti*, 2017, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20171201123609318.pdf>

MŽK, *Gender Responsive Budgeting in the Ministry of Agriculture, Forestry, and Rural Development*, 2017, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20171010144621382.pdf>

MŽK, *Ko vodi brigu o deci? Potražnja, ponuda i mogućnosti za proširenje dostupnosti brige o deci na Kosovu*, MŽK, 2016, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20161103153827687.pdf>

MŽK, *Nema više opravdanja*, 2015, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20151124105025253.pdf>

MŽK, *Planiranje budžeta za bolje obrazovanje*, 2015, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20170323103520819.pdf>

MŽK, *Planiranje budžeta za socijalnu zaštitu: Rodna+ analiza kao osnov za određivanje rodno ravnopravnog budžeta u Ministarstvu rada i socijalne zaštite na Kosovu za 2016-2018*, 2015, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20151207094659442.pdf>

MŽK, *Po kojoj ceni? Finansiranje za implementaciju Zakonodavnog okvira protiv porodičnog nasilja na Kosovu*, 2012, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130405144431364.pdf>

MŽK, *Praktičan vodič za korisnike: rodno odgovorno budžetiranje na centralnom nivou*, 2017, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20170428113946410.pdf>

MŽK, *Praktičan vodič za korisnike: rodno odgovorno budžetiranje na lokalnom nivou*, 2017, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20170428114117778.pdf>

MŽK, *Pristup zdravstvenoj zaštiti na Kosovu*, 2017, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20170206150329367.pdf>

MŽK, *S reči na dela? Nadgledanje institucionalnog odgovora na rodno zasnovano nasilje na Kosovu*, 2017, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20180312142859617.pdf>

MŽK, *Seksualno uznemiravanje na Kosovu*, 2016, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20160224134742609.pdf>

MŽK, *Striking a Balance: Policy Options for Amending Kosovo's Law on Labour to Benefit Women, Men, Employers and the State*, 2016, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20160504154201373.pdf>

- MŽK, *Više od „reči na papiru“? Odgovor pravosudnih organa na Kosovu na nasilje u porodici*, UNDP, 2009, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130206172036675.pdf>.
- MŽK, *Voters' Voice: The Issues Voters Demand Their Government Address*, 2009, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130120172704530.pdf>
- MŽSPP, Agencija za zaštitu životne sredine Kosova, *Izveštaj o stanju voda*, 2015, str. 36, dostupno na: https://www.ammk-rks.net/repository/docs/Raporti_i_ujreve_i_2015_Anglisht.pdf
- NDI, *Kosovo: Overcoming Barriers to Women's Political Participation*, 2015, dostupno na: <https://www.ndi.org/sites/default/files/Gender-Assesment-report-eng.pdf>
- NDI, *LGBTI Public Opinion Poll in Western Balkans*, 2015, dostupno na: https://www.ndi.org/LGBTI_Balkans_poll
- Obrazovni centar Kosova, *Gender Equality in the Books of the Nine-Year Obligatory Education In Kosovo*, 2007, dostupno na: <http://kec-ks.org/wp-content/uploads/2016/03/Gender-equality-in-the-reading-textbooks-during-the-nine-years-of-compulsory-education-in-Kosovo-I.pdf>
- OECD, *Kosovo Student Performance (PISA 2015)*, 2015, dostupno na engleskom na: <http://gpseducation.oecd.org/CountryProfile?primaryCountry=XKO&treshold=10&topic=PI>
- Organizacija Ujedinjenih nacija za hranu i poljoprivredu, *Gender, rural livelihoods and forestry: Assessment of gender issues In Kosovo's forestry*, 2017, dostupno na: <http://www.fao.org/3/a-i7421e.pdf>
- Pavlak et al. za USAID, *USAID/Kosovo Gender and Power Dynamics Assessment*, 2016.
- Perkins T, *Unveiling Muslim Women: The Constitutionality of Hijab Restrictions in Turkey, Tunisia and Kosovo*, 2012, Boston University International Law Journal, str. 529
- Institut Riinvest, *Women's Entrepreneurship: An analysis on doing business in Kosovo*, 2017, dostupno na: www.riinvestinstitute.org/uploads/files/2017/November/10/Womens_Entrepreneurship1510307815.pdf
- Robinson A.L, *Reducing repeat victimization among high-risk victims of domestic violence: The benefits of a coordinated community response in Cardiff, Wales*, 2006, 12 *Violence Against Women* 761-788.
- SAD, Biro za demokratiju, ljudska prava i rad, *Country Reports on Human Rights Practices for 2016*, dostupno na: <https://www.state.gov/documents/organization/265648.pdf>
- SAD, Stejt department, *Trafficking in Persons Report*, 2017, dostupno na: <https://www.state.gov/documents/organization/271339.pdf>
- Skupština Kosova, *Izveštaj sa amandmanima o Nacrtu zakona br. 06/L-020 o Budžetu Republike Kosovo za 2018. godinu*, dostupno na albanskom na: [www.ligjet.kuvendikosoves.org/Uploads/Data/Documents/19.12.2017RaportmeamendamenteperPLperBuxhetin2018\(Komisionetepershshme\)_DvLLK9bPwW.docx](http://www.ligjet.kuvendikosoves.org/Uploads/Data/Documents/19.12.2017RaportmeamendamenteperPLperBuxhetin2018(Komisionetepershshme)_DvLLK9bPwW.docx)
- Stikings M, *Establishing and Strengthening an Association of Women Police: The Case of the Association of Women in Kosovo Police*, Kancelarija UN Women na Kosovu, 2015, dostupno na: http://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/country/kosovo/awkp_english_preview.pdf?la=en&vs=2340
- Svetska banka, Bruto nacionalni dohodak po glavi stanovnika, metoda Atlas (u američkim dolarima), dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD>
- Svetska banka, *Job Diagnostic Kosovo*, 2017, dostupno na: <http://documents.worldbank.org/curated/en/814361497466817941/pdf/ACS21442-WP-PUBLIC-ADD-SERIES-KosovoJdWEB.pdf>
- UN Women, *The Conflict did not Bring us Flowers*, 2016, dostupno na: http://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2016/the-conflict-did-not-bring-us-flowers_eng.pdf?la=en&vs=5055
- UN, Kancelarija visokog komesara za ljudska prava: 05/02/99, Opšta preporuka CEDAW br. 24, dostupno na: <http://www.chr.up.ac.za/undp/global/docs/comment3.pdf>
- UNDP, *Gender Equality Related Corruption Risks and Vulnerabilities in Civil Service in Kosovo*, 2014, dostupno na: www.ks.undp.org/content/dam/kosovo/docs/SAEK/2014%2011%2026%20Gender%20Corruption_final_Eng.pdf
- UNDP, *Integrating Gender into the Climate Change Adaption and Disaster Risk Reduction Policies and Strategies*, 2016, dostupno na: www.ks.undp.org/content/dam/kosovo/docs/KDRRI/UNDP_Integrating%20gender_ENG.pdf
- UNDP, *Public Pulse on Corruption 2016*, dostupno na: http://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/library/democratic_governance/special-edition-of-the-public-pulse-on-corruption.html

- UNDP, *Support to Strengthen the Rule of Law in Kosovo: Gender Monitoring Report*, 2017, dostupno na: <http://www.ks.undp.org/content/dam/kosovo/docs/gender/Gender%20field%20%20report%20Rule%20of%20Law%20-Mediation%20Center%202017.docx>
- UNFPA, *Kosovo (Rezolucija 1244) Sklapanje braka s decom ili rani brak*, 2012, dostupno na: <https://kosovo.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/KOSOVO-Serbian-final.pdf>
- UNICEF, *Analiza situacije dece i žena na Kosovu (RSBUN 1244)*, 2017, dostupno na: https://www.unicef.org/kosovoprogramme/Raporti_unicef_serbisht_web.pdf
- USAID Kosovo, *Kosovo 2014–2018: Strategija saradnje za razvoj zemlje*, dostupno na: https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/CDCS_Kosovo_2014_SRB.pdf
- USAID Kosovo, Program za imovinska prava, *Nacionalno istraživanje osnovnog stanja imovinskih prava na Kosovu*, 2015, dostupno na: <https://www.womensnetwork.org/documents/20160614114824742.pdf>
- USAID, *Working with Men and Boys to End Violence Against Women and Girls*, 2015, dostupno na: https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1865/Men_VAW_report_Feb2015_Final.pdf

Medijski izveštaji

- Baliu D. za Pristina Insight, *Eight women compete for mayorships in Kosovo's Local Elections*, dostupno na: <http://pristinainsight.com/women-mayorships-elections-mag/>
- Đocaj Š, *Të burgosurat në Kosovë rrëfjnë historitë e tyre*, 14. jun 2017, dostupno na albanskom na: <https://www.reporter.al/te-burgosurat-ne-kosove-rrrefjine-historite-e-tyre/>.
- Đocaj Š. za Pristina Insight, *Another layer of the social fabric: Kosovo's hijabi women*, dostupno na: www.Pristinainsight.com/social-fabric-mag/
- Halili D, *Maloletnici u braku, Kosovo 2.0*, 26. oktobar 2016, dostupno na: <http://kosovotwopointzero.com/sr/underage-and-married/>
- Koha Ditore *Fëmijët me aftësi të kufizuara pa përkrahje nga shteti*, dostupno na albanskom na: <https://www.koha.net/arberi/66168/femijet-me-aftesi-te-kufizuara-pa-perkrahje-nga-shteti/>
- KTV kanal, Rubikon, *Može li se na Kosovu promeniti pol?*, emitovano u junu 2018, dostupno na: <https://www.kohavision.tv/rubikon/4364/a-mund-ta-nderrosh-gjinine-ne-kosove/?faqe=3>

Veb-sajtovi

- Association for Women's Rights in Development (Udruženje za ženska prava u razvoju), na: www.awid.org
- Mreža žena Kosova, na: <http://www.womensnetwork.org/?message=true>
- OECD, *The DAC gender equality policy marker*, dostupno na: <http://www.oecd.org/dac/gender-development/dac-gender-equality-marker.htm>, pristupljeno 27. maja 2018.
- Skupština Kosova, na: <http://www.kuvendikosoves.org/?cid=3.1>
- Svetska banka, *Data*, dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/EG.ELC.ACCS.UR.ZS?locations=XK>
- USAID, veb-sajt, *Empowering Women in Kosovo's Energy Sector*, pristupljeno 26.6.2018, dostupno na: <https://www.usaid.gov/news-information/news/empowering-women-kosovo's-energy-sector>
- USAID, veb-sajt, *Kosovo Credit Guarantee Fund*, dostupno na: <https://www.usaid.gov/kosovo/factsheets/kosovo-credit-guarantee-fund>, pristupljeno 25. juna 2018
- Women for Women (Žene ženama), *Kosovo Joins National Property Rights Coalition*, dostupno na: <https://www.womenforwomen.org/blog/kosovo-joins-national-property-rights-coalition>, pristupljeno 30. maja 2018.

Aneksi

Aneks 1. Spisak intervjuisanih osoba

Prezime	Ime	Pozicija	Organizacija/institucija	Datum
Aguši	Špresa	Izvršna direktorka	Mreža ženskih romskih, aškalijskih i egipćanskih organizacija	26.09.
Aliu	Mrika	Direktorka	Akcija za majke i decu	18.09.
Arifi	Muhamet	Izvršni direktor	Balkanski suncokreti	29.08.
Balja	Nazlije	Predsednica Sekretarijata žena	Samoopredeljenje!	12.12.
Badžaku	Antigona	Urednica	RTV 21	11.12.
Bužala	Viktor	Kancelarija za informisanje	Služba za distribuciju električne energije na Kosovu	15.12.
Cavoli	Vjolka	Izvršna direktorka	STIKK	31.08.
Gouving	Elizabet	Direktorka	Ideas Partnership	02.10.
Gusija	Linda	Profesorka	Univerzitetski program za rodne studije, Univerzitet u Prištini	28.08.
Hajdini - Bećiri	Sebahate	Direktorka	Daunov sindrom Kosova	14.09.
Hajrulahu	Muhamet	Glavni urednik	Telegrafi	10.12.
Haziraj	Škendije	Ljudski resursi	Raiffeisen banka	14.12.
Kada	Besnik	Kancelarija za informisanje	Centralna banka Kosova	14.12.
Idrizi	Zana	Menadžerka za razvoj proizvoda	Girls Coding Kosova	20.09.
Jasići	Fatime	Službenica za rodnu ravnopravnost	MONT	28.08.
Karadža	Donika	Ljudski resursi	TEB banka	14.12.
Kerćuki	Leonard	Urednik	Gazeta Express	11.12.
Koro	Levent	Ekspert za tržište rada		19.09.
Leka	Besnik	Koordinator projekta	CARE International na Balkanu	05.09.
Makoli	Vesel	Sekretar	Alijansa za novo Kosovo	13.12.
Morina	Blert	Direktor	Centar za jednakost i slobodu LGBT zajednice na Kosovu	18.09.
Morina	Sevdije	Zamenica javnog tužioca	Javno tužilaštvo	13.09.
Muhadžiri	Alida	Facilitatorka za EOŽ	Swisscontact	19.09.
Musa	Teuta	Predsednica Foruma žena	Demokratski savez Kosova	12.12.
Musmurati	Basri	Sekretar	Demokratska partija Kosova	13.12.
Redžepi	Brikenda	Urednica	Koha Ditore	10.12.
Sahatćija	Hana	Menadžerka projekta	UNICEF	20.09.
Salihu	Valbona	Direktorka	Udruženje pravica NORMA	18.09.
Selimaj	Dardan	Producent	KTV	11.12.
Šima	Ada	Menadžerka projekta u okviru Programa za aktivno tržište rada	UNDP	30.08.
Škodra	Makbule	Predsednica Foruma žena	Alijansa za budućnost Kosova	13.12.
Tahiri	Petrit	Menadžer projekta	Obrazovni centar Kosova	29.08.
Zogijani	Arberie	Kancelarija za informisanje	Regionalna vodovodna kompanija Priština	15.12.

Aneks 2. Učesnice/i konsultacija sa zainteresovanim stranama u vezi s rodnom analizom

Prezime	Ime	Pozicija	Organizacija/institucija
Aćifi	Venera	Nacionalna savetnica	GIZ
Cekic Dinksoj	Selma	Kontakt osoba za rodnu ravnopravnost	KEU
Demoli	Ljuljeta	Izvršna direktorka	Kosovski centar za rodne studije
Dibra	Venera	Službenica za rodnu ravnopravnost	Ministarstvo unutrašnjih poslova
Dobranja	Dita	Viša istraživačica	Riinvest
Gorani Gaši	Visare	Programska službenica za ljudska prava, demokratiju, rodnu ravnopravnost i civilno društvo	Ambasada Švedske
Gračevci	Sebahate		
Kerćeli	Ajete	Ekspertkinja za prikupljanje sredstava i rodnu ravnopravnost	Demokratija za razvoj
Koeter	Henrijete	Prva sekretarka, šefica Odseka za razvojnu saradnju	Ambasada Nemačke
Krasnići	Hazbije	Direktorka Odseka za evropske integracije	MŽSPP
Nura	Albina	Menadžerka projekta – Reforma državne uprave i evropske integracije	KEU
Osmani	Ruždi	Šef Odseka za evropske integracije i koordinaciju politika	Ministarstvo pravde
Poder	Sirje		KEU
Redža	Violeta	Ekspertkinja za rodnu i socijalnu inkluziju	Millennium Challenge Kosovo, Kabinet premijera
Salihu	Florentina	Službenica za rodnu ravnopravnost	MEI
Sekiraća	Šerife		MPŠRR
Sokoli	Adelina	Službenica za rodnu ravnopravnost	MEI
Sutaj	Mirlinda		MŽSPP
Tahiri	Aferdita	Menadžerka projekta	EUO
Uka	Sanije	Rodna statistika	ASK
Zaimi	Albulena	Menadžerka projekta/Programska službenica/ Kontakt osoba za rodnu ravnopravnost	ADA

Aneks 3. Spisak osoba konsultovanih na Radionici o verifikaciji zainteresovanih strana

Last Name	First Name	Position	Organization/Institution
Banjska	Ilirijana	Analitičarka za rodna pitanja	MŽK
Bejtulahu Turjaka	Valentina	Nacionalna službenica zadužena za borbu protiv trgovine ljudima	Misija OEBS-a na Kosovu
Bivolaku	Visar	Službenik zadužen za politike i ljudska prava	KEU
Kanoli	Florim	Direktor, Odeljenje za razvojnu pomoć/Šef kancelarije Nacionalnog IPA koordinatora (NIPAK)	MEI
Cekic Dinksoj	Selma	Kontakt osoba za rodnu ravnopravnost	KEU
Čarle Kueljar	Rejes	Pravna savetnica	EUSR
Domaniku	Ljuljeta	Pravna savetnica za rodnu ravnopravnost	Institucija ombudsmana
Fat-Lihic	Anete	Glavna politička savetnica EUSR/Izvršna koordinatorka	KEU / EUSR
Farnsvort	Nikol	Direktorka programa i glavna istraživačica	MŽK
Gaši	Berenika	Savetnica za rodna pitanja	USAID
Grajčevci	Sebahate		
Jasići	Fatime	Službenica za rodnu ravnopravnost	MONT
Kajtazi	Adelina	Šefica Odseka za izveštavanje i monitoring	ARR
Kerčeli	Ajete	Ekspertkinja za prikupljanje sredstava i rodnu ravnopravnost	Demokratija za razvoj
Morina	Donjeta	Istraživačica	Kosovski institut za istraživanje i razvoj politika
Ramadžiku	Merita	Menadžerka projekta „Razvoj seoskih područja putem unapređenja savetodavnih usluga“ / Viša službenica za rodnu ravnopravnost	MPŠRR
Roka	Adea	Pripravnica	MŽK
Rudi	Nita	Pripravnica	MŽK
Sokoli	Adelina	Službenica za rodnu ravnopravnost	Ministarstvo za infrastrukturu
Stolarčik	Agnješka	Viša savetnica – Odeljenje za ljudska prava i zajednice	Misija OEBS-a na Kosovu
Sila	Merita	Odeljenje za zaštitu od diskriminacije	Institucija Narodnog advokata
Šeremeti Smakići	Špresa	Koordinatorica Jedinice za ljudska prava	MŽSPP
Soba	Ilka	Programska službenica na Kosovu	Fondacija Kvinna till kvinna
Zaimi	Albulena	Menadžerka programa za obrazovanje	Austrijska razvojna agencija
Zarići	Špresa	Šefica Odeljenja za saradnju	ARR
Zogijani	Nita	Menadžerka projekta	Kosovski centar za rodne studije

Aneks 4. Mapiranje ključnih aktera/ki

S obzirom na Projektni zadatak, Rodna analiza mora da obuhvati mapiranje aktera/ki koji se bave pitanjima rodne ravnopravnosti. Ovaj Aneks sažeto mapira aktere po sektorima, njihove uloge i odgovornosti, preduzete aktivnosti i sve poznate aktivnosti planirane za ubuduće u vezi sa unapređenjem rodne ravnopravnosti. Sve informacije potiču sa zvaničnih vebajtova ili su podeljene sa MŽK pri prethodnim sastancima, sem ukoliko nije napomenuto drugačije. S obzirom na znatan broj aktera/ki, autorkama/ima su neki možda promakli, zbog čega se izvinjavaju.

Institucija / Organizacija	Uloge i odgovornosti	Relevantne aktivnosti koje su preduzete i koje se planiraju u vezi sa rodnom neravnopravnošću
Demokratija i upravljanje		
Agencija za rodnu ravnopravnost (ARR)	Izvršna agencija u okviru kabineta premijera odgovorna za unapređivanje rodne ravnopravnosti. Odgovorna za promociju, podršku i koordinaciju sprovođenja ZRP. Odgovorna za pripremu KPRP i praćenje njegovog sprovođenja. Razmatra zakone, podzakonske akte, strategije i programe, vodeći računa o integrisanju rodnog aspekta i ROB.	Objavljeno istraživanje o učešću žena u odlučivanju (2015). U toku je analiza institucionalizacije rodnog faktora u sklopu procesa pravljenja nacrtu zakona i politika, kao i ROB.
Ministarstvo finansija	Odgovorno za nadgledanje procesa budžetiranja i obezbeđivanje instruktivnih budžetskih cirkulara koji uključuju rodnu perspektivu u skladu sa ZRP.	Inkorporiralo je rodno odgovorno budžetiranje u budžetske cirkulare za centralne i lokalne budžetske organizacije, i to može nastaviti da radi ubuduće. Deo zaposlenih je pohađao treninge za ROB.
SRR	Nalaze se u ministarstvima i opštinama, između ostalih državnih tela. Odgovorni/e za koordinaciju implementacije ZRP i KPRP, uključivanje rodnog aspekta i budžetiranja u nacrtu i implementaciju politika, saradnju sa ARR i drugim akterima, kao i pripremu godišnjih izveštaja o implementaciji KPRP i drugih izveštaja.	Uključeni u aktivnosti implementacije u cilju unapređenja rodne ravnopravnosti u svojim opštinama i ministarstvima.
Političke partije	Većina političkih partija ima forume žena.	Ustanovljene izborne liste i mora se osigurati zastupljenost žena i muškaraca u skladu sa kvotama.
Odbor za ljudska prava, rodnu ravnopravnost, nestale osobe i peticije	Odgovoran za parlamentarni nadzor rada vlade u vezi sa ljudskim pravima i rodnom ravnopravnošću.	Organizovao javne rasprave radi praćenja implementacije Zakona o zaštiti od diskriminacije. Održavao sastanke o procesu verifikacije statusa osoba koje su doživele seksualno nasilje tokom rata i dodeli penzija tim osobama.
Odbor poslanica	Poslanice u Skupštini Kosova voljne da udruže napore u vezi sa pitanjima od zajedničkog interesa.	Učestvovala su u različitim aktivnostima u cilju poboljšanja učešća žena u politici, u organizovanom dijalogu između političarki i građana/ki, organizovale javne rasprave, diskusije, pojavljivale se u medijima, učestvovala u regionalnim konferencijama sa parlamentarkama iz susednih zemalja i susretima sa mladim ženama, civilnim društvom, opštinskim liderima i državnim agencijama.

Institucija / Organizacija	Uloge i odgovornosti	Relevantne aktivnosti koje su preduzete i koje se planiraju u vezi sa rodnom neravnopravnošću
USAID	Deo strategije ove agencije su demokratija i dobro upravljanje. U programe je uključen rodni aspekt.	Rad na izgradnji veština žena u cilju povećanja njihovog učešća u politici i odlučivanju. To obuhvata podršku grupama poslanica u parlamentu, porast broja žena u političkim partijama i OCD, ohrabrivanje većeg političkog angažmana. Fokus je na marginalizovanim grupama kao što su ruralne, mlade i žene iz manjinskih grupa.
Sida	Rodna ravnopravnost je prioritet u razvojnoj saradnji Sida sa Kosovom.	Fokus je na povećanju učešća žena u odlučivanju u sektorima u kojima ova agencija radi. Pružanje direktne podrške za jačanje ARR. Doprinosi rodnoj analizi na nacionalnom nivou uz podvlačenje nekoliko važnih izazova pre integracije u EU.
NDI	Međunarodna nevladina organizacija koju finansira USAID i koja podržava političke partije, uključujući i posebnu podršku ženama za ulazak u politiku.	Podrška Nedelji žena, koja se održava jednom godišnje, Odboru poslanica i drugim aktivnostima u cilju podrške ženama u politici. Planira se nastavak slične podrške i ubuduće.
UNDP	Integriše rodne aspekte u svoj rad u vezi sa demokratskim upravljanjem i izgradnjom mira.	Ima novousvojenu strategiju integrisanja rodno aspekta u svoj program demokratskog upravljanja. Teži osnaživanju žena u odlučivanju. Radi na boljoj saradnji centralne i lokalnih vlasti u vezi sa rodnim pitanjima kroz razvoj kapaciteta. Sa kosovskim partnerima radi na implementaciji Globalne strategije rodne ravnopravnosti i promovisanju ženskog učešća u demokratskim ustanovama i odlučivanju. Radi na jačanju kapaciteta kosovskih institucija i podršci odlučivanju zasnovanom na dokazima uz upotrebu rodno razvrstanih podataka.
Fondacija Kvinna till Kvinna	Radi u ratnim i regionima oružanih sukoba na promovisanju oslanjanja žena na sebe same i ženskog samopoštovanja, na ženskom psihosocijalnom i fizičkom zdravlju i učešću žena u izgradnji demokratskog civilnog društva. Takođe podržava istraživanja i skreće pažnju javnosti na posledice rata i oružanih sukoba po žene i teži izgradnji podrške javnosti za mirno razrešavanje sukoba.	Podržava ŽOCD, posebno u zagovaranju integrisanja rodne perspektive u procese pristupanja EU, kao i osiguranju uključenosti žena u te procese.
Helvetas	Promoviše aktivnosti i politike koje favorizuju deprivilegovane društvene grupe i žene koje trpe diskriminaciju. Teži uklanjanju neravopravnih odnosa moći i predrasuda i nasilja.	Podrška unapređenju rodne ravnopravnosti opštinskom nivou, u sklopu programa decentralizacije. To je obuhvatilo treninge i podršku integrisanju rodno aspekata, uključujući i rodno odgovorno budžetiranje i jačanje ženskih poslaničkih grupa u skupštinama opština.
Misija OEBS-a na Kosovu	Između ostalog, fokus misije je na demokratizaciji i dobrom upravljanju, uključujući rodnu perspektivu.	Podrška unapređenju rodne ravnopravnosti i integrisanju rodno aspekata na nivou opština, uključujući ROB. Rad na povećanju kapaciteta lokalnih službenika i mehanizama, na integrisanju rodno aspekata u njihov rad, uključujući i trening iz ROB.
Lobi za rodnu ravnopravnost	Neformalna mreža koja okuplja žene iz skupština opština, bivše odbornice, SRR, ŽOCD i muškarce iz 27 opština koji zagovaraju	Nastaviće sa sastancima barem jednom u šest meseci na nivou Kosova, a u okviru opština i češće, gde će utvrđivati zajedničke brige i potom zajedno raditi na zagovaranju radi unapređenja rodne ravnopravnosti na

Institucija / Organizacija	Uloge i odgovornosti	Relevantne aktivnosti koje su preduzete i koje se planiraju u vezi sa rodnom neravnopravnošću
	unapređenje rodne ravnopravnosti na opštinskom nivou.	nivou opština. Takođe planira udruživanje snaga sa poslanicama Skupštine Kosova u cilju zagovaranja u vezi sa zajedničkim problemima na centralnom nivou.
Koalicija za ravnopravnost	Neformalna mreža političarki sa centralnog i lokalnih nivoa i ŽOCD, koja za cilj ima međusobnu podršku i osnaživanje zarad poboljšanja položaja žena u politici i odlučivanju i unapređenja rodne ravnopravnosti kroz mentorstvo, zagovaranje, solidarnost i podršku jedne drugoj.	Osnovana u julu 2018. uz podršku Specijalnog izaslanika EU, utvrdila je ključne izazove za učešće žena u politici Kosova i aktivnosti koje bi trebalo preduzeti u vezi sa tim, a koje planira da zajednički preduzme u budućnosti.
MŽK	Mreža čiji programski fokus je na osnaživanju učešća žena u politici. Nekoliko ŽOCD iz ove mreže takođe radi na unapređenju učešća žena u politici.	Razmatra relevantne nacрте zakona i politika, zagovarajući integrisanje unapređene rodne perspektive. Radila je procenu usklađenosti kosovskih zakona sa pravnim tekovinama rodne ravnopravnosti u EU. Mobilise žene za veće učešće u politici i odlučivanju na svim nivoima. Ohrabruje građane/ke da glasaju za žene. Strategija za period 2019-2022. će nastaviti sa svim tim, uključujući i osnaživanje žena za učešće u politici i odlučivanju na svim nivoima i podršku Kosovskom lobiju za rodnu ravnopravnost i Koaliciji za ravnopravnost.
KCRS	ŽOCD koja se bavi rodnom ravnopravnošću i osnaživanjem žena, s misijom integracije rodno osetljivih programa i politika u sve sektore.	Sproveo istraživanja o tome kako žene glasaju i kako se političarke prikazuju u medijima. Nastavlja sa programom podrške učešću mladih žena u politici.
Demokratija za razvoj (D4D)	Ima nekoliko programa o upravljanju i demokratiji. .	U sve svoje programe integriše rodni aspekt. Nacrt nove strategije napraviće krajem avgusta 2018.
GIZ	Sprovodi projekat „socijalnih usluga za deprivilegovane grupe stanovništva“.	Projekat je, zmeđu ostalog, namenjen i ženama iz različitih etničkih i verskih zajednica. Projekat će trajati do 2021. godine.
Vladavina prava i temeljna prava		
Ministarstvo pravde	Radi na osiguravanju efikasnog i nepristrasnog sudskog sistema. Odgovorno je za relevantne amandmane. U nadležnosti ovog Ministarstva su nacionalni koordinatori za nasilje u porodici (videti ispod), naknade za žrtve zločina, uslovne kazne, popravne mere i forenziku.	Osobe koje traže ostvarenje prava preko Fonda za naknadu štete žrtvama podnose zahtev Ministarstvu pravde. Trenutno je odgovorno za koordinaciju predloga izmena Krivičnog zakonika i Zakonika o krivičnom postupku, u cilju primene Istanbulske konvencije i uključivanja konkretne definicije seksualnog uznemiravanja.
ARR	Videti iznad. Takođe je su-koordinator implementacije Nacionalne strategije za zaštitu od nasilja u porodici.	Nastoji da prati i koordiniše programe aktera/ki koji se bave rodno zasnovanim nasiljem. Izdala je nekoliko publikacija u vezi sa rodno zasnovanim nasiljem. KPRR (2018-2023) će verovatno posvetiti pažnju i pitanjima u vezi sa sigurnošću, vladavinom prava i temeljnim pravima. Podržala je više inicijativa za poboljšanje ženskog pristupa imovini, uključujući i Administrativno uputstvo o registrovanju zajedničke imovine. Učestvuje u regionalnoj inicijativi pod vođstvom MŽK koju podržava EU, a koja se bavi rodno zasnovanom diskriminacijom (2018-2022).

Institucija / Organizacija	Uloge i odgovornosti	Relevantne aktivnosti koje su preduzete i koje se planiraju u vezi sa rodnom neravnopravnošću
Nacionalni koordinator za borbu protiv nasilja u porodici	Zamenik ministra pravde, sa mandatom da nadgleda implemetaciju Nacionalne strategije za zaštitu od nasilja u porodici za period 2016-2020, koordiniše rad Međuministarske radne grupe za nasilje u porodici i nadgleda sprovođenje Nacionalne strategije.	Nastaviće da podržava i nadgleda sprovođenje Nacionalne strategije za zaštitu od nasilja u porodici. Pravi međuinstitucionalnu bazu podataka za zavođenje slučajeva nasilja u porodici uz podršku UN Women.
Nacionalni organ protiv trgovine ljudima	Postoji u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova, odgovoran za pripremu, razvoj, koordinaciju i praćenje sprovođenja mera za sprečavanje i borbu protiv trgovine ljudima, kao i pružanje podrške i zaštite žrtvama. Odgovoran je za razvoj istraživanja, pripremu izveštaja i informisanje javnosti.	Nastaviće da izvršava svoje uloge i odgovornosti u skladu sa relevantnim pravnim okvirom.
Nacionalni koordinator protiv trgovine ljudima	Predsedavajući Nacionalnog organa protiv trgovine ljudima. Ima ulogu nacionalnog izveštaca u proceni trendova u oblasti trgovine ljudima i rezultata aktivnosti protiv trgovine ljudima.	Dosledno sarađuje sa relevantnim ustanovama, uključujući nadležne za sprovođenje zakona, sprečavanje i borbu protiv trgovine ljudima i zaštitu žrtava. Nadgleda sprovođenje nacionalnih mehanizama za odgovarajuću identifikaciju, upućivanje, pomoć i zaštitu žrtvama.
Kancelarija za dobro upravljanje u Kabinetu premijera	Njene nadležnosti uključuju pomoć vladi u promovisanju ravnopravnosti i zaštiti od diskriminacije, kao i nadgledanje sprovođenja preporuka Institucije narodnog advokata.	Uključuje Grupu za savetovanje i koordinaciju na nacionalnom nivou Republike Kosovo za prava LGBT osoba koja, među ostalim akterima, povezuje ministarstva, sudove, tužilaštvo, policiju i OCD.
Institucija narodnog advokata	Bavi se slučajevima diskriminacije u ime države. To uključuje istraživanje tvrdnji, davanje mišljenja i preporuka u slučajevima diskriminacije, pomoć žrtvama u pripremi tužbi i pružanje informacija u vezi sa pravima, obavezama i metodima zaštite.	Strategija za period 2017-2019. obuhvata: izgradnju poverenja građana/ki u ovu ustanovu, promovisanje i zaštita ljudskih prava i temeljnih sloboda, bolja implementacija preporuka Narodnog advokata i povećanje kapaciteta ove ustanove. Takođe se bavi slučajevima koji se tiču rodno zasnovanog nasilja i diskriminacije, kada je to u skladu sa mandatom Narodnog advokata. Sarađuje na regionalnoj inicijativi pod vođstvom MŽK, podržanoj od strane EU, u vezi sa rodno zasnovanom diskriminacijom.
Komisija za verifikaciju i priznavanje statusa žrtava seksualnog nasilja	U okviru Ministarstva rada i socijalne zaštite, odgovorna za razmatranje prijave i razgovor sa žrtvama radi ostvarivanja prava na državne usluge, uključujući i penzije.	Nastaviće da razmatra prijave i utvrđuje ko ima pravo na penzije.
Policija Kosova	Istražuje krivična dela, pruža zaštitu i upućuje žrtve, uključujući i žrtve rodno zasnovanih krivičnih dela, na usluge podrške. Jedinice za istragu nasilja u porodici i Direktorat za trgovinu ljudima su specijalizovani za date slučajeve.	Nastaviće da izvršavaju službene dužnosti kroz istraživanje zločina, upućivanje žrtava na usluge podrške i obezbeđivanje zaštite. Policija prolazi trening, a jedinice za istragu nasilja u porodici će i dalje imati specijalizovane treninge za bavljenje slučajevima nasilja u porodici. Neke su prošle obuku za pristup usredsređen na žrtvu, kao i slučajeve seksualnog nasilja u kontekstu sukoba. U okviru policije postoji i udruženje policajki.

Institucija / Organizacija	Uloge i odgovornosti	Relevantne aktivnosti koje su preduzete i koje se planiraju u vezi sa rodnom neravnopravnošću
Institut za forenziku	Odgovoran za ispitivanje slučajeva i prikupljanje dokaza, uključujući slučajeve u vezi sa rodno zasnovanim nasiljem.	Imao je nekoliko slučajeva seksualnog nasilja. Planira otvaranje Kriznog centra za silovanja, što će uključiti treninge o rodno zasnovanom nasilju.
Tužilaštvo	Bavi se slučajevima zločina u prvoj instanci za svaki osnovni sud u sedam najvećih opština. Apelaciono tužilaštvo se bavi žalbama i ima jurisdikciju nad celim Kosovom. Kancelarija glavnog javnog tužioca bavi se slučajevima pred Vrhovnim sudom.	Kod etičkog i profesionalnog postupanja zahteva od tužilaca/teljki da se uzdrže od diskriminacije svake vrste tako što će eliminisati bilo kakve predrasude u pristupu bilo kome po bilo kom osnovu, uključujući pol i rod. Neki tužioci/teljke su prošli treninge o nasilju u porodici, uključujući pristup usredsređen na žrtvu, kao i o slučajevima seksualnog nasilja u vezi sa sukobima. Za bavljenje takvim slučajevima se imenuju specijalni tužioci. Postoji Forum žena sudija i tužilaca Kosova.
SZPŽ	Pružaju podršku žrtvama, uključujući i žrtve nasilja u porodici i drugih ozbiljnih zločina, i vodi računa da žrtve znaju za usluge koje obezbeđuje država i kako da ih dobiju.	Nastaviće da obavlja svoje uloge i odgovornosti u skladu sa postojećim zakonskim zahtevima. Prolaze specijalizovan trening.
Sudovi	Odgovorni da osiguraju vladavinu zakona, uključujući i slučajeve povezane s rodnom.	Malobrojne sudije/nice su prošle trening o rodno zasnovanom nasilju i bave se slučajevima seksualnog nasilja u vezi sa sukobima. Neke sudije/nice se imenuju upravo za bavljenje rodno zasnovanim nasiljem. Postoji Forum žena sudija i tužilaca Kosova.
Kancelarije za pravnu pomoć	Pružaju pravnu pomoć ranjivim grupama koje primaju socijalnu pomoć i žrtvama nasilja u porodici. Pripremaju / distribuiraju brošure sa informacijama za građane/ke o pravnoj pomoći.	Nastaviće da obavljaju svoje uloge i odgovornosti. Službenice/i su prošli trening o pravnim okvirima u vezi sa nasiljem u porodici.
Centri za socijalni rad	Opštinske javne ustanove odgovorne za zaštitu građana/ki kojima su potrebne socijalna i pomoć porodici, uključujući i osobe koje su doživele nasilje u porodici. Imaju specifične odgovornosti za zaštitu prava dece.	Nastaviće da obavljaju svoje uloge i odgovornosti, uključujući i rad na opštinskim mehanizmima koordinacije u vezi sa nasiljem u porodici. Neki, mada ne svi, socijalni radnici/e su već ranije prošli trening u vezi sa nasiljem u porodici.
Kazneno-popravna služba Kosova	Odgovorna za resocijalizaciju zatvorenika/ca, uključujući i pripremu pojedinačnih planova za rehabilitaciju zatvorenika/ca. Mora da stvori uslove da zatvorenici/e kojima je to potrebno dobiju terapiju za lečenje zavisnosti od droga ili alkohola.	Nastaviće da obavlja svoje uloge i odgovornosti. Neki službenici/e su prošli treninge o rodno zasnovanom nasilju, fokusirane na seksualno uznemiravanje i nasilje u porodici. EULEX podržava integrisanje rodni aspekata, uključujući i sprovođenje rodne analize i podržaće usavršavanje službenica u kazneno-popravnim službama.
Probaciona služba	Odgovorna za organizovanje, primenu i nadzor izvršavanja alternativnih kazni, kao i društvenu reintegraciju osuđenih.	Nastaviće da obavlja svoje uloge i odgovornosti u skladu sa postojećim pravnim okvirima. Neki službenici/e su prošli treninge o rodno zasnovanom nasilju, fokusirane na seksualno uznemiravanje i nasilje u porodici.
Opštinski koordinacioni mehanizmi	Opštinska međuinstitucionalna tela odgovorna za bavljenje pojedinačnim slučajevima nasilja u porodici.	Nastaviće da osiguravaju kvalitetno bavljenje slučajevima nasilja u porodici. Većina članova/ica je prošlo treninge. Za sada 13 opština ima funkcionalne

Institucija / Organizacija	Uloge i odgovornosti	Relevantne aktivnosti koje su preduzete i koje se planiraju u vezi sa rodnom neravnopravnošću
		mehanizme, a postoje inicijative da se uspostave i u drugim opštinama.
Privremeni siguran smeštaj	Sklonište koje vodi država za visoko rizične slučajeve trgovine ljudima.	Nastaviće da pruža sklonište u skladu sa svojim ulogama i odgovornostima.
Notari i Notarska komora	Notari/ke su javni službenici/e koji pružaju sudske i javne usluge u cilju zaštite pravnih interesa u skladu sa Ustavom i zakonima. Notarska komora je glavno telo ove branše.	Sarađivali sa Programom imovinskih prava USAID-a radi zaštite prava žena koje polažu pravo na nasledstvo i razvijanja dosledne prakse u takvim slučajevima. Neki/e su prošli/e treninge o postupcima nasleđivanja i dobili pisani vodič za slučajeve nasleđivanja.
Koordinaciona grupa za bezbednost i rodna pitanja	Neformalno telo koje čine institucije, ŽOCD, agencije UN i donatori koji se redovno sastaju radi deljenja informacija i koordinacije zajedničkih aktivnosti.	Preduzela više aktivnosti, uključujući pisanje zajedničkih pisama zagovaranja u vezi sa nasiljem u porodici i pristupom pravdi. Organizovala svake godine događaje u sklopu obeležavanja 16 dana protiv nasilja nad ženama.
EULEX	Trenutni mandat obuhvata nadgledanje specifičnih slučajeva i procesa u pravosudnom sistemu, a kapaciteti su mu ograničeni s obzirom na to da je druga sigurnosna instanca i pruža podršku policiji pri kontroli masovnih okupljanja i demonstracija. Nastavlja sa vođenjem programa zaštite svedoka i logističkom i operativnom podrškom Specijalizovanoj komori i Specijalnom tužilaštvu.	Obavljao nadzor, mentorisao i vršio savetodavnu ulogu u vezi sa institucijama vladavine zakona, uključujući ali ne ograničavajući se na: policijsko bavljenje slučajevima nasilja u porodici, saradnju policije i tužilaštva na slučajevima nasilja u porodici, poboljšanje primenljivih pravnih okvira u vezi sa rodno zasnovanim nasiljem i podršku nacrtu NSZNP. Takođe je sproveo nekoliko treninga za policiju i tužilaštvo o pristupu istrazi usredsređenom na žrtvu, za sudije o rodno zasnovanom nasilju i za policiju, tužilaštvo i sudske službenike/ce o seksualnom nasilju u kontekstu sukoba. Podržao je koordinaciju policije, tužilaštva, Instituta za forenziku i Kosovske forenzičke agencije u 2018. godini u radu na slučajevima seksualnog nasilja. Podržaće formiranje udruženja službenica kazneno-popravnih ustanova i ponuditi trening za unapređenje kapaciteta i položaja žena u Kazneno-popravnoj službi Kosova.
Misija OEBS-a na Kosovu	U sklopu svojih aktivnosti u vezi sa rodnom ravnopravnošću radi na poboljšanju reagovanja institucija na rodno zasnovano i nasilje u porodici, kao i na zaštiti ženske imovine i prava na nasledstvo.	Radila sa predstavnicima/ama sektora pravosuđa i Institucije Narodnog advokata, kao i na koordinisanom podizanju svesti o ženskim imovinskim pravima. Planira da nastavi inicijative za podizanje svesti. Takođe se fokusira na efikasnost pravde u međuetničkim slučajevima i onim sa srazmerno velikim uticajem na žene ili specifične zajednice. Podržala uspostavljanje Koordinacionih mehanizama protiv nasilja u porodici u 10 opština. Predstavila NSZNP na lokalnim nivoima. Nastaviće da organizuje TV debate i konferencije o nasilju u porodici. Sprovela studiju o Muškoj perspektivi rodne ravnopravnosti na Kosovu.
UNDP	Program demokratskog upravljanja i izgradnje mira podrazumeva posvećivanje pažnje rodnoj pravdi i vladavini zakona.	U prošlosti je kroz Inicijativu za bezbednost i sigurnost žena podržao sprovođenje pravnog okvira u vezi sa nasiljem u porodici, strategiju protiv nasilja u porodici i trgovine ljudima. Vodio prethodne međunagencijske UN inicijative protiv rodno zasnovanog nasilja, posebno nasilja u porodici. Inicijativa Rodna pravda podržava pravnu pomoć ženama koje su doživele nasilje u porodici. Takođe radi na sigurnosti zajednice s fokusom na rodnim pitanjima.

Institucija / Organizacija	Uloge i odgovornosti	Relevantne aktivnosti koje su preduzete i koje se planiraju u vezi sa rodnom neravnopravnošću
UN Women	Doprinose zakonodavstvu koje se tiče rodne ravnopravnosti, nasilja u porodici i osnaživanja žena, kao i uspostavljanja rodnih mehanizama na lokalnim i centralnom nivou.	Angažovane u više inicijativa koje se bave rodno zasnovanim nasiljem. Deo trogodišnjeg regionalnog programa koji podržava EU – „Sprovođenje normi, promena mišljenja“ – i koji se bavi nasiljem nad ženama i podrškom implementaciji Istanbulske konvencije. U saradnji s drugim agencijama UN podržava uspostavljanje već pomenutih opštinskih Koordinacionih mehanizama. Podržava skloništa i podizanje svesti. U saradnjih sa ŽOCD podržale su i pružanje ekonomskih mogućnosti ženama koje su doživele seksualno nasilje u ratu.
UNICEF	Ima za cilj da svoj deci osigura pristup kvalitetnim uslugama i mogućnostima koje će im pomoći da prežive, razviju se i postanu aktivne, odgovorne građanke i građani.	Uključen u inicijative koje se bave rodno zasnovanim nasiljem. Takođe se bavi devojčicama, dečacima i uticajem migracija.
UNFPA	Ima za cilj da obezbedi planiranu trudnoću, bezbedan porođaj za majke i zdrav život za sve. Zalaže se za reproduktivno zdravlje i prava svih žena, muškaraca i dece, pojedinačno i porodično.	Uključen u inicijative koje se bave rodno zasnovanim nasiljem. Radi sa verskim vođama i zdravstvenim radnicima/ama na boljoj prevenciji i borbi protiv nasilja. Među drugim problemima, fond je istraživao selektivne abortuse i dečije brakove.
ADA	Njeni ciljevi uključuju mir i bezbednost kroz jačanje vladavine zakona.	Podržava borbu protiv rodno zasnovanog nasilja kroz podršku ŽOCD.
USAID	Programi vladavine prava se fokusiraju na osiguranje sprovođenja i primene zakona i regulative o rodnoj ravnopravnosti. LGBTI prava su sveprisutna tema. Takođe podržava pravo žena na imovinu i nasledstvo kroz uklanjanje pravnih i društvenih faktora koji osujećuju pristup žena imovini.	Programi USAID su podržavali ŽOCD u praćenju postupanja sudova u vezi sa pitanjima važnim za žene. Program imovinskih prava je podržao trening za SRR, notare/ke i sudske službenike/ce u vezi sa postupcima nasleđivanja, izmenama pravnih okvira radi omogućavanja ostvarivanja prava na nasledstvo i imovinskih prava za žene, vodiča za notare za slučajeve nasleđivanja, istraživanja o pristupu žena imovini i društvenim i promenama u ponašanju žena radi polaganja prava na imovinu.
Ministarstvo pravde Sjedinjenih Država, Kancelarija za razvoj, pomoć i obuku tužilaštava u inostranstvu	Podržava planiranje politika, pomažući jačanje vladavine prava, obezbeđuje obuku i pomoć sudstvima, advokatima/cama žrtava, tužilaštvima i drugim ustanovama i daje savete tužilaštvu i sudstvu o tehnikama rukovođenja koje popravljaju efikasnost. Ima program zagovaranja za žrtve koji se fokusira na poboljšanje kvaliteta usluga za žrtve zločina i bavi se rodnom pitanjima.	Podržala razvoj advokata žrtava u krivičnim postupcima, uključujući i obuku za sudsko zastupanje i usklađivanje sa zahtevima EU. Podržala funkcionisanje programa naknade za žrtve, informisanje pravnika/ca o naknadi i kompenzaciji za žrtve i pomogla Komitetu za naknadu za žrtve. Planira da nastavi sa obukama za sudije, odabrane tužioce, advokate žrtava i policiju i razmotri nove stavke u okviru Krivičnog zakona o nasilju u porodici, kao i da poboljša svest o pravima žrtava i odšteti.
GIZ	Implementacija projekta savetodavnih usluga o sudskoj i administrativnoj reformi – jačanje ustanova za obuku. Projekat će se okončati 2018.	Ovaj projekat podrazumeva napore u cilju jačanja "kapaciteta i uspešnosti sudskog i administrativnog sistema u vezi sa rodnom pitanjima, kao i administrativnih odluka i sudskih presuda".

Institucija / Organizacija	Uloge i odgovornosti	Relevantne aktivnosti koje su preduzete i koje se planiraju u vezi sa rodnom neravnopravnošću
CARE	Međunarodna nevladina organizacija fokusirana na političku i društveno-ekonomsku inkluziju marginalizovanih grupa i rodnu ravnopravnost. Pomaže i izbegicama.	Kroz Inicijativu za mlade muškarce promovise rodnu ravnopravnost i teži prevenciji nasilja pomoću obrazovanja, rada u zajednici i medija. „Globalna kampanja očinstva – MenCare” (igra reči – Care je i ime organizacije i Briga u MenCare kao „Brižni muškarci / Muškarci Brinu”) promovise ravnopravno učešće muškaraca kao onih koji brinu o porodici, njenoj dobrobiti i rodnoj ravnopravnosti.
MŽK	Ima program koji se bavi rodno zasnovanim nasiljem. Više ženskih organizacija civilnog društva koje su članice mreže, uključujući i skloništa, bave se rodno zasnovanim nasiljem, kao i drugim oblastima u vezi sa vladavinom prava, poput borbe protiv trgovine ljudima i diskriminacije, kao i za prava manjina, osoba sa invaliditetom i imovinska prava.	Bavi se zagovaranjem koje podiže svest i orijentisano je na odgovarajuće politike u vezi sa imovinskim pravima, seksualnim nasiljem počinjenim tokom rata, nasiljem u porodici i seksualnim uznemiravanjem. Nova strategija će zadržati fokus na rodno zasnovanom nasilju, uključujući dalje poboljšanje pravnih okvira, na nadgledanju/zagovaranju implementacije pravnih okvira i podizanju svesti, između ostalog radi sprečavanja pojave nasilja. Nastaviće sa podrškom članicama MŽK u radu na jačanju vladavini prava kroz Fond žena Kosova.
KCRS	Videti iznad.	Već je objavljivao izveštaje u vezi sa sigurnošću žena, seksualnim uznemiravanjem, nasiljem u adolescentskim parovima, nasiljem nad ženama i ženskim pravima na imovinu. Planira da nastavi rad sa koalicijom Jednaka prava za sve, okonča nasilje nad ženama kroz program „Sprovođenje normi, promena mišljenja”, koji podržavaju UN Women, kao i da i dalje podržava medije i nezavisne novinare/ke koji poseduju perpektivu ljudskih prava.
Koalicija Jednaka prava za sve	Koalicija organizacija fokusiranih na ljudska prava, čiji cilj je jačanje kapaciteta za zagovaranje temeljnih prava LGBT osoba, žena, mladih i osoba iz manjinskih etničkih grupa.	Implementacija projekta koji podržava EU usmerenog na saradnju OCD, mogućnosti za učenje, deljenje znanja i iskustava, jačanje kapaciteta u vezi sa zagovaranjem usmerenim na relevantne centralne i opštinske ustanove i povećanje vidljivosti svega u vezi sa ljudskim pravima. Inicijativa podrazumeva posvećivanje pažnje i nekim pitanjima koja se tiču rodne ravnopravnosti i vladavine prava.
Skloništa	ŽOCD, koje delimično finansira Ministarstvo rada i socijalne zaštite; odgovorne za pružanje skloništa osobama koje su pretrpele nasilje u porodici ili trgovinu ljudima. To uključuje skloništa u svakom regionu i dva skloništa za decu.	Nastaviće sa učešćem u opštinskim Koordinacionim mehanizmima na vođenju slučajeva i sa zaštitom osoba koje su pretrpele nasilje, uz očekivani nastavak finansijske podrške. Većina osoblja u skloništima je prošla više obuka.
Terres des Hommes	Vodi projekat zaštite dece od zlostavljanja, zanemarivanja, nasilja, delikvencije, eksploatacije i trgovine ljudima.	Podržala razvoj međuinstitucijskih mehanizama za usluge zaštite dece u slučajevima nasilja u porodici. Osim toga, razvija mrežu za zaštitu dece u šest opština radi zaštite dece od svih vidova zlostavljanja i zanemarivanja, uključujući i migrantsku decu.
Medica Kosovo, Medica Đakovica, Kosovski rehabilitacioni centar za žrtve torture, Centar za zaštitu žena i dece	ŽPCD sertifikovane za podršku ženama i muškarcima u traženju odštete za seksualno nasilje počinjeno tokom rata. Takođe pružaju psihološke i druge usluge podrške.	Nastaviće da podržava žene i muškarce u zahtevima za pravo na odštetu. Nastaviće sa pružanjem usluga podrške.

Institucija / Organizacija	Uloge i odgovornosti	Relevantne aktivnosti koje su preduzete i koje se planiraju u vezi sa rodnom neravnopravnošću
Norma – Udruženje pravica Kosova	ŽOCD koja podrazumeva udruživanje pravica. Pruža direktnu pravnu pomoć, nudi obuke i seminare, nadgleda implementaciju postojećih zakona koji se tiču rodne ravnopravnosti i nudi ženama edukaciju o primenljivim zakonima.	Nastaviće sa fokusom na imovinska i prava nasleđivanja, radne odnose i nasilje u porodici. Trenutno (2017-2019) obavljaju aktivnosti zagovaranja implementacije Nacionalne strategije o nasiju u porodici u skladu sa CEDAW i Istanbulskom konvencijom, a u okviru programa Okončanje nasilja nad ženama: Sprovođenje normi, promena mišljenja, koji finansiraju UN Women.
Kosovski institut za politička istraživanja i razvoj	OCD koja promoviše demokratiju i demokratske vrednosti.	Istraživao pristup odšteti za zločine, uključujući odštetu za žrtve nasilja u porodici i trgovine ljudima (2017) i bezbednosni sektor Kosova iz rodne perspektive (2016). Trenutno radi na istraživanju pristupa pravdi žrtava rodno zasnovanog nasilja i LGBT žrtava zločina.
Centar za razvoj društvenih grupa	Radi na pomeranju LGBTI zajednica na Kosovu sa margina društva ka uticaju na odluke koje se tiču njihove dobrobiti.	Dosadašnji i budući rad fokusirani na: osnaživanje LGBTI zajednice na Kosovu, podizanje svesti o LGBTI pravima, zagovaranje LGBTI prava i prevenciju HIV-a među LGBTI osobama.
Centar za jednakost i slobodu	Radi na osnaživanju LGBTI zajednice na Kosovu kroz promovisanje i zaštitu LGBTI prava i rad na stvaranju inkluzivnog društva koje će zagovarati ravnopravnost i priznavati i poštovati različitosti.	Rad na prevenciji diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije, podizanje svesti o LGBTI pravima i zagovaranje LGBT prava.
Inicijativa mladih za ljudska prava	Organizacija civilnog društva koja se bavi prošlošću, zaštitom žrtava kršenja ljudskih prava, promovisanjem vladavine zakona i jačanjem uloge mladih.	Sprovela istraživanje u vezi sa LGBTI pravima na Kosovu. Organizuje redovne javne događaje za podizanje svesti o rodnoj ravnopravnosti i jednakim pravima.
Fondacija Jahjaga	Nova fondacija koju je osnovala bivša predsednica Kosova Atifete Jahjaga, sa fokusom na ženama i deci.	Pružila podršku ženama koje su pretrpele seksualno nasilje tokom rata. Planira da ubuduće obezbeđuje finansijsku podršku ženama. Podiže svest o različitim pitanjima u vezi sa ženskim pravima.
Centar za obuku iz zastupanja i resurse	Kosovska fondacija koja daje grantove za različite oblasti, trenutno i za aktivnosti u vezi sa imovinskim pravima.	Podržao je više inicijativa OCD u vezi sa poboljšanjem pristupa žena imovini i unapređenja položaja žena u upravljanju i privredi.
Ljudski kapital: Obrazovanje		
MONT	Nudi obrazovanje od predškolskog do tercijarnog nivoa za muškarce, žene, dečake i devojčice, kao i stručno osposobljavanje i obrazovanje za odrasle. Odgovorno za učenje o temama u vezi sa rodnom ravnopravnošću.	Preduzelo je korake ka ROB. ³³ Ustanovilo radnu grupu za izmenu osnovnoškolskog programa kako bi bio rodno osetljiviji. Službenici/e za rodnu ravnopravnost MONT-a uključeni su u rad sa školama u vezi sa raznim pitanjima koja se tiču rodne ravnopravnosti, kao što je nasilje u porodici.
ARR	Videti iznad.	Finalizuje Program za rodnu ravnopravnost 2018-2023, čijaje jedna od glavnih komponenti obrazovanje. Redovno podržava edukativne kampanje.
ASK	Obezbeđuje godišnje rodno razvrstane statistike o svim nivoima obrazovanja.	Nastaviće da prikuplja rodno razvrstane statistike u saradnji sa MONT. Sa ARR planira da uspostavi EU indeks rodne ravnopravnosti u oblasti obrazovanja.
Univerziteti	Šest javnih i 31 privatni univerzitet obrazuju muškarce i žene. Hipotetički bi obrazovanje iz	Postoji Program za rodne studije i istraživanja na Prištinskom univerzitetu, koji, između ostalog, organizuje feminističke letnje škole. Pokrenuta je

Institucija / Organizacija	Uloge i odgovornosti	Relevantne aktivnosti koje su preduzete i koje se planiraju u vezi sa rodnom neravnopravnošću
	različitih oblasti moglo da uključuje i rodnu perspektivu.	inicijativa za usvajanje politike protiv seksualnog uznemiravanja na Prištinskom univerzitetu.
Opštine, uključujući Odeljenja za obrazovanje	Odgovorne za budžetiranje i organizovanje obrazovnih programa.	U skladu sa Nacionalnom strategijom razvoja, trebalo bi da obezbede budžet za otvaranje dodatnih predškolskih ustanova.
UNICEF	Zalaže se za dečija prava. Ima za cilj da svoj deci osigura pristup kvalitetnim uslugama i mogućnostima.	Podržava osiguravanje jednakih mogućnosti i inkluzivno obrazovanje za ranjivu decu na centralnom i lokalnom nivou. Fokusira se na rodne neravnopravnosti, kao i disparitete povezane s etnicitetom, životom u gradskom/seoskom okruženju i invaliditet.
ADA	Između ostalog, podržava MONT.	Strategija za Kosovo 2013-2020. podrazumeva fokus na više obrazovanje. U sve programe integriše rodni aspekt.
GIZ	Između ostalog, podržava poboljšanje obrazovanja.	Sprovela program za razvoj kapaciteta osnovnog obrazovanja na Kosovu (2010-2018). U sve programe integriše rodni aspekt.
USAID	Poboljšanje obrazovanja je deo njene Strategije saradnje za razvoj zemlje za 2014-2018. Svi programi uključuju mere rodne ravnopravnosti.	Na centralnom i lokalnom nivou učestvuje u rešavanju rodni neravnopravnosti među nastavnicima i administrativnim osobljem. Takođe, Program transformativnog liderstva osigurava rodnu ravnotežu i podržava više obrazovanje u sklopu rodni studija.
OEBS	U prethodnom radu posvetila pažnju rodnoj ravnopravnosti u sistemu obrazovanja.	Radila na podizanju svesti i promovisanju rodne ravnopravnosti među nastavnicima i osobljem 2016-2017. Podržala integrisanje rodne analize u Strateški obrazovni plan Kosova 2016-2020.
Kosovski obrazovni centar	OCD fokusirana na poboljšanje kvaliteta obrazovanja, uključujući obuke nastavnika, kao i na ljudska prava, umrežavanje i učešće u definisanju obrazovni politika i istraživanja.	Nekoliko tekućih projekata je fokusirano na poboljšanje obrazovni sistema. Između ostalih i „Podrška posle škole za tinejdžere“. Radio na borbi protiv rodni predrasuda u udžbenicima za albanski jezik. ³⁴
MŽK	Među ŽOCD članicama mreže, njih 34 rade u sektoru obrazovanja, posebno na lokalnom nivou.	Nova strategija (2019-2022) uključuje planove za nastavak podrške članicama mreže i podizanju svesti o rodnoj ravnopravnosti. Istraživala i zalaže se za ROB u MONT-u, kao i za otvaranje predškolskih ustanova u skladu sa Ciljevima iz Barselone.
Artpolis	ŽOCD koja koristi umetnost i kulturu za menjanje društva.	Koristi forum teatar, godišnju Feministiku letnju školu, umetnost kroz redovan jednogodišnji feministički festival FemArt, radi stupanja u kontakt i angažovanja mladih žena i muškaraca, devojčica i dečaka u cilju uklanjanja rodni neravnopravnosti.
KCRS	ŽOCD čija misija obuhvata „veći fokus na rodna pitanja u obrazovnom sistemu Kosova“.	Sproveo „Rodnu reviziju obrazovni sistema“ (2007) i teži usavršavanju rodni studija.
Mreža vršnjačkih edukatora	OCD koja podržava obrazovanje o rodni ulogama i normama. Radi na izgradnji kapaciteta institucija u vezi sa integrisanjem rodni aspekata.	Tekući projekti obuhvataju: „Pro Wo+Man“, sa ciljem izgradnje kapaciteta organizacija civilni društva, sindikata i drugih institucija u pogledu integracije rodni aspekta, „Uredbu o ravnopravnosti polova“, koja se fokusira na izgradnju kapaciteta mladih žena za liderstvo i lokalno upravljanje, pri čemu poziva muškarce da budu saveznici u unapređenju jednake zastupljenosti polova u lokalni strukturama odlučivanja o nudi obrazovni aktivnosti za devojčice i

Institucija / Organizacija	Uloge i odgovornosti	Relevantne aktivnosti koje su preduzete i koje se planiraju u vezi sa rodnom neravnopravnošću
		dečake u vezi sa rodnom ravnopravnošću, seksualnim i rodno zasnovanim nasiljem, kao i saradnju sa grupama muškaraca i žena u cilju podizanja svesti o rodnom neravnopravnostima.
Care International	Međunarodna NVO koja radi sa muškarcima na tradicionalnim rodnom ulogama i normama.	Regionalna Inicijativa mladića teži izgradnji pravednijih stavova i ponašanja među mladićima i smanjenju rodno i vršnjačkog nasilja.
Balkanski suncokreti	OCD angažovana na aktivnostima društvene promene, ljudskih prava i dostojanstva. Obrazovanje je prioritet.	Fokus je na obrazovanju romskih, aškalijskih i egipatskih devojčica i dečaka, uključujući istraživanja i programe koji se bave prekidom školovanja.
Partnerstvo ideja	OCD koja radi u više oblasti, uključujući i obrazovanje.	Radila na pristupu obrazovanju romske, aškalijske i egipatske dece, boreći se protiv faktora koji ih ometaju u pohađanju škole, kao što su zdravstvena zaštita, siromaštvo i otuđenost. Takođe nudi časove za obrazovanje odraslih.
Kosovski savet mladih	NVO koja predstavlja mlade, promovise samoorganizovano obrazovanje, razvoj i zabavu za mlade i aktivno učešće mladih u kreiranju i razvoju smislenih politika za mlade.	Vodi računa da zastupljenost devojčica i dečaka u školskim savetima, aktivnim u kreiranju politika srednjih škola, bude 50/50. Plan rada Nadzornog saveta uključuje organizovanje diskusija, radionica i raznih inicijativa u školama širom Kosova u vezi sa rodnom ravnopravnošću.
Ljudski kapital: Zapošljavanje		
ARR	Videti iznad.	Podržala nacrt Strategije za ekonomsko osnaživanje žena. Novi KPRR će imati i deo koji se odnosi na ekonomsko osnaživanje žena.
ASK	Odgovorna za redovno prikupljanje rodno ravnopravnih podataka u vezi sa radnom snagom.	Nastaviće da redovno objavljuje rodno razvrstane podatke u vezi sa radnom snagom.
MRSZ	Radi na osiguravanju društvene dobrobiti građana kroz obezbeđivanje službi zapošljavanja, stručnih obuka i inspekcija rada. Ima zakonsku obavezu da osigura rodnu ravnopravnost.	Iniciralo rad na rodno odgovornom budžetiranju. ³⁵ Odgovorno za predlog amandmana na Zakon o radu, imalo je više radnih grupa angažovanih na usaglašavanju ovog Zakona sa EU direktivama, uključujući one koje se tiču rodne ravnopravnosti.
CSO	CSO u Prištini, Uroševcu, Đakovici, Kosovskoj Mitrovici, Peći i Prizrenu nude stručne obuke.	Nastaviće da nude kurseve stručnog osposobljavanja, u skladu sa odgovornostima. Neki službenici/e su prošli obuku o tome kako pri pružanju stručne obuke na pravi način pružiti podršku ženama koje su doživele traumu, kao što je rodno zasnovano nasilje.
Službe za zapošljavanje	Njihove odgovornosti obuhvataju istraživanje tržišta, registrovanje nezaposlenih muškaraca i žena, sprovođenje istraživanja radne snage i davanje informacija i saveta u vezi sa karijerom onima koji traže posao.	Nastaviće sa vršenjem svojih odgovornosti, uključujući evidentiranje nezaposlenih građana, istraživanje tržišta i pružanje informacija i saveta, kao i rodno razvrstavanje podataka. Neki službenici/e su prošli trening o podršci u zapošljavanju ženama koje su pretrpele traumu.
UNDP	Integriše rodni aspekt u sve sektore, uključujući i sektor inkluzivnog rasta koji se bavi zapošljavanjem.	Podrška službama za zapošljavanje i CSO, između ostalog i u vezi sa integrisanjem rodno aspekta. Pruža jednake mogućnosti za razvoj veština i zapošljavanje ženama i muškarcima u raznim aktivnim programima tržišta rada: treninzima na poslu, merama subvencija za plate, samozapošljavanju, podršci stvaranja radnih

Institucija / Organizacija	Uloge i odgovornosti	Relevantne aktivnosti koje su preduzete i koje se planiraju u vezi sa rodnom neravnopravnošću
		mesta i pravljena prihoda za osobe koje su preživele nasilje u porodici i povratnike/ce na Kosovo.
Promocija zapošljavanja u privatnom sektoru (PPSE)	Radi na povećanju održivog i isplativog zapošljavanja mladih žena i muškaraca kroz mala i srednja preduzeća koja rade u raznim sektorima.	Prethodna podrška odgovarajućem okruženju za žene, uključujući imovinska prava i dostupnost brige o deci. Trenutni fokus na razvoju privatnog sektora i stvaranju poslova, posebno za mlade, žene i manjine.
Sida	Programi ekonomskog razvoja, uz posvećivanje pažnje zapošljavanju. Svi programi uključuju integrisanje rodno aspekta.	Podržava Međunarodni poslovni koledž u Kosovskoj Mitrovici, koji ima za cilj da studentima/kinjama pruži praktične veštine, iskustvo rada u multietničkim okruženjima i znanje o trgovini i integraciji u EU, radi lakšeg nalaženja posla. Studenti/kinje se pripremaju za samozapošljavanje i poslove u javnom sektoru.
Korporacija "Millennium Challenge" (MCC)	Ima početni program koji se bavi ekonomskim ograničenjima na Kosovu, kao i standardnu „rodnu politiku“ koja podrazumeva sprovođenje rodne analize za sve programe.	Objavila je izveštaje o učešću radne snage i istraživanje o korišćenju vremena, uz rodno razvrstavanje podataka. Podržava Vladu Kosova u prikupljanju rodno osetljivih podataka u ovim oblastima.
MŽK	Više organizacija članica je fokusirano na zapošljavanje žena. Ima program Ekonomskog osnaživanja žena, koji se bavi povoljnim okruženjem koje, obuhvata i imovinska prava i dostupnost brige o deci.	Radila je istraživanje i zalaže se za izmene Zakona o radu u cilju unapređivanja rodne ravnopravnosti. Zagovara posvećivanje pažnje neplaćenom radu u cilju povećanja zaposlenosti, posebno žena. Planira da nastavi sa zalaganjem za bolje radno okruženje, izmene Zakona o radu, afirmativne mere u okviru državnih subvencija za žene, kao i da se i dalje bori protiv diskriminacije u oblasti rada kroz istraživanja, podizanje svesti i strateško pokretanje parnica (2018-2022).
Demokratija za razvoj (D4D)	OCD koja se, između ostalog, bavi javnim politikama i društveno-ekonomskim pitanjima.	Objavila dva izveštaja 2017. o neaktivnosti žena u radnoj snazi i istraživanje na nacionalnom nivou o spremnosti muškaraca da uzmu odsustvo s posla zbog rođenja deteta. Nastaviće da se zalaže za izmene i dopune Zakona o radu.
Institut Riinvest	Trust mozгова koji pravi izveštaje o društveno-ekonomskim pitanjima.	Objavili rodno razvrstane podatke o sektoru turizma. Objavili dva izveštaja 2017. o učešću žena u radnoj snazi. Nastaviće sa istraživanjima u ovoj oblasti, s fokusom na aktivnosti žena u korpusu radne snage i na diskriminaciju.
KCRR	Sprovodi istraživanja, između ostalog, i u vezi sa zapošljavanjem.	Između ostalog, sproveo istraživanja <i>Rodne politike u civilnom društvu i privatnom sektoru</i> (2017) i <i>Uticao Zakona o radu na žene na Kosovu</i> (2011). Učestvuje u zagovaranju izmena i dopuna Zakona o radu.
Žene za žene Kosovo	Ženska organizacija civilnog društva koja podržava marginalizovane žene.	Ima program čiji su fokus zapošljavanje i ekonomsko osnaživanje žena.
Konkurentnost i inovacije		
MTI	Obezbeđuje uslove za industriju, trgovinu i razmenu i kreira politike zapošljavanja u ovim sektorima.	Započelo je prve korake ka institucionalizaciji rodno odgovornog budžetiranja. ³⁶
USAID	Finansira nekoliko programa koji se tiču konkurentnosti na Kosovu, pri čemu uvek uključuje rodni aspekt.	Podrška MTI i razvoju programa privatnog sektora koji uključuju rodnu perspektivu. Buduća strategija još nije završena.

Institucija / Organizacija	Uloge i odgovornosti	Relevantne aktivnosti koje su preduzete i koje se planiraju u vezi sa rodnom neravnopravnošću
ADA	Program uključuje smanjenje siromaštva kroz ekološki održiv ekonomski i društveni razvoj.	U skladu sa Strategijom za Kosovo za 2013-2020, ADA će nastaviti da podržava programe ekonomskog razvoja. U sve programe je integrisan rodni aspekt.
UNDP	Program Održivog razvoja uključuje rodnu perspektivu.	Videti delove o zapošljavanju i poljoprivredi, pošto se odnose na konkurentnost i inovacije.
GIZ	Videti iznad.	Projekat za period 2018-2020. za stvaranje poslova kroz promociju izvoza uključuje rodnu perspektivu.
Sida	Strateški prioritet za period 2014-2020. je ekonomski razvoj.	S obzirom na ekonomski razvoj kao prioritet, Sida podržava razvoj privatnog sektora, kao i malih i srednjih preduzeća. Svi programi integrišu rodni aspekt.
Svetska banka	Projekti fokusirani na jačanje poslovne klime i poboljšanje konkurentnosti teže da smanje visoke stope nezaposlenosti i neaktivnosti žena.	Regionalna inicijativa fokusirana na mapiranje rodni neravnopravnosti u vezi sa ekonomskim osnaženjem žena. Podržava MRSZ i Javnu agenciju za zapošljavanje u osmišljavanju i sprovođenju politika zapošljavanja koje imaju za cilj povećano učešće žena u radnoj snazi.
Misija OEBS-a na Kosovu	Ima program fokusiran na osnaživanje žena koje imaju sopstveno preduzeće.	Organizovala je sajam trgovine u Prištini 2017. godine za preduzetnice, radi prodaje njihovih proizvoda. Žene su obučene za pisanje poslovnih planova i predloga projekata. OEBS će nastaviti ovaj program.
Žensko poslovno udruženje „She-Era“	ŽOCD koja radi na ekonomskom osnaživanju žena.	Bila je uključena u istraživanje ženskog preduzetništva i poslovanja, podržava državne institucije u izradi i sprovođenju politika koje se tiču rodne ravnopravnosti i ekonomskog osnaživanja žena.
Žensko poslovno udruženje G7	Udruženje poslovnih žena Kosova.	Nastaviće da podržava svoje članice i njihove interese.
STIKK	Organizacija civilnog društva koja doprinosi boljem ICT poslovnom okruženju na Kosovu. Podržava poboljšanje standarda i mogućnosti za obrazovanje.	Fokusiraće se na poboljšanje standarda i obrazovne mogućnosti za muškarce i žene zainteresovane za ICT tehnologije. Periodično skuplja i rodno razvrstava podatke o ICT sektoru.
UNDP	Program Održivog razvoja uključuje rodnu perspektivu.	Finansijski podržava Girls Coding Kosovo (videti ispod).
Girls Coding Kosovo	ŽOCD koja ohrabruje mlade žene da se upuste u ICT i programiranje. Radi na ukidanju diskriminacije u ITC sektoru.	Buduće programe će usredsrediti na osnaživanje i ohrabivanje žena i njihovo uključivanje u ICT sektor.
Poljoprivreda		
MPŠRR	Mandat obuhvata razvoj politika i zakona u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja. Potpomaže razvoj kreditnih i grant šema za podršku poljoprivredi i šumarstvu, a koje uključuju afirmativne mere za nedovoljno zastupljeni pol.	Nastaviće sa obavljanjem odgovornosti. Preduzelo je neke korake ka institucionalizaciji ROB. ³⁷
Promocija zapošljavanja u privatnom sektoru	U tekući program integrisan rodni aspekt.	Podržava mogućnosti u vezi sa svežim i obrađenim voćem i povrćem, lekovitim i aromatičnim biljem i konditorskim proizvodima.
Organizacija za hranu i poljoprivredu	Agencija UN koja stremi okončanju gladi.	Sprovela je rodnu i analizu ruralnog života i šumarstva (2017). ³⁸ Podržava MPŠRR u uključivanju rodne perspektive na osnovu ove analize.
ADA	Podržava sektor poljoprivrede u sklopu podrške ekonomskom razvoju.	Integriše rodni aspekt u sve svoje programe, uključujući i one koji se tiču poljoprivrede.

Institucija / Organizacija	Uloge i odgovornosti	Relevantne aktivnosti koje su preduzete i koje se planiraju u vezi sa rodnom neravnopravnošću
USAID	Kroz Program poljoprivrednog rasta i ruralnih mogućnosti se fokusira na povećanje poljoprivredne produktivnosti, prilagođenosti tržištu i reaktivnosti na tržišna kretanja.	Fokus je na osnaživanju žena i mladih u okviru programa koji će se nastaviti do 2020.
UNDP	Ima program u oblasti poljoprivrede koji podrazumeva promociju uključivanja žena.	Obezbeđuje ženama i muškarcima jednak pristup grantovima za ruralni razvoj i unapređenje ruralnih mikropreduzeća i farmi. Nudi inicijative za razvoj kapaciteta u poljoprivredi, trgovini, lokalnom ekonomskom razvoju, marketingu, brendiranju i bio i ekološkoj proizvodnji. Olakšava osnivanje socijalnih preduzeća u poljoprivrednoj proizvodnji i uslugama, fokusirajući se na integraciju ranjivih žena na tržištu rada.
GIZ	Implementira projekat „Ruralni razvoj kroz integrisanje šumarstva i vodnih resursa“.	Projekat će obuhvatiti konkretne aktivnosti u vezi sa ekonomskim osnaživanjem žena.
MŽK	Nekoliko organizacija članica podržava žene u sektoru poljoprivrede, posebno na lokalnom nivou.	Podržava institucionalizaciju rodno odgovornog budžetiranja u MPŠRR i zagovara promene. Nastaviće da podržava žene u širenju malih i srednjih biznisa, uključujući i podršku pri apliciranju za državne subvencije, grantove i kredite.
Inicijativa za poljoprivredni razvoj Kosova	NVO koja se bavi ruralnim razvojem u cilju stvaranja boljih društveno-ekonomskih uslova u ruralnim oblastima, smanjenja nezaposlenosti i uvoza, proizvodnje zdrave hrane, racionalne upotrebe prirodnih resursa i zaštite okoline.	Implementira „Ekonomsko osnaživanje žena u severnim opštinama Mitrovice i južne ekonomske regije“. Radi sa ženama –glavama domaćinstava koja žive u siromašnim ekonomskim uslovima. Podržala žene u apliciranju za državne subvencije za podršku njihovim poslovima.
Energetika		
MCC	Početni program obraća pažnju i na žene u sektoru energetike.	Program je zasnovan na sprovedenoj rodnoj analizi. Planira se upotreba nalaza analize za planiranje budućih programa u ovom sektoru.
USAID	Podrška sektoru energetike uključuje rodnu perspektivu.	Podržava afirmativne mere za pristup žena obukama i poslovima. Podržala Udruženje žena u sektoru energetike.
Životna sredina		
MŽSPP	Odgovorno za životnu sredinu i prostorno planiranje. Po Zakonu o ravnopravnosti polova mora da integriše rodnu perspektivu.	Preduzelo neke korake ka institucionalizaciji ROB. ³⁹ Urađena je rodna analiza i razvijen akcioni plan za unapređenje rodne ravnopravnosti.
Sida	Strateški prioriteti za period 2014-2020. su životna sredina i klimatske promene. Svi programi uključuju rodni aspekt.	Podrška MŽSPP uključuje rodnu komponentu, što je nedavno zaokruženo rodnom analizom. ⁴⁰ Planira da završi druge rodne analize u vezi sa životnom sredinom u period 2018-2020. i da poboljša uključivanje rodnog aspekta u okviru Ministarstva.
UNDP	Ima program za životnu sredinu, klimu i otpornost na prirodne katastrofe. U sve programe uključuje rodni aspekt.	Preduzeta je analiza klimatskih promena i rizika od katastrofa s obzirom na faktor roda. ⁴¹
MŽK	Donekle se bavi pitanjima životne sredine u okviru svog Zdravstvenog programa.	Istraživanje <i>Pristup zdravstvenoj zaštiti na Kosovu</i> sadrži informacije o odnosu prema životnoj sredini i uslovima i potencijalnim uticajem koji mogu imati na zdravlje, uz rodno razvrstane podatke.

Institucija / Organizacija	Uloge i odgovornosti	Relevantne aktivnosti koje su preduzete i koje se planiraju u vezi sa rodnom neravnopravnošću
Zdravstvo		
Ministarstvo zdravlja	Razvija i sprovodi politike u vezi sa zdravljem, zdravstvenom zaštitom i pristupom zdravstvenoj zaštiti za muškarce i žene.	Nastaviće da izvršava svoje uloge i odgovornosti, u skladu sa važećim zakonom.
Svetska zdravstvena organizacija	Podržava nekoliko zdravstvenih programa, uključujući razvoj zdravstvene politike koja se tiče zdravlja majki i dece.	Podržala istraživanje MŽK <i>Pristup zdravstvenoj zaštiti na Kosovu</i> i prikupljanje drugih rodno razvrstanih podataka u vezi sa zdravljem.
UNFPA	Ima za cilj zaštitu reproduktivnih prava kroz uticaj na politiku i zakonodavstvo. Podržava strategije koje mogu da osnaže kapacitete pružalaca zdravstvenih usluga u vezi sa različitim aspektima seksualnog i reproduktivnog zdravlja.	Podržava koaliciju K10 i partner je organizacijama civilnog društva koje rade na zdravstvenim pitanjima. Podržava zdravstvene institucije u poboljšanju kvaliteta usluga koje pružaju, uključujući i rodnu perspektivu. Podržava napore u pravcu podizanja svesti o reproduktivnom zdravlju.
Koalicija K10	Koalicija deset organizacija civilnog društva sa ciljem poboljšanja seksualnog reproduktivnog zdravlja i unapređenja reproduktivnih prava.	U okviru svoje strategije će nastaviti sa podizanjem svesti i zalaganjem za poboljšanje javnih politika i pristupa zaštiti reproduktivnog zdravlja, kao i za reproduktivna prava.
Udruženje majki i dece	Podržava bezbednu trudnoću majki i cilj mu je spasavanje dečijih života. Trenutno koordiniše rad Koalicije K10.	Podržava bolnice nabavkom opreme, u nekim opštinama podržava porodične centre i bavi se podizanjem svesti, uključujući držanja časova majkama u cilju podizanja svesti o planiranju porodice i zdravoj trudnoći.
MŽK	Strategija Mreže uključuje program poboljšanja ženskog zdravlja. Nekoliko organizacija članica je fokusirano na podizanje svesti i podršku ženama u pristupu zdravstvenoj zaštiti, posebno u ruralnim oblastima. Članica je K10.	Sprovela je istraživanje <i>Pristup zdravstvenoj zaštiti na Kosovu</i> . Zalaže se za istraživačke preporuke, između ostalog, na lokalnim i nacionalnom nivou, zajedno sa organizacijama članicama i Lobijem za rodnu ravnopravnost. Zagovara pristup skriningu na kancer i porodilištima. I nova strategija će obuhvatiti rad na sličnim ciljevima.
Kosovski centar za borbu protiv raka dojke JETA / VITA	Ima za cilj podizanje svesti o raku dojke. Član koalicije K10.	Podržava žene koje imaju rak i informiše o raku dojke putem medija, radionica, javnih debata i marša koji se održava jednom godišnje na Međunarodni dan borbe protiv raka dojke.
Udruženje babica Kosova	Promoviše, unapređuje i štiti prava babica i jača njihovu ulogu na Kosovu.	Sarađivalo je sa drugima u zagovaranju pristupa porodilištima za žene u ruralnim krajevima. Nastaviće da radi na jačanju uloge babica i štiti ih od mogućih nepravdi na poslu.
Mreža vršnjačkih edukatora	Cilj joj je osnaživanje mladih bez obzira na pol, etničku pripadnost, veru, seksualnost ili bilo kakvu drugu socijalnu kategoriju, kroz programe koji osnažuju njihove liderske veštine i promovišu ljudska prava i građanske aktivnosti. Članica K10.	Programi se bave osnaživanjem i zapošljavanjem mladih, volontiranjem, rodnom ravnopravnošću, socijalnim inovacijama i preduzetništvom, zaštitom okoline, borbom protiv nasilja i zdravim stilom života. Podiže svest među mladima o reproduktivnom zdravlju. U okviru Inicijative mladića radi na „Angažovanju muškaraca kao očeva“ i obučava socijalne radnike/ce i zdravstveno osoblje o očinstvu.
Centar za razvoj društvenih grupa	Pomaže LGBTQI osobama.	Nastavlja da obezbeđuje dijagnostiku na bolesti i omogućava pristup zdravstvenoj zaštiti. Nastaviće sa programom prevencije HIV-a.

Aneks 5. Zahtevi koje treba da ispuni Rodna analiza i projektni zadatak

U skladu sa Smernicama Evropske komisije,⁴² Rodna analiza treba u obzir da uzme dole navedene zahteve, bez izuzetka.

Evropska komisija definiše rodnu analizu kao analizu razlika između devojčica/žena i dečaka/muškaraca, kao nosioca društveno nametnutih rodnih uloga, u pogledu uslova, potreba, učešća, pristupa sredstvima i razvoju, kontrole nad imovinom, mogućnosti donošenja odluka i dr.

VAŽNA NAPOMENA: U kontekstu ciljeva GAP-a II, Rodna analiza treba da utvrdi ispunjenju kojih će tematskih ciljeva GAP-a II (minimalno tri, po jedan za svaki tematski prioritet) doprineti određena delegacija ili jedinica u periodu 2016–2020. Ovo je obavezno.

Što se tiče formata, analiza može biti urađena kao:

- a) profil države, iako je ovaj format koristan gotovo isključivo u situacijama kada je predviđena opšta budžetska podrška ili zajedničko programiranje. Rizik je što može biti previše uopštena da bi poslužila za programiranje podrške;
- b) namenska studija koja sagledava određeni sektor sa ciljem da utvrdi tematske ciljeve GAP-a II na čijem se ostvarenju može raditi i koja obezbeđuje dovoljno analitičkih podataka za buduće individualne programe u okviru datog sektora;
- c) namenska rodna analiza sa svaki novi program pojedinačno;
- d) studija koja utvrđuje kako integrisati rod u sve kontekstualne analize u fazi formulisanja i kako integrisati rodnu ekspertizu u formulisanje.

Ako je potrebno, analiza može ostati interna (zbog delikatnosti određenih pitanja).

Analiza treba da ponudi:

- barem jedan cilj po tematskoj oblasti;
- osnovne statističke podatke o položaju žena, devojčica, muškaraca i dečaka koji bi trebalo da posluže kao referentna tačka za buduća merenja (relevantni statistički podaci koji odražavaju stanje u tematskim oblastima);
- osnovne prepreke postizanju rodne ravnopravnosti (uključujući društvene norme, zakonodavstvo, institucionalne kapacitete, političku volju i sl);
- analizu dodatnih nivoa diskriminacije (npr. posebne izloženosti nasilju žena s invaliditetom);
- mapiranje aktivnih aktera i akterki (NVO, donatori, međunarodne finansijske institucije, nadležna ministarstva i dr);
- mapiranje nedostatka znanja/informacija (npr. statistički podaci razvrstani po polu/starosti);
- preciznu procenu načina na koji DEU može da doprinese;
- realistične ciljeve/mogućnosti za politički dijalog.

Cilj rodne analize:

Rodna analiza treba da pruži uvid u to da li je [na Kosovu] prisutna rodna neravnopravnost, koji su njeni uzroci, na koji način se preklapa sa drugim vidovima neravnopravnosti, kako utiče na ostvarivanje ljudskih prava i/ili beneficije proizašle iz napora uloženi u razvoj i pristup istima, kao i u posvećenost i kapacitet države da se bavi pitanjima rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena.

Analiza treba da sadrži sledeće segmente:

- 1) Metodološke napomene
- 2) Trenutno stanje

- a. Zakonodavni i okvir ljudskih prava (na regionalnom, nacionalnom ili lokalnom nivou): zaštita i potpuno ostvarivanje svih ljudskih prava žena, devojčica, muškaraca i dečaka u zemlji (nasleđivanje, vlasništvo nad zemljom, položaj u društvu, brak, radno pravo, nasilje – naročito rodno zasnovano nasilje – običajno naspram građanskog prava i sl).
- b. Politike: osmišljavanje i izrada nacionalnih politika u oblasti rodne ravnopravnosti i uspešnost njihovog sprovođenja, kao i integrisanja rodne perspektive u druge sektorske politike.
- c. Politička scena: proces transformisanja, učešća i pristupa vlasti, zastupljenost i učešće u pokrajinskim i državnim parlamentima, lokalna vlast, sigurnost i bezbednost i sl.
- d. Opšta ekonomska situacija: ekonomske politike i reforme, javni rashodi (npr. rezultati rodnog budžetiranja), troškovi socijalnog sektora, državne investicije, socijalna pomoć, rad i zapošljavanje kako u formalnom tako i u neformalnom sektoru i dr.
- e. Društveno-ekonomska situacija: siromaštvo, raspodela prihoda, demografska situacija, obezbeđivanje i pristup uslugama i resursima u toku čitavog životnog ciklusa (npr. zdravlje – uključujući seksualno i reproduktivno, obrazovanje, sistemi izdržavanja, invaliditet) i dr.
- f. Društveno-kulturni kontekst: etničke i plemenske zajednice, porodična struktura (naročito domaćinstava koje vode žene), deca (posebno devojčice), mladi, imigrantski rad, dostupnost hrane, stanovanje i urbani razvoj, običajno pravo itd. Moraju se uzeti u obzir značajne razlike između antičkih/plemenskih zajednica.
- g. Odgovori vlade, civilnog društva (naročito ženskih organizacija), međunarodne zajednice i privatnog sektora: relevantne akcije koje planiraju i preduzimaju osnovni akteri radi rešavanja ranije utvrđenih problema.

3) Specifična pitanja i strategije za njihovo rešavanje

- a. Odabrati ciljeve iz GAP-a II čijem ostvarenju mogu doprineti postojeći programi
- b. Adaptirati programe tako da uzmu u obzir pomenute ciljeve i adekvatno ih procene
- c. Osmisliti/formulisati nove aktivnosti gde god je to moguće i relevantno
- d. Utvrditi kakvi će rezultati u pogledu rodne ravnopravnosti biti postignuti kroz postojeće programe
- e. Obezbediti adekvatan nadzor primene i praćenje podataka
- f. Utvrditi resurse, ukoliko su potrebni

Izveštaj će biti ocenjen u skladu sa sledećim kriterijumima:

- Ispunjenost zahteva: da li rodna analiza na adekvatan i precizan način iznosi informacije i ispunjava zadate zadatke?
- Pouzdanost podataka: da li su odabrani primarni i sekundarni podaci adekvatni i dovoljno pouzdani?
- Valjanost analize: da li su kvantitativni i kvalitativni podaci adekvatno i sistematično analizirani?
- Korisnost predloga: da li su preporuke razložne i dovoljno detaljno obrazložene da bi bile operativno primenljive?

Dokument ne sme imati više od 50 strana.

Opis projektnog zadatka

Kontekst

Na osnovu obaveza preuzetih potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), koji je stupio na snagu u junu 2016. godine, Vlada Kosova je usvojila Nacionalni program za sprovođenje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (NPSSSP). Dok se u prvom NPSSSP, usvojenom 2016. godine, rod veoma retko pominje, revidirana verzija iz 2017. godine donosi nekoliko novih napomena. Ipak, rodna perspektiva je i dalje nedovoljno integrisana u proces stabilizacije i pridruživanja na Kosovu, iako je to obaveza koja proističe iz Zakona o ravnopravnosti polova:

„Institucije Republike Kosovo na svim nivoima zakonodavne, izvršne i sudske vlasti i druge javne institucije su odgovorne za sprovođenje odgovarajućih zakonodavnih i drugih mera, uključujući: 1.1. analizu položaja žena i muškaraca u relevantnim organizacijama i oblastima; 1.2. usvajanje strategija i akcionih planova za unapređenje i uspostavljanje rodne ravnopravnosti u skladu sa Programom Kosova za rodnu ravnopravnost; [i] 1.3. obuhvatanje rodne integracije u svim politikama, dokumentima i zakonodavstvu.“

Stoga NPSSSP i sve politike i programi u vezi sa procesom stabilizacije i pridruživanja Kosova treba da uključuju rodnu analizu i preglede, u cilju integrisanja rodne perspektive.

Kancelarija Evropske unije (KEU) obezbeđuje finansijsku podršku kako bi pomogla Vladi Kosova da ostvari napredak u pogledu ispunjavanja kriterijuma iz SSP, između ostalog i kroz Instrument za pretpristupnu pomoć (IPA). Indikativni strateški dokument za Kosovo za period 2014-2020 (ISD) utvrđuje prioritete za finansijsku pomoć EU u okviru podrške Kosovu da ispuni uslove za pristupanje u periodu 2014-2020. Godine 2016. urađen je srednjoročni pregled, koji je rezultirao revizijom ISD, koja je obuhvatila i napore integrisanja rodne perspektive u ISD. S druge strane, uveliko je u toku izrada plana za dalje programiranje pomoći EU, što je podrazumevalo osmišljavanje, ažuriranje i finalizovanje sektorskih planskih dokumenata (SPD) do juna 2017. godine. U okviru svakog godišnjeg programa postoje akcioni dokumenti (AD), koji sadrže obrazloženje za svaku pojedinačnu akciju, njihove konkretne ciljeve, planirane aktivnosti i planove za implementaciju (npr. vidove finansijske podrške), između ostalog. To su koncizni dokumenti, čiji je glavni deo matrica logičkog okvira, koja opisuje logiku intervencije. Utvrdjivanje akcija za godišnji IPA program za 2018. godinu treba da počne u junu 2017. godine.

Osim toga, 2015. godine usvojena je „Radna verzija dokumenta Evropske komisije (EK) o rodnoj ravnopravnosti i osnaživanju žena: transformisanje života devojčica i žena kroz spoljne odnose EU u periodu 2016-2020“, poznat i pod nazivom „Drugi akcioni plan za uspostavljanje rodne ravnopravnosti“ (eng. *Gender Action Plan II – GAP II*). Njegov cilj je da se „potkrepljeni rodno osetljivi podaci uzimaju u obzir pri određivanju svih eksternih troškova i izradi programa i politika EU“, uključujući i to da „tematski, bilateralni i regionalni programi koriste rodne analize“, kao i da se akcioni planovi za „tematske, bilateralne i regionalne programe“ izrađuju na osnovu rodne analize i „konsultacija sa nacionalnim mehanizmima za rodnu ravnopravnost, organizacijama civilnog društva, [i] ženskim organizacijama“. Jedan od indikatora GAP-a II je sistematska primena markera politike rodne ravnopravnosti („G-markera“) Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD). GAP II ambiciozno planira da EU do 2020. godine označi 85% svih novih programa oznakom „1“ ili „2“. Da bi program dobio oznaku „1“, minimalni kriterijum je sprovođenje rodne analize u fazi planiranja. Stoga postoji neodložna potreba za rodnom analizom čije bi nalaze trebalo inkorporirati u sve programe koje finansira KEU.

U tom kontekstu, Mreža žena kosova (MŽK) angažovana je da sprovede ovu rodnu analizu pod tekućim ugovorom pružanja stručne podrške KEU, Agenciji za rodnu ravnopravnost (ARR), Ministarstvu za evropske integracije (MEI) i nadležnim ministarstvima u okviru „Pomoći integrisanja rodne perspektive u IPA programiranje za Kosovo za 2016. godinu“. Prema ovom ugovoru, rodna analiza će poslužiti za ažuriranje poslednjeg *Rodnog profila zemlje*, koji je urađen i objavljen u prvom delu 2014. godine.⁴³ Naručena nova rodna analiza je u skladu sa zahtevom GAP-a II EU za sprovođenjem rodnih analiza i dolazi u trenutku važnom za izradu budućih IPA programa. Ona, takođe, treba da omogući Vladi Kosova da temeljnije primenjuje rodnu analizu pri izradi zakona, politika i programa. Važno je napomenuti da

ARR planira da 2018. godine, u saradnji sa Agencijom za statistiku Kosova (ASK), sprovede istraživanje i izradi novi *Rodni profil zemlje*, uz podršku Švedske agencije za međunarodni razvoj i saradnju (Sida). KEU je, međutim, zahtevala da ova zasebna rodna analiza, u skladu sa GAP-om, bude završena 2017. godine, prevashodno zbog toga što su za tekuće i buduće programe hitno neophodni podaci specifični za pojedinačne sektore. Osim toga, ova dva dokumenta će se verovatno razlikovati po sadržaju.

Cilj ove rodne analize je da obezbedi konsolidovane, aktuelne informacije o položaju žena i muškaraca na Kosovu, naročito u sektorima koji dobijaju podršku EU. Analiza će poslužiti kao jedan od ključnih dokumenata za planiranje rada KEU na Kosovu, nadležnih ministarstava, drugih donatora i drugih aktera. Fokus će biti na sektorima iz IPA II, koji su predmet Indikativnog strateškog dokumenta za IPA za Kosovo za period 2014-2020. Kako je intervencija EU usmerena ka ovim sektorima, analiza će se fokusirati na utvrđivanje dobrih i loših strana kosovskih sektorskih strategija iz rodne perspektive.

Učešće zainteresovanih strana

Proces treba da bude participativan i konsultativan, da bi se obezbedilo da rodna analiza uzme u obzir potrebe raznolikih zainteresovanih strana. Stoga će MŽK u toku planiranja, sprovođenja i revidiranja ove analize održati konsultacije za ARR, MEI, nadležnim ministarstvima, službenicima/ima za rodnu ravnopravnost, stranim ambasadama (posebno ambasadama zemalja članica EU, kako predviđa GAP EU), agencijama UN, donatorima, akademskim ustanovama i raznolikim organizacijama civilnog društva, uključujući ženske organizacije. Konsultacije sa nacionalnim mehanizmima za rodnu ravnopravnost i ženskim organizacijama nalaže GAP EU.

Metodologija

Metodologija će obuhvatiti opsežan pregled već objavljenih istraživanja, analizu primarnih i sekundarnih podataka, kao i sastanke sa zainteresovanim stranama. To će podrazumevati i pregled rodno osetljivih statističkih podataka koje je objavila Vlada, kao i različitih izveštaja lokalnih i međunarodnih organizacija o rezultatima istraživanja.

Ciljevi

- 1) Bolji uvid u stanje rodne ravnopravnosti (i neravnopravnosti) na svim nivoima kada je reč o kosovskim zakonima, politikama, praksama i programima u svim sektorima.
- 2) Preporučivanje konkretnih koraka za rešavanje utvrđenih neravnopravnosti, koji treba da obuhvate ciljeve, indikatore i akcije koje treba sprovesti.

Aneks 6. Dodatni podaci za svaki sektor

Ovaj Aneks sadrži dodatne podatke, organizovane po sektoru. Primećuje se kada podaci nedostaju ili su potencijalno problematični.

Demokratija i upravljanje

Kosovske i opštinske skupštine

Žene izabrane u Skupštinu Kosova po kvotama i preferencijalnim glasačkim listićima⁴⁴

Glasačka godina	Ukupno izabranih žena	Izabranih sa kvotom	%	Izabran sa preferencijalnim glasačkim listićem	%
2007.	37	20	54%	17	46%
2010.	40	25	68%	15	38%
2014.	39	19	51%	20	51%
2017.	38	17	46%	21	55%

Članovi/ce Skupštine Kosova po etničkoj pripadnosti i rodu, u poređenju sa procentom stanovništva (2017.)⁴⁵

Etnička pripadnost	Žene po % stanovništva	Žene u parlamentu		Muškarci po % stanovništva	Muškarci u parlamentu		Ukupan % stanovništva	Ukupno u parlamentu po etničkoj pripadnosti	
		#	%		#	%		#	%
Albanci	46.1%	31	25.8%	46.8%	69	57.5%	92.9%	100	83.3%
Srbi	0.7%	4	3.3%	0.7%	7	5.8%	1.5%	11	9.2%
Romi	0.3%	0	0.0%	0.3%	1	0.8%	0.5%	1	0.8%
Aškalije	0.4%	0	0.0%	0.5%	2	1.7%	0.9%	2	1.7%
Egipćani	0.3%	0	0.0%	0.3%	1	0.8%	0.7%	1	0.8%
Bosanci	0.8%	2	1.7%	0.8%	1	0.8%	1.6%	3	2.5%
Turci	0.5%	1	0.8%	0.5%	1	0.8%	1.1%	2	1.7%
Goranci	0.3%	0	0.0%	0.3%	0	0.0%	0.6%	0	0.0%
Ukupno	49.4%	38	31.7%	50.2%	82	68.3%	99.8%	120	100.0%

Članovi/ce opštinskih skupština po etničkoj pripadnosti i rodu, u poređenju sa procentom stanovništva (2017.)

Etnička pripadnost	Žene po % stanovništva	# i % žena u skupštini	Muškarci po % stanovništva	# i % muškaraca u skupštini	Ukupan % stanovništva	Ukupan # i % po skupštinama
Albanci	46.1%	286 (28.7%)	46.8%	522 (52.3%)	92.9%	808 (81.0%)
Srbi	0.7%	56 (5.6%)	0.7%	102 (10.2%)	1.5%	158 (15.8%)
Romi	0.3%	0 (0%)	0.3%	0 (0%)	0.5%	0 (0%)
Aškalije	0.4%	0 (0%)	0.5%	2 (0.2%)	0.9%	2 (0.2%)
Egipćani	0.3%	0 (0%)	0.3%	1 (0.1%)	0.7%	1 (0.1%)
Bosanci	0.8%	3 (0.3%)	0.8%	4 (0.4%)	1.6%	7 (0.7%)
Turci	0.5%	7 (0.7%)	0.5%	11 (1.1%)	1.1%	18 (1.8%)
Goranci	0.3%	1 (0.1%)	0.3%	3 (0.3%)	0.6%	4 (0.4%)
Ukupno	49.4%	353 (35.4%)	50.2%	645 (64.6%)	99.8%	998 (100%)

Podaci o starosti i rodu, razvrstani po tromesečnim aktivnostima birača 2009.-2014. za osobe starosti 18-29⁴⁶

Starosna grupa glasača	2009		2010		2013		2014		Ukupno glasača po starosnoj grupi
	Muškaraca (%)	Žena (%)	Muškaraca (%)	Žena (%)	Muškaraca (%)	Žena (%)	Muškaraca (%)	Žena (%)	

Sve starosti	46%	37%	49%	38%	42%	49%	46%	36%	43%
18-21	55%	45%	58%	46%	51%	61%	54%	46%	52%
22-25	49%	34%	53%	35%	46%	50%	50%	37%	44%
26-29	43%	28%	47%	28%	40%	41%	45%	29%	38%

Politička imenovanja i javna uprava

Zaposleni/e u institucijama centralnog nivoa po rodu, 2017.⁴⁷

Institucija	Ukupno zaposlenih	Muškaraca (%)	Žena (%)
Ured premijera	550	56%	44%
MŽSPP	301	63%	37%
MTI	277	75%	25%
Ministarstvo zdravlja	607	40%	60%
Ministarstvo kulture, omladine i sporta	297	49%	51%
Ministarstvo za infrastrukturu	277	75%	25%
MRSZ	785	56%	44%
Ministarstvo za državnu upravu	259	61%	39%
MONT	566	56%	44%
Ministarstvo finansija	1,029	64%	36%
MPSRR	340	71%	29%
Ministarstvo za ekonomski razvoj	136	60%	40%
Ministarstvo administracije lokalne uprave	133	54%	46%
Ministarstvo za zajednice i povratak	87	66%	34%
Ministarstvo inostranih poslova	258	68%	32%
Ministarstvo pravde	443	61%	39%
Ministarstvo sigurnosti	167	73%	27%
Ministarstvo unutrašnjih poslova	935	58%	42%
Ministarstvo za dijasporu	49	59%	41%
MEI	65	51%	49%
Predsedništvo	43	63%	37%
Sekretarijat Skupštine Kosova	178	54%	46%
Carine	73	63%	37%
Centralna izborna komisija	72	71%	29%
Generalni revizor Kosova	25	52%	48%
Ombudsperson Institucija	48	54%	46%
Univerzitet u Prištini	398	49%	51%
Ustavni sud	41	49%	51%
Sudski savet Kosova	1,089	45%	55%
Kosovska pravosudna akademija	23	39%	61%
Tužilački savet Kosova	420	38%	62%
Nezavisni nadzorni odbor	19	47%	53%
Kosovski savet za nasljeđe	7	57%	43%
Nezavisna komisija za medije	29	48%	52%
Nezavisna komisija za rudarstvo	69	68%	32%
Jedinica finansijske obaveštajne službe	18	61%	39%
Regulatorna komisija za javne nabavke	28	54%	46%
Telo za razmatranje nabavki	18	61%	39%
Kosovska agencija za besplatnu pravnu pomoć	26	42%	58%
Kosovska agencija za borbu protiv korupcije	39	62%	38%
Kosovska agencija za imovinu	205	65%	35%
Kosovska agencija za civilnu avijaciju	27	63%	37%
Kosovska akademija nauka i umetnosti	18	50%	50%
Agencija za konkurentnost Kosova	12	75%	25%
Kosovska agencija za lične podatke	18	67%	33%

Regulatorni organ za elektronsku i poštansku komunikaciju	33	70%	30%
Regulatorni autoritet za železnice	15	67%	33%
Izborna komisija za žalbe	9	56%	44%
Regulatorni ured za energiju	17	47%	53%
Agencija za metrologiju	12	67%	33%
Kosovska agencija za privatizaciju	247	55%	45%
Ukupno	11,918	58%	42%

Zaposleni na rukovodećim položajima u ministarstvima i drugim institucijama na centralnom nivou po rodu, 2017.⁴⁸

Institucija	Ukupan # zaposlenih	Muškaraca (%)	Žena (%)
Ured premijera	131	73%	27%
Ministarstvo sigurnosti	36	75%	25%
MTI	62	74%	26%
Ministarstvo zdravlja	82	50%	50%
Ministarstvo kulture, omladine i sporta	58	69%	33%
Ministarstvo za infrastrukturu	42	88%	12%
MRSZ	87	79%	21%
Ministarstvo za državnu upravu	45	67%	33%
MONT	90	78%	22%
Ministarstvo finansija	209	73%	27%
MPŠRR	47	79%	21%
Ministarstvo za ekonomski razvoj	31	77%	23%
Ministarstvo administracije lokalne uprave	23	61%	39%
MŽSPP	62	69%	31%
Ministarstvo pravde	92	72%	28%
Ministarstvo unutrašnjih poslova	190	81%	19%
Ministarstvo inostranih poslova	26	73%	27%
Ministarstvo za zajednice i povratak	25	48%	12%
MEI	23	70%	30%
Ministarstvo za dijasporu	15	93%	20%
Skupština Kosova	53	62%	38%
Predsedništvo	32	56%	44%
Total	1,461	72%	27%

Rodno razvrstani podaci o zaposlenima u diplomatskim misijama 2014.-2015.⁴⁹

Pozicija	2014				2015			
	Muškaraca (#)	Žena (#)	Muškaraca (%)	Žena (%)	Muškaraca (#)	Žena (#)	Muškaraca (%)	Žena (%)
Ambasadori/ke	20	4	80%	20%	15	7	68%	32%
Savetnici/ce ministra/ice Konzularni/a generalni/a savetnik/ca	16	3	86%	16%	16	2	89%	11%
Savetnici/ce	12	6	67%	33%	16	6	73%	27%
Konzularni/e prvi/e sekretari/ke	29	8	78%	22%	21	6	78%	22%
Zamenici/ce prvog/e Konzularnog/e sekretara/ke Drugi/e sekretari/ke	16	2	89%	11%	13	6	68%	32%
Treći/e sekretari/ke	2	3	40%	60%	2	0	100%	0%
Ukupno	95	26	73%	27%	83	27	79%	21%

Državni službenici na centralnom nivou po etničkoj pripadnosti i rodu, 2017. ⁵⁰							
Etnička pripadnost	Žena			Muškaraca			Ukupno
	#	% etničke grupe	% ukupno	#	% etničke grupe	% ukupno	
Albanci	1,311	42%	38%	1,834	58%	53%	3,145
Aškalije	0	0%	0%	1	100%	0.0%	1
Bosanci	24	57%	0.7%	18	43%	0.5%	42
Hrvati	1	50%	0.0%	1	50%	0.0%	2
Egipćani	0	0%	0.0%	1	100%	0.0%	1
Goranci	4	67%	0.1%	2	33%	0.1%	6
Crnogorci	0	0%	0.0%	1	100%	0.0%	1
Romi	4	80%	0.1%	1	20%	0.0%	5
Srbi	56	25%	1.6%	170	75%	4.9%	226
Turci	37	73%	1.1%	14	27%	0.4%	51
Ukupno	1,437	41%	41%	2,043	59%	59%	3,480

Rodno razvrstani podaci o osoblju na lokalnom nivou, 2017. ⁵¹										
Opština	Liderske pozicije					Osoblje				
	Muškaraca	%	Žena	%	Ukupno	Muškaraca	%	Žena	%	Ukupno
Dečani	23	92%	2	8%	25	108	78%	30	22%	138
Dragaš	17	89%	2	11%	19	87	88%	12	12%	99
Uroševac	40	73%	15	27%	55	193	64%	108	36%	301
Kosovo Polje	8	53%	7	47%	15	67	58%	49	42%	116
Glogovac	19	59%	13	41%	32	79	63%	47	37%	126
Đakovica	21	78%	6	22%	27	139	65%	74	35%	213
Gnjilane	29	97%	1	3%	30	239	68%	110	32%	349
Istok	23	72%	9	28%	32	105	67%	51	33%	156
Kačanik	11	69%	5	31%	16	97	80%	25	20%	122
Kosovska Kamenica	35	95%	2	5%	37	158	84%	30	16%	188
Klina	15	83%	3	17%	18	102	78%	29	22%	131
Lipljan	17	68%	8	32%	25	102	65%	56	35%	158
Mališevo	25	86%	4	14%	29	148	83%	30	17%	178
Kosovska Mitrovica	31	89%	4	11%	35	206	59%	145	41%	351
Severna Mitrovica						29	51%	28	49%	57
Novo Brdo	19	90%	2	10%	21	25	45%	31	55%	56
Obilić	16	59%	11	41%	27	35	65%	19	35%	54
Peć	28	65%	15	35%	43	73	55%	59	45%	132
Podujevo	23	96%	1	4%	24	198	56%	157	44%	355
Priština	30	79%	8	21%	38	186	72%	74	28%	260
Prizren	25	74%	9	26%	34	281	54%	239	46%	520
Orahovac	20	91%	2	9%	22	303	69%	134	31%	437
Srbica	21	95%	1	5%	22	148	86%	24	14%	172
Suva Reka	27	87%	4	13%	31	124	74%	44	26%	168
Štercpe	14	78%	4	22%	18	156	73%	57	27%	213
Štimlje	11	85%	2	15%	13	44	64%	25	36%	69
Vitina	21	88%	3	13%	24	70	69%	32	31%	102
Vučitrn	28	85%	5	15%	33	134	81%	31	19%	165
Elez Han	10	91%	1	9%	11	194	75%	65	25%	259
Mamuša	8	67%	4	33%	12	40	91%	4	9%	44
Junik	7	70%	3	30%	10	22	71%	9	29%	31
Parteš	7	88%	1	13%	8	37	79%	10	21%	47
Ranilug	12	86%	2	14%	14	28	68%	13	32%	41
Leposavić						29	78%	8	22%	37
Zubin Potok						36	82%	8	18%	44

Zvečan						31	44%	39	56%	70
Klokot	7	78%	2	22%	9	79	62%	48	38%	127
Gračanica	6	60%	4	40%	10	118	52%	108	48%	226
Ukupno	654	80%	165	20%	819	4,250	67%	2,062	33%	6,312

Državni službenici na opštinskom nivou prema etničkoj pripadnosti i rodu, 2017. ⁵²							
Etnička pripadnost	Žena			Muškaraca			Ukupno #
	#	% etničke grupe	% ukupno	#	% etničke grupe	% ukupno	
Albanci	26	23%	4.3%	89	77%	14.6%	115
Aškalije	5	36%	0.8%	9	64%	1.5%	14
Bosanci	29	28%	4.8%	74	72%	12.2%	103
Egipćani	0	0%	0.0%	12	100%	2.0%	12
Goranci	3	50%	0.5%	3	50%	0.5%	6
Crnogorci	1	33%	0.2%	2	67%	0.3%	3
Romi	1	6%	0.2%	15	94%	2.5%	16
Srbi	118	40%	19.4%	177	60%	29.1%	295
Turci	26	59%	4.3%	18	41%	3.0%	44
Ukupno	209	34%	34.4%	399	66%	65.6%	608

Političke partije

Zastupljenost žena u političkim partijama, 2014. ⁵³			
Politička partija	% žena u predsedništvu	% žena generalnih zastupnica	% žena članica
VV	23%	22%	21%
AKR	21%	26%	--
AAK	30%	30%	30%
PDK	16%	29%	--
LDK	20%	23%	--
Ukupno	22%	26%	--

Razlozi za nedostatak jednakih mogućnosti promocije žena u poređenju sa muškarcima ⁵⁴	
Razlog	% onih koji su se složili
Verovanje da su muškarci bolji lideri	47%
Muškarci su prikladniji	7%
Verovanje da žene nemaju dovoljno vremena zbog porodičnih obaveza	18%
Nepotizam	13%
Nedostatak političke podrške	16%

Vladavina prava i temeljna prava, podaci

Pravda i relevantne institucije

Kosovska policija po regionu i rodu, 2017. ⁵⁵					
Region	Žena	Žena %	Muškaraca	Muškaraca %	Ukupno
Generalna direkcija policije	382	15%	2098	85%	2480
Uroševac	78	15%	445	85%	523
Gniljane	123	19%	524	81%	647
Severna Kosovska Mitrovica	78	14%	468	86%	546
Kosovska Mitrovica	80	16%	432	119%	512
Peć	86	13%	553	87%	639
Granična policija	99	7%	1226	93%	1325
Priština	232	19%	987	81%	1219
Prizren	63	11%	496	89%	559
Đakovica	25	7%	345	93%	370

Ukupno	1246	14%	7574	86%	8820

Kosovska policija po poziciji i rodu, 2017.⁵⁶

Pozicija	Žena	Žena %	Muškaraca	Muškaraca %	Ukupno
Direktori/ke policije	0	0%	1	100%	1
Kadeti					
Kapetani	8	6%	127	94%	135
Pukovnici	2	11 %	15	83%	18
Načelnici	4	8%	46	92%	50
Potpukovnici	3	8%	36	90%	40
Narednici	114	10 %	1032	90%	1146
Civilni štab	364	34 %	715	66%	1079
Poručnici	36	10 %	327	90%	363
Zamenik/ca generalnog/e direktora/ke policije				100%	

Tužioci po rodu i etničkoj pripadnosti, 2017.⁵⁷

	Žena	%	Muškaraca	%	Albanci	Srbi	Bosanci
Državni tužioci	2	33%	4	67%	6		
Apelacioni tužioci	1	17%	5	83%	5		1
Osnovno tužilaštvo Priština	26	48%	28	52%	53	1	
Osnovno tužilaštvo Prizren	7	35%	13	65%	20		
Osnovno tužilaštvo Peć	9	56%	7	44%	15		1
Osnovno tužilaštvo Kosovska Mitrovica	4	33%	8	67%	11	1	
Osnovno tužilaštvo Đakovica	3	25%	9	75%	12		
Osnovno tužilaštvo Gnjilane	6	35%	11	65%	17		
Osnovno tužilaštvo Uroševac	2	17%	10	83%	12		
Specijalno tužilaštvo	4	33%	8	67%	12		
Šef tužilačkog saveta		0%	1	100%	1		
Ukupno	63	31%	138	69%			

Sudije po rodu i nacionalnoj pripadnosti, 2017.⁵⁸

	Žena	%	Muškaraca	%	Albanci	Srbi	Bosanci	Goranci	RAE ⁵⁹
Načelnici suda	1	10%	9	90%	10				
Vrhovni sud	9	36%	16	64%	23	1	1		
Ustavni sud									
Apelacioni sud	10	28%	26	72%	34	1	1		
Osnovno tužilaštvo Priština	40	40%	60	60%	98	1	1		
Osnovno tužilaštvo Prizren	11	24%	35	76%	40		5		1
Osnovno tužilaštvo Peć	11	27%	30	73%	41				
Osnovno tužilaštvo Kosovska Mitrovica	5	17%	25	83%	26	3			
Osnovno tužilaštvo Đakovica	6	22%	21	78%	27				
Osnovno tužilaštvo Gnjilane	7	21%	27	79%	34				
Osnovno tužilaštvo Uroševac	8	26%	23	74%	30			1	
Šef sudskog saveta	1	10%		90%	1				
Ukupan broj sudija	94	36%	258	64%					

Zahtevi za zaštitne naloge sačinjeni od strane advokata žrtava, 2016.⁶⁰	
Vrsta zahteva	Broj
Osnovni zaštitni nalog	509
Hitni zaštitni nalog	101
Privremeni hitni zaštitni nalog	1
Odluke o zahtevima za zaštitne naloge	425
Odluke o odobravanju zahteva za hitne zaštitne naloge	62
Odluke o povlačenju zahteva za zaštitne naloge	145
Odluke o odbijanju zahteva za zaštitne naloge	17

Slučajevi rukovođeni od strane kancelarije advokata žrtava⁶¹		
Vrsta slučaja	Sep. 2015 – Avg. 2016	Sep. 2016 – Avg. 2017
Nasilje u porodici	1061	1095
Trgovina ljudima	72	71
Ubistvo	28	15
Pokušaj ubistva	22	17
Seksualno zlostavljanje osoba mlađih od 16 godina	11	66
Seksualni napad	44	16
Silovanje	25	26
Pokušaj silovanja	5	7
Prisiljavanje na prostituciju	1	3
Pljačka	10	10
Kršenje zaštitnog naloga	38	39
Ostalo	87	79
Ukupno	1415	1444

Akcije preduzete od strane advokata žrtava po regionima Septembar 2015. – Avgust 2016.⁶²							
Preduzete akcije	Priština	Kosovska Mitrovica	Peć	Uroševac	Prizren	Gnjilane	Đakovica
Učešće na sudskim sednicama	304	308	366	170	241	190	242
Učešće na saslušanjima tužioca	27	30	71	136	41	25	86
Pravno savetovanje	454	606	174	292	538	340	245
Predmeti prosleđeni policiji	242	258	201	174	105	90	170
Predmeti prosleđeni drugim akterima	0	8	5	8	47	0	9
Predmeti prosleđeni Agenciji za pravnu pomoć	47	30	0	2	18	22	0
Predmeti prosleđeni CLARD-u	25	0	0	0	0	0	0
Zastupljeni slučaj u Centru za socijalni rad	0	45	104	173	6	21	10
Zastupljeni slučaj u policiji	20	41	47	19	6	16	46
Zastupljeni slučaj u skloništu	22	21	14	15	1	6	16
Drugo-stepena žalba (Apelacioni sud)	3	2	0	0	0	4	5
Donošenje odluka drugostepenog suda (Apelacioni sud)	7	6	7	6	3	4	5
Sastavljene žalbe	43	3	4	20	3	36	10
Sastavljene žalbe za naknadu	47	18	7	2	11	33	11
Tražena procedura ubrzanog postupka	141	8	17	89	0	1	8
Nalog za zahtevnu zaštitu	107	138	165	27	66	58	60
Ukupno (po regionu)	1489	1496	1182	1133	1086	864	923
Ukupno (sve akcije)							8173

Osobe koje su primile pravnu pomoć u 2017. po opštini, rodu i etničkoj pripadnosti ⁶³														
Opština	Muškaraca		Žena		Albanci	Srbi	Bosanci	Aškalije	Romi	Turci	Egipćani	Goranci	Ostali	Ukupno
	#	%	#	%										
Priština	174	49%	178	51%	342	2	0	7	1	0	0	0	0	352
Prizren	452	49%	467	51%	694	0	71	21	75	48	1	8	1	919
Peć	215	55%	178	45%	323	2	13	2	15	0	38	0	0	393
Gnjilane	349	52%	316	48%	648	8	2	0	7	0	0	0	0	665
Kosovska Mitrovica	211	57%	157	43%	342	2	3	12	4	1	1	0	3	368
Uroševac	227	54%	195	46%	394	1	4	23	0	0	0	0	0	422
Đakovica	134	51%	128	49%	195	0	0	11	25	0	31	0	0	262
Ukupno	1762	52%	1619	48%	2938	15	93	76	127	49	71	8	4	3381

Počinioci zločina

Odrasle osobe osuđene od strane osnovnih sudova, po rodu ⁶⁴					
Godina	Ukupno	Muškaraca	Žena	Muškaraca (%)	Žena (%)
2013.	15,046	14,473	573	96%	4%
2014.	17,490	16,747	743	96%	4%
2015.	16,344	15,576	769	95%	5%
2016.	17,859	17,011	848	95%	5%

Maloletnici osobe osuđene od strane osnovnih sudova, po rodu			
Godina	Ukupno	Dečaka (%)	Devojčica (%)
2013.	786	97.8%	2.2%
2014.	840	98.3%	1.7%
2015.	563	97.3%	2.7%

Osobe odgovorne za saobraćajne nesreće po rodu ⁶⁵			
Godina	Ukupno saobraćajnih nesreća	Izazvali muškarci	Izazvale žene
2017.	122	95%	5%
2016.	99	98%	2%

Osobe učestvovalе u smrtnim saobraćajnim nesrećama po rodu			
Godina	Ukupno osoba	Muškaraca/dečaka	Žena/devojčica
2017.	137	95.6%	4.3%
2016.	110	78.2%	23.6%

Rodno zasnovano nasilje

Izvor: MŽK, *S' reči na dela*, 2017

Vrsta nasilja	Nasilje u porodici tokom životnog veka ⁶⁶			Nasilje u porodici u 2014.		
	Ukupno	Muškaraca	Žena	Ukupno	Muškaraca	Žena
Fizičko	46%	45%	47%	12%	10%	14%
Psihičko	55%	47%	63%	30%	20%	41%
Seksualno	10%	9%	11%	7%	7%	8%
Nasilje u porodici (sve vrste)	27%	25%	29%	8%	5%	10%
Nasilje u porodici (osim pijanstva, pretnje detetu ili tinejdžeru ili šamaranje dece)	62%	56%	68%	31%	20%	41%

Slučajevi nasilja u porodici prijavljeni policiji po regionu i rodu žrtve, 2016.⁶⁷

Žrtva	Priština	Gnjilane	Uroševac	Peć	Đakovica	Prizren	Kosovska Mitrovica	Severna Kosovska Mitrovica	Ukupno
Žena	265	110	115	158	72	145	74	48	987
Muškarac	55	36	28	34	25	55	14	2	259
Ukupno	320	146	143	192	97	200	88	60	1246

Slučajevi seksualne trgovine ljudima prijavljeni Kosovskoj policiji

Godina		2014.	2015.	2016.	2017.
Ukupan broj slučajeva		41	20	26	18
Rod	Žena	40	20	26	18
	Muškaraca	1			
Starost	Ispod 18	20	7	13	10
	Iznad 18	21	13	13	8
Etnička pripadnost	Albanci	37	19	19	17
	Bosanci	3		1	
	Moldavci				1
	Romi, Aškalije, Egipćani			5	
	Rumuni	1			
	Srbi		1	1	

Prava LGBTKI

Izvršioi zlostavljanja, nasilja i nasilja ciljano na LGBTKI osobe ⁶⁸			
Počinioci	Psihološka zloropotreba / verbalno uznemiravanje	Fizičko nasilje	Ukupno
Bliska rodbina	6	--	6
Zvaničnici u institucijama/ organizacijama	6	17	23
Javne ličnosti	6	17	23
Huligani	6	--	6
Prijatelji	35	60	95
Porodica	12	--	12
Ljudi na ulici	12	17	29
Školske kolege	18	--	18

Glavne oblasti diskriminacije LGBTKI osoba ⁶⁹	
Oblasti	Ukupno
Pristup javnim uslugama	10
Vojska	5
Obrazovanje / profesionalni razvoj	24
Društvena zaštita	5
Političko angažovanje	5
Policijska zaštita	14
Zaposlenje	29
Ostalo	10

Osećaj sigurnosti za LGBTKI osobe ⁷⁰		
Mišljenje	Ukupno	Ukupno %
Potpuno zaštićeno	19	16%
Uglavnom zaštićeno	10	8%
Uglavnom nezaštićeno	33	28%
Uopšte nezaštićeno	58	48%

Mišljenje o homoseksualnosti ⁷¹			
Mišljenje o homoseksualnosti	Da	Ne	Bez odgovora
Gledano kao bolest	47.6	30.1	22.3
Ugrožava društvo	61.6	20.7	17.7
Osoba može biti gej ako je to privatno	35.9	47.9	16.2
Biti LGBT bi trebalo biti zakonski zabranjeno i kažnjavano	50.6	22.0	27.4
Zaštita LGBT osoba je ideja kreirana sa zapada kako bi uništila porodicu/tradiciju	36.9	30.3	32.8
Ne bih se družio/la sa LGBT osobom	45.9	28.6	25.5
Sklapanje braka između dve osobe istog pola ne bi trebalo biti dozvoljeno	57.3	20.7	22.0
Homoseksualnost je oduvek postojala	36.1	25.0	38.9
Gej osobama bi trebalo biti dopušteno usvajanje dece	7.1	72.3	20.6
O LGBT se govori i otvoreno se pojavljuje u odnosu na prošla vremena	57.7	19.4	22.9

Osećanje, ako član se član porodice izjavi kao homoseksualna osoba ⁷²	
Mišljenje	Ukupno
Jako homofobično	82.5
Homofobično	5.6
Indiferentno	4.9
Ne homofobično	2

Uopšte ne homofobično	3.6
Bez odgovora	1.4

Podaci o povratku i repatrijaciji

Broj zahteva za odricanje od državljanstva po rodu 2016.⁷³

	Žena	Muškaraca	Ukupno
Broj i procenat slučajeva	2780 (40%)	3121 (52%)	5901
Pozitivni odgovori	2744 (99%)	3087 (99%)	5831
Negativni odgovori	36 (1%)	34 (1%)	70

Broj zahteva za sticanje državljanstva po rodu u 2016.

	Žena	Muškaraca	Ukupno
Broj i procenat slučajeva	386 (59%)	261 (40%)	647
Pozitivni odgovori	104 (27%)	75 (29%)	179
Negativni odgovori	282 (73%)	186 (71%)	468

Tražiocima azila po rodu u 2016.⁷⁴

	Žena	Muškaraca	Ukupno
Broj	104	203	307
Procenat (%)	34%	66%	100%

Osobe koje su stekle boravišnu dozvolu do rodu u 2016.⁷⁵

	Žena	Muškaraca	Ukupno
Broj	2214	2380	4594
Procenat (%)	48%	52%	89.7%

Tražiocima azila po državi, rodu i starosti, 2016.⁷⁶

Država	Ukupno	Žena/devojčica	0-13	14-17	18-34	35-64	65+	Nepoznato
Avganistan	228	92 (40%)	92	22	76	36	2	0
Sirija	55	11 (20%)	17	3	26	9	0	0
Iran	9	1 (11%)	3	1	4	1	0	0
Palestina	3	0 (0%)	0	0	3	0	0	0

Povratnici januar – Avgust 2017.⁷⁷

Etnička pripadnost	Ukupno	Žena	Muškaraca
Albanci	1914	27%	73%
Romi	335	44%	56%
Aškalije	412	42%	58%
Egipćani	104	44%	56%
Bosanci	15	67%	33%
Goranci	4	50%	50%
Srbi	16	38%	63%
Turci	6	50%	50%
Ne izjašnjena etnika	266	25%	75%
Ukupno	3072	31%	69%

Podaci sektora za obrazovanje

Učenici u pre-univerzitetskom obrazovanju koji primaju socijalnu pomoć 2015./2016. po rodu

Nivo	Ukupno	Dečaka	Devojčica	Dečaka (%)	Devojčica (%)
Predškolsko	1,388	699	689	50%	50%
Osnovno	25,412	13,217	12,195	52%	48%
Više osnovno	3,464	1,925	1,539	56%	44%

Ukupno	30,264	15,841	14,423	52%	48%

Učenci/ce u pre-univerzitetskom obrazovanju po etničkoj pripadnosti (2016./2017.)⁷⁸

Etnička pripadnost	Broj učenika /ca	Procenat učenika/ca (%)	Procenat dece u školama (uzrast 5-19)	Dečaka	Devojčica	% dečaka u školama (uzrast 5-19)	% devojčica u školama (uzrast 5-19)
Albanci	354,789	96%	74%				
Bosanci	4,062	1%	61%				
Aškalije	3,866	1%	69%				
Turci	2,783	< 1%	62%				
Romi	1,558	< 1%	51%				
Egipćani	852	< 1%	21%				
Goranci	644	< 1%	27%				
Srbi ⁷⁹	470	< 1%	9%				
Ostali	254	< 1%	21%				
Hrvati	34	< 1%	Nije primenljivo (pogledaj ostalo)				
Ukupno	369,309	100%		191,239	178,070	77%	77%

Nivo školstva Roma, Aškalija i Egipćana u devet opština⁸⁰

Nivo školstva	Romi	Aškalije	Egipćani
Bez školovanja	35.4%	50.1%	38.3%
Osnovna škola	21.5%	14.2%	25.1%
Srednja škola (više, niže)	7.3%	3.7%	5%

Studenti/kinje sa niskim performansama na testu PISA po rodu (2015)⁸¹

Predmet	Glavna osnova (%)	Muškarci (%)	Žene (%)
Matematika	77.8%	74.9%	80.5%
Čitanje	76.9%	83.2%	70.3%
Nauka	67.7%	69.8%	65.7%

Nastavnici/ce po etničkoj pripadnosti (2016./2017.)⁸³

Etnička pripadnosti	# nastavnika/ca	% nastavnika/ca
Albanci	22,548	97.2%
Bosanci	192	0.8%
Aškalije	428	1.8%
Turci	7	≤ 1%
Romi	7	≤ 1%
Egipćani	6	≤ 1%
Goranci	8	≤ 1%
Hrvati	6	≤ 1%
Ukupno	23,202	100%

Stručne škole i obrazovanje za odrasle, prisustvo prema rodu u 2016./2017.⁸²

Ukupno	Dečaka	Devojčica	Dečaka (%)	Devojčica (%)
Stručne škole				
45462	27204	18258	60%	40%
Obrazovanje za odrasle				
1794	1177	617	66%	34%

Nastavnici/ce i osoblje u pre-univerzitetskom školovanju po rodu, u 2016./2017.			
Nivo	Ukupno	Muškaraca (%)	Žena (%)
Predškolski/e (nastavnici/ce)	535	0.4%	99.6%
Predškolsko (administrativno osoblje)	92	16%	84%
Predškolsko (pomoćno osoblje)	181	38%	62%
Predškolsko (Ukupno)	808	11%	89%
Osnovno/niže osnovno (nastavnici/ce)	17410	46%	54%
Osnovno/niže osnovno (administrativno osoblje)	1227	76%	24%
Osnovno/niže osnovno (pomoćno osoblje)	2388	89%	11%
Osnovno/niže osnovno (Ukupno)	21025	53%	47%
Srednje/niže srednje (nastavnici/ce)	5257	60%	40%
Srednje/niže srednje (administrativno osoblje)	354	77%	23%
Više srednje (pomoćno osoblje)	520	87%	13%
Više srednje (Ukupno)	6131	63%	37%

Učeni/ce u resursnim centrima / školama za posebne potrebe po rodu u 2016./2017.					
Nivo	Ukupno	Dečaka	Devojčica	Dečaka (%)	Devojčica (%)
Predškolski	19	12	7	63%	37%
Osnovno/niže osnovno	184	103	81	56%	44%
Srednje/niže srednje	68	45	23	66%	34%
Ukupno	271	160	111	59%	41%

• Univerzitetski profesori/ce po rodu (2016./2017.)⁹⁴				
Univerzitet	Žena	Žena (%)	Muškaraca	Muškaraca (%)
Univerzitet u Prištini	493	35%	910	65%
Univerzitet u Đakovici	32	35%	59	65%
Univerzitet u Gnjilanu	34	29%	84	71%
Univerzitet u Kosovskoj Mitrovici	57	33%	116	67%
Univerzitet u Peći	61	30%	140	70%
Univerzitet u Prizrenu	61	29%	147	71%
Ukupno javnih univerziteta	738	34%	1456	66%
Privatni univerziteti				
AAB Koledž	126	32%	265	68%
Američki Univerzitet na Kosovu	15	50%	15	50%
Fama Koledž	27	13%	175	87%
Biznis Koledž	18	13%	116	87%
Fabrika Dizajna	11	79%	3	21%
Evropski Univerzitet na Kosovu	11	24%	34	76%
Evropski Univerzitet Dukadini	17	18%	79	82%
Univerzitetski Koledž Gnjilane	--	--	--	--
Humanistički fakultet	1	11%	8	89%
Internacionalni Biznis Koledž Mitrovica (IBCM)	9	56%	7	44%
Univerziteti	Žena	Žena (%)	Muškaraca	Muškaraca (%)
Internacionalni	--	--	--	--
ISPE Koledž	17	25%	51	75%
Evropski Koledž Juridica	8	21%	30	79%
Pjeter Budi Koledž	7	25%	21	75%
PBHE Heimerer Koledž	71	45%	87	55%
Koledž Medicinskih Nauka Rezonanca	59	36%	105	64%
Rinvest Institut	13	24%	42	76%
Koledž Primenjenih Tehničkih Nauka Tempulli	18	18%	82	82%
Univerzitet za Biznis i Tehnologiju (UBT)	134	21%	511	79%

Univerzitet Koledž	13	35%	24	65%
Akademija Evolution	13	33%	27	68%
Koledž Dardania	30	30%	69	70%
Evropska Pravna i Upravna Škola (ESLG)	20	27%	53	73%
Iliria Koledž	31	28%	81	72%
Univerzum Koledž	22	34%	42	66%
Vizija za Obrazovanje	--		--	
Ljubljanski Fakultet za Ekonomiju	--		--	
Eada Škola	--		--	
Victory Koledž	--		--	
Globus Koledž	7	25%	21	75%
Arberi	6	19%	26	81%
Ukupno privatnih univerziteta	704	26%	1974	74%
Ukupno u javnim i privatnim univerzitetima	1442	30%	3430	70%

Studenti/kinje upisani/e na bachelor i master studije po rodu (2015./2016.)

Škole	Ukupno	Muškaraca (%)	Bachelor Nivo		Master Nivo	
			Žena (%)	Ukupno	Muškaraca (%)	Žena (%)
Javne	64313	54%	46%	15406	57%	43%
Privatne	39151	42%	58%	8167	33%	67%
Ukupno	103464	49%	51%	23573	49%	51%

Univerzitet u Prištini, Studenti/kinje po rodu u 2015./2016., po nivou studija

Nivo	Ukupno	Muškaraca (%)	Žena (%)
Bachelor Studije	40383	45%	55%
Master Studije	558	49%	51%

Diplomirani Studenti/kinje na Univerzitetu u Prizrenu po rodu u 2015./2016.

	Ukupno	Muškaraca	Žena	Muškaraca (%)	Žena (%)
Svi/e	470	159	311	34%	66%

Nastavno osoblje na Univerzitetu u Prištini po rodu u 2015./2016.

	Ukupno	Muškaraca	Žena	Muškaraca (%)	Žena (%)
Svi/e	956	628	331	65%	35%

Diplomirani Studenti/kinje na Univerzitetu u Peći po rodu u 2014./2015.

	Ukupno	Muškaraca	Žena	Muškaraca (%)	Žena (%)
Bachelor stepen	585	237	348	41%	59%
Master stepen	12	5	7	42%	58%

Akademsko osoblje na Univerzitetu u Peći po rodu u 2015./2016.					
Odeljenje	Ukupno	Muškaraca	Žena	Muškaraca (%)	Žena (%)
Biznis	63	39	24	62%	38%
Pravo	30	27	3	90%	10%
Matematika	31	16	15	52%	48%
Agrobiznis	49	38	11	78%	22%
Umetnost	27	16	11	59%	41%
Ukupno	200	136	64	68%	32%

Osoblje Univerziteta u Prizrenu po rodu u 2015./2016.					
Odeljenje	Ukupno	Muškaraca	Žena	Muškaraca (%)	Žena (%)
Ekonomija	38	31	7	82%	18%
Pravo	29	23	6	79%	21%
Softver i Dizajn IT	28	21	7	75%	25%
Filologija	29	15	14	52%	48%
Obrazovanje	57	21	33	37%	58%
Ukupno	181	114	67	63%	37%

Upisani studenti i nastavni kadar na Univerzitetu u Gnjilanu po rodu u 2016./2017.										
Profesora/ki						Studentata/kinja				
Odeljenje	Ukupno	Muškaraca	Žena	Muškaraca (%)	Žena (%)	Ukupno	Muškaraca	Žena	Muškaraca (%)	Žena (%)
Ukupno	111	60	32	54%	29%	4422	1992	2430	45%	55%

Upisani studenti i nastavni kadar na Univerzitetu u Đakovici po rodu u 2015./2016.					
Odeljenje	Ukupno	Muškaraca	Žena	Muškaraca (%)	Žena (%)
Ukupno	2216	533	1683	24%	76%

Akademsko osoblje na Univerzitetu u Prištini po rodu u 2015./2016.					
Odeljenje	Ukupno	Muškaraca	Žena	Muškaraca (%)	Žena (%)
Ukupno	111	68	43	61%	39%

Studenti/kinje koji pohađaju Bachelor stepen na Univerzitetu u Kosovskoj Mitrovici po rodu					
Odeljenje	Ukupno	Muškaraca	Žena	Muškaraca (%)	Žena (%)
Ukupno	2167	1129	1038	52%	48%

Akademsko i administrativno osoblje na Univerzitetu u Kosovskoj Mitrovici po rodu u 2015./2016.					
	Ukupno	Muškaraca	Žena	Muškaraca (%)	Žena (%)
Administrativno	48	22	26	46%	54%
Akademsko	81	63	18	78%	22%

Studenti/kinje upisani/e na Fakultetu Islamskih Studija, Kosovskoj Akademiji za Javnu Bezbednost i sve ostale privatne institucije za više obrazovanje u 2015./2016.					
Odeljenje	Ukupno	Muškaraca	Žena	Muškaraca (%)	Žena (%)
Fakultet Islamskih Studija	348	203	145	58%	42%
Kosovska Akademija za Javnu Bezbednost	118	105	13	89%	11%

Zapošljavanje

Zaposlenost žena po sektorima ⁸⁵	
NVO	2%
Međunarodne organizacije	1%
Samozaposlene	2%

Javni sektor	41%
Privatni sektor	54%

Prosečna plata zaposlenih žena prema nivou obrazovanja⁸⁶

Osnovna škola	€227
Srednja škola	€296
Viša škola	€390
Osnovne studije	€429
Master ili viši nivo	€538

Nivo obrazovanja po sektorima⁸⁷

	Privatni sektor	Javni sektor
Osnovna škola	3%	5%
Srednja škola	27%	8%
Viša škola	10%	9%
Osnovne studije	31%	49%
Master ili viši nivo	11%	16%

Proces zapošljavanja žena⁸⁸

	Privatni sektor	Javni sektor
Zaposlena preko konkursa	44%	87%
Zaposlena zahvaljujući preporuci	29%	8%
Zaposlena zahvaljujući porodičnim vezama	27%	5%

Zaposlenost prema delatnostima i polu, 2017⁸⁹

Delatnost	Muškarci	Žene	Ukupno
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	4,7%	3,3%	4,4%
Vađenje ruda i kamena	1,4%	0,2%	1,2%
Proizvodnja	14,8%	7%	13,2%
Snabdevanje električnom energijom, gasom, parom i klimatizacijom	2,2%	0,6%	1,8%
Vodosnabdevanje, kanalizacija, upravljanje otpadom	1,6%	0,6%	1,2%
Građevinarstvo	16,2%	0,6%	12,9%
Trgovina na veliko i malo; popravna motornih vozila i motocikala	14,8%	14,0%	14,7%
Transport i skladištenje	3,2%	0,8%	2,7%
Usluge smeštaja i ishrane	7,3%	3,8%	6,6%
Informacije i komunikacije	2,6%	2,9%	2,6%
Finansije i osiguranje	1,5%	2,7%	1,7%
Trgovina nekretninama	0,0%	0,1%	0,1%
Profesionalne, naučne i tehničke aktivnosti	2,2%	2,3%	2,2%
Administrativne i pomoćne uslužne aktivnosti	4,2%	2,6%	3,8%
Javna uprava i zaštita, obavezno socijalno osiguranje	5,8%	7,3%	6,1%
Obrazovanje	7,1%	18,4%	9,5%
Zdravstvena i socijalna zaštita	3,9%	16,0%	6,5%
Umetnost, zabava i rekreacija	1,3%	1,5%	1,4%
Ostale uslužne aktivnosti	4,0%	5,9%	4,4%
Aktivnosti u vezi s poslovima u domaćinstvu	0,7%	7,0%	2,1%
Aktivnosti nostranih organizacija i institucija	0,6%	2,5%	1,0%

Podaci o mladima na tržištu rada prema polu, 2017⁹⁰

	Ukupno	Muškarci (%)	Žene (%)
Nezaposlene mlade osobe	52,7%	48,4%	63,5%
Mlade osobe koje nisu zaposlene niti su u sistemu obrazovanja i osposobljavanja (NEET)	27,4%	23,8%	32,4%

Korisnice porodijskog odsustva prema sektoru i utrošenim sredstvima iz budžeta⁹¹

Godina	Državna služba	%	Javni sektor	%	Privatni sektor	%	Ukupno	Utrošena sredstva iz budžeta
2011.	364	49%	256	34%	128	17%	748	€256.833
2012.	203	18%	560	50%	363	32%	1126	€506.319
2013.	238	19%	570	45%	462	36%	1270	€523.212
2014.	204	15%	531	39%	624	46%	1359	€592.711

2015.	170	14%	444	36%	609	50%	1223	€814.091
Ukupno	1179	23%	2361	41%	2186	36%	5726	€2.693.166

U koliko meri poslodavci/ke garantuju sigurnost radnog mesta za vreme porodiljskog odsustva⁹²

	Da	Ne
Poslodavac/ka garantuje da žena može da se vrati na posao posle porodiljskog odsustva	18,1%	81,9%
Poslodavac/ka štiti zaposlenu od otpuštanja za vreme trudnoće ili porodiljskog odsustva	7%	93%
Poslodavac/ka smatra da nema razloga da raskine ugovor sa zaposlenom ako ona uzme dugo odsustvo	22%	78%
Poslodavac/ka produžava ugovor sa zaposlenom ukoliko joj ugovor istekne dok je na porodiljskom odsustvu	93%	7%
Poslodavac/ka ima mehanizam za prijavu kršenja prava iz porodiljskog odsustva	32%	68%
Poslodavac/ka garantuje zaposlenoj istu platu po povratku s porodiljskog odsustva	96%	4%
Poslodavac/ka garantuje zaposlenoj prava iz radnog odnosa (pravo na odmor, penzijsko osiguranje, mogućnost napredovanja) po povratku s porodiljskog odsustva	79%	21%
Zaposlena ima iste uslove rada po povratku s porodiljskog odsustva	82%	18%

Preferencije muškaraca u pogledu dužine odsustva oca zbog rođenja deteta⁹³

Preferencije	Broj muškaraca
Voleo bih da imam nepuno radno vreme	1
Više od 12 meseci	5
Više nego 9–12 meseci (koliko je sada za žene, uz 3 meseca neplaćeno)	18
Više nego 6–9 meseci (koliko je sada za žene, uz mesečnu nadoknadu u visini pola prosečne plate)	17
Više nego 3–6 meseci (koliko je za žene sada, uz naknadu u visini 70% mesečne zarade)	49
Više nego 1–3 meseca	77
4 dana–mesec dana	126
1–3 dana (koliko je sada)	34
0 dana	14

Broj dana dobijenih na ime odsustva zbog rođenja deteta⁹⁴

Broj dana	Postotak anketiranih zaposlenih muškaraca
Više od tri dana	19%
Tri dana	38%
Dva dana	15%
Jedan dan	9%
Nije mogao da uzme nijedan dan	19%

Slaganje žena sa sledećim izjavama⁹⁵

Bila sam diskriminisana na poslu	11%
Moj/a šef/ica uzima u obzir pol pri dodeljivanju zadataka	34%
To što sam žena utiče na moj posao	18%
Kolege/nice se odnose drugačije prema meni zato što sam žena	20%

Konkurentnost, trgovina i industrija

Preduzeća koja su dobila grantove KIESA 2015. godine, prema polu⁹⁶

Tip preduzeća	Broj preduzeća	Broj i % preduzeća u vlasništvu žena/muškaraca		Ukupan broj i % svih projekata koje je finansirala KIESA za žene/muškarce		Ukupan iznos i % projekata koje su finansirala preduzeća		Ukupni budžet projekta	
		Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M
Mala i srednja	15	1	14	€130.892 (75%)	€2.334.376 (56%)	€43.731 (25%)	€1.823.240 (40%)	€174.622	€4.157.616

%	100%	7%	93%	5%	95%	23%	98%	4%	96%
Mikro preduzeća	21	5	16	€105.142 (77%)	€363.590 (36%)	€33.457 (24%)	€162.061 (31%)	€138.599	€525.651
%	100%	24%	76%	22%	78%	17%	83%	21%	79%
Ukupno	36	6	30	€236.033 (8%)	€2.697.966 (92%)	€77.187 (6%)	€1.985.301 (28%)	€313.220	€4.683.267
%	100%	17%	83%	8%	92%	4%	96%	6%	94%

Osoblje u bankama, prema polu, 2017.⁹⁷

Banka	Svi zaposleni		Rukovodeća/menadžerska mesta	
	% žena	% muškaraca	% žena	% muškaraca
TEB	51%	49%	N/A	N/A
Raiffeisen Bank	54%	46%	32%	67%
ProCredit Bank	48%	52%	40%	60%
Centralna banka Kosova	51%	49%	43%	57%

Broj novoregistrovanih preduzeća, 2014-2016.⁹⁸

Vrsta preduzeća	Broj i % registrovanih preduzeća	Broj i % preduzeća u vlasništvu muškaraca	Broj i % preduzeća u vlasništvu žena	Broj i % preduzeća neidentifikovanog vlasništva
Ukupno	24.613 (100%)	20.204 (82%)	4.391 (18%)	18 (0,1%)
Individualno preduzeće	17.781 (72%)	14.235 (80%)	3.545 (20%)	1 (0,0%)
Društvo sa ograničenom odgovornošću	6.428 (26%)	5.606 (87%)	806 (13%)	16 (0,2%)
Ortačko društvo	190 (0,8%)	162 (85%)	28 (15%)	0 (0,0)
Poljoprivredna zadruga	14 (0,1%)	8 (57%)	6 (43%)	0 (0,0%)
Deoničarsko društvo	58 (0,2%)	53 (91%)	4 (7%)	1 (1,7%)
Inostrana kompanija	137 (0,6%)	135 (99%)	2 (1%)	0 (0,0%)
Javno preduzeće	1 (0,0%)	1 (100%)	0 (0%)	0 (0%)
Društveno preduzeće	3 (0,0%)	3 (100%)	0 (0%)	0 (0%)
Komanditno društvo	1 (0,0%)	1 (100%)	0 (0%)	0 (0%)

Informaciono-komunikacione tehnologije (ICT)

Zaposleni/e u svim ICT kompanijama na Kosovu, prema polu, 2013.⁹⁹

Muškarci	Žene
78%	22%

Izazovi s kojima se suočavaju žene u ICT sektoru¹⁰⁰

Izazov	Postotak
Nedostatak podrške države (naročito kad je reč o porodijskom odsustvu)	86%
Mali broj koleginica s kojima bi mogle da razgovaraju o poslu	58%
Niže plate u odnosu na muške kolege	66%
Poteškoće pri nalaženju posla jer se ICT smatra muškom profesijom	69%
Predrasude o stručnosti žena	71%
Nedostatak podrške društva	74%
Nedostatak podrške porodice	75%
Nedostatak fleksibilnosti nakon što postane majka	76%
Nedostatak podrške poslodavca/ke	78%
ICT se smatra profesijom koja zahteva dodatno stručno usavršavanje	81%

Poljoprivreda

Dozvole za subjekte koji se bave delatnostima u oblasti šumarstva i šumskog zemljišta, prema polu¹⁰¹

Godina	Vrsta delatnosti	Ukupan broj dozvola	Broj i % žena	Broj i % muškaraca
2014.	Korišćenje	22	4 (18%)	18 (82%)
	Obrada	1	1 (100%)	0 (0%)
	Sakupljanje	5	0 (0%)	5 (100%)
	Pošumljavanje	4	1 (25%)	3 (75%)
	Održavanje puteva	1	0 (0%)	1 (100%)
Ukupno u 2014.		33	6 (18%)	27 (82%)
2015.	Korišćenje	27	3 (11%)	24 (89%)
	Obrada	1	0 (0%)	1 (100%)
	Sakupljanje	10	4 (40%)	6 (60%)
	Pošumljavanje	2	0 (0%)	2 (100%)
	Održavanje puteva	1	0 (0%)	1 (100%)
Ukupno u 2015.		41	7 (17%)	34 (83%)
2016.	Korišćenje	13	1 (8%)	12 (92%)
	Sakupljanje	10	2 (20%)	8 (80%)
	Pošumljavanje	1	0 (0%)	1 (100%)
	Izrada upravljačkih planova	1	0 (0%)	1 (100%)
Ukupno u 2016.		25	3 (12%)	22 (88%)
2017. (mart)	Sakupljanje	7	1 (14%)	6 (86%)
	Obrada	1	0 (0%)	1 (100%)
	Pošumljavanje	1	1 (100%)	0 (0%)
	Korišćenje	8	3 (38%)	5 (63%)
	Pilane	4	0 (0%)	4 (100%)
Ukupno u 2017. (od marta)		21	5 (24%)	16 (76%)
Ukupno		120	21 (18%)	99 (83%)

Poljoprivredne NVO korisnice grantova MPŠRR, prema opštini i polu, 2015-2016.

2015.	Ukupan broj korisnika	Ukupan broj žena	Ukupan broj muškaraca	Ukupan iznos dodeljen ženama	Ukupan iznos dodeljen muškarcima	Ukupno
Priština	19	7 (37%)	12 (63%)	€19.600 (41%)	€28.100 (59%)	€47.700
Dečani	2	1 (50%)	1 (50%)	€1.300 (27%)	€3.500 (73%)	€4.800
Gnjilane	3	0 (0%)	3 (100%)	€0 (0%)	€5.700 (100%)	€5.700
Đakovica	2	0 (0%)	2 (100%)	€0 (0%)	€4.500 (100%)	€4.500
Kosovska Kamenica	2	1 (50%)	1 (50%)	€3.000 (46%)	€3.500 (54%)	€6.500
Gračanica	2	1 (50%)	1 (50%)	€3.500 (64%)	€2.000 (36%)	€5.500
Orahovac	10	0 (0%)	10 (100%)	€0 (0%)	€28.000 (100%)	€28.000
Lipljan	2	1 (50%)	1 (50%)	€1.200 (38%)	€2.000 (63%)	€3.200
Kosovska Mitrovica	3	1 (33%)	2 (67%)	€3.500 (32%)	€7.500 (68%)	€11.000
Podujevo	2	1 (50%)	1 (50%)	€1.100 (24%)	€3.500 (76%)	€4.600
Srbica	6	2 (33%)	4 (67%)	€4.200 (32%)	€9.000 (68%)	€13.200
Vučitrn	3	1 (33%)	2 (67%)	€3.500 (35%)	€6.600 (65%)	10.100
Zvečan	1	1 (100%)	0 (0%)	€1.300 (100%)	€0 (0%)	€1.300
Uroševac	2	2 (100%)	0 (0%)	€2.300 (100%)	€0 (0%)	€2.300
Mališevo	2	2 (100%)	0 (0%)	€4.500 (100%)	€0 (0%)	€4.500
Prizren	1	1 (100%)	0 (0%)	€2.000 (100%)	€0 (0%)	€2.000
Dragaš	2	2 (100%)	0 (0%)	€4.700 (100%)	€0 (0%)	€4.700
Glogovac	1	1 (100%)	0 (0%)	€1.200 (100%)	€0 (0%)	€1.200
Ukupno u 2015.	65	25 (38%)	40 (62%)	€56.900 (35%)	€103.900 (65%)	€160.800
2016.	Ukupan broj korisnika	Ukupan broj žena	Ukupan broj muškaraca	Ukupan iznos dodeljen ženama	Ukupan iznos dodeljen muškarcima	Ukupno
Priština	11	3 (27%)	8 (73%)	€4.900 (20%)	€19.900 (80%)	€24.800

Dečani	3	1 (33%)	2 (67%)	€2.000 (47%)	€2.300 (53%)	€4.300
Kosovska Kamenica	3	0 (0%)	3 (100%)	€0 (0%)	€6.400 (100%)	€6.400
Gračanica	2	1 (50%)	1 (50%)	€2.500 (42%)	€3.500 (58%)	€6.000
Orahovac	2	0 (0%)	2 (100%)	€0 (0%)	€4.500 (100%)	€4.500
Lipljan	3	2 (67%)	1 (33%)	€4.000 (67%)	€2.000 (33%)	€6.000
Kosovska Mitrovica	9	5 (56%)	4 (44%)	€11.500 (58%)	€8.500 (43%)	€20.000
Podujevo	2	1 (50%)	1 (50%)	€2.000 (57%)	€1.500 (43%)	€3.500
Srbica	3	1 (33%)	2 (67%)	€2.000 (29%)	€5.000 (71%)	€7.000
Vučitrn	3	1 (33%)	2 (67%)	€2.000 (27%)	€5.500 (73%)	€7.500
Uroševac	1	1 (100%)	0 (0%)	€1.000 (100%)	€0 (0%)	€1.000
Mališevo	1	1 (100%)	0 (0%)	€1.000 (100%)	€0 (0%)	€1.000
Dragaš	1	1 (100%)	0 (0%)	€1.500 (100%)	€0 (0%)	€1.500
Glogovac	2	0 (0%)	2 (100%)	€0 (0%)	€4.500 (100%)	€4.500
Vitina	3	3 (100%)	0 (0%)	€4.400 (100%)	€0 (0%)	€4.400
Klina	3	1 (33%)	2 (67%)	€1.500 (22%)	€5.300 (78%)	€6.800
Peć	3	3 (100%)	0 (0%)	€8.000 (100%)	€0 (0%)	€8.000
Kosovo Polje	1	1 (100%)	0 (0%)	€1.400 (100%)	€0 (0%)	€1.400
Junik	1	1 (100%)	0 (0%)	€1.000 (100%)	€0 (0%)	€1.000
Kačanik	1	1 (100%)	0 (0%)	€1.400 (100%)	€0 (0%)	€1.400
Ukupno u 2016.	58	28 (48%)	30 (52%)	€52.100 (43%)	€68.900 (57%)	€121.000

Korisnici/e subvencija MPŠRR – direktne uplate, prema polu¹⁰²

Godina	Ukupan broj korisnika	Broj i % žena	Broj i % muškaraca	Ukupan iznos dodeljen ženama	Ukupan iznos dodeljen muškarcima	Ukupan budžet za subvencije
2015.	37.134	823 (2%)	36.311 (98%)	€623.456 (3%)	€20.631.020 (97%)	€21.254.476
2016.	42.971	952 (2%)	42.019 (98%)	€775.556 (3%)	€24.961.436 (97%)	€25.736.991

Poljoprivrednici/e registrovani u Katastru vinograda, prema polu, 2015-2017.¹⁰³

	Broj	Postotak (%)
Žene koje koriste ili su koristile vinograde	52	1%
Muškarci koji koriste ili su koristili vinograde	5.930	99%
Poljoprivrednici/e koji koriste ili su koristili vinograde	5.982	100%
Žene koje koriste vinograde, od aprila 2017.	42	1%
Muškarci koji koriste vinograde, od aprila 2017.	4.654	99%
Ukupan broj korisnika/ca vinograda, od aprila 2017.	4.696	
Žene koje su koristile vinograde u periodu 2015-2016.	10	1%
Muškarci koji su koristili vinograde u periodu 2015-2016.	1.276	99%
Poljoprivrednici/e koji su koristili vinograde u periodu 2015-2016.	1.286	

Aktivni licencirani poljoprivrednici/e i subjekti, prema polu ¹⁰⁴			
Licence	Broj i % žena	Broj i % muškaraca	Ukupan broj licenci
Uvoz semena	3 (5%)	63 (95%)	66
Trgovina semenom	13 (4%)	293 (96%)	306
Proizvodnja semena	0 (0%)	3 (100%)	3
Obrada semena	0 (0%)	3 (100%)	3
Pakovanje semena	0 (0%)	2 (100%)	2
Subjekti s privremenom dozvolom za DDD	4 (6%)	61 (94%)	65
Odgovorna lica u poljoprivrednim apotekama	12 (8%)	144 (92%)	156
Subjekti s licencom za uvoz pesticida	0 (0%)	17 (100%)	17
Subjekti s licencom za uvoz đubriva	0 (0%)	49 (100%)	49
Proizvodnja povrća	1 (7%)	14 (93%)	15
Uvoz povrća	0 (0%)	6 (100%)	6
Trgovina povrćem	1 (4%)	22 (96%)	23
Proizvodnja ukrasnog bilja	4 (13%)	28 (88%)	32
Uvoz ukrasnog bilja	2 (3%)	76 (97%)	78
Trgovina ukrasnim biljem	5 (8%)	61 (92%)	66
Uvoz sadnica vinove loze	0 (0%)	5 (100%)	5
Proizvodnja sadnica povrća	2 (8%)	22 (92%)	24
Uvoz sadnica povrća	1 (2%)	42 (98%)	43
Trgovina sadnicama povrća	2 (8%)	23 (92%)	25
Izvoz sadnica povrća	0 (0%)	1 (100%)	1
Trgovina sadnicama vinove loze	1 (33%)	2 (67%)	3
Izvoz ukrasnog bilja	0 (0%)	5 (100%)	5
Proizvodnja sadnica voća	0 (0%)	8 (100%)	8
Uvoz sadnica voća	1 (5%)	20 (95%)	21
Trgovina sadnicama voća	1 (6%)	16 (94%)	17
Ukupno	53 (5%)	986 (95%)	1.039

Saobraćaj

Zaposleni/e u železničkoj kompaniji „Infrakos“, prema polu ¹⁰⁵					
Zaposleni/e	Broj	Postotak	Prosečna starost	Direktorska mesta	Menadžerska mesta
Žene	19	6%	39	0	2
Muškarci	306	94%	50	9	8
Ukupno	325	100%	44,5	9	10

Zaposleni u „Infrakosu“, prema polu, stručnoj spremi, nacionalnosti, starosti i bračnom stanju						
		Žene	% žena	Muškarci	% muškaraca	Ukupno
Stručna sprema	Ukupno	19		306		325
	Visoko obrazovanje - Masters	6	32%	16	5%	22
	Visoko obrazovanje	13	68%	48	16%	61
	Više obrazovanje	0	0%	6	2%	6
	Srednje obrazovanje	5	26%	205	67%	210
	Osnovno obrazovanje	0	0%	2	1%	2
	Kvalifikovani radnik/ca	1	5%	45	15%	46
	Polukvalifikovani radnik/ca	0	0%	0	0%	0
Diploma, sertifikat	1	5%	45	15%	46	
Nacionalnost	Albanska	18	95%	301	98%	319
	Srpska	1	5%	5	2%	6
	Bošnjačka	0	0%	0	0%	0
	Turska		0%		0%	
	Romska	0	0%	1	0%	1

		Žene	% žena	Muškarci	% muškaraca	Ukupno
Starost	30 godina ili manje	5	26%	20	7%	25
	31-40	4	21%	35	11%	39
	41-50	7	37%	71	23%	78
	51-60	3	16%	139	45%	142
	Više od 60	0	0%	40	13%	40
Bračno stanje	Neudata/neoženjen	1	5%	14	5%	15
	Udata/oženjen	18	95%	296	97%	314

Zdravstvo

Zaposleni/e u zdravstvenim ustanovama, prema polu, 2016.¹⁰⁶

Ustanova	Žene	Muškarci	Ukupno	% žena	% muškaraca
Univerzitetska bolnička i klinička služba Kosova	4.363	2.348	6.711	65%	35%
Centri porodične medicine na Kosovu	2.940	2.480	5.420	54%	46%
Zatvorska zdravstvena služba	31	80	111	28%	72%
Program javnog zdravstva	166	220	386	43%	57%
Nacionalni centar za transfuziju krvi	38	22	60	63%	37%
Lekarsko osoblje na specijalizaciji	333	211	544	61%	39%
Centralna podrška za programe zdravstvene zaštite	211	234	445	47%	53%
Komora zdravstvenih radnika	137	165	302	45%	55%
Regulisanje farmaceutskog tržišta	32	22	54	59%	41%
Ukupno	8.251	5.782	14.033	59%	41%

Doživljaj vlastitog zdravstvenog stanja ispitanika/ca, prema polu 2016.¹⁰⁷

Zdravstveno stanje	Žene	Muškarci
Odlično	28%	38%
Dobro	50%	45%
Prosečno	13%	11%
Loše	7%	4%
Vrlo loše	1%	1%

Prosečne vrednosti Indeksa korišćenja zdravstvenih usluga, prema polu i nacionalnosti, pri čemu niže vrednosti označavaju češće korišćenje usluga, 2016.¹⁰⁸

Nacionalnost	Žene	Muškarci	Ukupno
Albanska	74,4	80,3	77,4
Srpska	66,0	69,9	68,0
Romska, aškalijska i egipćanska	73,5	72,9	73,2
Bošnjačka	75,7	79,4	77,6
Goranska	72,4	62,0	67,2
Turska	67,3	78,3	72,8

Korišćenje specifičnih zdravstvenih usluga u poslednjih pet godina, prema polu, 2016.¹⁰⁹

Zdravstvene usluge	% žena	% muškaraca
Opšti lekarski pregled (redovne kontrole)	57,5%	58,2%
Skrining karcinoma dojke	8,3%	--
Skrining karcinoma debelog creva	2,4%	2,3%
Skrining karcinoma grlića materice	7,4%	--
Iznenadna bolest	16,7%	7,9%
Laboratorijske analize	57,7%	69,0%
Hronična bolest	16,4%	11,7%

Urološki pregled	--	15,3%
Ginekološki pregled	55,0%	--
Stomatološke usluge	74,2%	65,3%

Način prekida trudnoće, 2016.

Način prekida	Postotak ¹⁰
Na privatnoj klinici	21%
Fizički samoizazvan pobačaj/ Spontani pobačaj	27%
Upotrebom pilule	4%

Prosečan iznos potrošen na zdravstvene usluge u prethodnih 12 meseci po osobi, 2016.¹¹

Zdravstvene usluge	Žene	Muškarci
Opšte zdravlje	€151	€123
Analize krvi i/ili rendgensko snimanje	€48	€42
Farmaceutski proizvodi	€110	€138
Ukupno	€309	€303

Razlozi davanja prednosti privatnim ili državnim zdravstvenim ustanovama, 2016.¹²

Razlog	% onih koji daju prednost državnim	% onih koji daju prednost privatnim
Jeftinije je	69,6%	0,7%
Kvalitetnija nega	12,6%	79,0%
Bliže mi je	7,7%	0,8%
Poznajem nekoga tamo	3,1%	2,9%
Nudi poseban vid nege koji je meni potreban	4,1%	13,0%
Drugo	2,9%	4,1%

Korišćenje lekova prema polu, 2016.¹³

	Žene	Muškarci
Sklonost nabavljanju lekova bez recepta	61,8%	65,5%
Redovno uzimanje lekova bez recepta (više puta godišnje)	16,6%	11,9%

Izvori informacija o kontracepciji, prema polu, 2016.¹⁴

Izvor	% žena	% muškaraca
Internet	10%	33%
Državna bolnica/porodilište	24%	10%
Prijatelj/ica ili rođak/a	9%	13%
Privatni lekar/ka	17%	6%
Partner/ka	22%	3%
Privatna apoteka	3%	10%
Mediji	4%	8%
NVO	0%	10%
Državni dom zdravlja	8%	4%
Privatna bolnica/klinika	2%	3%

Kontraceptivi koje koriste oni koji upotrebljavaju kontracepciju, prema polu¹⁵

Kontraceptivno sredstvo	% žena	% muškaraca
Kondom	32,2%	82,5%
Prekinuti snošaj	16,1%	9,5%
Pilula	16,1%	1,6%
Ženski kondom	11,8%	0,1%
Praćenje plodnih dana	3,7%	1,8%
Spirala	5,2%	0,1%
Sterilizacija muškarca	0%	2,3%

Sterilizacija žene	1,6%	1,6%
Dijafragma	3,8%	0,3%
Pena/gel	3,2%	0%
Implanti	1,6%	0%
Injekcije (hormonske)	1,6%	0%
Drugo	1,6%	0%

Mediji

Žene su, osim na RTV 21, ¹¹⁶ nedovoljno zastupljene na rukovodećim mestima kako u pisanim tako i u vizuelnim medijima na Kosovu. Naročito su nedovoljno zastupljene u tehničkim zanimanjima.¹¹⁷ Kao faktori zbog kojih žene ne teže rukovodećim položajima i tehničkim poslovima, koji zahtevaju prekovremeni rad i rad vikendom, navode se zakonske odredbe u vezi s porodijskim odsustvom, tradicionalne rodne uloge i neplaćeni ženski rad kod kuće. Žene se, takođe, suočavaju s profesionalnom segregacijom kada je reč o tehničkim poslovima – zanimanja kao što su snimatelj i tehničar rasvete i dalje se smatraju „prikladnijim“ za muškarce“. Pojedini mediji su izjavili da su koristili afirmativne mere u prošlosti, dok drugi nisu.¹¹⁸ Među predstavnicima/ama medija i dalje je zastupljeno pogrešno svhtanje afirmativnih mera.¹¹⁹ Nije prijavljen nijedan slučaj seksualnog uznemiravanja, a pojedini ispitanici/e nisu bili sigurni koja je procedura za prijavljivanje takvih slučajeva.¹²⁰

Kultura i sport

Iako nema odeljaka o kulturi i sportu, jer ih KEU nije uvrstila među sektore koji treba da budu predmet ove analize, u nastavku ćemo izneti relevantne podatke.

Profesionalno osoblje u pozorištima, prema polu, 2015.¹²¹

Pozorište	Ukupno	Muškarci	Žene	% muškaraca	% žena
Narodno pozorište	68	39	29	57%	43%
Pozorište Dodona	17	15	2	88%	11%
Pozorište Oda	38	12	26	68%	32%
Domovi kulture	80	66	14	83%	18%

Profesionalno osoblje u bioskopima, prema polu, 2015.¹²²

	Ukupno	Muškarci	Žene	% muškaraca	% žena
Priština	14	7	7	50%	50%
Prizren	13	8	5	62%	38%
Ukupno	27	15	12	56%	44%

Bibliotekarsko i drugo administrativno osoblje u bibliotekama, prema polu, 2015.¹²³

Osoblje	Ukupno	Muškarci	Žene	% muškaraca	% žena
Bibliotekarsko osoblje	196	89	107	45%	55%
Ostalo administrativno osoblje	81	47	34	58%	42%
Ukupno	277	136	141	49%	51%

Muzejsko osoblje, prema zanimanju i polu, 2015.¹²⁴

Zanimanje	Ukupno	Muškarci	Žene	% muškaraca	% žena
Arheolog/škinja	5		0	100%	0%
Etnograf/kinja	18	7	11	39%	61%
Istoričar/ka	11	11	0	100%	0
Ukupno	93 ¹²⁵	57	36	61%	39%

Umetničko i administrativno osoblje Filharmonijskog orkestra i hora¹²⁶

	Umetničko osoblje			Administrativno osoblje		
	Ukupno	Žene	Muškarci	Ukupno	Žene	Muškarci

Orkestar	34	12(35%)	22(65%)	5	3(60%)	2(40%)
Hor	42	25(60%)	17(40%)	0	0	0
Ukupno	83	37(45%)	39(47%)	5	3(60%)	2(40%)

Godine 2013. na Kosovu je postojalo 300 sportskih klubova, a 16% činili su fudbalski klubovi. Ukupno se 16.937 osoba profesionalno bavilo sportom, od čega su 24% bili fudbaleri/ke. Nadalje, 51.840 osoba učestvovala je u sportskim događajima, od čega su 14,8% bile fudbalske utakmice.¹²⁷ Ne postoje rodno razvrstani podaci o gledaocima. Žene čine 25% članstva zvaničnih sportskih klubova. Jedini sport gde su muškarci nedovoljno zastupljeni je aeronautika. Žene su nedovoljno zastupljene među licenciranim i nelicenciranim trenerima svuda osim u aeronautici, gde čine 100% trenerskog osoblja.

Sport	Članstvo zvaničnih sportskih klubova, prema sportu i polu ¹²⁸					Licencirani/nelicencirani treneri, prema sportu i polu					
	Ukupno	Muškarci	Žene	% muškaraca	% žena	Licencirani treneri			Nelicencirani treneri		
						Ukupno	Muškarci	Žene	Ukupno	Muškarci	Žene
Aeronautika	99	34	65	34%	66%	6	2	4	10	0	10
Atletika	685	361	324	53%	47%	15	11	4	22	17	5
Automobilizam	50	49	1	98%	2%	5	5	0	3	3	0
Košarka	1372	1129	243	82%	18%	48	45	3	11	10	1
Planinarenje	0	0	0			0	0	0	0	0	0
Bodibilding	321	260	61	81%	19%	12	12	0	0	0	0
Boks	384	301	83	78%	22%	32	32	0	9	9	0
Biciklizam	118	86	32	73%	27%	13	12	1	6	6	0
Fudbal	4019	3844	175	96%	4%	56	50	6	69	63	6
Rukomet	1629	1082	547	66%	34%	56	42	14	9	9	0
Karate	390	253	137	65%	35%	13	8	5	33	26	7
Kik-boks	0	0	0			0	0	0	0	0	0
Rvanje	444	298	146	67%	33%	8	8	0	12	12	0
Plivanje	312	209	103	67%	33%	10	9	1	16	12	4
Ribolov	452	430	22	95%	5%	6	6	0	0	0	0
Stoni tenis	145	104	41	72%	28%	12	9	3	4	4	0
Dizanje tegova	55	54	1	98%	2%	6	6	0	0	0	0
Šah	89	89	0	100%	0%	0	0	0	4	4	0
Streljaštvo	393	332	61	84%	16%	25	20	5	52	39	13
Streličarstvo	805	529	276	66%	34%	3	3	0	11	8	3
Skijanje	267	174	93	65%	35%	86	70	16	24	15	9
Tekvondo	147	107	40	73%	27%	26	21	5	1	1	0
Tenis	1270	710	560	56%	44%	9	8	1	9	9	0

Odbojka	626	345	281	55%	45 %	18	10	8	20	17	3
Džudo	1181	698	483	59%	41 %	16		5	13	13	0
Ukupno	15.253	11.478	3.775	75%	25 %	481	398	81	338	277	61

Aneks 7. Mapiranje podataka koji nedostaju

U skladu sa Projektnim zadatkom, ovaj Aneks obuhvata „mapiranje znanja / podataka koji nedostaju“. Utvrđuje koje bi oblasti trebalo dodatno istražiti, po sektorima, uz sažetak preporuka datih u prethodnim delovima. Podrška pitanjima koja se tiču roda (6.1.1) i poboljšanje kvaliteta i dostupnosti „polno razvrstanih / rodno određenih statističkih podataka“ (6.1.2) kroz uključivanje u programe se posmatraju kao budući deo Institucionalne kulturne promene u Spoljnim odnosima EU u GAP-u II. Stoga ovaj Aneks može da olakša EU i državama članicama napore da pokažu progres u primeni GAP-a II tako što će utvrditi oblasti u kojima su potrebna dodatna istraživanja i statistike.

Demokratija i upravljanje

- Zvanični rodno razvrstani podaci o izlaznosti birača trenutno nisu dostupni.
- Teško je doći do preciznih zvaničnih podataka o osobama uključenim u politiku, uključujući i pozicije odlučivanja, razvrstanih po rodu i etničkoj pripadnosti, na opštinskim i centralnom nivou. Ovo obuhvata i podatke o izabranim zvaničnicima/ama, javnim službenicima/ama, političkim partijama i „posrednicima/ama, pregovaračima/icama i tehničkim ekspertima/kinjama u zvaničnim mirovnih pregovorima“ (GAP 17.4, COR 16.8).

Vladavina prava

- Odsustvo međuinstitucionalnog vođenja slučajeva i sistema praćenja otežava praćenje kako policija, tužilaštva i sudovi tretiraju različite tipove slučajeva u koje su uključene žene i muškarci, i pojedinačno i uopšte. Na primer, teško je pratiti bilo kakve rodno zasnovane razlike u pogledu: vremena potrebnog pravosudnom sistemu da reši slučajeve, slučajeve od kojih se odustaje i obrascima izricanja presuda. Dakle, ne može se pratiti procenat „slučajeva rodnog i polno zasnovanog nasilja nad ženama i decom koji budu istraženi i za koje se izreknu presude“ (GAP 7.3, COR 5.39).
- U vezi sa imovinskim pravima nije poznato da li je bilo ikakvih istraživanja o tome kako sudije/nice primenjuju odredbe Zakona o porodici koje predviđaju potrebu da se proceni doprinos oba partnera domaćinstvu (novčani i nenovčani) pri deobi zajedničke imovine. Takođe, Kosovo ne poseduje podatke o procentu „žena, muškaraca, pripadnika/ca starosedelačkih naroda i lokalnih zajednica koji smatraju da su im prava priznata i zaštićena“ (GAP 15.2, COR 1.5); možda bi se mogli prikupljati u okviru sledećeg nacionalnog popisa u sklopu Programa imovinskih prava.
- Nedovoljna su istraživanja odgovarajućeg kvaliteta o veri i rodu na Kosovu, uključujući: ukrštanja rodno zasnovane i verske diskriminacije; uticaj učenja raznih verskih vođa na rodne uloge, odnose i rodno zasnovano nasilje; rodne dimenzije regrutovanja žena i muškaraca za pridruživanje nasilnim ekstremističkim pokretima; strategije za reintegraciju žena i muškaraca koje/i su učestvovala/e u nasilnom ekstremizmu, na osnovu odgovarajuće rodne analize; i najbolje prakse saradnje sa verskim vođama na uklanjanju tradicionalnih rodnih uloga i odnosa moći koji doprinose neravnopravnosti i nasilju.
- Nedostupni su podaci o procentu „žena starih 20-24 godine koje su stupile u bračnu ili vanbračnu zajednicu pre 15. godine“ (COR 5.40, GAP 7.1). Dok je inicijalno istraživanje ispitalo ovaj fenomen, neka temeljnija studija bi mogla detaljnije da istraži trenutno stanje i razloge ranog sklapanja brakova.
- Mada je to prilično neuobičajeno za Kosovo, postoje nepotvrđene glasine o nekoliko slučajeva genitalnog sakaćenja žena. To je potencijalno moguće, posebno ako Kosovo ubuduće bude prihvatilo izbeglice iz drugih zemalja. Kao deo drugih istraživanja, mogli bi se prikupljati podaci o procentu „devojčica i žena starosti 15-49 godina koje su doživele genitalno sakaćenje i obrezivanje“ (GAP 7.4, COR 5.41).

Ljudski kapital: Obrazovanje i zapošljavanje

- Potrebni su lako dostupni, rodno i etnički razvrstani podaci o upisu i završavanju školovanja u obrazovnim ustanovama na svim nivoima (GAP 13.1, 13.2, 13.5 i COR 4.33, 4.35).

- Redovno istraživanje radne snage bi trebalo da obuhvati podatke o razlici u platama i neformalnoj ekonomiji, razvrstene po polu, etničkoj pripadnosti i sektoru (GAP 15.3, COR 5.1). Detaljno istraživanje, orijentisano ka određenoj politici, o neformalnoj ekonomiji i rodnom disparitetu u platama moglo bi da ponudi konkretna rešenja i akcije koje bi trebalo preduzeti. Ovo uključuje bolje razumevanje angažmana žena i muškaraca u neformalnoj ekonomiji u sektoru poljoprivrede. Uбудuće bi ASK mogla da uvede redovnu studiju o korišćenju vremena. Bilo je nemoguće naći podatke za relevantan indikator: „neformalno zaposlenje kao procenat ukupne zaposlenosti van poljoprivrede, po polu“ (GAP 14.6).
- Podržati CSO u boljem prikupljanju i čuvanju informacija o razlozima zašto žene i muškarci napuštaju stručno osposobljavanje, radi utvrđivanja rešenja za taj problem.
- Podatke o „zaposlenima u istraživanju i razvoju (na milion stanovnika)“ po polu bilo je nemoguće pronaći (GAP 13.6, COR 9.63), ako možda postoje.

Konkurentnost i inovacije

- „Analiza uticaja međunarodne trgovine na rodnu ravnopravnost u vezi sa trgovinskim pregovorima“ (GAP 14).
- Institucionalizovati bolje prikupljanje i izveštavanje o rodno osetljivim podacima kao deo istraživanja ASK o Internet tehnologijama, uključujući podatke o „pretplatnicima na mobilne mreže na 100 stanovnika, po po gradskom/seoskom području“ (GAP 15.5, COR 9.59) i pristupu Internetu. Takvi podaci bi, zajedno sa podacima o etničkoj pripadnosti, geografskoj lokaciji i starosti, bili korisni za ovaj sektor, ali i kao informacije i podaci o mogućnostima u vezi sa drugim temama.
- Rodno razvrstane informacije o pristupu bankarskim kreditima su ograničene.

Poljoprivreda

- Podržati rodnu analizu poljoprivrede i neformalne ekonomije radi utvrđivanja praktičnih intervencija u cilju rešavanja problema neformalne ekonomije, uz porast udela prijavljenog rada i bolju zaštitu za žene i muškarce koje/i rade u neformalnoj ekonomiji (GAP 14).

Energetika

- Nema adekvatne rodne analize i pouzdanih rodno razvrstanih podataka, uključujući one u vezi sa upotrebom energije, korisnicima/ama, plaćanjem računa, žalbama i načinima na koje razni vidovi proizvodnje energije mogu da utiču na žene, muškarce i njihovo zdravlje. Podržati institucionalizaciju „državnih sistema praćenja i izveštavanja o rodno razvrstanim podacima i kvalitativnoj analizi situacije... u energetici... u zemlji“ (GAP 16).

Životna sredina

- Bilo je nemoguće pronaći podatke o procentu „stanovnika/ca koji koriste bezbedne sanitarne usluge, razvrstane po gradskom/seoskom stanovništvu“ (COR 6.46, GAP 16.4).
- Bilo je nemoguće pronaći i dovoljno detaljno istraživanje o „različitosti uticaja klimatskih promena na mušku i žensku populaciju svih starosnih dobi, radi osmišljavanja javne politike koja bi odgovarala realnim potrebama muškaraca i žena (GAP 20).
- U nekoliko oblasti u ovom sektoru potrebna je rodna analiza; već postoje planovi Side i MŽSPP za neke od njih.

Saobraćaj

- Podržati institucionalizaciju „državnih sistema praćenja radi izveštaja sa rodno razvrstanim podacima i kvalitativnom analizom situacije (saobraćajne) infrastrukture u zemlji“ (GAP 16).

Zdravstvo

- Institucionalizovati prikupljanje i obezbeđivanje rodno razvrstanih podataka o zanimanjima i platama u zdravstvenim ustanovama.
- Podržati MONT u redovnom praćenju i proveru procenta „mladih koji dobijaju sveobuhvatno seksualno obrazovanje“ (COR 5.5, GAP 11.5).
- Poboljšati raspoloživost podataka o drugim zdravstvenim indikatorima, uključujući: „postotak lica s ozbiljnim mentalnim poremećajima (psihozom, bipolarnim afektivnim poremećajem ili umerenom do ozbiljnom depresijom) koja koriste usluge“ (GAP 10.2, COR 3.28), procenat „korisnika/ca bolnica, zdravstvenih centara i klinika koje obezbeđuju osnovnu pijaću vodu, adekvatnu sanitarnu zaštitu i higijenu“ (GAP 10.3, COR 6.5), procenat „žena koje prođu skrining raka grlića materice“ (GAP 11.3, COR 3.17), udeo „stanovništva koji konzumira manje od minimalnog unosa hrane“ (GAP 12.2, COR 2.8) i procenat žena reproduktivne dobi sa anemijom“ (GAP 12.3, COR 2.9).

Aneks 8. Tematski prioriteti GAP-a II – referentni podaci za Kosovo

Cilj ovog Aneksa je da pruži referentne podatke u vezi sa svakim indikatorom GAP-a II EU, ukoliko ih ima. Tematski prioriteti, opšti i posebni ciljevi i indikatori su doslovno citirani iz GAP-a II EU. Treća kolona tabele daje referentne podatke za Kosovo, tamo gde se njima raspolaže.

B. Tematski prioritet: Fizički i psihički integritet

Opšti cilj: EU će nastaviti da merljivo doprinosi sprečavanju i reagovanju na sve vidove nasilja nad devojkama i ženama.

Cilj	Indikatori	Referentni podaci za Kosovo
7. Devojčice i žene slobodne od svih vidova nasilja nad njima (NŽD) i u javnoj i u privatnoj sferi.	7.1. % žena starosti 20-24 godine koje su stupile u bračnu ili vanbračnu zajednicu pre 15. godine (COR 5.40)	7.1. Nedostupni. Posredni indikator: broj godišnje registrovanih rano sklopljenih brakova: 63 u 2016. ¹²⁹
	7.2. Udeo devojaka i žena starosti 15-49 godina koje su doživele fizičko ili seksualno nasilje (od strane intimnog partnera) u poslednjih 12 meseci (COR 5.38)	7.2. Posredni indikator: 41% je pretrpelo neki vid nasilja u porodici u 2014. godini (14% fizičko nasilje, 8% seksualno nasilje) ¹³⁰
	7.3. % prijavljenih slučajeva rodno i polno zasnovanog nasilja nad ženama i decom koji su istraženi i s izrečenom presudom (COR 5.39)	7.3. Trenutno nedostupni zbog nedostatka konzistentnih među-institucijskih, rodno razvrstanih podataka.
	7.4. % devojčica i žena starosti 15-49 godina koje su doživele genitalno sakaćenje i obrezivanje (COR 5.41)	7.4. Nedostupni.
	7.5. Broj osoba koje imaju direktne koristi od reformskih programa u oblastima pravosuđa, vladavine prava i bezbednosnog sektora koje finansira EU (EURF)	7.5. Nedostupno, relevantno za specifične aktivnosti.
	7.6. Udeo polova i srazmera dečijeg mortaliteta po polu.	7.6. Srazmera polova: procenjuje se da ima 992 muškarca na 1000 žena ¹³¹ ; udeo polova na rođenju: 110 dečaka na 100 devojčica ¹³² ; dečiji mortalitet: ukupni 199 (58% dečaka, 42% devojčica) ¹³³
8. Eliminirana trgovina devojkama i ženama radi bilo kog vida eksploatacije.	8.1. Broj zemalja koje se pridržavaju preporuka Univerzalnog periodičnog pregleda i sporazuma UN-a (kao što su Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Komitet za prava deteta, Konvencija UN-a protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i Protokol iz Palerma) (varijanta COR-a 16.2)	8.1. Kosovu nedostaje međunarodni pravni kapacitet za zvaničnu ratifikaciju sporazuma UN i stoga ne ispunjava obavezu izveštavanja. Kosovo isto tako ne dobija preporuke Univerzalnog periodičnog pregleda.
	8.2. Broj osoba koje imaju direktne koristi od programa protiv trgovine ljudima koje finansira EU.	8.2. 0: Trenutno nema takvih programa, pošto ih podržavaju kosovske institucije i drugi donatori.

Cilj	Indikatori	Referentni podaci za Kosovo
9. Zaštita za sve žene i muškarce svih dobi od polno i rodno zasnovanog nasilja u kriznim situacijama kroz operacije koje podržava EU.	9.1. Broj partnerskih država EU koje izveštavaju o padu incidence korišćenja seksualnog nasilja kao ratnog oruđa.	9.1. Nije primenljivo na trenutni kontekst na Kosovu.
	9.2. Broj država koje se pridržavaju preporuka Univerzalnog periodičnog pregleda i sporazuma UN-a (COR 16.2).	9.2. Kosovu nedostaje međunarodni pravni kapacitet za zvaničnu ratifikaciju sporazuma UN-a i stoga ne ispunjava obavezu izveštavanja. Kosovo isto tako ne dobija preporuke Univerzalnog periodičnog pregleda.
	9.3. Broj nasilnih smrti na 100.000 stanovnika, rodno razvrstano. (EURF, Nivo 1).	9.3. Nije primenljivo na trenutni kontekst na Kosovu. Posredni indikator: 5,78 muškaraca, 1,40 žena, 7,18 ukupno (2016.). ¹³⁴
	9.4. Broj izbeglica (COR 16.89)	9.4. Nije primenljivo na trenutni kontekst na Kosovu.
	9.5. Gubici usled prirodnih katastrofa klimatskog i neklimatskog karaktera (u američkim dolarima i broju izgubljenih života) (COR 11.6 unakrsne reference).	9.5. Nije primenljivo na trenutni kontekst na Kosovu.
	9.6. Broj osoba koje direktno koriste programe koje podržava EU posebno namenjene podršci civilne izgradnje mira posle sukoba i/ili prevenciji sukoba (EURF).	9.6. Nije primenljivo na trenutni kontekst na Kosovu.
	9.7. Broj ciljanih humanitarnih akcija radi otklanjanja rodno zasnovanog nasilja finansirane od strane EU.	9.7. Nije primenljivo na trenutni kontekst na Kosovu.
	9.8. Procenat misija za očuvanje i izgradnju mira sa specifičnim zadacima poboljšanja sigurnosti i položaja devojčica i žena svih dobi.	9.8. Nije primenljivo.
	9.9. Broj humanitarnih programa koje finansira EU koji nose oznaku 2 kao rodno/starosni marker Evropske komisije za humanitarnu pomoć i civilnu zaštitu (ECHO) i/li marker Međuagencijskog stalnog komiteta (IASC).	9.9. Nije primenljivo na trenutni kontekst na Kosovu.
	9.10. Broj država-članica i partnerskih država EU koje su potpisnice globalne inicijative Poziv na akciju za zaštitu od rodno zasnovanog nasilja u vanrednim situacijama.	9.10. Nije primenljivo na trenutni kontekst na Kosovu.
10. Ravnopravan pristup devojčica i žena kvalitetnim preventivnim, kurativnim i rehabilitacionim uslugama u oblasti	10.1. Procenat ljudi u oblastima endemske malarije koji spavaju pod mrežama impregniranim insekticidima (COR 3.11).	10.1. Nije primenljivo na trenutni kontekst na Kosovu.
	10.2. Udeo osoba sa teškim mentalnim poremećajima (psihozom, bipolarnim afektivnim poremećajem ili umerenom	10.2. Nedostupno.

Cilj	Indikatori	Referentni podaci za Kosovo
fizičkog i mentalnog zdravlja.	do teškom depresijom) koji koriste usluge. (COR 3.28).	
	10.3. Procenat korisnika/ca bolnica, zdravstvenih centara i klinika koje obezbeđuju osnovnu pijaću vodu, adekvatnu sanitarnu zaštitu i higijenu (COR 6.5).	10.3. Nedostupno.
	10.4. Broj osoba sa uznapredovalom HIV infekcijom koje dobijaju antiretroviralne lekove uz podršku EU (EURF).	10.4. Nedostupno, pošto nema takve aktivnosti koju podržava EU.
	10.5. Broj jednogodišnjaka/inja imunizovanih uz podršku EU (EURF).	10.5. Nedostupno, pošto nema takve aktivnosti koju podržava EU.
11. Promovisano, zaštićeno i ispunjeno pravo svake osobe na potpunu kontrolu i slobodno i odgovorno odlučivanje o pitanjima u vezi sa sopstvenom seksualnošću i seksualnim i reproduktivnim zdravljem, bez diskriminacije, prinude i nasilja.	11.1. Smrtnost porodilja.	11.1. Procenjuje se na 3,7 na 100.000 (2011-2015). ¹³⁵
	11.2. Pokrivenost uslugama prenatalne zaštite (barem jedna i barem četiri posete) (COR 3.2).	11.2. Bar jedna poseta stručnog zdravstvenog osoblja 97,8%; bar četiri posete bilo kakvog pružaoca usluga 91,8% (2013-2014). ¹³⁶
	11.3. Procenat žena koje su radile skrining raka grlića materice (COR 3.17)	11.3. Procenjuje se da je 23% radilo skrining bar jednom u životu (2016). ¹³⁷
	11.4. Ispunjeni uslovi za planiranje porodice (COR 5.44).	11.4. Nisu ispunjeni, s obzirom na to da 64% seksualno aktivnih ljudi na Kosovu ne koristi kontracepciju. ¹³⁸
	11.5. Procenat mladih koji dobiju sveobuhvatno seksualno obrazovanje (COR 5.5)	11.5. 50% škola pruža sveobuhvatno obrazovanje o seksualnosti (2008-2011). ¹³⁹
	11.6. Broj porođaja uz prisustvo stručnog osoblja uz podršku EU (EURF).	11.6. Nedostupno, pošto nema takve aktivnosti koju podržava EU.
	11.7. Broj žena koje koriste bilo koji metod kontracepcije uz podršku EU (EURF).	11.7. Nedostupno, pošto nema takve aktivnosti koju podržava EU.
12. Zdrava ishrana za devojčice i žene tokom celog života.	12.1. Procenat dece sa niskom težinom na rođenju (COR 2.3).	12.1. Otprilike 5% dece (2014). ¹⁴⁰
	12.2. Udeo stanovništva koje ishranom unosi manje energije od propisanog minimuma (COR 2.8)	12.2. Nedostupno.
	12.3. Procenat žena reproduktivne dobi sa anemijom (COR 2.9)	12.3. Nedostupno.
	12.4. Procenat stanovništva s pravom na socijalnu zaštitu koji je pokriven i nacionalnim programima socijalne zaštite (COR 1.4)	12.4. Nedostupno, pošto određene grupe možda nemaju pristup, ali nije poznato da li o tome postoje podaci. Procenjuje se da 15% populacije prima pomoć kroz socijalne sisteme (2017). ¹⁴¹
	12.5. Broj žena svih doba, posebno reproduktivnog doba, i dece do 5 godina koji koriste programe koji se tiču ishrane	12.5. Nedostupno, pošto nema takve aktivnosti koju podržava EU.

Cilj	Indikatori	Referentni podaci za Kosovo
	koje podržava EU (EURF). 12.6. Broj osoba kojima je ishrana neizvesna i koji primaju pomoć zahvaljujući podršci EU (EURF).	12.6. Nedostupno, pošto nema takve aktivnosti koju podržava EU.

C. Tematski prioritet: Ekonomska, društvena i kulturna prava – ekonomsko i društveno osnaživanje

Opšti cilj: EU će nastaviti da merljivo doprinosi ekonomskom i društvenom osnaživanju devojčica i žena, njihovom aktivnom učešću u privredi i sprečavanju ekonomske eksploatacije.

Cilj	Indikatori	Referentni podaci za Kosovo
13. Ravnopravan pristup devojčica i žena svim nivoima kvalitetnog obrazovanja i stručnog osposobljavanja i obuke (SOO), bez diskriminacije.	13.1. Stopa završavanja osnovne škole za devojčice i dečake (COR 4.33).	13.1. Nedostupno. Među učenicima/ama upisanim u osnovne škole 52% su dečaci a 48% devojčice (2015/2016). ¹⁴²
	13.2. Stopa završavanja srednje škole za devojčice i dečake (COR 4.35).	13.2. Nedostupno. Među učenicima/ama upisanim u srednje škole 52% su dečaci a 48% devojčice (2015/2016). ¹⁴³
	13.3. Stope upisa u tercijarne obrazovne ustanove za žene i muškarce (COR 4.37).	13.3. Upisalo 22.344 žena (55%) i 18.039 muškaraca (45%), što je ukupno 40.383 (2016). ¹⁴⁴
	13.4. Stopa pismenosti žena i muškaraca starosti 15 – 24 godine (COR 4.5).	13.4. Noviji podaci razvrstani po polu i godištu su nedostupni. Po popisu iz 2011. godine 3,85% stanovništva starog 10 i više godina je bilo nepismeno. ¹⁴⁵ U 2009. je bilo nepismeno 9,9% žena i 4,7% muškaraca. ¹⁴⁶
	13.5. Procenat učenika/ca upisanih u osnovne i srednje škole koje obezbeđuju pijaću vodu i adekvatne sanitarne i higijenske uslove (COR 6.4).	13.5. Nedostupno.
	13.6. Zaposleni u istraživanju i razvoju (na milion stanovnika) (COR 9.63).	13.6. Nedostupno.
	13.7. Broj dece upisane u osnovne škole uz podršku EU (EURF).	13.7. Nedostupno, relevantno za specifične aktivnosti.
	13.8. Broj dece upisane u srednje škole uz podršku EU (EURF).	13.8. Nedostupno, relevantno za specifične aktivnosti.
	13.9. Broj nastavnika/ca obrazovanih uz podršku EU (EUR).	13.9. Nedostupno, relevantno za specifične aktivnosti.
	13.10. Odnos broja žena i muškaraca koje/i su prošle/i stručno obrazovanje i obuku / razvoj veština i druge aktivne programe tržišta rada uz podršku EU (EUR).	13.10. Nedostupno, relevantno za specifične aktivnosti.
14. Pristup žena svih dobi pristojnom zaposlenju.	14.1. Udeo žena u 40% najnižih prihoda u ukupnoj distribuciji prihoda u partnerskim državama EU (EURF, Nivo I).	14.1. Nedostupno.
	14.2. Prosečan broj sati ukupno provedenih u plaćenom i neplaćenom poslu (ukupno radno opterećenje) po polu (COR 5.42).	14.2. Za muškarce je to 6,2 sata, a za žene 8 sati (2017). ¹⁴⁷
	14.3. Udeo žena u grupi zaposlenih siromašnih građana: zaposlenih koji žive sa manje od 1,25\$ (paritet kupovne moći) dnevno (EURF, Nivo I).	14.3. Procenjuje se da 18% stanovništva živi u potpunom siromaštvu (1,82€ po odrasloj osobi na dan), a 5% u izuzetnom siromaštvu (1,30€ po odrasloj osobi na dan) (2015. g). ¹⁴⁸ 18% žena živi u siromaštvu, u poređenju sa 17% muškaraca. Od onih koji žive u potpunom siromaštvu, 52% ima neku vrstu posla. ¹⁴⁹ Rodno razvrstani podaci o zaposlenima nisu dostupni.
	14.4. Srazmera zaposlenih u okviru korpusa radne snage (15 – 64 godine), po polu i starosti (COR 8.5).	14.4. U populaciji starosti 15 – 64 godine: 13% žena, 47% muškaraca (30% ukupno) (2017. g). ¹⁵⁰ Po starosnoj dobi:

Cilj	Indikatori	Referentni podaci za Kosovo
		15-24: 5% žena, 17% muškaraca (11% ukupno) 25-35: 15% žena, 53% muškaraca (35% ukupno) 35-44: 17% žena, 66% muškaraca (41% ukupno) 45-54: 17% žena, 65% muškaraca (39% ukupno) 55-64: 12% žena, 52% muškaraca (33% ukupno)
	14.5. Broj država koje su ratifikovale i primenile temeljne radne standarde Međunarodne organizacije rada (MOR) i pridržavaju ih se u zakonima i u praksi (COR 8.57).	14.5. Nije primenljivo pošto Kosovu nedostaje međunarodni pravni kapacitet za zvaničnu ratifikaciju konvencija i preporuka MOR. Međutim, kosovski Zakon o radu je uglavnom u skladu sa standardima MOR.
	14.6. Neformalna zaposlenost kao procenat ukupne zaposlenosti van poljoprivrede, po polu (Minimalni broj rodni indikatora Ekonomskog i socijalnog saveta, po oblastima 1.9; po merilima MOR)	14.6. Procene sugerišu da je više od trećine radnika/ca zaposleno u neformalnoj ekonomiji, ali konkretni podaci nisu dostupni.
15. Ravnopravan pristup žena finansijskim i proizvodnim resursima, uključujući zemlju, trgovinu i preduzetništvo.	15.1. Procenat žena, muškaraca, pripadnika/ca starosedelačkih naroda i lokalnih zajednica s dokumentovanim ili priznatim dokazom vlasništva (COR 1.5).	15.1 17% imovine je u vlasništvu žena, a 79% u vlasništvu muškaraca (2017. g). ¹⁵¹
	15.2. Procenat žena, muškaraca, pripadnika/ca starosedelačkih naroda i lokalnih zajednica koji smatraju da su im prava priznata i zaštićena (COR 1.5).	15.2. Nedostupno.
	15.3. Raskorak u platama među polovima, po sektoru ekonomske aktivnosti (COR 5.1).	15.3. Nedostupno.
	15.4. BND (bruto nacionalni dohodak) po glavi stanovnika (paritet kupovne moći, važeći Atlas metod u US\$) (COR 8.54).	15.4. 3,850 (2016. g) ¹⁵²
	15.5. Broj pretplatnika/ca na mobilne mreže na 100 stanovnika, po gradskom/seoskom području (COR 9.59).	15.5. Nedostupno.
	15.6. Broj žena koje dobijaju savetodavne usluge u oblasti ruralnog razvoja uz podršku EU (EURF).	15.6. Nedostupno, relevantno za specifične aktivnosti.
	15.7. Broj žena i muškaraca sa sigurnim pravom na korišćenje zemlje uz podršku EU (EURF).	15.7. Nedostupno, relevantno za specifične aktivnosti.
	15.8. Broj žena sa pristupom (mikro) finansijskim uslugama na nivou zajednice koje podržava EU (EURF).	15.8. Nedostupno, relevantno za specifične aktivnosti.
16. Devojčice i žene imaju ravnopravan pristup i kontrolu nad čistom vodom, energijom, saobraćajnom infrastrukturom i ravnopravno učestvuju u upravljanju	16.1. Udeo populacije koji koristi unapređene izvore pijaće vode (EURF, Nivo 1).	16.1. Otprilike 67% stanovništva ima pijaću vodu iz javnih sistema kojima upravljaju regionalne vodovodne kompanije, 29% iz nezavisnih sistema kojima ne upravljaju regionalne vodovodne kompanije, a 0,7% nema pristup vodovodnom sistemu. ¹⁵³
	16.2. Smrtnost u saobraćajnim nesrećama na putevima na 100.000 stanovnika (COR 3.25).	16.2. Ukupno 27,7 (0,7 u slučaju žena i 14,9 muškaraca). ¹⁵⁴
	16.3. Procenat populacije koji koristi bezbedne vodovodne usluge, po gradskom/seoskom području (COR 6.45).	16.3. Nedostupno.
	16.4. Procenat stanovništva koji koristi bezbedne	16.4. Nedostupno.

Cilj	Indikatori	Referentni podaci za Kosovo
navedenim resursima.	sanitarne usluge, po gradskom/seoskom području (COR 6.46).	
	16.5. Udeo stanovništva koji koristi moderna rešenja za kuvanje, po gradskom/seoskom području (COR 7.50).	16.5. Nedostupno.
	16.6. Udeo populacije koji koristi pouzdanu električnu energiju, po gradskom/seoskom području (COR 7.51).	16.6. 100% gradske populacije; nedostupno za seosko stanovništvo. ¹⁵⁵
	16.7. Broj osoba sa pristupom putevima tokom svih godišnjih doba uz podršku EU (EURF).	16.7. Nedostupno, relevantno za specifične aktivnosti.
	16.8. Broj žena svih dobi koje imaju pristup održivim energetskeim uslugama uz podršku EU (EURF).	16.8. Nedostupno, relevantno za specifične aktivnosti.

D. Tematski prioritet: Politička i građanska prava – pravo glasa i učešće

Opšti cilj: EU će nastaviti da merljivo doprinosi predstavljanju, pravu glasu i učešću devojčica i žena u društvenom, ekonomskom, političkom i građanskom životu.

Cilj	Indikatori	Referentni podaci za Kosovo
17. Jednaka prava i mogućnosti za žene da učestvuju u politici i procesima upravljanja na svim nivoima.	17.1. Udeo žena u nacionalnim parlamentima (EURF, Nivo 1) partnerskim državama EU.	17.1. 32% žena (2017).
	17.2. Udeo žena u korporativnim odborima nacionalnih/multi-nacionalnih korporacija (COR 5.2).	17.2. U 31 kompaniji u državnom vlasništvu, od ukupno 159 članova upravnih odbora 85% su muškarci, a 15% žene. ¹⁵⁶
	17.3. Procenat žena i pripadnika/ca manjina u nacionalnom parlamentu i/ili izbornim telima na nižem nivou u odnosu na njihov udeo u stanovništvu (COR 5.43).	17.3. Žene, uključujući i žene iz većine manjinskih etničkih grupa, nedovoljno su zastupljene i u Skupštini Kosova (32%) i u opštinskim skupštinama (35%). U Aneksu 6 videti detalje o Skupštini Kosova i skupštinama opština.
	17.4. Zastupljenost žena među posrednicima, pregovaračima i ekspertima u zvaničnim mirovnim pregovorima (COR 16.8).	17.4. Nedostupno.
	17.5. Broj žena koje koriste programe pravne pomoći koje podržava EU (EURF).	17.5. Nedostupno, relevantno za specifične aktivnosti.
18. Ženske organizacije i druge OCD i branitelji/ke ljudskih prava koji/e rade na rodnoj ravnopravnosti i pravima i osnaživanju devojčica i žena imaju mogućnost da deluju slobodno i zaštićeni/e su zakonom.	18.1. Broj žena braniteljki ljudskih prava koje su dobile podršku EU (EURF).	18.1. Nedostupno, relevantno za specifične aktivnosti.
	18.2. Broj partnerskih država koje garantuju organizacijama civilnog društva pravo na udruživanje, sigurno finansiranje, slobodu izražavanja, pristup informacijama i učešće u javnom životu.	18.2. Na Kosovu su ova prava garantovana zakonom.
	18.3. Broj državnih strategija koje se tiču ljudskih prava i demokratije, a koje uključuju ciljeve u vezi sa rodnom ravnopravnošću.	18.3. Od strategija ispitanih u ovoj analizi, otprilike osam strategija u vezi sa ljudskim pravima i demokratijom sadrže ciljeve koji se tiču upravo rodne ravnopravnosti. ¹⁵⁷ Opšta Strategija o ljudskim pravima i Kosovski program za ravnopravnost polova su još u fazi finalizacije.
19. Preispitivanje i menjanje diskriminativnih društvenih normi i rodnih stereotipa.	19.1. Broj zemalja koje su postigle pozitivne promene prema Rodnom i indeksu društvenih ustanova OECD.	19.1. Nisu dostupni podaci za Kosovo.
	19.2. Procenat žena starosti 15 – 49 godina koje planiraju genitalno sakaćenje svojih kćerki (UNICEF prikuplja podatke).	19.2. Nedostupno.
	19.3. Broj partnerskih država EU	19.3. Kosovo ima sistem kvota u okviru

Cilj	Indikatori	Referentni podaci za Kosovo
	koje uvode sisteme kvota da bi se izborile sa diskriminativnim praksama i poboljšale zastupljenost žena u državnim institucijama i na pozicijama odlučivanja.	izbornih zakona, prema kome oba pola moraju biti zastupljena sa najmanje 30%. Zakon o ravnopravnosti polova traži zastupljenost od 50% na svim nivoima države, uključujući i pozicije odlučivanja, ali još nema sistema za sprovođenje toga u praksi.
	19.4. Broj zajednica u partnerskim državama EU koje su zvanično objavile napuštanje praksi koje diskriminišu ili devojčice i žene svih dobi ili ih povređuju.	19.4. Nedostupno.
20. Žene ravnopravno utiču i učestvuju u procesima odlučivanja u vezi sa klimatskim i pitanjima životne sredine i uticaj na njih.	20.1. Broj smrti na 100.000 uzrokovanih prirodnim i katastrofama u vezi sa klimom – prosečno u poslednjih deset godina (rodno razvrstano) (EURF, Nivo I).	20.1. Nedostupno.

Napomene

Uvod

¹ Vlada Republike Kosovo, NPSSSP, 2016, dostupno na: <https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2017/10/NPSSSP-20172021srb-l.pdf>.

² Aigner D. et al, "External Evaluation of the Instrument for Pre-Accession Assistance II", 2017, dostupno na: https://ec.europa.eu/europeaid/evaluation-instrument-pre-accession-assistance-ipa-ii-draft-report_en.

³ EK, *Gender Equality and Women's Empowerment: Transforming the Lives of Girls and Women through EU External Relations 2016-2020*, 2015, dostupno na: http://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/staff-working-document-gender-2016-2020-20150922_en.pdf.

⁴ Videti: OECD, *The DAC gender equality policy marker*, dostupno na: <http://www.oecd.org/dac/gender-development/dac-gender-equality-marker.htm>

⁵ U ZRP se navodi da su sve institucije dužne da sprovedu rodne analize, usvajaju strategije za unapređenje rodne ravnopravnosti i integrišu rodnu perspektivu u sve politike (Skupština Republike Kosovo, Zakon 05/L-020 o ravnopravnosti polova, član 5, 2015, dostupno na: <https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/05-L-020%20s.pdf>).

⁶ Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Kosova*, s jedne strane, i Evropske unije i Evropske zajednice za atomsku energiju, s druge strane, 2. oktobra 2015, član 74.

⁷ Ključni izvori informacija su odabrani na osnovu stručnosti za datu oblast. MŽK je koristila uzorak koji je obuhvatio heterogene grupe građana i građanki (npr, osobe s invaliditetom, pripadnice/ke manjinskih zajednica, osobe koje rade s dekom i LGBTQI osobe). Videti Aneks I.

¹ EK, Indikativni strateški dokument za Kosovo 2014-2020, usvojen 2014, dostupno na: <https://wbc-rti.info/object/document/14481/attach/20140919-csp-kosovo.pdf>. Kriterijumi iz Kopenhagena su osnovni uslovi koje zemlje kandidati moraju da ispunе da bi ušle u EU. Kriterijumi su politički (stabilnost institucija koje garantuju demokratiju, vladavinu prava, ljudska prava i uvažavanje i zaštitu manjina), ekonomski (funkcionalna tržišna ekonomija i kapacitet zemlje da se nosi sa konkurencijom i zakonima tržišta) i administrativno-institucionalni (kapacitet za efektivno sprovođenje pravnih tekovina EU i mogućnost preuzimanja obaveza koje podrazumeva članstvo).

² CEDAW, 1981, dostupno na: <http://media.cgo-cce.org/2013/06/8-Konvencija-o-ukidanju-svih-oblika-diskriminacije-zena.pdf>, član 7.

³ Skupština Republike Kosovo, Ustav Republike Kosovo, 2008, član 22.

⁴ Svet bezbednosti UN, Rezolucija 1325, 2000: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/WVPS%20SRES1325%20.pdf>. Do 2015. postojao je i Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti UN 2013- 2015, čiji je cilj, između ostalog, bio povećanje učešća žena u procesima odlučivanja i izgradnje mira.

⁵ Skupština Republike Kosovo, Ustav Republike Kosovo, 2008, član 7.

⁶ Član 45.

⁷ Članovi 71. i 101.

⁸ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-073 o opštim izborima u Republici Kosovo, 2008, član 111. stav 6. i član 27, dostupno na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L073_sr.pdf.

⁹ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-072 o lokalnim izborima u Republici Kosovo, 2008, član 7, dostupno na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L072_sr.pdf.

¹⁰ ZRP, član 5. stav 1. tačka 5.

¹¹ Ibid, članovi 7. i 8.

¹² Ibid, član 8. stav 1. tačka 4.

¹³ Član 12.

¹⁴ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-207 o dopuni Zakona o Ministarstvu inostranih poslova i diplomatskoj službi Republike Kosovo, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2692>.

¹⁵ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-125 o konzularnoj službi diplomatskih i konzularnih predstavništava Republike Kosovo, 2008, dostupno na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L-125_sr.pdf.

¹⁶ Uredba (VRK) br. 05/2016 o minimalnim standardima za proces javne rasprave, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=15036>.

¹⁷ Ibid, član 4.

¹⁸ Ibid. član 7.

¹⁹ Strategija za lokalnu samoupravu 2016-2020, dostupno na: <http://kryeministri-ks.net/sr/documents/strategija-za-lokalnu-samoupravu-2016-%e2%80%902026/>

²⁰ Ministarstvo finansija, Budžetski cirkular za opštine, 2015/01, 2014, dostupno na: <https://mf.rks-gov.net/desk/inc/media/22B149D0-B80F-4E7E-917C-3F19AC4FC1FF.pdf>. Videti, takođe, Budžetski cirkular 2014/01; Budžetski cirkular 2015/02 za ministarstva, 2015, na: <https://mf.rks-gov.net/enus/Reports/Reports-and-Publications/Budget-Circular>; Budžetski cirkular 2015/02 za opštine, 2015, na: <https://mf.rks-gov.net/enus/Reports/Reports-and-Publications/Budget-Circular>.

²¹ Vlada republike Kosovo, Kabinet premijera, Strategija bolje regulative 2.0 za Kosovo 2017-2021, dostupno na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Better_Regulation_Strategy_2_0_for_Kosovo_-_SERBIAN.pdf.

²² Videti Aneks 8.

²³ Izračunala MŽK.

²⁴ Leonida Molićaj za Preportr, "Muška kampanja", 2017, dostupno na: <http://preportr.cohu.org/sq/hulumtime/Fushata-e-burrave-221>.

²⁵ Sajt Skupštine Kosova, pristupljeno 20.5.2018, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/?cid=1.107>.

²⁶ Prepiska MŽK sa Centralnom izbornom komisijom.

²⁷ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-073 o opštim izborima u Republici Kosovo, član 111. stav 1, dostupno na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L073_sr.pdf.

²⁸ Zakonom br. 03/L-256 o izmeni i dopuni Zakona br. 03/L-073 o opštim izborima u Republici Kosovo, članom 8, (dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-256-ser.pdf>) menja se član 111. stav 6. Zakona br. 03/L-073 da bi se naznačilo da kvota za kandidate manjinskog pola ne važi za raspodelu mesta sa liste koju čine 1 ili 2 kandidata (što su manjinske liste, isključujući srpsku [10] i bošnjačku zajednicu [3]).

²⁹ Izračunala MŽK na osnovu podataka dobijenih popisom stanovništva 2011. godine. Iako je deo srpskog stanovništva bojkotovao popis, što znači da je njihov broj verovatno veći, njihovi predstavnici i predstavnice su zastupljeni u Skupštini zahvaljujući propisanoj kvoti od najmanje 8,3% (10/121). Za više detalja videti Aneks 6, odeljak „Demokratija i upravljanje“.

³⁰ Baliu, Doruntina za Pristina Insight, „*Eight women compete for mayorships in Kosovo's Local Elections*“, 19/10/2017, pristupljeno 11/5/2017, dostupno na: <https://pristinainsight.com/women-mayorships-elections-mag/>.

³¹ Intervjui MŽK sa predstavnicima/ama četiri vodeće političke stranke, novembar i decembar 2017. Od 2397 žena koje su se kandidovale na opštinskim izborima 2017. godine izabrano je 333 (14%), dok je od 4487 kandidovanih muškaraca izabrano 669 (15%).

³² Izračunala MŽK, na osnovu zvaničnih podataka.

³³ Prepiska s Demokratijom za razvoj, 2017.

³⁴ Izračunala MŽK, na osnovu zvaničnih podataka (videti Aneks 6), pre svega ASK, što može značiti da su pripadnici/e srpske zajednice nedovoljno zastupljeni/e ako se u obzir uzme proporcionalni ideo u ukupnom stanovništvu. To bi moglo da znači da su Srbi i Srkinje adekvatno zastupljeni/e u skupštinama opština. Potrebna su dodatna istraživanja na osnovu preciznijih statističkih podataka o stanovništvu.

³⁵ Misija OEBS-a na Kosovu, „Zamenici predsednika Skupštine opštine za zajednice (ZPSOZ) 2016“, dostupno na: <https://www.osce.org/sr/mission-in-kosovo/305561?download=true>. Ovaj položaj je uspostavljen u opštinama gde manjinske etničke zajednice čine više od 10% stanovništva, a dobija ga član/ica zajednice koji/a dobije najviše glasova na otvorenim listama (Zakon br. 03/L-040 o lokalnoj samoupravi, 2008, član 55, dostupno na: http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2008_03-L040_sr.pdf).

³⁶ Demokratija na delu, „Izveštaj o posmatranju izbora“, 11. jun 2017, dostupno na: <http://www.kqz-ks.org/wp-content/uploads/2018/06/Izve%C5%AItaj-o-Posmatranju-Izbora-Demokratija-na-Delu-2017-SRB.pdf>.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid.

-
- ³⁹ International Knowledge Network of Women in Politics, *Consolidated Response on the Prevention of Family Voting*, dostupno na: https://www.ndi.org/sites/default/files/Consolidated%20Response_Prevention%20of%20Family%20Voting.pdf.
- ⁴⁰ Svi navedeni podaci su preuzeti sa zvaničnih sajtova ministarstava Republike Kosovo, od 31. maja 2018. Treba napomenuti da je u avgustu jedna od ministarki podnela ostavku.
- ⁴¹ Podaci su bili dostupni za samo 18 ministarstava.
- ⁴² Podaci su bili dostupni za samo 13 ministarstava.
- ⁴³ Podaci su bili dostupni za samo 18 ministarstava. MŽK je poslala više zvaničnih zahteva za podatke koje se tiču opština, ali nije dobila odgovor.
- ⁴⁴ Misija OEBS-a na Kosovu, „Zamenici predsednika opštine za zajednice (ZPOZ) 2016“, dostupno na: <https://www.osce.org/sr/mission-in-kosovo/305561?download=true>. U opštinama gde barem 10% stanovništva čini neka manjinska zajednica, kao i u drugim opštinama ako Skupština opštine donese takvu odluku, imenuje se zamenik/ca predsednika/ce opštine za zajednice, čija je uloga da savetuje predsednika/cu. (Zakon br. 03/L-040 o lokalnoj samoupravi, 2008, član 61, i Administrativno uputstvo Ministarstva za administraciju lokalne samouprave 01/2014 od postupku imenovanja zamenika predsednika opštine u opštinama).
- ⁴⁵ Intervjui s aktivistkinjama za ženska prava.
- ⁴⁶ Ibid.
- ⁴⁷ ZRP, član 14, u skladu sa članom 6.
- ⁴⁸ Intervju i veb sajt DPK. MŽK je planirala intervju sa svih pet najvećih političkih stranaka, zastupljenih u Parlamentu (DPK, LDK, AAK, Samoopredeljenje i AKR). Međutim, nisu sve političke stranke bile na raspolaganju za intervju, uprkos brojnim pokušajima. Razgovor MŽK sa predstavnikom političke stranke, decembar 2017.
- ⁴⁹ Razgovor MŽK s predstavnicom političke stranke, decembar 2017.
- ⁵⁰ Razgovori MŽK s nekoliko političkih stranaka, novembar i decembar 2017.
- ⁵¹ GAP Institute, *Representation of Women in the boards of publically-owned enterprises and independent agencies*, 2017, dostupno na: www.institutigap.org/documents/38241_Representation%20of%20Woman%20in%20the%20Boards%20of%20Publicly%20Owned%20Enterprises%20and%20Independent%20Agencies.pdf.
- ⁵² Nisu bili poznati podaci za pet članova/ica odbora; stoga se procenti ne poklapaju.
- ⁵³ Intervju MŽK s predstavnicom političke stranke, decembar 2017.
- ⁵⁴ Ibid i razgovori sa ženama, kao i političarkama na lokalnom i centralnom nivou.
- ⁵⁵ Član 6, stav 8.
- ⁵⁶ Podaci Statističkog odeljenja Ministarstva državne uprave. „Rukovodeći položaji“ obuhvataju državne sekretare, direktore organa uprave, pomoćnike direktora organa uprave, generalne direktore, načelnike odeljenja, šefove odeljenja i rukovodioce grupe. Podaci se ne odnose na političke položaje, već samo na državne službenike/ce.
- ⁵⁷ Videti Aneks 6. Misija OEBS-a na Kosovu, *Zastupljenost zajednica u javnoj administraciji na Kosovu*, 2017, str. 14, dostupno na: <https://www.osce.org/sr/mission-in-kosovo/320527?download=true>.
- ⁵⁸ Ibid, str. 22, i podaci dobijeni od Ministarstva državne uprave, avgust 2017.
- ⁵⁹ „Rukovodeći položaji“ obuhvataju direktore, načelnike odeljenja, šefove odeljenja, rukovodioce grupe i šefove kabineta.
- ⁶⁰ ZRP, član 8.
- ⁶¹ Ibid, član 11.
- ⁶² Vlada, Kabinet premijera, ARR, *Procena Programa Kosova za rodnu ravnopravnost 2008-2013*, 2016, dostupno na: <https://abgi.rks-gov.net/Portals/0/Raporti%20SRB.pdf>.
- ⁶³ ZRP, član 12.
- ⁶⁴ Razgovori MŽK sa ARR i izjave iznete tokom sastanaka sa ARR. Videti i: ARR, *Procena Programa Kosova za rodnu ravnopravnost 2008-2013*, 2016.
- ⁶⁵ Ibid.
- ⁶⁶ MŽK za Fondaciju Kvinna till Kvinna, *Mind the GAP: Nezavisna evaluacija implementacije Drugog akcionog plana za uspostavljanje rodne ravnopravnosti u zemljama Zapadnog Balkana*, 2017, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20180305093155380.pdf>.
- ⁶⁷ ARR, *Procena Programa Kosova za rodnu ravnopravnost 2008-2013*. Ove probleme su često iznosile/i SRR na sastancima sa MŽK.
- ⁶⁸ Razgovori MŽK sa SRR.

-
- ⁶⁹ Uredba (VRK) br. 05/2016 o minimalnim standardima za proces javne rasprave.
- ⁷⁰ MŽK, *Budžetiranje za bolju poljoprivredu i ruralni razvoj*, MŽK, 2017, str. 24, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20171010144621240.pdf>.
- ⁷¹ MŽK, *Planiranje budžeta za bolje obrazovanje: Opšta analiza rashoda i usluga u Ministarstvu obrazovanja, nauke i tehnologije*, MŽK, 2015, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20170323103520819.pdf>.
- ⁷² MŽK, *Budžetiranje za bolju životnu sredinu: Rodna analiza rashoda i usluga u Ministarstvu životne sredine i prostornog planiranja*, MŽK, 2016, str. 19, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20161108211545870.pdf>.
- ⁷³ MŽK, *Budžetiranje za rodnu ravnopravnost u trgovini i industriji*, MŽK, 2016, str. 44, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20161108210425564.pdf>.
- ⁷⁴ Prepiska MŽK s Ministarstvom finansija, avgust 2017.
- ⁷⁵ Ibid.
- ⁷⁶ Videti sajt MŽK: <http://www.womensnetwork.org/?message=true>.
- ⁷⁷ Priručnici o ROB koje KIJU koristi za obuku dostupni su na internetu: MŽK, *Praktičan vodič za korisnike: rodno odgovorno budžetiranje na lokalnom nivou* (dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20170428114117778.pdf>) i *Praktičan vodič za korisnike: rodno odgovorno budžetiranje na centralnom nivou* (dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20170428113946410.pdf>).
- ⁷⁸ Savet Evropske unije, *EU engagement with civil society in external relations - Council conclusions (19 June 2017)*, dostupno na: <http://www.consilium.europa.eu/media/24003/st10279en17-conclusions-eu-engagement-with-civil-society-in-external-relations.pdf>.
- ⁷⁹ Na primer, u vezi sa ključnom ulogom feminističkog pokreta u smanjenju nasilja nad ženama videti: Mala Htun and S. Lorel Veldon, *The Civic Origins of Progressive Policy Change: Combating Violence against Women in Global Perspective, 1975–2005*. Videti takođe publikacije Udruženja žena u razvoju o pokretima za prikupljanje sredstava, na: www.awid.org.
- ⁸⁰ Razgovori MŽK sa organizacijama članicama. Za nešto starije informacije o izazovima s kojima se suočavaju ŽOCD videti: MŽK i Alterhabitus, *Gde je novac za ženska prava: studija slučaja s Kosova*, MŽK 2013, dostupno na <http://www.womensnetwork.org/documents/20140617134906912.pdf>.
- ⁸¹ MŽK, *Finansiranje EU za organizacije žena na ZB: izazovi i mogućnosti*, 2017, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20171201123609318.pdf>.
- ⁸² Indikatori GAP-a ne odgovaraju logički predviđenim aktivnostima i ciljevima, zbog čega su predoležni drugačiji pokazatelji, utvrđeni na osnovu iskustva i konsultacija s drugim ŽOCD.

Vladavina prava i temeljna prava

- ¹ Savet Evrope u Kopenhagenu, Zaključci Predsedništva (21 – 22. jun 1993), str. 13, dostupno na: <https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf>.
- ² Član 1.
- ³ Član 2.
- ⁴ Član 5.
- ⁵ Skupština Republike Kosovo, Ustav Republike Kosovo, 2008, Član 22.
- ⁶ Povelja Evropske unije o osnovnim pravima, član 23, dostupno na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN>.
- ⁷ Direktiva Saveta 2004/113/EZ za sprovođenje principa jednakog tretmana muškaraca i žena u pogledu dostupnosti i isporuke dobara i usluga, dostupna na: http://ravnopravnost-5bcf.kxcdn.com/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Direktiva%20Saveta%20Evropske%20unije%202004%20113%20EZ_1.pdf.
- ⁸ Silvia Klef le Divelek i Katarina Miler za MŽK, *Kosovo's Progress in Aligning Its Laws with the European Union Gender Equality Acquis*, KVN, 2017, str. 28 dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20171108105226438.pdf>

⁹ Direktiva 2000/43/EZ koja primenjuje princip jednakog tretmana između lica bez obzira na rasno ili etničko poreklo, dostupna na: http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Direktiva%20Saveta%20Evropske%20unije%202000_43_EC_I.pdf.

¹⁰ Član 7. stav 2.

¹¹ Član 24.

¹² Skupština (član 71. stav 2), Civilna služba (član 101. stav 1), Pravosudni sistem (član 104. stav 2 i član 108. stav 4), Državno tužilaštvo (član 110. stav 1 i član 110. stav 3), Ustavni sud (član 114).

¹³ ZRP, član 2.

¹⁴ Član 5.

¹⁵ Član 6.

¹⁶ Kao i: analizu, strategije, jednaku zastupljenost, odgovarajuću raspodelu finansijskih sredstava i rodnu ravnopravnost u davanju imena ustanovama, školama i ulicama.

¹⁷ Kao i: podršku programima za povećanje učešća „manje zastupljenog pola“ u odlučivanju i javnom životu i ekonomskom jačanju.

¹⁸ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 05/L-021 o zaštiti od diskriminacije, 2015, dostupan na: <https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/05-L-021%20s.pdf>.

¹⁹ Silvia Klef le Divelek i Katarina Miler za MŽK, *Kosovo's Progress in Aligning Its Laws with the European Union Gender Equality Acquis*, Priština: MŽK, 2017, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20171108105226438.pdf>.

²⁰ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 05/L-019 o narodnom advokatu, 2015, dostupan na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=10922>.

²¹ Član 9. stav 2 utvrđuje relevantne nadležnosti kao što su: istraga tvrdnji, davanje mišljenja i preporuka u slučajevima diskriminacije i pružanje pomoći žrtvama u pripremi žalbi i davanje informacija o pravima, obavezama i merama zaštite, između ostalog.

²² Član 13 jednostavno navodi da je „institucija ravnopravnosti koja tretira slučajeve koji se odnose na rodnu diskriminaciju, u skladu sa procedurama utvrđenim Zakonom o Narodnom advokatu”.

²³ Ova tema se ponavlja u razgovorima, 2017.

²⁴ Član 16. stav 1(h).

²⁵ Član 46.

²⁶ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 2004/32 o porodici, 2004, Deo IV, dostupan na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2004_32_sr.pdf.

²⁷ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 2004/26 o nasleđivanju, 2004, član 3, dostupan na: https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2004_26_sr.pdf.

²⁸ Član 12. Vidimo da ako nema dece, roditelji umrlog lica nasleđuju 50% nasledstva, a drugih 50% nasleđuje supružnik umrlog lica (član 14).

²⁹ Član 130.

³⁰ Član 28.

³¹ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-164 o finansiranju posebnih programa stanovanja, član 1, dostupan na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-164-ser.pdf>.

³² Ibid, član 11.

³³ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-154 o vlasništvu i drugim stvarnim pravima, 2009, dostupan na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2009_03-L-154_sr.pdf.

³⁴ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-077 o obligacionim odnosima, 2012, dostupan na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20o%20obligacionim%20odnosima.pdf>

³⁵ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-007 o vanparničnom postupku, 2009, dostupan na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L-007_sr.pdf.

³⁶ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 2002/5 o osnivanju registra prava na nepokretnu imovinu, 2003, dostupan na: http://www.gazetazyrtare.com/e-gov/index.php?option=com_content&task=view&id=247&Itemid=28&lang=bh.

³⁷ Administrativno uputstvo (VRK) br. 03/2016 o posebnim merama za registraciju zajedničke nepokretne imovine na ime oba supružnika, član 1, dostupno na: [http://kryeministri-ks.net/repository/docs/UDHEZIM_ADMINISTRATIV_\(QRK\)_NR_03-2016_PER_MASAT_E_VECANTA_PER_REGJISTRIM.pdf](http://kryeministri-ks.net/repository/docs/UDHEZIM_ADMINISTRATIV_(QRK)_NR_03-2016_PER_MASAT_E_VECANTA_PER_REGJISTRIM.pdf).

³⁸ Ibid, član 4.

³⁹ Prvobitno produženo kroz: Administrativno uputstvo (VRK) br. 04/2017 o izmeni i dopuni Administrativnog uputstva (VRK) br. 03/2016, član 2, dostupno na: [http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/UDH%C3%8BZIM_ADMINISTRATIV_\(QRK\)_NR._04-2017_P%C3%8BR_NDRYSHIMIN_DHE_PLOT%C3%8BSIMIN_E_UDH%C3%8BZIMIT_ADMINISTRATIV_\(QRK\)_NR._03-2016.pdf](http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/UDH%C3%8BZIM_ADMINISTRATIV_(QRK)_NR._04-2017_P%C3%8BR_NDRYSHIMIN_DHE_PLOT%C3%8BSIMIN_E_UDH%C3%8BZIMIT_ADMINISTRATIV_(QRK)_NR._03-2016.pdf); ponovo produženo kroz: Administrativno uputstvo (VRK) br. 08/2018, u vezi sa izmenama Administrativnog uputstva 03/2016 o posebnim merama za registraciju zajedničke nepokretne imovine na ime oba supružnika, član 2, dostupno na: <https://abgi.rks-gov.net/Portals/0/UA%20nr.08-2018.pdf>

⁴⁰ Vlada Republike Kosovo, Ministarstvo pravde, Nacionalna strategija Kosova o imovinskim pravima, 2016, dostupna na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/National_Strategy_and_Annexes_SRB.pdf

⁴¹ Prepiska MŽK sa Katastarskom agencijom, septembar 2017.

⁴² Women for Women, *Kosovo Joins National Property Rights Coalition*, dostupno na: <https://www.womenforwomen.org/blog/kosovo-joins-national-property-rights-coalition>, pristupljeno 30. maja 2018.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ USAID Kosovo, Program za imovinska prava, *Nacionalno istraživanje osnovnog stanja imovinskih prava na Kosovu*, 2015, str. 22, dostupno na: <https://www.womensnetwork.org/documents/20160614114824742.pdf>. Izveštaj sadrži veliki broj dodatnih, korisnih rodno-razvrstanih podataka.

⁴⁵ Ibid, str. 34.

⁴⁶ MŽK i njene organizacije članice su učestvovala u nekim od ovih tekućih diskusija.

⁴⁷ To bi takođe doprinelo implementaciji Nacionalne strategije Kosova o imovinskim pravima, str. 17.

⁴⁸ Prepiska MŽK sa Katastarskom agencijom, septembar 2017. Treba napomenuti da se ovo odnosi na procenat imovine koji je u vlasništvu žena, a ne na procenat žena koje imaju vlasništvo nad imovinom, za šta trenutno nema podataka.

⁴⁹ Nacionalna strategija Kosova o imovinskim pravima, str. 48-49.

⁵⁰ Ibid, str. 12.

⁵¹ Ibid, str. 49.

⁵² Program za imovinska prava USAID-a i MŽK su sproveli određene inicijative, ali potrebno je još. Kao posebno uspešne u menjanju društvenih normi su se pokazale kampanje „od vrata do vrata“.

⁵³ Direktiva 2012/29/EU koja uspostavlja minimalne standarde o pravima, podršci i zaštiti žrtava krivičnih dela, i zamenjuje Okvirnu odluku Saveta 2001/220/JHA.

⁵⁴ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-199 o sudovima, 2010, član 5, dostupan na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-199-ser.pdf>

⁵⁵ Ibid, član 17.

⁵⁶ Ibid, član 21.3 (15% ali ne manje od 3 mesta).

⁵⁷ ZRP, član 6. stav 8.

⁵⁸ Zakon o sudovima, član 7.

⁵⁹ Skupština Republike Kosovo, Zakonik br. 04/L-082 Krivični zakonik Republike Kosovo, dostupan na: <https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Krivicni%20zakonik.pdf>

⁶⁰ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-123 o krivičnom postupku, dostupan na: [http://www.psh-ks.net/repository/docs/Kodi_i_procedures_penale_\(serbisht\).pdf](http://www.psh-ks.net/repository/docs/Kodi_i_procedures_penale_(serbisht).pdf).

⁶¹ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-017 o besplatnoj pravnoj pomoći, 2012, dostupan na: <https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20za%20besplatnu%20pravnu%20pomoc.pdf>.

Pravna pomoć se deli na primarnu i sekundarnu pravnu pomoć. Primarna se pruža „svim licima koja ostvaruju pravo na socijalnu pomoć ili su u sličnoj situaciji u odnosu na lica koja ostvaruju pravo na socijalnu pomoć“, dok se sekundarna pruža „svim licima čiji je ukupni porodični prihod manji od prosečnog porodičnog prihoda“.

⁶² Ibid, članovi 7-9.

⁶³ Član 30. stav 5.

⁶⁴ Članovi 57 and 58.

⁶⁵ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-057 o posredovanju, 2008, član 1, dostupan na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2592>.

⁶⁶ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-076 o policiji, 2012, član 2, dostupan na: https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L035_sr.pdf.

⁶⁷ Član 20.4.

⁶⁸ Skupština Republike Kosovo, Zakon br.03/L-231 o policijskom inspektoratu Kosova, 2010, član 5. stav 4, dostupan na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-231-ser.pdf>.

⁶⁹ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-225 o državnom tužiocu, 2010, član 3, dostupan na: <https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-225-ser.pdf>.

⁷⁰ Zakon o državnom tužiocu (član 5); Ustav Republike Kosovo (član 109. stav 4 i član 110. stav 3).

⁷¹ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-149 o izvršenju krivičnih sankcija, 2013, dostupan na: <https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20o%20izvrsenju%20krivicnih%20sankcija.pdf>.

⁷² Član 33. stav 5, a videti i članove 182 (žene kažnjene zatvorom za prekršaje) i 208 (vrste kazneno-popravnih ustanova).

⁷³ Član 52. Ako je dete rođeno u kazneno-popravnoj ustanovi, taj podatak se ne unosi u izvod rođenih.

⁷⁴ Član 20.

⁷⁵ Član 78.

⁷⁶ Administrativno uputstvo VRK br. 05/2014 o funkcionisanju zatvorske zdravstvene službe, član 7. stav 8, dostupno na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/UDHEZIM_ADMINISTRATIV_ORK_Nr_052014_PER_FUNKSIONIMIN_E_SHERBIM_IT_SHENDETESOR_TE_BURGJEVE.pdf.

⁷⁷ Republika Kosovo, Tužilački savet Kosova, Pravilnik o mandatu, strukturi i funkcionisanju Kancelarije za zaštitu i pomoć žrtvama, 2013, dostupan na: www.psh-ks.net/repository/docs/REGULATION_FOR_THE_MANDATE_STRUCTURE_AND_FUNCTION_OF_THE_VPAO.pdf/.

⁷⁸ Član 20. stav 2.

⁷⁹ Marta Stikings, *Establishing and Strengthening an Association of Women Police: The Case of the Association of Women in Kosovo Police*, Kancelarija UN Women na Kosovu, 2015.

⁸⁰ Prepiska MŽK sa Forumom sudinica i tužiteljki Kosova 2017.

⁸¹ Razgovor MŽK sa predstavnicom tužilaštva.

⁸² Razgovor MŽK, 2017.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Prepiska MŽK sa Forumom žena sudija i tužilaca Kosova 2017.

⁸⁶ MŽK, *S reči na dela? Nadgledanje institucionalnog odgovora na rodno zasnovano nasilje na Kosovu*, MŽK, 2017, str. 3, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20180312142859617.pdf>.

⁸⁷ Izraz je skovao Vilijam Rajan (*Blaming the Victim*, Njujork, 1971).

⁸⁸ MŽK, *S reči na dela? Nadgledanje institucionalnog odgovora na rodno zasnovano nasilje na Kosovu*, str.12.

⁸⁹ MŽK, *Nema više opravdanja*, 2015, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20151124105025253.pdf>.

⁹⁰ Prepiska sa SZPŽ, 2018.

⁹¹ MŽK, *S reči na dela*, 2017.

⁹² MŽK, *Nema više opravdanja*, str. 16; osam kancelarija zatvoreno je u junu 2015, pa je ostalo samo pet kancelarija za pravnu pomoć koje rade, a koje finansira država (Priština, Prizren, Peć, Kosovska Mitrovica i Gnjilane).

⁹³ Ehat Miftaraj i Betim Musliu za Pravni institut Kosova, „Pravna pomoć u krivičnim predmetima i primena standarda Evropskog suda za ljudska prava u sudovima na Kosovu“ (septembar 2017), str. 12, dostupno na: <http://kli-ks.org/wp-content/uploads/2017/09/KLI-RAPORT-SRB-2.pdf>. U izveštaju se navodi da je uprkos tome što je mandat za dodelu pravne pomoći u krivičnim slučajevima dat Agenciji još 2006. godine, Skupština nastavila da daje sredstva za krivičnu pravnu pomoć budžetima sudova i tužilaštava za dalju raspodelu. Ovo je praktično učinilo sudove i tužilaštva odgovornim za naknadu svih sudskih troškova u vezi sa pravnim zastupanjem advokata u krivičnim slučajevima“.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Republika Kosovo, Ministarstvo pravde, „Strategija za pomoć u sektoru vladavine prava na Kosovu 2016 – 2019“, 2014, str. 26, dostupna na: [http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Strategija_za_pomoc_u_sektoru_vladavine_prava_na_Kosovu_2016-2019_\(Pravosude_i_unutrasnje_poslove\).pdf](http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Strategija_za_pomoc_u_sektoru_vladavine_prava_na_Kosovu_2016-2019_(Pravosude_i_unutrasnje_poslove).pdf).

-
- ⁹⁶ Agencija za besplatnu pravnu pomoć, *Godišnji izveštaj za 2017. godinu*, 2018. Od 1. februara do 31. maja 2017. godine, Pravni institut Kosova je pratio 524 suđenja u okviru Krivičnog odeljenja Opšteg departmana osnovnih sudova u Prištini, Peći i Prizrenu. „U 163. slučajeva gde su okrivljeni imali pravno zastupanje, jedino je 20% primilo pravnu pomoć, dok je 80% okrivljenih platilo za svoju odbranu. U praksi, besplatna pravna pomoć u slučajevima opštih krivičnih dela je pruženo po službenoj dužnosti (ex officio) kada su ispunjeni kriterijumi člana 57. (tj. pretpretresna saslušanja), ali se veoma retko nudila kao besplatna diskreciona pravna pomoć (član 58). Kao rezultat toga, naš primer otkriva da je samo 32 od 667 okrivljenih dobilo branioca u krivičnim slučajevima u Opštem departmanu, na račun javnosti“. (Miftaraj i Musliu za Pravni institut Kosova, str. 15).
- ⁹⁷ UNDP, *Support to Strengthen the Rule of Law in Kosovo: Gender Monitoring Report*, oktobar 2017, na: <http://www.ks.undp.org/content/dam/kosovo/docs/gender/Gender%20field%20%20report%20Rule%20of%20Law%20-Mediation%20Center%202017.docx>.
- ⁹⁸ Priština, Uroševac, Đakovica, Peć, Gnjilane, Kosovska Mitrovica i Prizren.
- ⁹⁹ UNDP, *Support to Strengthen the Rule of Law in Kosovo*, str. 4 - 5.
- ¹⁰⁰ Ibid.
- ¹⁰¹ MŽK, *Više od reči na papiru?*, 2009, str. 27.
- ¹⁰² Ministarstvo pravde, Strategija za pomoć u sektoru vladavine prava na Kosovu 2016 - 2019, strateški cilj 3, dostupna na: [http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Strategija_za_pomoc_u_sektoru_vladavine_prava_na_Kosovu_2016-2019_\(Pravosude_i_unutrasnje_poslove\).pdf](http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Strategija_za_pomoc_u_sektoru_vladavine_prava_na_Kosovu_2016-2019_(Pravosude_i_unutrasnje_poslove).pdf).
- ¹⁰³ Republika Kosovo, Sudski savet Kosova, Strateški plan kosovskog pravosuđa 2014 – 2019, strateški cilj 4.1.5, dostupno na: www.giyqesori-rks.org/GetDocument/166.
- ¹⁰⁴ UNDP, *Support to Strengthen the Rule of Law in Kosovo*, str. 5.
- ¹⁰⁵ Ibid, cilj 3.1.
- ¹⁰⁶ MŽK, *S reči na dela*, str. 45.
- ¹⁰⁷ ASK, Statistika pravosuđa za maloletna lica 2016, godine, Serija 5: socijalne statistike, 2017, str. 12, dostupno na: <http://ask.rks-gov.net/media/3818/statistics-of-jurisprudence-for-juveniles-2016.pdf>.
- ¹⁰⁸ Škipe Đocaj, *Të burgosurat në Kosovë rrëfijnë historitë e tyre*, 14. jun 2017, dostupno na: [https://www.reporter.al/te-burgosurat-ne-kosove-rrrefejne-historite-e-tyre/\(na_albanskom\)](https://www.reporter.al/te-burgosurat-ne-kosove-rrrefejne-historite-e-tyre/(na_albanskom)) navodi da je 33 žene smeštene u Pritvornom centru u Lipljanu (jedinoj kazneno-popravnoj ustanovi za žene). U „Izveštaju o praksama u vezi s ljudskim pravima za 2016. godinu“ Biroa Sjedinjenih Američkih Država za demokratiju, ljudska prava i rad kaže se da je u vreme pisanja izveštaja u zatvorima bilo 1515 osuđenika (od toga 38 žena). Dostupno na: <https://www.state.gov/documents/organization/265648.pdf>.
- ¹⁰⁹ Agencija za statistiku Kosova, Statistički godišnjak Republike Kosovo 2016, 2016, str. 79, dostupan na: <http://ask.rks-gov.net/media/2577/statistical-yearbook-2016-eng.pdf>.
- ¹¹⁰ Podaci Policije Kosova, jun 2018.
- ¹¹¹ UNDP, *Public Pulse on Corruption 2016*, dostupno na: http://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/library/democratic_governance/special-edition-of-the-public-pulse-on-corruption.html. Nalazi na osnovu četiri fokus grupe.
- ¹¹² Slične nalaze imamo i u prethodnom istraživanju koje je sproveo UNDP, *Gender Equality Related Corruption Risks and Vulnerabilities in Civil Service in Kosovo*, 2014, dostupnom na: www.ks.undp.org/content/dam/kosovo/docs/SAEK/2014%2011%2026%20Gender%20Corruption_final_Eng.pdf.
- ¹¹³ USAID, *Working with Men and Boys to End Violence Against Women and Girls*, 2015, str. 1, dostupno na: https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1865/Men_VAW_report_Feb2015_Final.pdf.
- ¹¹⁴ Definiše se kao „grupa vrednosti koje uspostavljaju moćni muškarci, a koja funkcioniše kroz uključivanje i isključivanje i organizuje društvo kao rodno neravnopravno. Podrazumeva kombinaciju nekoliko osobina: hijerarhije muževnosti, prednosti u pristupu moći (nad ženama i drugim muškarcima) i međusobne povezanosti muškog identiteta, ideala, interakcija, moći i patrijarhata“ (Džuks R. i Morel R, *Sexuality and the limits of agency among South African teenage women: theorising femininities and their connections to HIV risk practices* [2012] 74 Soc Sci Med, str. 1729-37).
- ¹¹⁵ Rivin Konel i Džejms V. Meseršmit, *Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept*, 2005, 19 Gender and Society, str. 829-859.

-
- ¹¹⁶ Džejs V. Meseršmit, *Masculinities and crime: Critique and reconceptualization of theory*, Rowman & Littlefield Publishers, 1993, str. 147. Navodi primere maloletnih delikvenata koji „uspostavljaju muževnost“ kroz kriminal van škole i muškaraca koji izvršavaju dela nasilja u porodici kao sredstvo demonstriranja muževnosti.
- ¹¹⁷ MŽK, *Nema više opravdanja*, str. 52.
- ¹¹⁸ Ivi Braun, *Gender norms in the Western Balkans*, K4D: Helpdesk Report, 17/03/2017.
- ¹¹⁹ Pavlak et al. za USAID, *USAID/Kosovo Gender and Power Dynamics Assessment*, 2016.
- ¹²⁰ Ibid.
- ¹²¹ Više detalja videti u odeljku o LGBTQI pravima.
- ¹²² Dževdet Halili, Tristin Kilgalon i Hadži Džemajli, *Kosovo: Prison Structure, Prisoners' Rights, and the Treatment of Prisoners*, Criminal Justice Paraxis, 2016, str. 1-9.
- ¹²³ Ibid.
- ¹²⁴ Ibid. Ovo „potkrepljuju rasprostranjenost krijumčarenja i razni skandali u vezi sa članovima Kazneno-opravne službe Kosova, konkretno povodom nepotizma i primanja mita“.
- ¹²⁵ Ministarstvo spoljnih poslova SAD, Biro za demokratiju, ljudska prava i rad, *Country Reports on Human Rights Practices for 2016*, str. 6.
- ¹²⁶ Na primer, pokazalo se da problemi sa mentalnim zdravljem doprinose recidivizmu kod počinilaca nasilja u porodici. (Robinson A.L. *Reducing repeat victimization among high-risk victims of domestic violence: The benefits of a coordinated community response in Cardiff, Wales* [2006] 12 *Violence Against Women*, str. 761-788). Slično tome, izgleda da i zavisnost od narkotika/alkohola igra važnu ulogu u recidivizmu nasilja u porodici (Klajn A.R. i Tobin T, *A longitudinal study of arrested batterers, 1995-2005: Career criminals*, [2008], 14 *Violence Against Women*, str. 136-157). Nedovoljna dostupnost relevantnih službi podrške stoga može da poveća rizik od ponavljanja nasilja.
- ¹²⁷ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-142 o javnom redu i miru, 2009, član 7, dostupan na: <https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2009-142-ser.pdf>
- ¹²⁸ Član 241.
- ¹²⁹ Član 242.
- ¹³⁰ Arberita Krieziju, Džudit Meskuita, Majlinda Sinani Lulaj i Remzije Istrefi (za Narodnog advokata Kosova), *Sexual and Reproductive Health and Rights in Kosovo: A Reality Beyond the Law?*, 2016, dostupno na: [www.ombudspersonkosovo.org/repository/docs/ENG - Final OIK DSHRS final korrigjuar 25 maj 2017 442113.pdf](http://www.ombudspersonkosovo.org/repository/docs/ENG_Final_OIK_DSHRS_final_korrigjuar_25_maj_2017_442113.pdf), str. 75.
- ¹³¹ Policija ne pravi razliku da li su vinovnici krivičnih dela povezanih s prostitucijom korisnici seksualnih usluga ili oni koji ih omogućavaju, kao što su vlasnici lokala u kojima se nude usluge prostitucije ili osoba koje nude seksualne usluge (prepiska kosovske policije sa MŽK, 2018).
- ¹³² Džej Levi i Pie Jakobson, *Sweden's abolitionist discourse and law: Effects on the dynamics of Swedish sex work and on the lives of Sweden's sex workers*, 2014, 14(5) CCJ 593 na 594.
- ¹³³ MŽK, *Nema više opravdanja*, str. 86.
- ¹³⁴ Direktiva 2011/36/EU o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i o zaštiti žrtava i menjanje Okvirne odluke Saveta 2002/629/JHA, dostupna na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:101:0001:0011:EN:PDF>
- ¹³⁵ Član 171.
- ¹³⁶ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-182 o zaštiti od nasilja u porodici, 2010, dostupan na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-182-ser.pdf>. Detaljniji pregled relevantnih zakona videti u: MŽK, *Nema više opravdanja*.
- ¹³⁷ Administrativno uputstvo br. 12/2012 o utvrđivanju mesta i načina psiho-socijalnog tretiranja izvršioca nasilja u porodici, 2012, dostupno na: http://kryeministri-ks.net/repository/docs/UA_per_traitimin_psiho-social_te_kryersve_te_dhunes_ne_familje_10.09.pdf. Administrativno uputstvo (zdravstveno) br. 02/2013 o načinu tretiranja izvršioca nasilja nad porodicom protiv kojeg je izrečena mera obavezne zdravstvene zaštite i tretiranja od zavisnosti alkohola i psihotropnih supstanci, 2013, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2691>.
- ¹³⁸ Član 1, stav 2.
- ¹³⁹ ZRP, član 4.

¹⁴⁰ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 05/L-036 o naknadi žrtava zločina, 2015, dostupan na:

http://www.mjekesialigiore-ks.com/wp-content/uploads/2015/11/ZAKON_BR_05_L-036_O_NAKNADI_ZRTAVA_ZLOCINA.pdf.

¹⁴¹ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-218 o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine ljudima, 2013, član 3 (stav 1. tačka 1), dostupan na:

<https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20o%20sprecavanju%20i%20borbi%20protiv%20trgovine%20ljudima.pdf>.

¹⁴² Član 171.

¹⁴³ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-129 o strancima, 2013, dostupan na:

<https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20o%20strancima.pdf>.

¹⁴⁴ Ministarstvo unutrašnjih poslova, Nacionalna strategija protiv trgovine ljudima na Kosovu 2015-2019, dostupno na:

http://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/docs/SRB_Strategija_Kombetare_kunder_Trafikimit_me_njerez_12.03.2015.pdf.

¹⁴⁵ Ministarstvo pravde, Nacionalna strategija i akcioni plan za zaštitu od nasilja u porodici 2016 – 2020, str. 8 – 9,

dostupno na: <https://abgj.rks-gov.net/Portals/0/Strategija%20Komb%20C3%ABtare%20e%20RK%20p%20C3%ABr%20mbrojtje%20nga%20dhuna%20one%20familje%202016-2020.pdf>.

¹⁴⁶ Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i porodičnog nasilja, dostupno na:

https://iskljucinasilje.rs/wp-content/uploads/2016/09/Savet_evrope_konvencija_o_sprecavanju_i_borbi_protiv_nasilja_nad_zenama_i_nasilja_u_porodici_cir.pdf.

¹⁴⁷ Sve države Zapadnog Balkana su ratifikovale Istanbulsku konvenciju, mada je Evropska komisija kritikovala njenu primenu u pojedinim državama. Kako Kosovo još uvek nije zemlja članica Saveta Evrope, ratifikacija nije moguća, ali je moguće integrisati Konvenciju, kao direktno primenljivi međunarodni instrument, u Ustav Republike Kosovo, u okviru člana 22. Narodni advokat je istakao potrebu za uključivanjem Konvencije povodom Međunarodnog dana borbe protiv nasilja nad ženama 2016. godine.

¹⁴⁸ Republika Kosovo, Kabinet premijera, Standardni operativni postupci za zaštitu od nasilja u porodici na

Kosovu, 2013, dostupno na: <https://abgj.rks-gov.net/Portals/0/Procedurat%20Standarte%20te%20Veprimit%20per%20Mbrojtje%20nga%20Dhuna%20ne%20Familje.pdf>.

¹⁴⁹ Vlada Kosova, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Standardni operativni postupci za žrtve trgovine ljudima na Kosovu, str. 53, dostupno na: www.legislationline.org/documents/id/18619.

¹⁵⁰ MŽK, *Nema više opravdanja*, Aneks 6 pokazuje stope.

¹⁵¹ Prepiska kosovske policije za MŽK, avgust 2018.

¹⁵² MŽK, *Nema više opravdanja*, str. 56.

¹⁵³ Ibid, str. 26.

¹⁵⁴ Ibid, str. 28.

¹⁵⁵ Ibid, str. 25-26.

¹⁵⁶ Ibid, str. 47.

¹⁵⁷ Gracia E, *Unreported cases of domestic violence against women: towards an epidemiology of social silence, tolerance, and inhibition*, J Epidemiol Community Health, 2004;58:536–537, dostupno na:

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1732820/pdf/v058p00536.pdf>. Videti i izveštaje MŽK (na sajtu MŽK) koji se bave rodno zasnovanim nasiljem, posebno MŽK, *S reči na dela?*, 2017.

¹⁵⁸ Komentar na nacrt izveštaja, 2018.

¹⁵⁹ Razgovori MŽK, 2017, and *S reči na dela?*

¹⁶⁰ Ovo je izazov koji se ponavlja, kao što se vidi u poslednja tri izveštaja MŽK o nasilju u porodici: *Više od „reči na papiru“? Odgovor pravosudnih organa na Kosovu na nasilje u porodici*, UNDP, 2009, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130206172036675.pdf>, *Nema više opravdanja*, i *S reči na dela?*

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² „Tim EULEX-a izvršio je 2017. godine procenu pojedinih aspekata infrastrukture osnovnih sudova na Kosovu i utvrdio da u nekima od njih nedostaje određena oprema, poput opreme za video povezivanje i neprozirnih

stakala. To može ometati upotrebu zaštitnih mera definisanih Zakonikom o krivičnom postupku i onemogućiti žrtvama/svedocima priliku da daju iskaze putem video linka, što je, kako je utvrđeno, najbolji način da se žrtva/svedok zaštiti od stresa i ponovne traumatizacije tokom krivičnog postupka“ (Prepiska EULEX-a i MŽK, 2018).

¹⁶³ Kao što su mere zaštite u vidu udaljavanja iz stana, kuće ili prostora za život i mera psiho-socijalnog lečenja. Videti MŽK, *S reči na dela?*

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Ibid, str. 3.

¹⁶⁶ Ibid, str. 4.

¹⁶⁷ Opšta preporuka CEDAW Komiteta br. 35 o rodno-zasnovanom nasilju nad ženama: „Države treba da obezbede specijalističku službu za podršku ženama, kao što su besplatne 24-časovne linije za pomoć i dovoljne brojeve bezbednih i na odgovarajući način opremljenih kriznih centara za podršku i upućivanje, kao i odgovarajuća skloništa za žene, njihovu decu i druge članove porodice, kako se traži“.

¹⁶⁸ Razgovori MŽK, 2018.

¹⁶⁹ MŽK, *S reči na dela?*, str. 4.

¹⁷⁰ Ibid, str. 53.

¹⁷¹ Ibid, str. 61.

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ MŽK, *Seksualno uznemiravanje na Kosovu*, 2016, str. 4, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20160224134742609.pdf>

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Ibid, str. 23, 25–26.

¹⁷⁶ Ibid, str. 4.

¹⁷⁷ MŽK, *S reči na dela?*, str. 3.

¹⁷⁸ Ibid, str. 13.

¹⁷⁹ Ibid, str. 3.

¹⁸⁰ Ibid, str. 12.

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Ibid.

¹⁸³ Ibid.

¹⁸⁴ Ibid, str. 13.

¹⁸⁵ Razgovori i zapažanja MŽK, 2017.

¹⁸⁶ Razgovori MŽK, 2017.

¹⁸⁷ Podaci Policije Kosova, jun 2018. Videti Aneks 6. Takođe videti Izveštaj o trgovini ljudima Minsitarstva spoljnih poslova SAD od juna 2017, str. 238, dostupno na: <https://www.state.gov/documents/organization/271339.pdf>.

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ Vlada Republike Kosovo, Administrativno uputstvo 17/2013 o formalnom sastavu, nadležnostima, odgovornostima i načinu funkcionisanja nacionalnog organa protiv trgovine ljudima, član 4, 213, dostupno na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Udhezim_Administrativ_ORK_-_Nr_172013_per_perberjen_formale_kompetencat_pergjegjesite_dhe_menyren_e_funksionimit_te_autoritetit_kombet.pdf.

¹⁹⁰ Ibid.

¹⁹¹ Ministarstvo spoljnih poslova SAD, *Trafficking in Persons Report*, jun 2017.

¹⁹² Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 05/L-036 o naknadi žrtava zločina, član 2.

¹⁹³ Ibid, član 6.

¹⁹⁴ Čosa-Mustafa Arijana i Morina Donjeta, *Compensation to Victims of Crime: Response to Domestic Violence and Human Trafficking cases in Kosovo*, 2017.

¹⁹⁵ Ibid.

¹⁹⁶ Po Čosaj-Mustafi i Morini, Zakonik o krivičnom postupku i dalje se služi zastarelim formulacijama u vezi sa programom obeštećenja žrtava i govori o „Fondu za naknadu štete žrtvama“ (član 62. stav 1. tačka.5).

¹⁹⁷ Zakon o porodici, član 15, 2004.

¹⁹⁸ Član 16. stav 3 propisuje: „Pre donošenja odluke, sud je obavezan da zatraži mišljenje organa starateljstva, da sasluša maloletnu osobu i njene roditelje ili staratelje. Sud je takođe obavezan da sasluša osobu sa kojom

maloletno lice namerava da sklopi brak i da ispita druge okolnosti koje mogu da budu od značaja za donošenje ove odluke“ [sic].

¹⁹⁹ Agencija za statistiku Kosova.

²⁰⁰ Halili, Dafina, „Maloletnici u braku“, *Kosovo 2.0*, 26.10.2016, dostupno na:

<http://kosovotwopointzero.com/sr/underage-and-married>.

²⁰¹ UNFPA, *Kosovo (Rezolucija 1244) Sklapanje braka s decom ili rani brak*, 2012, str.4, dostupno na:

<https://kosovo.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/KOSOVO-Serbian-final.pdf>.

²⁰² Ibid, str. 1.

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ NPAPZNP, Stub 2, Strateški cilj 2; Stub 3, Strateški cilj 3.

²⁰⁵ NPAPZNP, Stub 1, Strateški cilj 1 (1.2.a.1); Stub 2, Strateški cilj 2; UN Women na Kosovu su 2018. najavile podršku Ministarstvu pravde za uspostavljanje softvera koji će koristiti nadležne institucije za vođenje slučajeva i prikupljanje podataka. Ova baza podataka će obuhvatiti sve vrste nasilja nad ženama počinjene na Kosovu koji dođu do institucija. Prethodno su i drugi donatori podržali razvoj međuinstitucijske baze podataka, ali ona nikada nije postala operativna.

²⁰⁶ EULEX je sproveo određene obuke, ali program obuka je potrebno institucionalizovati i ujednačiti.

²⁰⁷ MŽK, *Nema više opravdanja*, 2015.

²⁰⁸ NPAPZNP, Stub 4, Strateški cilj 4.

²⁰⁹ MŽK je obezbedila neke obuke, ali potrebno ih je institucionalizovati.

²¹⁰ NPAPZNP, Stub 1, Strateški cilj 1.

²¹¹ Videti MŽK, *S reči na dela?*

²¹² Različiti akteri (npr. UN agencije, OEBS, MŽK) su obezbedili određene treninge za većinu ovih grupa.

Međutim, ovi nisu standardizovani, trajno institucionalizovani i ujednačeni za sve ustanove tako da obezbede dosledan i održiv pristup. Možda bi se mogli prilagoditi i unaprediti već razvijeni programi.

²¹³ Vodeći ekspert za rodno odgovorno budžetiranje podržao je MŽK u razvoju metodologije za adekvatno određivanje troškova usluga. Mada su podaci zastareli, metodologija ostaje važeća (videti MŽK, *Po kojoj ceni? Finansiranje za implementaciju Zakonodavnog okvira protiv porodičnog nasilja na Kosovu*, MŽK, 2012, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130405144431364.pdf>). Navodno Save the Children planira da sprovede studiju troškova u 2018.

²¹⁴ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-172 o izmenama i dopunama zakona br.04/L-054 o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika oslobodilačke vojske kosova, žrtvama seksualnog nasilja za vreme rata, civilnim žrtvama i njihovim porodicama, 2014, dostupan na:

<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/04-L-172%20s.pdf>.

²¹⁵ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 05/L-053 o specijalizovanim većima i specijalizovanom tužilaštvu, 2015, član 19. stav 3. i član 23. stav 2, dostupan na: <https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/05-L-053%20s.pdf>.

²¹⁶ Specijalizovana veća Kosova, Pravilnik o postupku i dokazima, mart 2017, KSC-BD-03/RevI/2017/1, član 80 (stav 6). Po pravilniku, radi zaštite identiteta žrtava seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, imena i informacije o identitetu se mogu izostaviti iz javnih spisa Specijalizovanih veća, a svi spisi koji identifikuju svedoka ili žrtvu koji učestvuju u postupcima ne moraju biti dostupni na uvid.

²¹⁷ Član 80. stav 4. tačka c.

²¹⁸ Vlada Republike Kosovo, Uredba (VRK) br. 22/2015 o definisanju postupka za priznavanje i potvrđivanje statusa žrtava seksualnog nasilja u toku kosovskog oslobodilačkog rata, 2016, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=15049>.

²¹⁹ Vlada Republike Kosovo, Uredba (VRK) br. 10/2016 o izmenama i dopunama uredbe br. 22/2015 o definisanju postupka za priznavanje i potvrđivanje statusa žrtava seksualnog nasilja u toku kosovskog oslobodilačkog rata, 2016, dostupna na: <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Rregullore%20QRK%29%20Nr%2010%202016%20per%20ndryshimin%20dhe%20plotesimin%20e%20Rregullores%20Nr%2022%202015%20per%20percaktimin%20e%20procedurave%20per%20njohten%20dhe%20verifikimin%20e%20statusit%20te%20viktimave.pdf>.

²²⁰ Vlada Republike Kosovo, MŽSPP, Administrativno uputstvo MŽSPP br. 14/2014 o utvrđivanju uslova i kriterijuma za osiguranje porodičnog stanovanja za porodice palih boraca, nestalih OVK, za veterane OVK, civilne invalide rata, žrtve seksualnog nasilja u ratu, civilne žrtve rata i njihove porodice, 2014, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=10195>.

²²¹ Vlada Republike Kosovo, Ministarstvo pravde, *Akcioni plan: pristup pravdi za žrtve seksualnog nasilja u toku rata*. Akcioni plan ne određuje ukupni vremenski okvir, ali se prevashodno odnosi na 2015. godinu; nije jasno da li je još uvek važeći.

²²² Vlada Republike Kosovo, Kabinet premijera, ARR, *Radni plan za sprovođenje Rezolucije 1325 – Žene, mir, bezbednost 2013 – 2015*, dostupno na:

http://www.peacewomen.org/assets/file/NationalActionPlans/kosovo_nap_2014.pdf.

²²³ UN Women, *The Conflict did not Bring us Flowers*, 2016, dostupno na: http://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2016/the-conflict-did-not-bring-us-flowers_eng.pdf?la=en&vs=5055.

²²⁴ U martu 2016. jedan muškarac je govorio na televiziji o silovanju koje je doživeo za vreme rata.

²²⁵ UN Women, *The Conflict did not Bring us Flowers*, 2016, str. 48. U izveštaju se zapaža da „nesumnjivo već samo ova cifra daje delimičnu sliku o broju preživelih koji nisu voljni da se identifikuju kao takvi“.

²²⁶ Četiri osobe optužene su od strane Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, jedna osoba od strane Specijalnog suda za ratne zločine u Beogradu. Samo tri slučaja su vođena i okončana na sudovima na Kosovu; u sva tri su donete oslobađajuće presude. Amnesty International, *Wounds that burn our souls: Compensation for Kosovo's wartime rape survivors, but still no justice*, 2017.

²²⁷ Prijave se mogu podneti bilo pojedinačno, preko organizacija ili regionalnih kancelarija Ministarstva rada i socijalne zaštite. Članovi/ice komisije uključuju predstavnike/ce institucija, civilnog društva i psihologe/škinje. Institucije imenuju svoje predstavnike/ce, dok se drugi biraju preko konkursa. Svi članovi Komisije i Sekretarijata prolaze obaveznu obuku.

²²⁸ Amnesty International, 2017, str 9. Zakonom se pravo na beneficije ograničava na period oružanog sukoba, čime se uskraćuju beneficije kosovskim Srkinjama, Romkinjama i određenom broju Albanci koje su silovane po završetku sukoba. Zakon takođe zabranjuje primanje dve penzije (npr. žrtve koje primaju penziju po osnovu toga što im je muž ubijen moraju da odaberu koju će penziju da primaju). Žrtve imaju rok od samo pet godina da se prijave.

²²⁹ Ibid.

²³⁰ Ovu i naredne preporuke je dao Amnesty International (2017).

²³¹ Autorke/ri u potpunosti uvažavaju činjenicu da su seksualnom nasilju u ratu bile izložene/i pripadnice/i različitih etničkih zajednica i da sva lica koja su bila žrtve takvih ratnih zločina treba da imaju pristup pravdi. Ova preporuka se posebno tiče Vlade Republike Srbije, budući da postoje svedočenja koja impliciraju umešanost *zvaničnih* predstavnika države Srbije u izvršenje ovih zločina, pa bi zvanično izvinjenje srpskih zvaničnika moglo doprineti tranzicionoj pravdi. Ipak, svakako treba kazniti sve pojedince koji su počinili takve zločine, uključujući i one koji nisu delovali kao zvanični predstavnici države.

²³² Prečišćeni tekst Ugovora o funkcionisanju Evropske unije, dostupno na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>.

²³³ Direktiva 2006/54/EZ o sprovođenju principa jednakih mogućnosti za muškarce i žene u pogledu zapošljavanja i zanimanja, 2006, treći deo, dostupna na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006L0054&from=EN>

²³⁴ Direktiva 2000/78/EZ od 27. novembra 2000. godine kojom se uspostavlja opšti okvir za jednako postupanje pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja.

²³⁵ Član 74.

²³⁶ Član 24.

²³⁷ Član 1.

²³⁸ Član 2.

²³⁹ LGBTQI organizacije su podnele predlog amandmana zvaničnoj radnoj grupi u vezi sa sledećim članovima: Član 74 – Opšta pravila o povećanju ili smanjenju kazne, Član 179 – Teško ubistvo, Član 188 – Laka telesna povreda, Član 189 – Teška telesna povreda i Član 333 – Uništenje ili oštećenje imovine.

²⁴⁰ Zakon o porodici, 2004.

²⁴¹ Na ličnim kartama se brkaju termini „sex“ (u engleskoj verziji) i “*Gjinia*” (rod, na albanskom).

²⁴² Razgovor MŽK sa LGBT aktivistom 2017.

²⁴³ KTV kanal, emisija Rubikon, „Može li se na Kosovu promeniti pol?“, emitovana u junu 2018, dostupna na: <https://www.kohavision.tv/rubikon/4364/a-mund-ta-nderrosh-gjinine-ne-kosove/?faqe=3>.

²⁴⁴ OEBS, *Men's Perspective on Gender Equality*, 2018.

-
- ²⁴⁵ Ibid.
- ²⁴⁶ Ibid.
- ²⁴⁷ Inicijativa mladih za ljudska prava (YIHR), *Freedom and Protection for Lesbians, Gays, Bisexuals, and Transgender in Kosovo*, 2013.
- ²⁴⁸ Razgovori MŽK sa LGBT aktivistima/kinjama.
- ²⁴⁹ YIHR, 2013.
- ²⁵⁰ IPSOS, *LGBTQI Anketa javnog mnjenja: Zapadni Balkan*, 2013, str. 16.
- ²⁵¹ Centar za ravnopravnost i slobodu, *The LGBT Movement*, 2017, str. 32.
- ²⁵² YIHR, 2013.
- ²⁵³ Ibid.
- ²⁵⁴ Član 9.
- ²⁵⁵ Član 2.
- ²⁵⁶ Član 22.
- ²⁵⁷ Član 10.
- ²⁵⁸ Ustav Republike Kosovo, Član 8.
- ²⁵⁹ Član 38.
- ²⁶⁰ Član 40.
- ²⁶¹ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 02/L-31 o verskim slobodama na Kosovu, 2006, dostupan na: http://www.gazetazyrtare.com/e-gov/index.php?option=com_content&task=view&id=64&Itemid=28&lang=sr.
- ²⁶² Vlada Republike Kosovo, Nacrt zakona o izmenama i dopunama Zakona br. 02/L-31 o verskim slobodama na Kosovu, dostupan na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/NZ%20o%20izmen%20zakona%20o%20verskim%20slobodama.pdf>.
- ²⁶³ Zakon o zaštiti od diskriminacije, član 1; Ustav, član 24.
- ²⁶⁴ Zakon stoga ide dalje od Direktive 2000/78/EZ, uspostavljajući opšti okvir za ravnopravan tretman pri zapošljavanju i u profesiji („Okvir direktive o ravnopravnosti pri zaposlenju“), s obzirom na to da je delokrug zakona znatno širi od zaposlenja.
- ²⁶⁵ Republika Kosovo, MONT, Administrativno uputstvo br. 6/2010 o kodu ponašanja i disciplinskim merama za učenike srednjih škola, 2009, član 4, dostupno na: <http://masht.rks-gov.net/en/udhezimet-administrative-2010>.
- ²⁶⁶ ASK, Popis stanovništva i domaćinstava na Kosovu: konačni podaci, 2011.
- ²⁶⁷ Procenjuje se da 2015. godine 29% stanovnika Kosova nikada nije pohađalo verske službe: 37% na posebne praznike, 9% na svakih par meseci, 3% 1-3 puta mesečno, 13% jednom nedeljno i samo 8% češće od jednom nedeljno (MŽK, *Pristup zdravstvenoj zaštiti na Kosovu*, Priština: 2017, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20170206150329367.pdf>).
- ²⁶⁸ Ne postoji značajna razlika s obzirom na obrazovanje ili gradsko/seosko okruženje (Ibid, str. 22).
- ²⁶⁹ Šcipe Đocaj za Pristina Insight, *Another layer of the social fabric: Kosovo's hijabi women*, 2017, pristupljeno 27.09.2017, dostupno na: www.PristinaInsight.com/social-fabric-mag/.
- ²⁷⁰ Tereza Perkins, *Unveiling Muslim Women: The Constitutionality of Hijab Restrictions in Turkey, Tunisia and Kosovo*, 2012, Boston University International Law Journal 529.
- ²⁷¹ Republika Kosovo, Ustavni sud, Slučaj br. KI 36/11, *Arjeta Halimi* 20, September 2011. Ustavni sud smatra slučaj neprihvatljivim jer nisu iscrpljene sve raspoložive pravne mere. Po pitanju zabrane nošenja marama, Sud je dao komentar da princip sekularizma u Ustavu dopušta ograničavanja javnih manifestacija vere, uključujući maramu za glavu, a pozivajući se na presudu Evropskog suda za ljudska prava u slučaju Lejla Šahin protiv Turske (primena br. 44774/98), po kojoj takva ograničavanja ne predstavljaju kršenje ljudskih prava.
- ²⁷² Zapažanja MŽK i razgovori sa LGBTQI aktivistima/kinjama.
- ²⁷³ EK, radni dokument osoblja Komisije; Izveštaj za Kosovo za 2018. godinu, 2018, str. 32, dostupno na: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/01_kosovo_report_2018_srpski.pdf.
- ²⁷⁴ Ibid
- ²⁷⁵ Ibid.
- ²⁷⁶ Ibid.
- ²⁷⁷ Jakupi Rudine i Kelmendi Vese za Kosovski centar za bezbednosne studije, *Women in Violent Extremism: Lessons Learned from Kosovo*, 2017, dostupno na: www.qkss.org/repository/docs/women-in-ve-eng_594236.pdf.

-
- 278 Ibid.
- 279 Pavlak et al. za USAID, *USAID/Kosovo Gender and Power Dynamics Assessment*, Priština, 2016.
- 280 Ibid, str. 13.
- 281 Ibid, str. 14.
- 282 EK, Radni dokument službi Komisije; Izveštaj za Kosovo za 2018. godinu, 2018, str. 32.
- 283 Član 156.
- 284 Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 06/L-026 o azilu, 2018, dostupan na: http://ligjet.skupstinakosova.org/Uploads/Data/Documents/Zakonbr06L-026_c9yckgLSdm.pdf.
- 285 Član 3. stav 1. tačka 18.
- 286 Član 3. stav 1. tačka 35.
- 287 Član 3. stav 1. tačka 28.
- 288 Član 14. stav 2 i član 57. stav 5 tačka .3.
- 289 Član 34. stav 1. tačka 9, član 52. stav 12 i član 57. stav 5. tačka 2.
- 290 Član 15.
- 291 Član 13. stav 1.
- 292 Vlada Republike Kosovo, Pravilnik br. 02/2010 o opštinskim kancelarijama za zajednice i povratak, 2010, dostupan na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=10522>.
- 293 Vlada Republike Kosovo, Ministarstvo za zajednice i povratak, Strategija i akcioni plan za zajednice i povratak 2014 – 2018, dostupni na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/STRATEGIJA_ZA_ZAJEDNICE_I_POVRATAK_2014-2018.pdf.
- 294 Vlada Republike Kosovo, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Vodič za implementaciju nacionalne politike reintegracije, 2013, dostupan na: http://mpb-ks.org/repository/docs/Guide_for_the_Implementation_of_the_National_Policy_to_the_Reintegration_130320_14.pdf.
- 295 Podaci Kancelarije za povratak i zajednice pri Ministarstvu za zajednice i povratak.
- 296 Azilanti/kinje iz Afganistana, Sirije, Irana i Palestine.
- 297 Većina povratnika su Albanci (62%). Iz gotovo svih etničkih grupa su povratnici većinom muškarci. Upadljiv izuzetak su Bošnjakinje. A vratio se isti broj goranskih i turskih muškaraca i žena tokom 2017.
- 298 MŽK, *Budžetiranje za poboljšanu rodnu ravnopravnost u programima dijaspora*, 2017, str. 5, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20171117095149515.pdf>.
- 299 Više o tome u: Verena Knaus et al, *Silent Harm - A report assessing the situation of repatriated children's psycho-social health*, UNICEF Kosovo u saradnji sa Kosovo Health Foundation, 2012, dostupno na: https://www.unicef.org/kosovoprogramme/SILENT_HARM_Eng_Web.pdf; i Verena Knaus et al, *Integration Subject to Conditions: A report on the situation of Kosovan Roma, Ashkali and Egyptian children in Germany and after their repatriation to Kosovo*, 2010, dostupno na: https://www.unicef.org/socialpolicy/files/Integration_Subject_to_Conditions.pdf. Nisu bili dostupno rodno razvrstani podaci.

Ljudski kapital: Obrazovanje i zapošljavanje

- 300 UN, CEDAW, 1981.
- 301 UN, Konvencija o pravima deteta, 1990, član 28, dostupno na: [http://www.unhcr.rs/media/Konvencija%20o%20pravima%20deteta%20\(1989\).pdf](http://www.unhcr.rs/media/Konvencija%20o%20pravima%20deteta%20(1989).pdf).
- 302 Ustav, član 22.
- 303 Klef le Divelek i Miler za MŽK, 2017.
- 304 UN, Ciljevi održivog razvoja, 17 ciljeva za transformaciju našeg sveta, dostupno na: www.un.org/sustainabledevelopment/education
<http://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/sustainable-development-goals.html/>.
- 305 Član 47.
- 306 Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 02/L-52 o predškolskom vaspitanju, 2006, član 1, dostupno na: <http://masht.rks-gov.net/uploads/2015/06/2006-02-152-sr.pdf>. Pohađanje nije obavezno.
- 307 Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-068 o obrazovanju u opštinama Republike Kosovo, 2008, član 3. tačka b, dostupno na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L068_sr.pdf.

-
- ³⁰⁸ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-032o preduniverzitetskom obrazovanju u Republici Kosovo, 2011, član 3, stav 6, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20o%20preduniversitetskom%20obrazovanju.pdf>.
- ³⁰⁹ Ibid, član 1. stav 2. tačka5.
- ³¹⁰ Ibid, član 3. stav 4.
- ³¹¹ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-37 o visokom obrazovanju u Republici Kosovo, 2011, član 2, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20o%20visokom%20obrazovanju.pdf>.
- ³¹² Ibid, član 5.
- ³¹³ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-143 o obrazovanju i osposobljavanju odraslih u Republici Kosovo, 2013, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20za%20obrazovanje%20i%20osposobljavanje%20odraslih%20u%20Republici%20Kosovo%20Kosovo.pdf>.
- ³¹⁴ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-138 o profesionalnom obrazovanju i osposobljavanju, 2013, član 3. stav 1, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20za%20profesionalno%20obrazovanje%20i%20osposobljavanje.pdf>.
- ³¹⁵ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-145 o omladinskom organizovanju, 2009, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2009-145-ser.pdf>.
- ³¹⁶ Vlada Republike Kosovo, Kosovska strategija za omladinu, 2013, dostupno na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/KOSOVSKA_STRATEGIJA_ZA_OMLADINU_2013-2017.pdf.
- ³¹⁷ Kancelarija premijera Republike Kosovo, „Strategija za uključivanje romske i aškalijske zajednice u kosovsko društvo 2017-2020“, 2017, dostupno na: <http://www.rcc.int/romaintegration2020/download/docs/KS.pdf/bda07dc7fb150ca1d1588bccf39b974a.pdf>.
- ³¹⁸ Vlada Republike Kosovo, Nacionalna strategija razvoja 2016-2021 (NSR), 2016, na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/NACIONALNA_STRATEGIJA_RAZVOJA_OD_2016-2021_GODINE_Serb.pdf.
- ³¹⁹ Vlada Republike Kosovo, Nacionalni program za sprovođenje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (NPSSSP), 2017-2021, na: http://mei-ks.net/repository/docs/2_pkzmsa_miratar nga kuvendi final srp .pdf.
- ³²⁰ Vlada Republike Kosovo, Agenda za evropske reforme (AER), 2016, dostupno na: <http://mei-ks.net/sr/agenda-za-evropske-reforme-era>. Postavlja kratkoročne prioritete u oblasti: a) upravljanja i vladavine prava; b) konkurentnosti i investicione klime; i c) obrazovanja i zapošljavanja.
- ³²¹ MONT, Statistika obrazovanja na Kosovu 2015/2016, 2016, dostupno na: <http://masht.rks-gov.net/uploads/2016/08/statistika-e-arsimit-ne-kosove-ang.PDF>. Nisu bili dostupni podaci o stopi uspešnosti.
- ³²² Videti: *Ko vodi brigu o deci? Potražnja, ponuda i mogućnosti za proširenje dostupnosti brige o deci na Kosovu*, MŽK, 2016, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20161103153827687.pdf>.
- ³²³ „Ciljevi iz Barselone“ postavili su lideri i liderke EU 2002. godine. U njima se kaže da 90% dece starosti od 3 godine do polaska u školu i 33% dece mlađe od tri godine treba da ima obezbeđeno predškolsko vaspitanje (EC, *Barcelona Objectives: The development of childcare facilities for young children in Europe with a view to sustainable and inclusive growth*, str. 5, dostupno na: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/130531_barcelona_en.pdf).
- ³²⁴ Zakon o predškolskom vaspitanju.
- ³²⁵ Razgovor sa SRR u MONT, avgust 2017, i direktorom Kosovskog obrazovnog centra, 29. avguts 2017.
- ³²⁶ MONT, Statistika obrazovanja na Kosovu 2015/2016, 2016. Videti Aneks 6.
- ³²⁷ Ibid.
- ³²⁸ Prepiska sa ASK, oktobar 2017.
- ³²⁹ Videti Knaus et al. *Silent Harm i Integration Subject to Conditions*.
- ³³⁰ ASK Platform.
- ³³¹ Razgovor, 2017.
- ³³² Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju u Republici Kosovo, članovi 39. i 40.
- ³³³ Skupština Republike Kosovo, Izvještaj sa amandmanima o Nacrtu zakona br. 06/L-020 o Budžetu Republike Kosovo za 2018. godinu, amandman 79, dostupno na albanskom na:

[www.ligjet.kuvendikosoves.org/Uploads/Data/Documents/19.12.2017RaportmeamendamenteperPLperBuxhetin2018\(Komisionetepershme\)_DvLLK9bPwW.docx](http://www.ligjet.kuvendikosoves.org/Uploads/Data/Documents/19.12.2017RaportmeamendamenteperPLperBuxhetin2018(Komisionetepershme)_DvLLK9bPwW.docx).

³³⁴ Koha Ditore „Fëmijët me aftësi të kufizuara pa përkrahje nga shteti“ na:

<https://www.koha.net/arberi/66168/femijet-me-aftesi-te-kufizuara-pa-perkrahje-nga-shteti/> (na albanskom).

³³⁵ OECD, *Rezultati kosovskih učenika/ca, PISA 2015*, dostupno na:

<http://gpseducation.oecd.org/CountryProfile?primaryCountry=XKO&treshold=10&topic=PI>.

³³⁶ Intervju, avgust 2017.

³³⁷ ASK, *Obrazovanje i osposobljavanje odraslih, 2016/2017*, ASK Platform, dostupno na: http://askdata.rks-gov.net/PXWeb/pxweb/sr/askdata/askdata_01%20Education_04%20Education%20and%20training%20for%20adults/edu25.px/?rxid=00f4a040-93d0-46a7-aeb3-86bd85114998; videti Aneks 6, *Obrazovanje*.

³³⁸ MŽK, *Planiranje budžeta za bolje obrazovanje*, 2015.

³³⁹ Intervju, 2017.

³⁴⁰ Videti MŽK, *Planiranje budžeta za bolje obrazovanje*, kao i razgovor, 2017.

³⁴¹ MONT, Statistika obrazovanja na Kosovu 2015/2016.

³⁴² Ibid. Videti *Aneks 6*.

³⁴³ Ibid. Podaci razvrstani po oblasti studija dostupni su u Aneksu 6. *Obrazovanje*.

³⁴⁴ 75% od oko 30 stipendija za romsku, aškalijsku i egipćansku zajednicu rezervisano je za žene (intervju, 2017).

³⁴⁵ Izračunala MŽK, na osnovu podataka sa ASK Platforme.

³⁴⁶ Intervjui, 2017.

³⁴⁷ Intervju, 2017.

³⁴⁸ MONT, Statistika obrazovanja na Kosovu 2015/2016.

³⁴⁹ Intervjui, avgust 2017.

³⁵⁰ Ibid.

³⁵¹ Ibid.

³⁵² Povećanje pohađanja predškolskog vaspitanja takođe je predviđeno NSR-om.

³⁵³ Član 11.

³⁵⁴ Član 157 (nekadašnji član 141. Ugovora o osnivanju Evropske zajednice).

³⁵⁵ Klef le Divelek i Miler za MŽK, 2017.

³⁵⁶ Ibid.

³⁵⁷ Direktiva Saveta 2010/18/EU o sprovođenju revidiranog Okvirnog sporazuma o roditeljskom odsustvu i o prestanku važenja Direktive 96/34/EZ.

³⁵⁸ Evropska komisija je u aprilu 2017. godine podnela predlog za Direktivu Evropskog parlamenta i Saveta o balansu između posla i privatnog života za roditelje i staratelje/ke i prestanak važenja Direktive Saveta 2010/18/EU. Opšti cilj direktive o balansu između poslovnog i privatnog života je primena načela ravnopravnosti žena i muškaraca u pogledu mogućnosti na tržištu rada i tretmana na radnom mestu. Direktiva će, prilagođavanjem i modernizovanjem pravnog okvira EU, omogućiti roditeljima i starateljima/kama da bolje usklade posao i obaveze oko dece. Za više informacija videti Klef le Divelek i Miler za MŽK, 2017.

³⁵⁹ Klef le Divelek i Miler za MŽK, 2017.

³⁶⁰ Direktiva Saveta 92/85/EEZ o uvođenju mera za unapređenje sigurnosti i zdravstvene zaštite na radu zaposlenih trudnica i porodilja ili dojilja, dostupno na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31992L0085>.

³⁶¹ Direktiva 2010/41/EU o primeni principa jednakog postupanja prema muškarcima i ženama angažovanim u nekoj delatnosti u svojstvu samozaposlenih lica i o prestanku važenja Direktive Saveta 86/613/EEZ, dostupno na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32010L0041>.

³⁶² Klef le Divelek i Miler za MŽK, 2017.

³⁶³ Skupština Republike Kosovo, Zakon 03-L-212 o radu, 2010, član 5, dostupno na:

<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-212-ser.pdf>.

³⁶⁴ MŽK, *Striking a Balance: Policy Options for Amending Kosovo's Law on Labour to Benefit Women, Men, Employers and the State*, 2016, dostupno na:

<http://www.womensnetwork.org/documents/20160504154201373.pdf>.

³⁶⁵ Klef le Divelek i Miler za MŽK, 2017.

³⁶⁶ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 05/L-023 o dojenju, 2015, član 4, dostupno na:

<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/05-L-023%20s.pdf>.

-
- ³⁶⁷ MŽK, *Striking a Balance*, str. 25.
- ³⁶⁸ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-161 o bezbednosti i zdravlju na radu, 2013, član 5, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20za%20bezbednost%20i%20zdravlja%20na%20radu.pdf>.
- ³⁶⁹ Ibid, član 18.
- ³⁷⁰ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-047 o zaštiti i promovisanju prava zajednica i njihovih pripadnika u Republici Kosovo (izmenjen i dopunjen Zakonom br. 04/L-115), član 9. stav 4, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2531>.
- ³⁷¹ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-017 o izmenama i dopunama Zakona br. 2002/9, 2008 o Inspektoratu rada, član 1, dostupno na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L017_sr.pdf.
- ³⁷² Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-019 o profesionalnom osposobljavanju, prekvalifikovanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, 2008, član 2, dostupno na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L-019_sr.pdf.
- ³⁷³ Ibid, član 12.
- ³⁷⁴ Glava XIX.
- ³⁷⁵ Vlada Republike Kosovo, MRSZ, Administrativno uputstvo za podelu teških i rizičnih poslova koji mogu da štete zdravlju žena u drugom stanju i žena dojilja, 2011, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8081>.
- ³⁷⁶ NPSSSP, str. 250-251 i 256.
- ³⁷⁷ ASK, Serija 5, Anketa o radnoj snazi, K2 - 2017, str. 12, dostupno na: <http://ask.rks-gov.net/media/3613/anketa-o-radnoj-snazi-k2-2017.pdf>.
- ³⁷⁸ Ibid, str. 18.
- ³⁷⁹ Institute Riinvest, *Women in the Workforce: and Analysis of the Workforce Conditions for Women in Kosovo*, 2017, str. 31, dostupno na: http://www.riinvestinstitute.org/uploads/files/2017/November/10/Women_in_the_workforce1510308291.pdf. U državnom sektoru je 87% žena zaposleno putem konkursa, 8% na preporuku, a 5% preko porodičnih veza. U privatnom sektoru je 44% žena zaposleno putem konkursa, 29% na preporuku, a 27% preko porodičnih veza.
- ³⁸⁰ Ibid.
- ³⁸¹ MŽK, *Striking a Balance*, str. 14.
- ³⁸² Ibid.
- ³⁸³ Millennium Challenge Corporation, *Kosovo Labor Force and Time Use Study Research Report – Executive Summary*, 2017, str. 11.
- ³⁸⁴ Grupacija Svetske banke i ASK, *Potrošačko siromaštvo u Republici Kosovo 2012-2015*, 2016, dostupno na: <http://ask.rks-gov.net/media/3188/statistika-siromastvo-2012-2015.pdf>.
- ³⁸⁵ MŽK, *Planiranje budžeta za socijalnu zaštitu: Rodna+ analiza kao osnov za određivanje rodno ravnopravnog budžeta u Ministarstvu rada i socijalne zaštite na Kosovu za 2016-2018*, 2015, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20151207094659442.pdf>.
- ³⁸⁶ Ibid.
- ³⁸⁷ Svetska banka, *Jobs Diagnostic Kosovo*, 2017, str. 41, dostupno na: <http://documents.worldbank.org/curated/en/814361497466817941/pdf/ACS21442-WP-PUBLIC-ADD-SERIES-KosovoJDIWEB.pdf>.
- ³⁸⁸ Ibid, str. 42.
- ³⁸⁹ Ibid, str. 44.
- ³⁹⁰ Millennium Challenge Corporation, *Constraint Analysis Kosovo*, 2017, str. 143, dostupno na: <https://assets.mcc.gov/content/uploads/Constraints-Analysis-Kosovo-2.pdf>.
- ³⁹¹ Institute Riinvest, *Women in the Workforce*, str. 9.
- ³⁹² Millennium Challenge Corporation, *Kosovo Labor Force and Time Use Study Research Report - Executive Summary*, 2017, str. 12.
- ³⁹³ Ibid.
- ³⁹⁴ Demokratija za razvoj, *Neaktivnost žena na tržištu rada: Faktori koji sprečavaju učešće žena na tržištu rada*, Priština: 2017, str. 23, na: http://d4d-ks.org/wp-content/uploads/2017/12/D4D_PI_12_W4D_SRB_WEB.pdf.
- ³⁹⁵ MŽK, *Striking a Balance*, 2017.

³⁹⁶ MŽK, *Striking a Balance*, str. 15.

³⁹⁷ Institute Riinvest, *Women in the Workforce*, str. 46.

³⁹⁸ MŽK, *Planiranje budžeta za socijalnu zaštitu*.

³⁹⁹ MŽK, *Striking a Balance*, str. 21.

⁴⁰⁰ Ibid.

⁴⁰¹ Videti Aneks 6.

⁴⁰² Demokratija za razvoj, *Promena paradigme: ravnopravnost kroz roditeljsko odsustvo*, 2017, dostupno na: https://d4d-ks.org/wp-content/uploads/2017/12/D4D_PI_13_SRB_WEB.pdf.

⁴⁰³ Svi podaci u ovom odeljku, ukoliko nije drugačije naznačeno, preuzeti su iz prepiske sa Odeljenjem za rad i zapošljavanje MRSZ u februaru 2018. godine.

⁴⁰⁴ Demokratija za razvoj, *Neaktivnost žena na tržištu rada: Faktori koji sprečavaju učešće žena na tržištu rada*, str. 27, dostupno na: https://d4d-ks.org/wp-content/uploads/2017/12/D4D_PI_12_W4D_SRB_WEB.pdf

⁴⁰⁵ Ibid.

Konkurentnost

¹ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-229 o zaštiti konkurencije, 2010, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligiet/2010-229-ser.pdf>. Utvrđuje pravila i mere za zaštitu konkurencije na tržištu, procedure za primenu, kao i organizaciju i dužnosti Autoriteta za konkurenciju.

² Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 05/L-100 o državnoj pomoći, 2017, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligiet/05-L-100%20s.pdf>.

³ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-047 o zaštitnim merama na uvoze, 2011, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligiet/Zakon%20o%20zastitnim%20merama%20na%20uvoze.pdf>.

⁴ MŽK, *Budžetiranje za rodnu ravnopravnost u trgovini i industriji*, 2016, str. 21.

⁵ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-240 o antidampinškim i kompenzatornim merama, 2014, na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=9518>.

⁶ MŽK, *Budžetiranje za rodnu ravnopravnost u trgovini i industriji*, 2016, str. 21.

⁷ ASK, Serija 3: ekonomska statistika, Statistički repertoar preduzeća na Kosovu, K4 2017, str. 12, dostupno na: <http://ask.rks-gov.net/media/3848/statisti%C4%8Dki-repertoar-preduzec-a-na-kosovu-k4-2017.pdf>.

⁸ MŽK, *Budžetiranje za rodnu ravnopravnost u trgovini i industriji*, Priština: 2016, str. 45.

⁹ Ibid, str. 45

¹⁰ Ibid, str. 37.

¹¹ Riinvest Institute, *Women's Entrepreneurship: An analysis on doing business in Kosovo*, 2017, dostupno na: www.riinvestinstitute.org/uploads/files/2017/November/10/Womens_Entrepreneurship1510307815.pdf.

¹² Ibid, str. 29.

¹³ Ibid, str. 7.

¹⁴ Intervjui MŽK s predstavnicima/ama banaka, 2017.

¹⁵ Fernsveden et al. za ORGUT Consulting AB za Ambasadu Švedske, *Rodni profil zemlje: analiza rodni razlika na svim nivoima na Kosovu*, Priština: 2014, str. 17, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20140513160131272.pdf>.

¹⁶ MŽK, *Budžetiranje za rodnu ravnopravnost u trgovini i industriji*, str. 4, 36. Postoje indicije da je ženama možda teže da obezbede obavezno sufinansiranje za grantove KIESA.

¹⁷ Sajt USAID, *Kosovo Credit Guarantee Fund*, pristupljeno 25. juna 2018, dostupno na: <https://www.usaid.gov/kosovo/fact-sheets/kosovo-credit-guarantee-fund>.

¹⁸ Prepiska MŽK sa Katastarskom agencijom, septembar 2017. Treba napomenuti da se ovo odnosi na postotak imovine koja je u vlasništvu žena, a ne na postotak žena koje poseduju imovinu, za šta trenutno nema podataka.

¹⁹ Za više informacija o razlikama u platama žena i muškaraca videti odeljak o zapošljavanju. Koncept jednakih zarada u EU proizašao je iz ekonomske politike; Francuska je bila zabrinuta da će zbog toga što poštuje načelo jednakih zarada za jednak rad biti u nepovoljnom konkurentnom položaju ako ga ostale zemlje članice ne poštuju. Polna diskriminacija je oduvek bila pitanje ekonomske politike, ali je u međuvremenu postala i pitanje socijalne politike (Paul Craig and Gráinne de Búrca, *EU Law*, 5th edition, Oxford 2011, str. 858).

²⁰ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-109 o elektronskim komunikacijama, 2012, član 3, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/109%20Zakon%20o%20elektronskim%20komunikacijama.pdf>.

²¹ Vlada Republike Kosovo, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Nacionalna strategija za kibernetičku bezbednost i Akcioni plan 2016 – 2019, 2015, dostupno na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Drzavna_Strategija_za_Kiberneticku_Bezbednost_i_Akcioni_Plan_2016_-_2019_per_publikim_1202.pdf.

²² Ibid. str. 13.

²³ Vlada Republike Kosovo, Ministarstvo ekonomskog razvoja, „Politika sektora elektronskih komunikacija – Digitalna agenda za Kosovo 2013-2020“, 2013, dostupno na: https://mzhe-ks.net/repository/docs/Politike_Sektora_Elektronskih_KomunikacijaDigitalna_Agenda_za_Kosovo_2013-2020.pdf.

²⁴ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-094 o uslugama informatičkog društva, 2012, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20o%20uslugama%20informatickog%20društva.pdf>.

²⁵ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L – 166 o sprečavanju i suzbijanju kibernetičkog kriminala, 2010, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2682>.

²⁶ Vlada Republike Kosovo, Ministarstvo ekonomskog razvoja, Strategija Kosova za informacione tehnologije, 2013, dostupno na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Kosovo_IT_Strategy.pdf.

²⁷ ASK, Anketa o radnoj snazi 2017, str. 19.

²⁸ Kosovsko udruženje preduzeća za informacionu i komunikacionu tehnologiju (STIKK), *Women in Technology: Challenges of women in the field of Information Technology and Communication*, 2014, dostupno na: [www.stikk.org/fileadmin/user_upload/women_in_technology - challenges of women in the field of ict.pdf](http://www.stikk.org/fileadmin/user_upload/women_in_technology_-_challenges_of_women_in_the_field_of_ict.pdf). Nema podataka o dečacima.

²⁹ Intervjui MŽK, 2017.

Poljoprivreda

¹ EK, Indikativni strateški dokument za Kosovo 2014-2020.

² Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-090 izmenama i dopunama Zakona br. 03/L-098 o poljoprivredi i ruralnom razvoju, 2012, član 4. stav 1. tačka 2, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/90%20Zakon%20o%20izmen%20zakona%20o%20poljoprivredi%20i%20ruralni%20razvoj.pdf>.

³ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-127 o popisu poljoprivrede, 2014, član 6. stav 3, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20o%20popisu%20poljoprivrede.pdf>.

⁴ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-029 o poljoprivrednoj inspekciji, 2009, dostupno na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L-029_sr.pdf.

⁵ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L- 153 o izmenama i dopunama Zakona br. 2003/3 o šumama Kosova, 2010, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-153-ser.pdf>.

⁶ Vlada Republike Kosovo, MPŠRR, Strategija za konsolidaciju zemljišta 2010-2020, 2010, dostupno na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Strategija_za_Konsolidaciju_Zemljista_2010-2020.pdf.

⁷ Vlada Republike Kosovo, MPŠRR, Politika i strategija za razvoj šumarstva 2010 – 2020, 2009, dostupno na: http://www.kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/docs/STRATEGIJA_ZA_RAZVOJ_SUMARSTVA_2010-2020.pdf.

⁸ ASK, Anketa o radnoj snazi 2017, str. 19.

⁹ Zapažanja MŽK i njenih članica.

¹⁰ MŽK, *Budžetiranje za bolju poljoprivredu i ruralni razvoj*, 2017, str. 29, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20171010144621240.pdf>.

¹¹ Ibid, str. 43.

¹² Ibid, str. 44.

¹³ Postoje indicije da muški rođaci žena povremeno zloupotrebljavaju afirmativne mere. Dešava se, recimo, da stave da se porodična farma vodi na ženu, da bi ova, u skladu sa zakonskim odredbama, mogla da bude korisnica.

U stvarnosti, međutim, žena nema nikakvu moć odlučivanja u vezi sa poslom. Usled toga, kako navode službenici i službenice, statistički podaci o ženama korisnicama granotva ne odražavaju pravo stanje stvari. Videti MŽK, *Budžetiranje za bolju poljoprivredu i ruralni razvoj*, str. 44.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Intervju sa članicama MŽK, avgust 2017.

¹⁷ Na primer, mogu se primeniti najbolje prakse Austrijske razvojne agencije da bi se osiguralo da žene donose odluke o subvencijama. Na taj način se mogu rešiti problemi zloupotrebe slični onima koje je prijavilo MPŠRR.

Energetika

¹ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 05/L – 081 o energetici, 2016, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/05-L-081%20s.pdf>. Još nekoliko drugih zakona reguliše energetska sektor, od kojih ni jedan nije rodno osjetljiv.

² Vlada Republike Kosovo, Ministarstvo ekonomskog razvoja, Energetska strategija Republike Kosovo 2017–2026, 2017, dostupno na: https://mzhe-ks.net/repository/docs/Energetska_Strategija_-_2017-26.pdf.

³ Vlada Republike Kosovo, Ministarstvo ekonomskog razvoja, Strategija grejanja 2011-2018, 2011, dostupno na: https://mzhe-ks.net/repository/docs/Strategija_e_Ngrohjes_2011-2018_SERB.pdf.

⁴ Vlada Republike Kosovo, Ministarstvo ekonomskog razvoja, Nacionalni akcioni plan za obnovljive izvore energije 2011-2020, 2013, dostupno na: [https://mzhe-ks.net/repository/docs/Nacionalni_Akcioni_Plan_Za_Obnovljive_Izvore_Energije_\(NAPOIE\)_2011_-_2020.pdf](https://mzhe-ks.net/repository/docs/Nacionalni_Akcioni_Plan_Za_Obnovljive_Izvore_Energije_(NAPOIE)_2011_-_2020.pdf).

⁵ Vlada Republike Kosovo, Ministarstvo ekonomskog razvoja, 2011, Akcioni plan za energetska efikasnost, 2011, dostupno na: [https://mzhe-ks.net/repository/docs/Kosovo_2nd_NEEAP_-_FINAL_draft_2013_SRB\(5\).pdf](https://mzhe-ks.net/repository/docs/Kosovo_2nd_NEEAP_-_FINAL_draft_2013_SRB(5).pdf).

⁶ Vlada Republike Kosovo, Strategija za rudarstvo Republike Kosovo za period 2012-2025, 2012, dostupno na: https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/Strategija_Minerare_e_R.Kosoves_2012-2025_srb.pdf.

⁷ EK, Izveštaj za Kosovo za 2016. godinu, Saopštenje o Politici proširenja EU, 2016, dostupno na: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/20161109_kosovo_report_2016_srb.pdf.

⁸ Intervju, 2017.

⁹ MONT, Statistika obrazovanja na Kosovu 2015/2016, 2016.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Sajt USAID, *Empowering Women in Kosovo's Energy Sector*, pristupljeno 26.6.2018, dostupno na: <https://www.usaid.gov/news-information/news/empowering-women-kosovo's-energy-sector>.

¹² Svetska banka, „Podaci“, dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/EG.ELC.ACCS.UR.ZS?locations=XK>.

Životna sredina

¹ Član 11. Glava XX Ugovora posvećena je životnoj sredini.

² Član 3.

³ Direktiva Evropskog parlamenta i Saveta 2011/92/EU od 31. decembra 2011. o proceni uticaja određenih javnih i privatnih projekata na životnu sredinu (izmenjena i dopunjena Direktivom 2014/52/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 16. aprila 2014), dostupno na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:026:0001:0021:En:PDF>.

⁴ Član 1. Direktive 2003/35/EZ Evropskog parlamenta i Saveta koja obezbeđuje učešće javnosti u izradi određenih planova i programa u oblasti zaštite životne sredine i menja i dopunjuje direktive Saveta 85/337/EEZ i 96/61/EZ, od 26. maja 2003. godine, dostupno na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32003L0035>.

⁵ Administrativno uputstvo br. 16/2015 za informacije, učešće javnosti i zainteresovane strane o postupcima procene uticaja na životnu sredinu, dostupno na: https://mmp.h.rks-gov.net/repository/docs/ministri-ua16-2015_463240.pdf.

⁶ Skupština Republike Kosovo, Zakon br.04/L-060 o otpadu, 2012, član 4. stav 2, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20o%20otpadu.pdf>.

-
- ⁷ Vlada Republike Kosovo, MŽSPP, Strategija za klimatske promene za Kosovo, 2014, Cilj 2, dostupno na: http://www.ks.undp.org/content/dam/kosovo/docs/Environment/Strategija%20za%20klimatske%20promene%202014_2024.pdf.
- ⁸ Vlada Republike Kosovo, Dokument Nacionalne strategije za vode Kosova 2017-2036, dostupno na: http://knmu.kryeministri-ks.net/repository/docs/Water_Strategy_final.pdf.
- ⁹ Vlada Republike Kosovo, MŽSPP, Kosovska strategija za zaštitu životne sredine 2011–2015, 2011, dostupno na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/STRATEGIJA_ZA_ZASTITU_ZIVOTNE_SREDINE_2011-2020_I_AKCIONI_PLAN_2011-2015.pdf.
- ¹⁰ MŽSPP, Kosovska strategija za zaštitu životne sredine 2013 – 2022, 2013.
- ¹¹ Emina Abrahamsdoter i Nikol Farnvort za Sidin Okvirni program zaštite životne sredine za Kosovo, *Institutional Gender Analysis: Creating Equal Opportunities in the Ministry of Environment and Spatial Planning*, 2017, str. 4.
- ¹² Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-025 o zaštiti životne sredine, 2009, dostupno na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2009_03-L-025_sr.pdf.
- ¹³ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-214 o proceni uticaja na životnu sredinu, 2010, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-214-ser.pdf>.
- ¹⁴ Skupština Republike Kosovo, Zakon br.03/L –230 o strateškoj proceni uticaja na životnu sredinu, 2010, dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-230-ser.pdf>.
- ¹⁵ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-175 o Inspektoratu životne sredine, voda, prirode, prostornog planiranja i izgradnje, 2013, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8910>.
- ¹⁶ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L–233 o zaštiti prirode, 2010, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2716>.
- ¹⁷ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-197 o hemikalijama, 2014, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=9370>.
- ¹⁸ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-147 o vodama Kosova, 2013, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8659>.
- ¹⁹ MŽK, *Budžetiranje za bolju životnu sredinu*.
- ²⁰ Ibid. Videti takođe UNDP, *Integrating Gender into the Climate Change Adaption and Disaster Risk Reduction Policies and Strategies*, 2016, dostupno na: www.ks.undp.org/content/dam/kosovo/docs/KDRRI/UNDP_Integrating%20gender_ENG.pdf.
- ²¹ UNDP, *Integrating Gender into the Climate Change Adaption and Disaster Risk Reduction Policies and Strategies*, 2016.
- ²² Ibid.
- ²³ MŽK, *Budžetiranje za bolju životnu sredinu*, str. 19.
- ²⁴ MŽSPP, Agencija za zaštitu životne sredine Kosova, *Izveštaj o stanju voda*, 2015, str. 36, dostupno na: https://www.ammk-rks.net/repository/docs/Raporti_i_ujrave_i_2015_Anglisht.pdf.
- ²⁵ Intervju MŽK s predstavnikom kompanije, decembar 2017.
- ²⁶ Ibid.
- ²⁷ Abrahamsdoter i Farnsvort za Sidu, 2017.
- ²⁸ Ibid.
- ²⁹ MŽK, *Voters' Voice: The Issues Voters Demand Their Government Address*, str. 11, 2009, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130120172704530.pdf>. Iako je izveštaj od pre gotovo 10 godina, članice MŽK i dalje izražavaju zabrinutost zbog sličnih problema.
- ³⁰ Abrahamsdoter i Farnsvort za Sidu, 2017.
- ³¹ Ibid.
- ³² Intervju MŽK, 2017.
- ³³ Ibid.
- ³⁴ Ibid.
- ³⁵ MŽSPP, Agencija za zaštitu životne sredine Kosova, *Izveštaj o stanju voda*, str. 36.
- ³⁶ Uz podršku Side, MŽSPP planira da 2018. godine sprovede rodnu analizu sektora vode i vazduha. Sve planirane inicijative EU treba uskladiti sa već planiranim istraživanjima. MŽSPP treba podstaći da se informiše i institucionalizuje praksu sprovođenja takvih analiza svake godine u okviru svojih izveštaja o sektorima.

³⁷ Ovo je ukupan postotak za sve javne rasprave za koje je MŽSPP dostavilo podatke, uključujući tri rasprave održane u nacionalnim parkovima Prokletije i Šar-planina. Ukupno je učestvovalo 15 žena (13%) i 103 muškarca (87%) (iz MŽK, *Budžetiranje za bolju životnu sredinu*).

Saobraćaj

¹ Članice MŽK su izrazile zabrinutost zbog neadekvatnih uslova u gradskim autobusima za osobe s invaliditetom, roditelje s kolicima (uglavnom žene) i starije osobe, kao i zbog pristupa autobusima noću, naročito u seoskim područjima (diskusije, 2017).

² Vlada Republike Kosovo, Ministarstvo za infrastrukturu, Strategija razvoja transporta i multimodalnog transporta za period 2015-2025 i Petogodišnji plan delovanja, 2015, dostupno na: http://miksi.net/repository/docs/2017_01_19_081547_Strategija_STMM_MI_14Gusht_doc_Shqip_Serbisht_Perfekt_ALBerti.pdf.

³ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-063 o kosovskim železnicama, 2011, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2790>.

⁴ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-051 o civilnom vazduhoplovstvu, 2008, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2532>.

⁵ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-250 o Agenciji za vazdušno-navigacijske usluge, 2014, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=9444>.

⁶ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-179 o drumskom transportu, 2013, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8688>.

⁷ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 02/L-70 o bezbednosti u drumskom saobraćaju, 2008, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2574>.

⁸ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 05/L-088 o pravilima drumskog saobraćaja, 2016, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=12822>.

⁹ Vlada Republike Kosovo, Ministarstvo infrastrukture, Strategija za bezbednost na putevima i Plan aktivnosti, 2015, dostupno na: http://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/docs/STRATEGIJA_O_CESTOVNOJ_SIGURNOSTI_NA_KOSOVU_I_PLAN_AKTIVNOSTI.pdf.

¹⁰ Intervju MŽK, 2017.

¹¹ Ibid.

¹² Ovaj projekat, koji je finansirala Evropska banka za obnovu i razvoj, obuhvatio je delimičnu rodnu analizu ove kompanije, ali ona nije bila dostupna javnosti u vreme izrade ovog dokumenta.

¹³ Zasnovano na razgovorima sa članicama MŽK.

Zdravstvo

¹ UN, Kancelarija visokog komesara za ljudska prava: 05/02/99, Opšta preporuka CEDAW br. 24, član 12, dostupno na: <http://www.chr.up.ac.za/undp/global/docs/comment3.pdf>.

² Član 68.

³ Član 51.

⁴ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-125 o zdravstvu, 2012, član 5. stav 1. tačka 2, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8666>.

⁵ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 05/L-025 o mentalnom zdravlju, 2015, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=11229>.

⁶ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-249 o zdravstvenom osiguranju, 2014, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=9450>.

⁷ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 02/L-76 o reproduktivnom zdravlju, 2007, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2506>.

⁸ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-110 o prekidu trudnoće, 2009, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2624>.

⁹ Vlada Republike Kosovo, Ministarstvo zdravlja, Strategija zdravstvenog sektora 2017–2021, 2016, dostupno na: http://msh-ks.org/wp-content/uploads/2013/11/MSH_STRATEGIJA_raport_eng-web.pdf.

¹⁰ Vlada Republike Kosovo, Strategija za uključivanje romske i aškalijske zajednice u kosovsko društvo 2017–2021, dostupno na: <https://www.rcc.int/romaintegration2020/docs/27/strategy-for-inclusion-of-roma-and-ashkali-communities-in-the-kosovo-society-2017-2021--kosovo>.

¹¹ ASK, *Statistika zdravstva 2015*, 2016, str. 6, dostupno na <http://ask.rks-gov.net/media/3147/statistika-zdravstva-2015.pdf>.

¹² Ibid.

¹³ MŽK, *Pristup zdravstvenoj zaštiti na Kosovu*, 2016, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20170206150329367.pdf>. Urađeno na osnovu nacionalnog ispitivanja domaćinstava.

¹⁴ Ibid, str. 43.

¹⁵ Ibid, str. 44.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid, str. 29.

¹⁸ Intervju MŽK, oktobar 2017. *Partnerstvo ideja* radi s određenim zajednicama na tome da se majke vode u bolnice ili da se obezbedi prisustvovanje babice porođaju.

¹⁹ MŽK, *Pristup zdravstvenoj zaštiti na Kosovu*, str. 31.

²⁰ Ibid, str. 32.

²¹ Ibid, str. 15

²² Kristof Z. Gilmoto i UNFPA, *Gender Bias in Kosovo*, UNFPA, 2016.

²³ ASK, *Statistika zdravstva 2015*, Priština, 2016, str. 6.

²⁴ MŽK, *Pristup zdravstvenoj zaštiti na Kosovu*, str. 37.

²⁵ Ibid, str. 5.

²⁶ Ibid, str. 35.

²⁷ Ibid, str. 23.

²⁸ Ibid, str. 56.

²⁹ Članice MŽK redovono prijavljuju ovaj problem.

³⁰ MŽK, *Pristup zdravstvenoj zaštiti na Kosovu*, str. 57.

³¹ Ibid, str. 94.

³² Aneksi.

³³ Videti MŽK, *Budžetiranje za bolje obrazovanje*, urađeno u tesnoj saradnji sa MONT.

³⁴ Kosovski obrazovni centar, Rodna ravnopravnost u knjigama za obavezno devetogodišnje obrazovanje na Kosovu, 2007, videti na: <http://kec-ks.org/wp-content/uploads/2016/03/Gender-equality-in-the-reading-textbooks-during-the-nine-years-of-compulsory-education-in-Kosovo-1.pdf>

³⁵ Videti MŽK, *Planiranje budžeta za socijalnu zaštitu*, urađeno u saradnji sa MRSZ.

³⁶ Videti MŽK, *Budžetiranje za rodnu ravnopravnost u trgovini i industriji*, urađeno u saradnji MTI.

³⁷ Videti MŽK, *Budžetiranje za bolju poljoprivredu i ruralni razvoj*, urađeno u saradnji sa MPŠRR.

³⁸ Organizacija za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih nacija, *Gender, rural livelihoods and forestry: Assessment of gender issues In Kosovo's forestry*, 2017, videti na: <http://www.fao.org/3/a-i7421e.pdf>.

³⁹ Videti MŽK, *Budžetiranje za bolju životnu sredinu*, u saradnji sa MONT.

⁴⁰ Abrahamsdoter i Farnsvort za Sidu, 2017.

⁴¹ UNDP, *Integrating Gender into the Climate Change Adaption and Disaster Risk Reduction Policies and Strategies*, 2016.

Aneksi

⁴² EK, *Guidance note on the EU Gender Action Plan 2016 – 2020 for DEVCO HQ and EUD operational Staff*, 2016, dostupno na: <https://europa.eu/capacity4dev/public-gender/minisite/eu-gender-action-plan-2016-2020/guidance-note-eu-gender-action-plan-2016-%E2%80%93-2020>.

-
- ⁴³ Fernsveden et al. za ORGUT Consulting AB za Ambasadu Švedske, *Rodni profil zemlje: analiza rodni razlika na svim nivoima na Kosovu*, Priština, Ambasada Švedske, April 2014, dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20140513160131272.pdf>.
- ⁴⁴ Prilagođeno od NDI, Kosovo: *Savladavanje prepreka po političko učešće žena*, 2015, na <https://www.ndi.org/sites/default/files/Gender-Assesment-report-srb.pdf>.
- ⁴⁵ Ova i sljedeća tabela sa računata od strane MŽK-a, koristeći zvanične podatke online na: <http://kuvendikosoves.org/?cid=3.192>.
- ⁴⁶ Prilagođeno od Internacionalna Fondacija za Izborni Sistem (International Foundation for Electoral Systems (IFES)), *Izlaznost glasača među mladima na Kosovu (Voter Turnout Among Youth of Kosovo)*, 2016, na: https://www.ifes.org/sites/default/files/2016_ifes_turnout_among_youth_of_kosovo_eng.pdf.
- ⁴⁷ Ministarstvo Javne Uprave, 2017.
- ⁴⁸ Ibid.
- ⁴⁹ Prilagođeno od ASK, *Žene i muškarci na Kosovu 2014-2015*, 2016, na: <http://ask.rks-gov.net/media/2855/zene-i-muskarci-na-kosovo-2014-2015.pdf>.
- ⁵⁰ OSCE Misija na Kosovu, *Zastupljenost zajednica u javnoj administraciji na Kosovu*, OSCE, 2017, str. 14.
- ⁵¹ Ministarstvo Javne Uprave, 2017.
- ⁵² OSCE Misija na Kosovu, *Zastupljenost zajednica u javnoj administraciji na Kosovu*, OSCE, 2017, str. 23.
- ⁵³ ARP, Izveštaj istraživanja: *Učešće, uloga i položaj žena u centralnim i lokalnim institucijama i u političkim partijama na Kosovu, 2014*.
- ⁵⁴ Ibid.
- ⁵⁵ Kosovska policija.
- ⁵⁶ Ibid.
- ⁵⁷ Informacije dostavljene od strane Državnog tužilaštva, juni 2017. godine. Ukupan red ažuriran na osnovu korespondencije MŽK-a sa Forumom žena sudija i tužilaca Kosova, decembar 2017.
- ⁵⁸ Informacije dostavljene od strane Državnog tužilaštva, juni 2017. godine. Ukupan red ažuriran na osnovu korespondencije MŽK-a sa Forumom žena sudija i tužilaca Kosova, decembar 2017.
- ⁵⁹ MŽK priznaje i poštuje da se Romi, Aškalije i Egipćani jasno definišu kao tri različite etničke grupe. Akronim "RAE" se koristi da označava Rome, Aškalije i Egipćane jer su institucije dale podatke na ovaj način. Nije predviđeno da Romi, Aškalije i Egipćani predstavljaju jedinstvenu etničku grupu.
- ⁶⁰ Državno tužilaštvo, kancelarija advokata žrtava, pravosuđe i oporavak žrtava, 2016, na: www.psh-ks.net/repository/docs/Zyra_e_Kryeprokurorit_te_Shtetit_ZMNV_ve_Buletini_nr_3_sq.pdf.
- ⁶¹ Ibid. i 2017 Biletin, at: http://www.psh-ks.net/repository/docs/Buletini_2017_Versioni_komplet.pdf.
- ⁶² Ibid. Rodno razvrstani podaci nisu dostupni.
- ⁶³ Agencija za besplatnu pravnu pomoć, Godišnji izveštaj 2017, 2018.
- ⁶⁴ ASK, Statistika pravosuđa za punoletnja lica, na <http://ask.rks-gov.net/media/3614/statistika-pravosuđa-za-punoletna-lica-2016.pdf>.
- ⁶⁵ Kosovska Policija, 2018.
- ⁶⁶ MŽK, Nema više opravdanja, 2015.
- ⁶⁷ Kosovska Policija, 2017.
- ⁶⁸ Tabela prilagođena od IPSOS, *Anketa javnog mišljenja o LGBTKI: Zapadni Balkan*, 2013, str. 16-19.
- ⁶⁹ Ibid, p. 22.
- ⁷⁰ Ibid, p. 82.
- ⁷¹ Tabela prilagođena od Centra za Ljudske Studije ("Gani Bobi"), *Anketa o stavovima kosovskog društva prema homoseksualnosti*, 2012, str. 16.
- ⁷² Ibid, p. 22.
- ⁷³ Ministarstvo Unutrašnjih Poslova, Odeljenje za državljanstvo, azil i migracije, Avgust 2017.
- ⁷⁴ Ibid.
- ⁷⁵ Ibid.
- ⁷⁶ Ibid.
- ⁷⁷ Odeljenje za Re-integraciju u Ministarstvu Unutrašnjih Poslova
- ⁷⁸ MONT, Statistički podaci obrazovanja, 2016, at: <http://masht.rks-gov.net/uploads/2017/01/statisticki-podaci-2016-17-preduniverzitetsko-obrazovanje.pdf>.
- ⁷⁹ Podaci su bili dostupni samo za nekoliko škola u Kosovskoj Kamenici.

-
- ⁸⁰ Balkan Sunflowers Kosova, *Škola je završena: Anketa o obrazovanju u Aškalijskim, Egipćanskim i romskim zajednicama u 9 kosovskih opština*, 2012, str. 35-6.
- ⁸¹ OECD, Performanse Kosovskih Studenata (*PISA 2015*), 2015, na:
<http://gpseducation.oecd.org/CountryProfile?primaryCountry=XKO&treshold=10&topic=PI>
- ⁸² ASK stručno obrazovanje i obrazovanje odraslih, 2016/2017, ASK platforma.
- ⁸³ Ova i sledeća tabela je prilagođena od ASK, ASK Platforma. Rodno razvrstani podaci nisu dostupni.
- ⁸⁴ Ibid. Za prazna polja podaci nisu bili dostupni i iz tog razloga ih nema u izveštaju.
- ⁸⁵ Institut Riinvest, *Women in the Workforce: An Analysis of the Workforce Conditions for Women in Kosovo*, 2017, str. 29.
- ⁸⁶ Ibid, str. 26.
- ⁸⁷ Ibid, str. 28.
- ⁸⁸ Ibid, str. 31.
- ⁸⁹ ASK, Anketa o radnoj snazi 2017, str. 18.
- ⁹⁰ Ibid, p. 12.
- ⁹¹ MŽK, *Striking a Balance*.
- ⁹² Ibid.
- ⁹³ Ibid.
- ⁹⁴ Ibid.
- ⁹⁵ Institut Riinvest, *Women in the Workforce*, str. 46.
- ⁹⁶ MŽK, *Budžetiranje za rodnu ravnopravnost u trgovini i industriji*.
- ⁹⁷ U sve četiri velike banke s kojima je razgovarala MŽK muškarci i žene su prilično podjednako zastupljeni kada je reč o ukupnom osoblju, pri čemu je u većini više žena. Međutim, žene su i dalje nedovoljno zastupljene na rukovodećih položajima u svim velikim bankama od kojih smo dobile podatke, pa i u Centralnoj banci Republike Kosova. Predstavnici/e svih banaka s kojima je MŽK razgovarala izjavili su da imaju veoma konkretne procedure za prijavljivanje seksualnog uznemiravanja, ali da do sada nije bilo takvih slučajeva. Razgovori MŽK sa četiri najveće privatne banke na Kosovu, 2017.
- ⁹⁸ MŽK, *Budžetiranje za rodnu ravnopravnost u trgovini i industriji*.
- ⁹⁹ Kosovsko udruženje preduzeća za informacionu i komunikacionu tehnologiju (STIKK), *Women in Technology: Challenges of women in the field of ICT*, 2013, dostupno na:
[www.stikk.org/fileadmin/user_upload/women_in_technology - challenges of women in the field of ict.pdf](http://www.stikk.org/fileadmin/user_upload/women_in_technology_-_challenges_of_women_in_the_field_of_ict.pdf).
- ¹⁰⁰ Ibid.
- ¹⁰¹ MŽK, *Budžetiranje za bolju poljoprivredu i ruralni razvoj*.
- ¹⁰² Ibid.
- ¹⁰³ Ibid.
- ¹⁰⁴ Ibid.
- ¹⁰⁵ Podaci dobijeni od Infrakosa, 2017.
- ¹⁰⁶ Prilagođena tabela iz: ASK, *Statistika zdravstva 2015*, str. 6.
- ¹⁰⁷ Prilagođena tabela iz: MŽK, *Pristup zdravstvenoj zaštiti na Kosovu*, 2016.
- ¹⁰⁸ Ibid. Za objašnjenje Indeksa korišćenja usluga videti *Pristup zdravstvenoj zaštiti na Kosovu*.
- ¹⁰⁹ Ibid.
- ¹¹⁰ Ibid. Podaci o načinu prekida trudnoće odnose se na 11% žena koje su izjavile da su imale pobačaj.
- ¹¹¹ Ibid.
- ¹¹² Ibid.
- ¹¹³ Ibid.
- ¹¹⁴ Ibid.
- ¹¹⁵ Ibid.
- ¹¹⁶ Žene zauzimaju većinu rukovodećih mesta na RTV 21, uključujući mesta izvršnog direktora i pomoćnika direktora. KTV takođe ima odeljenja na čijem čelu su žene.
- ¹¹⁷ Intervjui MŽK sa pet medija.
- ¹¹⁸ KTV je koristila afirmativne mere radi povećanja broja žena u režiji (intervjui MŽK).
- ¹¹⁹ Intervju MŽK s predstavnikom značajnog medija, decembar 2017.
- ¹²⁰ Intervjui MŽK s predstavnicima/ama medija, novembar i decembar 2017.

-
- ¹²¹ ASK, Socijalne statistike, Statistika kulture 2015, dostupno na: <http://ask.rks-gov.net/media/2717/kultura-serbisht-2015.pdf>.
- ¹²² Ibid.
- ¹²³ Ibid. Ne postoje rodno razvrstani podaci o čitaocima/teljicama i posetiocima/teljicama biblioteka.
- ¹²⁴ Ibid. Ne sakupljaju se podaci o posetiocima/teljicama razvrstani po polu.
- ¹²⁵ Ukupan broj se ne podudara sa zbirom kolona jer postoje podaci samo za određena zanimanja (npr. arheolog/škinja, etnograf/kinja, istoričar/ka).
- ¹²⁶ ASK, Socijalne statistike, Statistika kulture 2015.
- ¹²⁷ Ibid.
- ¹²⁸ ASK, *Statistika sporta*, 2013, dostupno na: <http://ask.rks-gov.net/media/2040/sports-statistics-2013.pdf>. Nisu dostupni noviji podaci.
- ¹²⁹ ASK.
- ¹³⁰ MŽK, *Nema više opravdanja*, 2015.
- ¹³¹ ASK procenjuje broj stanovnika na 1.783.531, od čega su 895.333 žene i 888.198 muškaraca (Statistički godišnjak Republike Kosovo 2017), dostupno na: <http://ask.rks-gov.net/media/4087/statisti%C4%8Dki-godi%C5%A1njak-republike-kosova-2017.pdf>.
- ¹³² Kristof Z. Gilmoto i UNFPA, *Gender Bias in Kosovo*, UNFPA, 2016.
- ¹³³ To znači 116 dečaka i 83 devojčice (ASK, Statistika umrlih 2016, dostupno na: <http://ask.rks-gov.net/media/3589/statistika-smerti-2016.pdf>).
- ¹³⁴ Računica MŽK. ASK procenjuje stanovništvo u 2016. na 1.783.531. Iste godine je bilo ukupno 128 nasilnih smrti (103 muškarca, 25 žena). (Statistika umrlih 2016, str. 25).
- ¹³⁵ UNICEF, *Analysis of the Situation of Children and Women in Kosovo (UNSCR 1244)*, 2017, str. 44, dostupno na: https://www.unicef.org/kosovoprogramme/Raporti_unicef_anglisht_web.pdf.
- ¹³⁶ ASK, Klaster analiza sa više indikatora za 2013-2014, str. 9, dostupno na: www.ask.rks-gov.net/media/1876/multiple-indicator-cluster-survey-in-the-republic-of-kosovo-2013-2014-key-findings.pdf.
- ¹³⁷ MŽK, *Pristup zdravstvenoj zaštiti na Kosovu*, str. 31. Neke žene nisu znale da li su prošle skrining raka grlića materice, ali radile su Papa test, što bi trebalo da je deo takvog skrininga.
- ¹³⁸ Ibid.
- ¹³⁹ Institucija Narodnog advokata Kosova, *Prava na seksualno i reproduktivno zdravlje na Kosovu: Realnost iznad zakona?*, 2016, str. 59, dostupno na: http://www.ombudspersonkosovo.org/repository/docs/SERBISHT_-_OIK_fDSHRS_inal_korrigjuar_25_maj_2017_-_FINAL_899819.pdf. Po navodima organizacija članica MŽK koje su uradile monitoring, ne sprovode svi nastavnici/e takvo obrazovanje.
- ¹⁴⁰ ASK, Klaster analiza sa više indikatora za 2013-2014., str. 26.
- ¹⁴¹ ASK, Statistika socijalne zaštite 2017, str. 48, dostupno na: <http://ask.rks-gov.net/media/3991/statistika-socijalne-za%C5%A1tite-2017.pdf> (269.401 korisnika/ca socijalnih sistema u 2017).
- ¹⁴² ASK, Obrazovna statistika Kosova 2015/2016, str. 18-20. U osnovnu školu išlo je 2.312 dečaka i 2.223 devojčica (ukupno 4.535).
- ¹⁴³ Ibid. U srednjim školama 766 dečaka i 630 devojčica (ukupno 1.396).
- ¹⁴⁴ Ibid, str. 87.
- ¹⁴⁵ ASK, Statistički godišnjak 2016, str. 13.
- ¹⁴⁶ ASK, „Stope nepismenosti na Kosovu 1999-2009.“. Čini se da su rodno razvrstani popisni podaci neprecizni. Ranije statistike sugerišu razlike po polu i starosnoj dobi, pri čemu je više nepismenih žena i devojčica nego muškaraca i dečaka (ASK, Pismenost na Kosovu, 2004, str. 3, dostupno na: www.ask.rks-gov.net/media/2063/literacy-in-kosovo-2004.pdf).
- ¹⁴⁷ Millennium Challenge Corporation, *Kosovo Labor Force and Time Use Study Research Report - Executive Summary*, 2017, str. 12.
- ¹⁴⁸ ASK i Svetska banka, *Potrošačko siromaštvo u Republici Kosovo 2012-2015*, 2017.), dostupno na: <http://ask.rks-gov.net/media/3188/statistika-siromastvo-2012-2015.pdf>.
- ¹⁴⁹ Među njima 9% ima puno radno vreme, 26% radi s nepunim radnim vremenom, 16% radi u poljoprivredi, a 8% su samozaposleni/e.
- ¹⁵⁰ ASK, Anкета o radnoj snazi 2017, str. 14.
- ¹⁵¹ Prepiska MŽK sa Katastarskom agencijom, septembar 2017.

¹⁵² Svetska banka, bruto nacionalni dohodak per capita, metoda Atlas (u US\$), na:

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD>, pristupljeno 13. juna 2018.

¹⁵³ MŽSPP, Agencija za zaštitu životne sredine Kosova, *Izveštaj o stanju voda*, str. 36.

¹⁵⁴ ASK procenjuje stanovništvo na 1.783.531. Ako je u nesrećama na putevima poginulo 137 ljudi u 2017. godini, stopa je 7,68 na 100.000 stanovnika (0,67 za žene i 14,85 za muškarce) (ASK, Statistika umrlih 2016, str.25).

¹⁵⁵ Svetska banka, „Podaci“.

¹⁵⁶ Institut Gap, 2017.

¹⁵⁷ One uključuju: 1) Nacionalni program za sprovođenje Sporazuma o stabilizaciji i udruživanju, 2) Nacionalnu strategiju o imovinskim pravima, 3) Nacionalnu strategiju i akcioni plan za zaštitu od nasilja u porodici, 4) Strategiju i akcioni plan za zajednice i povratak 2014 – 2018, 5) Kosovsku strategiju za mlade 2013-2017, 6) Strategiju za uključivanje romske i aškalijske zajednice u Kosovosko društvo 2017-2021, 7) Okvirnu strategiju za klimatske promene za Kosovo – Nacionalnu strategiju adaptacije, i 8) Nacionalnu strategiju protiv trgovine na Kosovu.